

**EBU' T-TEVFİK EŞ-ŞEYH İBRAHİM'İN
TERCÜME-İ TEFSİR-İ HÂZİN ADLI ESERİNDE
SIFATLARIN İNCELENMESİ (GİRİŞ-İNCELEME-
METİN-SÖZLÜK) (30a-50b SAYFALARI ARASI)**

**2022
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI**

Ayşenur DANACI

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi İsmail TAŞ**

**EBU'T-TEVFİK EŞ-ŞEYH İBRAHİM'İN TERCÜME-İ TEFSİR-İ HÂZİN ADLI
ESERİNDE SIFATLARIN İNCELENMESİ (GİRİŞ-İNCELEME-METİN-SÖZLÜK)
(30a-50b SAYFALARI ARASI)**

Ayşenur DANACI

Dr. Öğr. Üyesi İsmail TAŞ

T. C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Haziran 2022

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	7
DOĞRULUK BEYANI	8
ÖN SÖZ	9
ÖZ.....	12
ABSTRACT.....	14
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	16
ARCHIVE RECORD INFORMATION	17
KISALTMALAR	18
ARAŞTIRMANIN KONUSU	20
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	20
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	20
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	20
GİRİŞ	21
BİRİNCİ BÖLÜM	22
KUR'AN-I KERİM'İN BAZI TÜRKÇE TERCÜMELERİ.....	22
1.1. Türklerde Kur'an-ı Kerim Tercümeleri.....	23
1.1.1. Tamamlanmış Türkçe Tefsirler	28
1.2. Kur'an-ı Kerim' in Bilinen En Eski Tercümeleri	29
1.2.1. Sovyet Rusya İlimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü'nde Bulunan Tefsir	29
1.2.2. Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde 73'üncü Numarada Kayıtlı Olan Eser	30
1.2.3. İstanbul Millet Kitaplığı'nda 951 Numarada Kayıtlı Olan Eser	30
1.2.4. Manchester Kitaplığı'nda Bulunan Eser	30
1.3. Doğu Türkçesi'ne Yapılan Tercümeler.....	31
1.3.1. Türk İslam Eserleri Müzesi 73 Numarada Kayıtlı Nüsha.....	31

1.3.2. Özbekistan Nüshası	33
1.3.3. Rylands Nüshası	33
1.3.4. Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa Nüshası.....	34
1.3.5. Topkapı Sarayı III. Ahmet Bölümü Nüshası	35
1.3.6. Müellifi Meçhul Anonim Orta Asya Tefsiri.....	37
1.4. Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Yapılan Kur' An Tercümelere.....	38
1.4.1. Selçuklular Dönemi	38
1.4.2. Anadolu Beylikler Dönemi	39
1.5. Müellifin Hayatı Ve Eserleri	39
1.5.1. Ebu't-Tevfik Eş-Şeyh İbrâhim (?/1835-36).....	39
1.5.1.1. Hayatı.....	40
1.5.1.2. Eseri: Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin'in İncelenmesi.....	43
İKİNCİ BÖLÜM.....	57
ESERİN DİL BİLGİSİ İNCELEMESİ.....	57
2.1. Yazılış Özellikleri	57
2.1.1. Ünlülerin Yazılışı.....	57
2.1.1.1. a ünlüsünün yazılışı	57
2.1.1.2. e ünlüsünün yazılışı	58
2.1.1.3. ı, i ünlülerinin yazılışı	59
2.1.1.4. u,ü,o,ö ünlülerinin yazılışları	59
2.1.2. Ünsüzlerin Yazılışı.....	60
2.1.2.1. ç Ünsüzünün Yazılışı	60
2.1.2.2. p Ünsüzünün Yazılışı.....	60
2.1.2.3. g Ünsüzünün Yazılışı	61
2.1.2.4. ñ Ünsüzünün Yazılışı.....	61
2.1.2.5. t, d Ünsüzünün Yazılışı	62
2.1.2.6. s Ünsüzünün Yazılışı	62
2.1.3. Bazı Ek ve Şekillerin Yazılışı.....	63
2.2. Ses Bilgisi	63
2.2.1. Ünlüler	63
2.2.1.1. Ünlü Değişmeleri.....	63
2.2.1.2. Ünlü Uyumu	63
2.2.1.3. Ünlü Türemesi.....	64

2.2.1.4. Ünlü Düşmesi	64
2.2.1.5. Birleşme	64
2.2.1.6. Ek Yığılması	64
2.2.1.7. Uzun Ünlüler	64
2.2.2. Ünsüzler	65
2.2.2.1. Ünsüz değişimleri	65
2.2.2.2. Ünsüz Düşmesi	66
2.2.2.4. Ünsüz İkizlenmesi	66
2.2.2.5. Ünsüz Benzeşmesi	66
2.2.2.6. Göçüşme(yer değiştirme)	67
2.2.2.7.Hece düşmesi	67
2.2.2.8. Yazım Yanlıları	67
2.3. Eşdizim	67
2.3.1. Sıfatlarda Eşdizimlilik	68
2.4. Sıfatlar (Önadlar).....	71
2.4.1. Vasıflandırma/ Nitelendirme Sıfatları.....	75
2.4.2. Belirtme Sıfatları	75
2.4.2.1. İşaret Sıfatları	75
2.4.2.2. Sayı Sıfatları.....	77
2.4.2.3. Soru Sıfatları	80
2.4.2.4. Belirsizlik Sıfatları (Belgisiz Sıfatlar)	81
2.4.3. Sıfat Çeşitleri.....	84
2.4.3.1. Basit Sıfatlar	84
2.4.3.2. Türemiş Sıfatlar	85
2.4.4. Sıfatlarda Derecelendirme.....	85
2.5. Metinde Geçen Sıfatların İncelenmesi	85
2.5.1. Niteleme Sıfatları.....	85
2.5.1.1. gâyet	85
2.5.1.2. şiddetli.....	85
2.5.1.3. ‘azāb	86
2.5.1.4. kuvvetli	86
2.5.1.5. za‘if.....	86
2.5.1.6. ulu.....	86

2.5.1.7. eyreti(eğreti)	87
2.5.1.8. altun	87
2.5.1.9. gümüş	87
2.5.1.10. bakire	87
2.5.1.11. mermer	88
2.5.1.12. siyāh	88
2.5.1.13. cengci.....	88
2.5.1.14. zırhlı	88
2.5.1.15. berg	89
2.5.1.16. öte	89
2.5.1.17. yüce	89
2.5.1.18. bellü.....	89
2.5.1.19. maḥşūş	90
2.5.1.20. kavî.....	90
2.5.1.21. nice(niçe).....	90
2.5.1.22. zaḥmetsiz	90
2.5.1.23. meşakkatsiz	90
2.5.1.24. bütün	91
2.5.1.25. kırmızı.....	91
2.5.1.26. küçük.....	91
2.5.1.27. mübarek.....	92
2.5.1.28. dürlü.....	92
2.5.1.29. ḥayırlı.....	92
2.5.1.30. koca	92
2.5.1.31. orta	92
2.5.1.32. gizli	93
2.5.1.33. sādır.....	93
2.5.1.34. hafif	93
2.5.1.35. bāṭıl	93
2.5.1.36. geçen.....	94
2.5.1.37. yarı	94
2.5.1.38. kuyruklı	94
2.5.1.39. sarı.....	94

2.5.1.40. iri	94
2.5.1.41. zengin	95
2.5.1.42. şālih	95
2.5.1.43. fuķarā.....	95
2.5.1.44. ķocamıř	95
2.5.1.45. yaşlu	95
2.5.1.46. şağ.....	95
2.5.1.47. dişi	96
2.5.1.48. şoğrı	96
2.5.1.49. ağır	96
2.5.1.50. řaķ.....	96
2.5.1.51. ğarib	96
2.5.1.52. yalan.....	96
2.5.1.53. ķirkin	97
2.5.1.54. uzun.....	97
2.5.1.55. az	97
2.5.1.56. seyyi'	97
2.5.1.57. mūlayim	97
2.5.1.58. şayra meyilli.....	97
2.5.1.59. řūsn	98
2.5.1.60. dilber	98
2.5.1.61. aķıķ	98
2.5.2. Belirtme Sıfatları	99
2.5.2.1. İşaret Sıfatları	99
2.5.2.2. Sayı Sıfatları.....	100
2.5.2.3. Soru Sıfatları	103
2.5.2.4. Belirsizlik Sıfatları (Belgisiz Sıfatlar)	105
2.5.3. Sıfat Fiiller.....	110
2.5.3.1. -An sıfat fiili.....	110
2.5.3.2. -Dik sıfat fiili	111
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	114
METİN.....	114
SONUÇ	225

KAYNAKÇA.....	229
ÖZGEÇMİŞ	234
EK-1	235
TIPKIBASIM.....	235

TEZ ONAY SAYFASI

Ayşenur DANACI tarafından hazırlanan “EBU’T-TEVFİK EŞ-ŞEYH İBRAHİM’İN TERCÜME-İ TEFSİR-İ HÂZİN ADLI ESERİNDE SIFATLARIN İNCELENMESİ (GİRİŞ-İNCELEME-METİN-SÖZLÜK) (30A-50B SAYFALARI ARASI)” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi İsmail Taş

.....

Tez Danışmanı, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği/Oy Çokluğu Seçiniz ile Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir. Savunma sınavı tarihi 07.07.2022

Unvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi İsmail TAŞ (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Nimet KARA KÜTÜKÇÜ (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Reyhan ÇORAK (İÜ)

.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Ayşenur DANACI

İmza :

ÖN SÖZ

İnsanlar fitratları dolayısıyla bir dine bağlı kalmak zorundadırlar. Türkler de geçmişten günümüze kadar birçok dine tabi olmuşlardır. IX. asırda Müslüman olan Türkler, yeni dinin kaidelerini bilmek için o dinin kutsal kitabını kendi dillerine tercüme ve tefsir etmişlerdir. Ancak dinin kurallarını bilmedikleri gibi yeni dinin dilini öğrenmeleri de zaman almıştır. Kur'an-ı Kerim'in ilk tercümesi 961-976 yılları arasında Farsça'ya yapılmıştır. Bu tercümeden yaklaşık bir asır sonra Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

Üzerinde çalışma yaptığımız bu eser, XIX. yüzyılın ilk başlarında kaleme alınmış bir Kur'an-ı Kerim tefsirinin tercümesidir. Dönem olarak Osmanlı Türkçesinin klasik devrinin özelliklerini içinde barındırmaktadır. Metinde geçen cümlelerden eserin adının Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin olduğunu anlıyoruz. Eseri, Ebu't-Tevfik es-Seyyid Şeyh İbrahim Sırrî adlı Nakşibendi tarikatına mensup bir şeyh söylemiş, Mısırlı Yusuf adında bir zat kaleme almıştır. Ebu't-Tevfik es-Seyyid Şeyh İbrahim Sırrî, eseri dile getiren kişi olduğu için müellif olarak o sayılmaktadır. Bu eser aynı zamanda Hâzin el-Bağdâdî'nin Begavî tefsirinden özetleyerek yazdığı Lübâbü't-Te'vil fi Me'âni't-Tenzil isimli eserin Türkçe'ye tercümesidir. Hâzin el-Bağdâdî bu eseri XIV. yüzyılda yazmıştır. Müellif, eseri Hazin tefsirinin giriş kısmındaki sırayı bozmadan ve kendi görüşlerine yer vererek meydana getirmiştir. Müellif, eserde ayetleri açıklarken parçalara ayırmıştır. Ayrıca bazı kelimelerin anlamlarını örneklendirerek açıklığa kavuşturmuştur. Bu özellikleriyle Hâzin tefsirinden ayrılmaktadır.

Lübâbü't-Te'vil fi Me'âni't-Tenzil adlı eseri ilk olarak Musa b. Hacı Hüseyin el-İznikî XV. yüzyılda Tefsîrî'l-Lübâb ismiyle tercüme etmiştir. İznikî, eseri tercüme ederken yorumlama yöntemine başvurmuştur. Bizim çalıştığımız eser, Musa b. Hacı Hüseyin el-İznikî'nin Tefsîrî'l-Lübâb adlı eseri zannedilmiş hatta arşiv kayıtlarına öyle geçmiştir. Ancak daha sonra bu yanlışlık Dr. Öğr. Üyesi İsmail Taş tarafından kanıtlanarak düzeltilmiştir. Çalışmamızın konusu olan bu eser, Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin'in birinci cildi olup, Ebu't-Tevfik es-Seyyid Şeyh İbrahim Sırrî adlı Nakşibendi

tarikatina bağlı bir Őeyhin eseridir. Müellifin hayatı ve edebi kişiliği hakkında fazla bilgi yoktur.

Tezin giriş kısmında Kur'an tercümelerinden ve Şimdiye kadar yapılan bazı Kur'an-ı Kerim tefsirlerinden bahsedilmiŐtir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'in bilinen en eski tercümeleri ve Doğu Türkçesi'nde yapılan tercümelerine de kısaca yer verilmiştir. Bu bilgiler verilmeden Kur'an-ı Kerim'in tercümelerinin ve tefsirlerinin öneminin anlaŐılmayacađı tarafımızdan düŐünülmüŐtür.

Çalışmamızın birinci bölümünde eser ve müellif hakkında bilgi yer almaktadır. Nüshanın zellikleri ve müellif hakkında bilgiler verilmiştir. Eserin yazılış aŐamaları, nedenleri ve dilinin özellikleri hakkında bazı bilgiler bulunmaktadır. Çalışmamızın ikinci kısmında ise eserin dil özellikleri ve tezin asıl bölümünü oluşturan sıfatlar hakkında bilgi bulunmaktadır. Tez çalışmamızın son kısmında Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar bölümünde 3163 numarada kayıtlı olan Tercüme-i Tefsir-i Hzin'in 30a-50b varaklarının bulunduğu birinci cildin transkripsiyon alfabesi kullanılarak günümüz alfabesine aktarılan metni bulunmaktadır. Aktarım yapılırken metine sadık kalınmıŐ, metinde kırmızı olan yerler aynı Şekilde mürekkeple gösterilmiştir. Metinde yer alan ayetlerin sure ve ayet numaralarına ulaŐılabildiđi derecede dipnotta yer verilmiştir.

Ayrıca eserde hadis ve Arapça Şiir veya nesir bölümlerinin de kaynakları bulunabildiği ölçüde gösterilmeye çalışılmıştır. Metinde geçen kelimeler bazen farklı anlamda kullanıldığı için kelimenin tüm anlamları verilmeye çalışılmıştır. Müellifin yaptığı sonradan ekleme ve düzeltmeler metinde parantez içinde gösterilmiŐ, asıl metne bağlı kalınmıŐtır. Eserde kullanılan ayetlerin ve bazı Arapça ifadelerin anlamları dipnotta verilmiştir. Metinde bulunan kelimelerin dipnotta hem sözlük anlamları hem de cümledeki anlamları verilmiştir. Metinde bulunan kelimelerin dipnotta hem sözlük anlamları hem de cümledeki anlamları verilmiştir. Bu yüzden ayrı bir sözlük çalışması yapılmamıştır. Okunamayan kelimeler ise izgi(---) Şeklinde gösterilmiştir. Tez çalışmamız bu kısımlar verildikten sonra sonuç, kaynakça ve tıpkıbasım bölümleriyle tamamlanmaktadır.

Bu bilgilere ulaŐılırken birçok kaynaktan yararlanılmıŐtır. Kaynakları bulmamda yardımcı olan, beni destekleyen, yardımlarını esirgemeyen, bana yol gösteren tez danıŐmanım Dr. Öğr. Üyesi Sayın İsmail TAŞ'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Kıymetli jüri üyesi hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Nimet KARA KÜTÜKÇÜ'ye ve Reyhan ÇORAK' a teşekkürlerimi sunarım.

Başlangıçtan tezi bitirme sürecime kadar maddi manevi desteklerini esirgemeyen, yanımda olan babam Mehmet DANACI' ya, annem Hamide DANACI' ya abim ve ablalarım a çok teşekkür ediyorum.

ÖZ

Bu kıymetli eser, Ebu't-Tevfik es-Seyyid Şeyh İbrahim Sırrî Efendi tarafından XIX. yüzyılın başlarında yazılmıştır. Bu yüzyıl Osmanlı Türkçesi dönemine rastlamaktadır. Bu yüzyılda diğer türlere nazaran Kur'an tercümeleri daha çok yapılmıştır. Çünkü kabul edilen dinin esaslarını uygulayabilmek için dini tamamıyla anlamak, kaidelerini bilmek gerekir. İncelemesini yaptığımız eser de Kur'an-ı Kerîm'in tefsirinin tercümesidir. Eserin müellifi hakkında çok az şey bilinmektedir. Metinden edindiğimiz bilgilere dayanarak incelediğimiz "Tercüme-i Tefsir-i Hâzin" adlı eserin müellifinin "*Ebu't-Tevfik es-Seyyid Şeyh İbrahim Sırrî Efendi*" olduğunu söyleyebiliriz.

Eser, Hâzin el-Bağdâdî'nin "*Lübâbü't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzil*" adlı eserinin Türkçe'ye tercümesidir. Bunu eserin belirli yerlerinde geçen "*Hazin dirki*" sözlerinden kolayca anlayabiliriz. *Lübâbü't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzil* adlı eser, Ebu't-Tevfik es-Seyyid Şeyh İbrahim Sırrî Efendi dışında XV. yüzyılda *Musa bin Hacı Hüseyin el-İznîkî* isimli zat tarafından da tercüme edilmiştir. Hatta Ebu't-Tevfik es-Seyyid Şeyh İbrahim Sırrî Efendi'nin eseri *Musa bin Hacı Hüseyin el-İznîkî'nin* eserinin bir nüshası zannedilmiş ve Süleymaniye Kütüphanesi'ne kaydedilmiştir. Daha sonra bu durum Dr. Öğr. Üyesi sayın İsmail Taş tarafından düzeltilmiştir. Doğrusu eserin iki farklı zamanlarda farklı kişiler tarafından tercümesinin yapıldığıdır. İsimleri farklı olan bu eserlerin içeriklerinde de yer yer farklılıklar vardır.

Eser, metin bölümünde imlâ ve cümle kurgusu dikkate alınarak günümüz alfabesine aktarılmıştır, daha sonra metnin ses özellikleri ve metinde geçen sıfatlar incelenmiştir. Metinde geçen kelimelerin anlamları, âyetlerin açıklamaları, hadislerin kaynakları dipnot bölümünde yer almaktadır. Dipnotta kelimelerin anlamları verilirken metinde ve sözlükte geçen anlamı verilmiştir.

Eser üzerinde metin incelemesinin yanında dilbilgisi olarak sıfatlar da tarafımızdan çalışılmıştır. Cümlelerdeki sıfatların hangi anlamda kullanıldığı ve cümlede ne gibi değişikliğe yol açtığı tespit edilmiştir. Sıfatlar tek tek açıklanmış ve metinden örnekler verilerek cümlenin anlamını nasıl değiştirdiği gösterilmiştir. Müellif

bazı yerlerde soru sıfatını cümledeki manayı pekiştirmek için kullanmıştır. Ayrıca müellif, Türkçe sıfatların yanında Arapça ve Farsça sıfatlara da yer vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Hâzin; Ebu't-Tevfik es-Seyyid Şeyh İbrahim Sırrî Efendi; Sıfat; Eşdizimlilik

ABSTRACT

This precious work was created by Abu't-Tawfik as-Sayyid Sheikh Ibrahim Sirri Efendi in the XIX century. It was written at the beginning of the XIX century. This century coincides with the Ottoman Turkish period. There have been more translations of the Qur'an in this century compared to other types. Because in order to apply the principles of the accepted religion, it is necessary to fully understand the religion and know its bases. The work we are reviewing is also a translation of the exegesis of the Holy Qur'an. Little is known about the author of the work. Based on the information obtained from the text, we can say that the author of the work "Translation-i Tafsir-i Hāzin", which we have examined, is "Abu't-Tawfik as-Sayyid Sheikh Ibrahim Sirri Efendi".

The work is a translation into Turkish of Hazin al-Baghdadi's "Lübabü't-Te'vil fi Me'ani't-Tenzil". We can easily understand this from the words "Hazin dirki" that are mentioned in certain parts of the work. In addition to Abu't-Tawfik as-Sayyid Sheikh Ibrahim Sirri Efendi, the work called Lübabü't-Te'vil fi Me'ani't-Tenzil XV. It was also translated by a person named Musa bin Haji Hussein al-Iznikan in the XII century. In fact, the work of Abu't-Tawfik as-Sayyid Sheikh Ibrahim Sirri Efendi was thought to be a copy of the work of Musa bin Haji Hussein al-Iznik and was recorded in the Suleymaniye Library. Later, this situation was corrected by Mr. Ismail Taş. The truth is that the work was translated by different people at two different times. There are also differences in the content of these works, the names of which are different.

The work was transferred to the modern alphabet taking into account the spelling and sentence structure in the text section, and then the sound characteristics of the text and the adjectives used in the text were examined. The meanings of the words mentioned in the text, the explanations of the verses, the sources of the hadiths are included in the footnote section. The meanings of the words are given in the footnote, while the meanings of the words in the text and in the dictionary are given.

In addition to studying the text on the work, adjectives have also been studied grammatically by us. It has been determined in what sense the adjectives in the sentences were used and what changes they led to in the sentence. In some places, the Müellif has used the adjective question to reinforce the meaning in the sentence. Turkish Arabic adjectives are also used in a variety of ways in addition to Turkish adjectives.

Keywords: Hazin; Abu't-Tawfiq as-Sayyid Sheikh Ibrahim Sirri Efendi; Adjective; Colloquialism

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Ebu't-Tevfîk Eş-Şeyh İbrahim'in Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin Adlı Eserinde Sıfatların İncelenmesi (Giriş- İnceleme-Metin-Sözlük)(30a-50b Sayfaları Arası)
Tezin Yazarı	Ayşenur DANACI
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi İsmail TAŞ
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	07 Temmuz 2022
Tezin Alanı	Yeni Türk Dili
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	258
Anahtar Kelimeler	Hâzin, Ebu't-Tevfîk es-Seyyid Şeyh İbrahim Sırrî Efendi, sıfat, eşdizimlilik.

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Ebu't-Tevfik Eş-Şeyh İbrahim'in Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin Examining Adjectives in Her Work (Introduction-Examination-Text-Dictionary) (Between Pages 30a-50b)
Author of the Thesis	Ayşenur DANACI
Advisor of the Thesis	Dr. Instructor Member İsmail TAŞ
Status of the Thesis	Master's
Date of the Thesis	07 July 2022
Field of the Thesis	New Turkish Language
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	258
Keywords	Hazin, Abu't-Tawfiq as-Sayyid Sheikh Ibrahim Sirri Efendi, adjective, colloquialism.

KISALTMALAR

A.	: Arapça
a. g. e.	: Adı geçen eser
bkz.	: Bakınız
birle.	: Birleşik
C.	: Cilt
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
E. T.	: Eski Türkçe
F.	: Farsça
İst.	: İstanbul
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
sıf.	: Sıfat
t.	: Takı
TDE	: Türk Dili ve Edebiyatı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
v.	: Vefat
vr.	: Varak
Yay.	: Yayınevi
zf.	: Zarf

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا : a, e	ن : n
آ : a, ā	و : v, u, ū, o, ö
ب : b	ه : h, a, e ^h
پ : p, p ^h	ي : y, i, ì, ī
ت : t	ى : y
ث : ś, ś (font altı çizili s harfi yerine ś)	
ج : c, ğ	
چ : ç	
ح : ħ	
خ : ħ	
د : d	
ذ : z	
ر : r	
ز : z	
ژ : j	
س : s	
ش : ş	
ص : ş	
ض : ž, đ	
ط : t	
ظ : z	
ع : ʿ	
غ : ğ	
ف : f	
ق : k	
ك : k, g, ñ	
ل : l	
م : m	

ARAŞTIRMANIN KONUSU

“Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin” adlı eserde geçen sıfatlar ve bu sıfatların cümleye kattığı anlam çalışmanın asıl konusu olmuştur. Ayrıca bunun yanında eser ve eserin müellifi hakkında da bilgiler verilmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Araştırmanın amacı, hayatıyla ilgili az bilgi bulunan Ebu't-Tevfik es-Seyyid Şeyh İbrahim Sırrî Efendi'nin XIX. yüzyılda yazıya geçirilen eserinin transkript edilerek okunması; eser ve müellif hakkında bilgi vermenin yanında metinde geçen eşdizimsel yaklaşım baz alınarak sıfatların cümleye kattığı değer ve anlamlarının saptanıp bilim dünyasına sunulmasıdır.

Bu çalışmanın önemi ise Ebu't-Tevfik es-Seyyid Şeyh İbrahim Sırrî Efendi'nin eserinin belli bir kısmının transkript yöntemiyle okunmuş olması ve eserde geçen daha önce bulunmayan sıfatların anlamlarının verilmiş olmasıdır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Tez çalışmasında “Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin” adlı eser ve müellif Ebu't-Tevfik es-Seyyid Şeyh İbrahim Sırrî Efendi hakkında bilgi edinebilmek, sıfatlarla ilgili ayrıntılı bilgilere ulaşabilmek için kütüphaneler ve diğer kaynaklar araştırılarak literatür taraması yapılmıştır. Çalışmamız için önemli olan sözlüklere, makalelere, kitaplara; Kur'an-ı Kerim ve hadis kitaplarının yanında ve farklı tezlere de başvurulmuştur. Bu kaynakların incelenmesi sonucunda tez çalışması oluşturulmuştur.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Tez çalışmamız sırf metin incelemesi olmadığı için metnin sadece 30a-50a sayfaları okunmuş ve bu sayfalarda sıfatlarla ilgili çalışma yapılmıştır. Ebu't-Tevfik es-Seyyid Şeyh İbrahim Sırrî Efendi'nin hayatı, eserleri, edebi kişiliği ve eserleriyle ilgili fazla bilgiye ulaşılammıştır. Sıfatların cümleye kattığı anlam ilişkisiyle ilgili çalışma az miktarda olduğu için kısıtlı bilgilere ulaşılmıştır.

GİRİŞ

İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerden biri dildir. İnsanlar dilleri sayesinde duygularını, düşüncelerini birbirlerine anlatabildikleri gibi geleneklerini, kültürlerini ve bilgilerini de gelecek kuşaklara rahat bir şekilde aktarabilmektedirler. Meramımızı anlatırken, dilin belli bir düzen içerisinde olması gerekmektedir. Sesler karışık halde anlam oluşturmazlar. Her şeyde olduğu gibi ses ve kelimelerin de belli bir sıraya uyması gerekmektedir. Dilin katkısı sayesinde Kur'an-ı Kerim günümüze kadar sağ salim herhangi bir değişikliğe uğramadan ulaşabilmiştir.

Dilin tanımı kişiden kişiye değişmektedir. Birçok araştırmacı farklı tanımlarda bulunmuşlardır. Ancak bütün tanımların ortak noktası dilin insanlar arasındaki iletişimi kolaylaştırmasıdır. Eskiden insanlık çok zor yollarla iletişimi gerçekleştirmiştir. Yakın çevrede olan insanlarla iletişim kolay olsa da uzaktaki insanoğluya iletişim zor olmuştur. Bu durum insanların dile uzaklığından kaynaklanmaktadır. Dilin olduğu gibi tarihin de günümüze kadar ulaşabilmesi için Kur'an tercümelemleri çok önemli bir yere sahiptirler. Murat Kaya bu konuda şu bilgiyi vermektedir; *“Türk dili tarihini öğrenme ve Türk dilinin olgunlaşma ve gelişme sürecini takip etme ve inceleme için eski Kur'an tercümelemlerinin ehemmiyeti büyüktür.”*¹

---

¹ Murat Kaya, Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Kadar Matbu Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercüme ve Tefsirleri. İstanbul. 2001, s. 51.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'İN BAZI TÜRKÇE TERCÜMELERİ

Kur'an-ı Kerim, Müslümanların kutsal kitabı olduğu için çok önemli bir yere sahiptir. Dinin kaynağı ve öğreticisi konumundadır. İnsanlık Kur'an-ı Kerim'i öğrenmek ve başkalarına öğretmek için çeşitli yollara başvurmuştur. Kur'an-ı Kerim'i anlamak için yapılan eylemler daha onun inzal olmaya başladığı zamanda ortaya çıkmıştır.² Selmân-ı Fârisî³, Kur'an'ın ilk suresi ve namaz için önemli olan Fatihâ'yı Farsça'ya tercüme etmek için Peygamberimizden onay almıştır. Es- Serahsî'nin⁴ bir eserinden alınan bilgilere göre İranlılar, Selmân-ı Fârisî'ye bir istekte bulunmak için mektup yazmışlardır. Bu mektupta Kur'ân'ın ilk suresi olan Fatihâ suresini Farsça'ya tercüme etmesini dile getirmişlerdir. Bunun üzerine Selmân-ı Fârisî onların bu isteklerini yerine getirmiştir. Neticesinde bu kişiler, Arapça bilmedikleri için namaz kılarken bu tercüme edilen kısmı okumuşlardır.⁵Hicri olarak 270 miladi olarak ise 883-884 yıllarında Mehrük b. Râik isimli kral, Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz'den bir istekte bulunmuştur. Bu istek, Kur'an-ı Kerim'in anlamını kendisi bilmediği için bir başkasına çevirtmesini istemiştir. Bu önemli görev edebiyat ve şiir alanında kendini geliştirmiş olan ancak kaynaklarda adı geçmeyen bir alime verilmiştir. Daha sonra bu eseri okuyan kral Müslümanlığı kabul etmiştir. Ancak İslam dinine mensup olduğunu halkının tepkisinden

---

² Murat Kaya, Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Kadar Matbu Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercüme ve Tefsirleri. İstanbul. 2001. s. 9.

³ İbrahim Hatiboğlu, "Selmân-I Fârisî",DİA, İst. , 2009, C. 36, s. 441-443. Selmân-I Fârisî: İran asıllı olan Selmân-I Fârisî Müslümanlığa tabii olan İran asıllı ilk sahabidir. İsmi yanında Selmân el- Hayr, Selmân-ı Pâk ve Selmân el- Hakîm gibi isimlerle de anılmıştır. Selmân-ı Fârisî, Rumca'nın yanında İbrânce de bilmektedir. Bunun sayesinde Yahûdî ve Hristiyanların kitaplarını okuduğu gibi Farsların ve Romalıların da kitaplarını okuduğu belirtilmektedir. Gulât-ı Şîa'ya bağlı bazı kişiler Selmân'ı peygamber olarak görmüştür.

⁴ Muhammed Hamîdullah "Serahsî",DİA, İst. , 2009, C. 36, s. 544-547. Serahsî: Kayıtlı olan adı Ebü Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es- Serahsî'dir. Ölüm yılı tam emin olunmamakla beraber 1090 kabul edilir. Hanefî fakihî olan Serahsî el- Meksüt eseriyle tanınır. Adından da anlaşılacağı üzere, bugün Türkmenistan ve İran sınırında yer alan Serahs kasabasında doğmuştur. Karahanlılar zamanındaki ilim adamlarından biridir. Bazı konularda Türkler'den bahsetmiştir. Bu durum onun Türk olabilme ihtimalini artırmıştır. el- Meksüt adlı eseri, Hanefî mezhebi için çok önemli bir yere sahiptir. Çünkü mezhepteki fikhî düşünceleri ve delilleri kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Serahsî, aynı zamanda bu eseri felsefî özellikte ele almıştır. Bu bakımdan Hanefî mezhebinde eserleri bu şekilde inceleyenlerin ilk örneğini vermiştir.

⁵ Murat Kaya, Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Kadar Matbu Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercüme ve Tefsirleri. İstanbul. 2001. s. 39.

Daha fazla bilgi için bkz. : Dr. Hidayet Aydar, Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi, Kur'an Okulu Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 1996, s. 89.

Daha fazla bilgi için bkz. : Abdulhamit Birişik, "Kur'an", DİA, Ankara, 2002, C. 26, s. 417,422.

çekindiği için saklı tutmayı tercih etmiştir.⁶ Kur'an-ı Kerim'in batıdaki en eski tercümesi 1143 yılında Latince'ye olmuştur. Bu eser Endülüs'te yani şimdiki İspanya'da yapılmıştır.⁷

Kur'an-ı Kerim tercümeleri ve tefsirleri sayesinde, dinimizin kaidelerini öğrendiğimiz gibi dilimizin gelişim aşamalarını da kolayca öğrenebiliyoruz. Kur'an-ı Kerim tercümeleri ve tefsirleri, halka dini öğretmek ve anlatmak için yapılmıştır. Bu yüzden alimler sade bir şekilde tercüme etmeye özen göstermişlerdir. Allah'ın sözü olan Kur'an, öğrenilsin, anlaşılsın diye indirilmiştir. Kur'an-ı Kerim'deki ayetler genel itibarıyla anlaşılır bir yapıya sahiptir. Kur'an-ı Kerim'in bazı ayetlerinin başında Hurûf-ı Mukattaa⁸ harfleri bulunmaktadır. Bu harflerin neden buldukları ve hangi manada kullanıldıkları tam olarak bilinmemektedir. Yine de ayetlerin anlaşılıp yorumlanması için tercüme ve tefsirlere ihtiyaç duyulmuştur. Bu durumun yaşanması çok doğaldır çünkü Kur'an-ı Kerim belli bir şairin sözleri değil İlâhi Yaratıcı olan Allah'ın eseridir⁹. Bu yüzden insanlar onun daha iyi anlaşılması ve yaşatılması için kendi dillerine tercüme ve tefsir etmişlerdir. Cenâb-ı Allah Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur: "*Muhakkak ki Biz Kur'an'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık, üzerinde düşünüp öğüt alan yok mu?*"¹⁰ Bu ayette İlâhi Yaratıcı indirdiği kitabın öğrenilmesini ve anlaşılmasını istediğini açıkça belirtmektedir.¹¹ İnsanlar, sadece günümüzde değil eskiden beri Kur'an'ı kendi dillerine çevirmişlerdir. Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Kur'an-ı Kerim'in 139 farklı dile çevirisi yapılmıştır.¹²

1.1. Türklerde Kur'an-ı Kerim Tercümeleri

---

⁶ Murat Kaya, Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Kadar Matbu Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercüme ve Tefsirleri. İstanbul. 2001. s. 39.

Daha fazla bilgi için bkz. : Abdulhamit Birışık, "Kur'an", DİA, Ankara, 2002, C. 26, s. 417,422.

Daha fazla bilgi için bkz. : Dr. Hidayet Aydar, Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi, Kur'an Okulu Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 1996, s. 91.

⁷ Hidayet Aydar, Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi, Kur'an Okulu Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul 1996, s. 91.

⁸ M. Zeki Duman, Mustafa Altundağ, "Hurûf-ı Mukattaa", DİA, İstanbul, 1998, C. 18, s. 401-408.

⁹ Hidayet Aydar, Türklerde Kuran Çalışmaları, İ. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul, S.1,1999, s. 162.

¹⁰ *Kur'an*, (Mü'minun) 23/68

¹¹ Hidayet Aydar, Türklerde Kuran Çalışmaları, İ. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul, S.1,1999, s. 160.

¹² Mustafa Özkan, Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, İstanbul, 2010, s. 518.

Bilindiği üzere Türkler sadece Müslümanlığı değil daha önce tabii oldukları diğer dinlerin mukaddes kitaplarını da önemsemişlerdir.¹³ Türkler, İslamiyet'ten önce benimsedikleri diğer dinleri öğrenmek için kutsal kitapları Türkçe'ye tercüme etmişlerdir. Türkler, çok eskiden Budizm'in yanı sıra 8. yüzyılda Zerdüştlük, Maniheizm ve Hristiyanlık gibi dinlere tabi olmuşlar, yakından ilgilenmişlerdir.¹⁴

Kur'an-ı Kerim'in diğer dillerden sonra Türkçe'ye tercüme edilmesi Türklerin İslam dinini benimsedikten sonra başlamıştır.¹⁵ Türklerin Kur'an-ı Kerim ile ilk kez ne zaman ve nasıl tanıştıklarını kesin olarak bilmemekle beraber hicri 85 (miladi 703) senesinde Buhara kumandanı olan Kuteybe Müslim'in yaşadığı yıllarda tanışmış olabilecekleri kaynaklarda geçmektedir. Kuteybe, bugün Özbekistan sınırı içinde olan Buhara'yı fethetmiş ve bölgeyi Müslümanların himayesi altına almıştır. Bu fetihler Türkler ile ilişkilerin artmasıyla sonuçlanmış ve İslamiyet daha fazla bölgeye ulaşabilmiştir.¹⁶

Miladi 10. ve 11. asırlarda Kur'an-ı Kerim'i Farsça'ya tercüme eden alimler, Türklerin de öğrenebilmesi ve anlayabilmesi için Kur'an'ı Türkçe'ye çevirmişlerdir. Ancak bu çeviriler günümüze gelmemiştir.¹⁷ Bu çevirilerin tam tarihi ve ne zaman yazıldığı bilinmiyor. Uygurlar sayesinde Müslüman olan Türkler, hemen Kur'an-ı Kerim'i tercüme edememişlerdir. Çünkü yeni bir dini öğrenmek ve öğretmek için belli bir zaman gereklidir. Nihayet Türkler Müslüman olduktan bir yüzyıl sonra İslamiyet için önemli bir eser olan Kutadgu Bilig yazılmıştır.¹⁸

Türkler, mensup oldukları dinlerin kurallarını daha iyi anlamak için kutsal kitapları kendi dillerine çevirmişlerdir. Müslüman olan Türklerin yaşadığı zamanlarda Türkçe Kur'an tercüme ve tefsirlerine rastlanmaktadır. Bu tefsirler sayesinde, tercüme sayesinde Türk dilinin tarihi, ilerleme ve gelişme süreçleri yakından takip

---

¹³ Murat Kaya, Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Kadar Matbu Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercüme ve Tefsirleri. İstanbul. 2001, s. 40.

¹⁴ Murat Kaya, a. g. e., s.39. Daha fazla bilgi için bkz.: Abdulkadir İnan, Kur'an-ı Kerim'in Türkçe'ye Tercüme Üzerine Bir İnceleme, Ankara 1961, s. 5.

¹⁵ Murat Kaya, Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Kadar Matbu Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercüme ve Tefsirleri. İstanbul. 2001, s. 9.

¹⁶ Murat Kaya, a. g. e. s. 167.

¹⁷ Hidayet Aydar, Türklerde Kuran Çalışmaları, İ. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul, 1999. S. 1. s. 167.

¹⁸ Abdulkadir İnan, Kur'an-ı Kerim'in Türkçe'ye Tercüme Üzerine Bir İnceleme, Ankara 1961, s. 13.

edilebilmektedir. Bunun yanı sıra tercüme ve tefsirlerin yazıldığı dönem ile ilgili çeşitli bilgilere ulaşmaktayız. Bu yüzden Kur'an-ı Kerim'in tercüme ve tefsirleri çok önemlidir. ¹⁹Arapça'dan yapılan tefsirlerin yanında Farsça gibi diğer dillerden de tefsir ve tercüme yapılmıştır. ²⁰Farsça'ya ilk tercüme, 961-976 (350-365) yılları arasında yapılmıştır. ²¹ Abdülkadir İnan da Mehmed Fuad Köprülü gibi Türkçe tercümenin Farsça tercümeden takriben bir yüzyıl geçtikten sonra yapıldığını ifade etmiştir. Bu bilgiye dayanarak Türkçe tercümenin 11. yüzyılın başlarında yapıldığını söyleyebiliriz.²²

Nirvansūtra adlı eser, ilk Türkçe eserdir. Bu eserin Türkçe'ye çevrildiğine dair bilgiye tarih için önemli olan Çin kaynaklarından ulaşabiliriz. Günümüze ulaşamayan eser, Köktürk Kağanlığının üçüncü kağanı olan To-Po Kağan (572-581) zamanında çevrilmiştir. Bu eser, bugüne kadar ulaşamadığı için hangi dille yazıldığını bilemiyoruz.²³ Bunun yanında Göktürkler, Hristiyanlığı daha iyi uygulayabilmek ve öğrenebilmek için Kitab-ı Mukaddes adlı eseri Yunanca'dan Türkçe'ye tercüme etmişlerdir. ²⁴Göktürklerden sonra hakimiyet alan Uygurlar, bu çevirileri devam ettirmişlerdir.

Uygurlar, 8. yüzyılda Böğü Kağan önderliğinde Maniheizm dinine Doğu Türkistan'da tabi olmuşlardır. Ancak bölgenin Sogd ve Fergana şehirlerinde daha önceden Maniheizm olan Uygurlar'ın olduğunu belirten kaynaklar da vardır. Türklerin daha önce benimsedikleri Hristiyanlık, Budizm ve Maniheizm dinlerine ait kaynakların Türkçe tercüme ve Beşbalık ve Koço bölgesinde araştırmacılar tarafından bulunmuştur. Abdülkadir İnan, "*Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercemeleri Üzerinde Bir İnceleme*" adlı eserinde asıl görevi rahiplik olan Singo Seli Tudun adlı kişinin Sanskritçe yazılan

---

¹⁹ Murat Kaya, Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Kadar Matbu Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercüme ve Tefsirleri, İstanbul. 2001, s. 52.

²⁰ Murat Kaya, a. g. e. , s. 9.

²¹ Abdülkadir İnan, Kur'an-ı Kerim'in Türkçe'ye Tercüme Üzerine Bir İnceleme, Ankara 1961, s. 13.

²² Muhammet Yelten, Anadolu Sahasında Yapılmış Süre Tefsirleri ve Bu Tefsirlerin Türk Dili Açısından Önemi, İlmî Araştırmalar 9, İstanbul 2000, s. 249.

²³ Sadık Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği", İstanbul Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul, 2011 s. 109.

²⁴ Zeynep Eski, Hâzin Tefsîri'nin Ebu't-Tevfik Eş-Şeyh İbrahim Tercümesi (Metin-İnceleme) (1. Cüz) (Fatıha Suresi-Bakara Suresi 1-141), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2021, s. 1.

“*Suvarnap Rabhasa*” ‘nın Çince’den tercümesini Türkçe’ye Altun Yaruk(Işık)²⁵ adıyla çevirdiğini ifade etmiştir. ²⁶ Şimdiye kadar Uygurcaya çevrilmiş en kapsamlı sudur olan Altun Yaruk adlı eserin 10. yüzyılın başlarında yazıldığı düşünülmektedir. İstinsahı 17. yüzyıl olan eserin içerisinde çatikler ve şiirler yer almaktadır. ²⁷

Mustafa Özkan’dan alınan bilgilere göre, Kur’an-ı Kerîm’in XII-XVI. Asırlar arasında Doğu Türkçesine çevrilmiş 8 tane değerli tercümesi vardır. Bu tercümelerin içinde satır altı olan tercüme olduğu gibi eserin tercüme edilen tarafını ilgilendiren bilgiler ve öyküler de bulunmaktadır.²⁸ Uygurların eserleri vardır ancak Kur’an-ı Kerîm’in tam ve sorunsuz halde tercümesi yoktur. ²⁹

Hidayet Aydar, Türklerin Müslüman olduktan sonra yeni dinin kurallarını öğrenmek için kutsal kitabı olan Kur’an-ı Kerîm’i daha iyi yaşayabilmek için kendi dilleri olan Türkçe’ye çevirdiklerini söylemiştir.³⁰ Anadolu’da ise tefsir yazma olayı 13-14. yüzyıla kadar gitmektedir. İlk başlarda daha çok sure tefsirleri yapılmıştır. Bunun nedeni Arapça’yı herkesin bilmemesi ve bilenlerin de yeterli derece bilmemesi olabilir. Burada Türkçe’nin yanında Arapça, Farsça ve Kürtçe tefsirler de yapılmıştır. Bazıları kısa ayet bazıları ise sure tefsirleridir. En fazla tefsiri yapılanlar Besmele ile Ayetel Kürsi’dir. ³¹

Muhammed Hamidullah, Kur’an-ı Kerîm’in 100’den fazla tercümesi olduğunu söylemiştir. ³² Emin olunmamakla birlikte Kur’an-ı Kerîm’in Hicri 127 miladi olarak ise

---

²⁵Ahmet B. Ercilasun, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi* adlı eserinin bir yerinde eserin adını “Altın Yaruk” olarak yazmış ancak eserin diğer yerlerinde “Altun Yaruk” olarak ifade etmiştir. Kaynaklardan araştırıldığında doğrusunun “Altun Yaruk” olduğu anlaşılmıştır.

Ahmet B. Ercilasun, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2016, s. 243.

²⁶ Abdulkadir İnan, *Kur’an-ı Kerîm’in Türkçe’ye Tercüme Üzerine Bir İnceleme*, Ankara 1961, s. 5.

²⁷ Abdulkadir İnan, a. g. e., s. 5

Daha fazla bilgi için bkz.: Ahmet B. Ercilasun, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2016, s. 243.

²⁸ Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, İstanbul Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul, 2011 s. 117.

²⁹ Muhammad Hamidullah, *Kur’an-ı Kerîm’in Türkçe Yazma Tercüme*, *Türkiyat Mecmuası*, 14, 1964, s. 66.

³⁰ Muhammet Yelten, *Anadolu Sahasında Yapılmış Süre Tefsirleri ve Bu Tefsirlerin Türk Dili Açısından Önemi*, *İlmî Araştırmalar* 9, İstanbul 2000, s. 249.

³¹ Hidayet Aydar, a. g. e. s. 457.

³² Hidayet Aydar, *Türk Müfessirlere Ait Tamamlanmamış Tefsirler*. *İslami Araştırmalar*, İstanbul, 2021, C. 32, S. 2, s. 457.

745 yılında Berber diline yapılmış bir tercümesi vardır. Bu bilgiye Guidi'nin Kahire'de anlattığı derslerinden ulaşıyoruz. Ancak bu tercümenin varlığı kesin değildir bilginin yanlış olması da muhtemeldir.³³

Osmanlı alimleri içinde sayıca fazla haşiye³⁴ ve şerhleri olanlar vardır. Haşiye ve şerh olanlara, ilk örnek olarak Kâdî Beydâvî'nin Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl adlı eseri gösterilir.³⁵ Kaynaklardan edinilen bilgilerde, Kur'an'ın ilk önce Taberi Tefsiri'nden Farsça'ya Emir Mansur b. Nuh (350-365/961-976) zamanında çevrildiğine ulaşıyoruz.³⁶ Mansûr b. Nuh üstlendiği bu görevi Horasan ve Maverâünnehir'deki alimlere sorup tercümenin yapılmasının uygun olduğu cevabını aldıktan sonra Türk asıllı alimlerin de yer aldığı heyet Kur'an-ı Kerim'i ve Cāmiu'l-Beyān adlı eseri kısa haliyle Farsça diline tercüme etmiştir. İbn Cerîr et-Taberî'nin *Cāmiu'l-Beyān* adlı eseri 40 ciltten oluşmaktadır.³⁷ Tercümenin uygun olup olmadığını sorduğu heyet, İbrahim suresinin dördüncü ayetine³⁸ dayanarak tercümenin yapılması için fetva vermişlerdir.³⁹ Bu tercüme satır- altı bir özellik taşımaktadır.⁴⁰ Bu tercümede Farsça sözcükler, Farsça'nın söz dizini kurallarına uymadan Arapça kelimelerin tam altına yazılmıştır.⁴¹ Eserin bilinen iki nüshası vardır. Bu kıymetli eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde Ayasofya 87 numarada, diğer nüsha ise Dresden 22 numarada bulunmaktadır.

---

³³ Murat Kaya, Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Kadar Matbu Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercüme ve Tefsirleri. İstanbul. 2001. s. 39.

³⁴ Haşiye: Kitapların sayfa boşluklarına yazılan çoğu kısa açıklamalar için kullanılan terim.

³⁵ Hidayet Aydar, Türk Müfessirlere Ait Tamamlanmamış Tefsirler. İslami Araştırmalar, İstanbul, 2021, C. 32, S. 2, s. 457.

³⁶ Muhammet Yelten, Anadolu Sahasında Yapılmış Süre Tefsirleri ve Bu Tefsirlerin Türk Dili Açısından Önemi, İlmî Araştırmalar 9, İstanbul 2000, s. 249.

³⁷ Mustafa Özkan, Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, İstanbul, 2010, s. 519

³⁸ *Kur'an (İbrahim) 14/4: Biz her peygamberi, (kitabımızı) apaçık anlatsın diye ancak kendi halkının diliyle gönderdik. Artık Allah, dilediğini (amellerinin gereği olarak) sapıklıkta bırakır, dilediğini de doğru yola iletir. O, eşsiz güç, mutlak hüküm ve hikmet sahibidir.*

³⁹ Murat Kaya, Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Kadar Matbu Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercüme ve Tefsirleri. İstanbul. 2001. s. 9.

⁴⁰ Mustafa Özkan, Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, İstanbul, 2010, s. 519

⁴¹ Mustafa Özkan, a. g. e., s. 519.

Araştırmalara göre İran bölgesinde ilk tercüme, Mutezile'ye bağlı ilim adamı Ebû Ali el- Cübbâî'nin (vefat 303/916) Farsça'ya yakın bir dil olan Hüzî⁴² dilindeki çevirisidir.⁴³

Kur'an-ı Kerim'in tamamını baştan sona tefsir eden müfessirler de vardır. Bu tefsirlerin çoğu Arapça yapılmıştır.⁴⁴ Ancak Farsça-Arapça olan tefsirler de bulunmaktadır.⁴⁵

1.1.1. Tamamlanmış Türkçe Tefsirler

Kur'an-ı Kerim'in bütünü ele alarak tefsir eden eserleri *tam tefsirler* olarak ifade edebiliriz. Bazı müfessirler eserde kendi yorumuna veya ayetle ilgili bir hikâyeye başvururken bazı müfessirler ise sadece tefsiri yapmış eserde kendi yorumuna başvurmamıştır.

Arapça ve Farsça tamamlanmış tefsirlerin yanında Türkçe olan tefsirler de vardır Ayntâbî Mehmet Efendî'nin (v. 1111/1699) Tefsîr-i Tibyân eseri gibi İsmail Ferruh Efendî'nin (v. 1842) Tefsir-i Mevâkib isimli eseri de Türkçedir. Bunlar tamamlanmış tefsirlerdir ancak bazı sebeplerden dolayı tamamlanamayan tefsirler de vardır. Türk müfessirler tarafından belli bir sebepten dolayı yarım bırakılan tefsirlerin bir kısmı Arapça, bir kısmı da Türkçe'dir.⁴⁶ Bu tefsirlerin yarım bırakılmasının sebebi ölüm, sağlık sorunu, dünya telaşı veya başka bir sebep olabilir.

---

⁴² Recep Uslu, "Hüzîstân", DİA, İst. , 1998, C. 18, s. 436-439. Hüzîstân: Hüzî adlı dil Hüzîstân bölgesinde konuşulmuştur. Hüzîstân, İran'ın güneybatı bölgesinde kalan yerdir. Buradaki yerli halk Müslümanlar burayı fethettiği zaman Hüzî denilen dili konuştukları için zamanında buraya Hüzîstân ismi verilmiştir. Kral yolu bu bölgenin Sūs adlı şehrinden başlamaktadır. Aynı zamanda yine bu bölgede kazılar sonucunda önemli eserler bulunmuştur. Bunlardan biri "Hammurabi kanunları dikilitaşı"dır. Ayrıca bölgenin Dizfûl şehrinde Dânyâl peygamberin türbesi bulunmaktadır.

⁴³ Murat Kaya, Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Kadar Matbu Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercüme ve Tefsirleri. İstanbul. 2001. s. 41.

⁴⁴ Örnek olarak Kutbuddîn İznîkî'nin (v. 821/1418) Tefsîru Kutbuddîn; Hüsameddin Bitlisî'nin (v. 909/1504) Câmiu't-tenzîl ve't-te'vîl; Ni'metullah Mahmûd Nahcuvânî'nin (v. 920/1514) el-Fevâtihu'l-ilâhiyye ve'l-mefâtihu'l-ğaybiyye; Ebussuûd Efendî'nin (v. 982/1574) İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-kitâbi'l-kerîm; bunlardan sadece birkaçıdır.

⁴⁵ Bunlardan birkaç tanesi şunlardır: Alâuddîn Ali b. Muhammed Musannifek'in (v. 875/1470) eş-Şifâ fi tefsiri ve kelâmillâhi'l-münzel mine's-semâ adlı tefsiri de Farsça-Arapça bir tefsirdir. Daha fazla bilgi için bkz.: Hidayet Aydar, Türk Müfessirlere Ait Tamamlanmamış Tefsirler. İslami Araştırmalar, İstanbul, 2021, C. 32, S. 2, s. 458.

⁴⁶ Hidayet Aydar, a. g. e., s. 458.

Kur'an-ı Kerim'in Türkçe tefsirleri ve tercümeleri 19. Asrın başlarında İstanbul ve Kahire matbaalarında basılmaya başlandığı bilinmektedir. Bu matbaalarda ilk basılan eserler şunlardır: Tercüme olarak ilk Mehmed Efendi'nin Tefsîr-i Tibyân adlı eseri basılmıştır. Basılan tefsir örneği olarak ise İsmail Ferruh Efendi'nin Tefsîr-i Mevâhib adlı eseri örnek verilebilir. Bu eserlerden tercüme eser örneği olan Tefsîr-i Tibyân matbaada 9 defa basılmıştır. Tefsir örneği olan Tefsîr-i Mevâhib adlı eserin ise 7 defa basıldığı bilinmektedir. Bu tefsir ve tercümelerin sayısı arttıkça İslam dinine girenlerin sayısı da artmıştır.

1.2. Kur'an-ı Kerim'in Bilinen En Eski Tercümeleri

Kur'an-ı Kerim'in çok tercümesi bulunmaktadır. Ancak bunların bazıları günümüze gelememiştir. Bunların sadece bir zamanlar yazılıp var olduklarını bilmekteyiz. Hem eski zamanlarda yazılıp hem de günümüze kadar gelen eserler de vardır. Kaynaklara göre günümüze kadar gelebilen bilinen en eski dört nüsha vardır:

1.2.1. Sovyet Rusya İlimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü'nde Bulunan Tefsir

Bu tercüme "*Anonim Tefsir*" veya "*Orta Asya Tefsiri*" veya "*Müellifi Meçhul Kur'an Tefsiri*" gibi isimlerle anılmaktadır. Adı geçen eser, Leningrad'da Asya Halk Enstitüsü Kütüphanesi'nde yer almaktadır. Burada Cod. 322'de numarası 2475 olan yerde kayıtlı olarak bulunmaktadır.⁴⁷ Bu kıymetli eseri, Ahmet Zeki Velidî Togan, 1914 senesinde Buhara Emâreti'nin Karşı isimli şehrinde bulmuştur. Müstensihî ve yazıldığı zaman meçhuldür. Eserin birinci sayfası Kehf suresinin 4. ayetiyle başlamaktadır. Daha sonra surenin sonuna kadar satır-arası tercüme yer almaktadır. Burada tercümeyi kelime kelime yapmıştır. Yani her kelimenin altına karşılığını tek tek yazmıştır.⁴⁸

---

⁴⁷ İsmail Taş, 15. Yüzyıla Ait "Enfesü'l-Cevâhir" Adlı Yazma Üzerinde Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin- Sözlük), İstanbul Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, İstanbul, 2008, s. 22.

⁴⁸ Abdulkadir İnan, Kur'an-ı Kerim'in Türkçe'ye Tercümeleri Üzerine Bir İnceleme, Ankara 1961, s. 9.

1.2.2. Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde 73'üncü Numarada Kayıtlı Olan Eser

Hicrî 734 senesinde Şirazlı Muhammed b. el Hacc Devletşah isimli kişi tarafından kaleme alınmıştır. Kur'an-ı Kerim'in eksiksiz bir şekilde yapılmış tercümesidir. Bu eserde Kur'an-ı Kerim tercümesinden başka herhangi bir hikâye veya mütercime ait açıklama yoktur.⁴⁹Eserin yazarı Şirazlı olduğundan Eseri Şiraz'da yazdığını düşünebiliriz. Tercüme kısmında Türkçe olanlar, Arapça kelimelerin altına kırmızı mürekkepli ve ince bir şekilde yazılmıştır. Ayrıca bu tercümede Arapça ve Farsça kelimeler çok az bulunmaktadır. Araştırmalar sonucunda eserin dilinin 12 ve 13. asırlar müşterek Orta Asya Türk dilinin hususiyetlerini taşıdığı ve bazı yerlerde Oğuz-Kıpçak ögelere sahip özellikler taşıdığı öğrenilmiştir.⁵⁰

1.2.3. İstanbul Millet Kitaplığı'nda 951 Numarada Kayıtlı Olan Eser

Eser, 764 yılında yazılmıştır. Yani en eski ikinci nüshadan otuz yıl sonra meydana getirilmiştir. Dil özellikleri olarak diğer iki nüshadan ayrılır. Diğerlerine göre daha yenidir. Eserin imla özellikleri göz önünde bulundurulunca 19. Yüzyıla ait olduğunu söyleyebiliriz.⁵¹ Tercümede Fatıha ve Bakara sureleri dışında bulunan surelerde bazı bilgilere yer verilmiştir. Bunlar surenin ismi, hangi şehirde indiği yani mekkî mi yoksa medenî mi olduğu ya da surenin ayet, kelime ve harf sayısı ile ilgili bilgilerdir. Bu bilgiler verilirken tercümeden farklı olduğu anlaşılabilir diye yeşil mürekkeple yazılmıştır. Daha sonra 8(Enfal) ile 73(Müzzemmil) sayılı sureler dışında hepsinde Hz. Muhammed'in bir hadisini tercümede kullanmıştır.

1.2.4. Manchester Kitaplığı'nda Bulunan Eser

Bu nüsha hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Eser hakkında bilinenler, Dr. Mingana'nın yayınladığı yazıda bulunan bilgilerdir. İncelemeler sonucunda eserin 19.

---

⁴⁹ Abdulkadir İnan, a. g. e. , s. 10.

⁵⁰ Mustafa Özkan, Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, İstanbul, 2010, s. 520.

⁵¹ Abdulkadir İnan, Kur'an-ı Kerim'in Türkçe'ye Tercümelere Üzerine Bir İnceleme, Ankara 1961, s. 11.

yüzyıla ait olduğu anlaşılmaktadır.⁵²Bu en eski orijinal nüshaya istinat eden tercümeleler, Anadolu'ya Moğol istilasası zamanında Orta Asya'dan getirilmişlerdir.

1.3. Doğu Türkçesi'ne Yapılan Tercümeleler

Kur'an-ı Kerim'in 12-16. asırlarda Doğu Türkçesi özellikleriyle yazılmış bilinen sekiz tane tercümesi vardır. Bu sekiz tane tercümenin beşi satır-altı, üçü ise içinde tefsiri de bulunan tercümelelerdir.⁵³ Satır arası çevirilerde Türkçe karşılıklar kelime kelime Arapça kelimeden daha küçük bir şekilde Arapça kelimenin alt tarafına yazılmıştır. Bu çevirilerde Farsça'nın etkisinden dolayı Türkçe cümle dizilişine yok denecek kadar az miktarda uyulmuştur.⁵⁴

1.3.1. Türk İslam Eserleri Müzesi 73 Numarada Kayıtlı Nüsha

Eser, hicri 734(M. 1333-1334) yılında Şirazlı Muhammed bin el-Hâcc Devletşah tarafından kaleme alınmıştır. Bu önemli bilgiyi eserin son sayfasında bulunan tuğradan anlıyoruz.⁵⁵ Bu değerli tuğra, Malatyalı El-Hâc Muhammed'e aittir. Ayrıca bunun yanında tarih de yer almaktadır.⁵⁶ Eserin yazılma tarihi İlhanlı Devleti Abū Sa'îd(1317-1336) zamanına denk gelmektedir. Eserin eni 0\27 m. , Kalınlığı ise 0\14 m'dir. Ayrıca kıymetli eser, 902 sayfadan her bir sayfa da 9 satırdan oluşmaktadır. Tercümede son varak hariç, her sayfada 9 satır Arapça, 9 satır Türkçe çeviri yer almak üzere totalde 18 satır vardır. Lakin istisnai durum olarak son satırda 7 satır Arapça 7 satır Türkçe çeviri bulunur. Yani son varakta toplamda 14 satır bulunur.⁵⁷ Bu tercüme daha önce bahsettiğimiz gibi Türkiye'deki Kur'an tercümelerinin en eskilerindedir.⁵⁸ Bu eser aynı zamanda günümüzdeki metinlerle karşılaştırınca ilk Türkçe Kur'an metnine en

---

⁵² Abdulkadir İnan, a. g. e. , s. 12.

⁵³ Mustafa Özkan, Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, İstanbul, 2010, s. 519.

⁵⁴ Yusuf Akçay, Kur'an'ın İlk Türkçe Tercümeleri ve Mustafa Bin Muhammed'in İhlâs Suresi Tefsiri, Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, S. 5, Kış, 2012, s. 126.

⁵⁵ Suat Ünlü, "Kur'an-ı Kerim'in Türkçe'ye Çevrilmesi ve İlk Türkçe Kur'an Tercümeleri", Dini Araştırmalar 9\27(Haziran 2007): 9-56. s. 24.

⁵⁶ Burada, 19 Cümade'l-ula 1330\ 05. 06. 1912 ve 10 Saferü'l-hayr 1332\07. 01. 1914 tarihleri bulunmaktadır. Daha fazla bilgi için bkz. : Suat Ünlü, a. g. e. , s. 24.

⁵⁷ Suat Ünlü, a. g. e. , s. 22.

⁵⁸ Abdulkadir İnan, Kur'an-ı Kerim'in Türkçe'ye Tercümeleri Üzerine Bir İnceleme, Ankara 1961, s. 10.

yakın olandır. ⁵⁹Eserin yazarı Şirazlı olduğundan Eseri Şiraz’da yazdığını düşünebiliriz. Tercüme kısmında Türkçe olanlar, Arapça kelimelerin altına kırmızı mürekkepli ve ince bir şekilde yazılmıştır. Ayrıca bu tercümede Arapça ve Farsça kelimeler çok az bulunmaktadır. Araştırmalar sonucunda eserin dilinin 12. -13. Asırlar müşterek Orta Asya Türk dilinin hususiyetlerini taşıdığı ve bazı yerlerde Oğuz-Kıpçak ögelere sahip özellikler taşıdığı öğrenilmiştir. ⁶⁰ Bunun yanında Suat Ünlü, bir eserinde tercümenin dil özellikleri bakımından eseri Karahanlı etrafındaki metinler içine dahil etmiştir. ⁶¹ Arapça ve Farsça kelimelerin az kullanılması 70. ve 108. sayfalarda bariz görülmektedir. ⁶² Birkaç Arapça sözcüğün alt kısmına kelimeyi tercüme ederken yine Arapça kelimeleri yazılmıştır.

Bundan sonraki dönem Kur’an tercümelemleri ve günümüzdeki Kur’an tercümelemleriyle uyuşmayan bazı surelerin ayet sayıları vardır. Buna sebep olan şey, eserdeki ayetlerin ayırım işaretlerinin düzgün yapılmamasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bazı ayetler eserde metnin sol ya da sağ yanında yer alır. Eserin tam metni elimizde bulunmasından ve satır- arası çeviri olmasından dolayı çok önemlidir. Bu yazma eser, bir yardımsever tarafından Eyüp Sultan Türbesi’ne bağışlanmış ancak 1922 senesinde Müessesatı Vakfiye’den müzeye verilmiştir. Kıymetli eser, Sultan Abdülaziz Han devrinde tamir görmüştür. Eser hakkında ilk filolojik çalışmayı Fahir İz yapmıştır. ⁶³ Eser hakkında Abdullah Kök ve Suat Ünlü doktora çalışması yapmıştır. Ahmet Topaloğlu, eser üzerinde Ekrem Ural’ın da doktora çalışması yaptığını söylemiştir ancak daha böyle bir çalışma ortaya konmamıştır. ⁶⁴

---

⁵⁹ Suat Ünlü, “Kur’an-ı Kerim’in Türkçe’ye Çevrilmesi ve İlk Türkçe Kur’an Tercümelemleri”, Dini Araştırmalar 9\27(Haziran 2007): 9-56. , s. 21.

⁶⁰ Mustafa Özkan, Tarihten Günümüze Kur’an’a Yaklaşımlar, İlim Yayma Vakfı Kur’an ve Tefsir Akademisi, İstanbul, 2010, s. 520.

⁶¹ Suat Ünlü, “Kur’an-ı Kerim’in Türkçe’ye Çevrilmesi ve İlk Türkçe Kur’an Tercümelemleri”, Dini Araştırmalar 9\27 (Haziran 2007): 9-56. s. 21.

⁶²İsmail Taş, 15. Yüzyıla Ait “Enfesü’l-Cevâhir” Adlı Yazma Üzerinde Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin- Sözlük), İstanbul Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, İstanbul, 2008, s. 9

⁶³ Suat Ünlü, “Kur’an-ı Kerim’in Türkçe’ye Çevrilmesi ve İlk Türkçe Kur’an Tercümelemleri”, Dini Araştırmalar 9\27(Haziran 2007): 9-56. s. 22. -27.

⁶⁴ Mustafa Özkan, Tarihten Günümüze Kur’an’a Yaklaşımlar, İlim Yayma Vakfı Kur’an ve Tefsir Akademisi, İstanbul, 2010, s. 520.

1.3.2. Özbekistan Nüshası

A. A. Semenov, Özbekistan İlimler Akademisi'nde yer alan El Biruni Şarksinaslık Enstitüsü'nün yazma eserlerinin hepsinin kataloğunu hazırlamıştır. Adı geçen kataloğun dördüncü cildinde 13. asra ait olduğunu söylediği Kur'an-ı Kerim tercümesi hakkında bilgi verir. 2008 numarada yer alan eser, aynı zamanda noksan bir tercümedir.⁶⁵ Araştırma Görevlisi Emek Üşenmez, bu eserin CD görüntülerine ulaşmıştır. Bu değerli eser, bir satır-arası Kur'an tercümesidir. Eserde toplam varak sayısı 270'tir.⁶⁶ Ancak sayın Mustafa Özkan, Özcan Tabaklar ve Saidbek Boltabayev⁶⁷ eserin varak sayısının 273 olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca eser, Karahanlı Türkçesi özellikleri ile yazılmıştır. Bu nüsha, 29x36 cm ebadında olan eserin bütün sayfalarında 5 satır yer alır. Arapça kökenli sözcüklere tercümede hem Türkçe karşılığı hem de Farsça karşılığı yazılmıştır. İstisnai durum olarak 1-3 ve 19-22. numaralı varaklarda yalnız Arapça kelimeler kullanılmıştır. Ayrıca bu eserde, tefsire yer verilmemiştir. Tercümede ayet sonlarında çiçek motifleri altın kaplama ile gösterilmiştir. Eserde bir diğer önemli yer ise mütercim, Allah kelimesini yazarken altın yıldız kullanmıştır.⁶⁸

1.3.3. Rylands Nüshası

Rylands Nüshası⁶⁹ da satır-arası bir tercümedir. Eser, Manchester'da bulunan John Rylands Kitaplığı Arapça Yazmalar bölümünde MSS. 25-38. numarada yer alır. Müstensihî ve ne zaman yazıldığı belli değildir. Dankoff, eserin 13. asırda yazıldığını söylemiştir. Bu nüshada Arapça lafızlara Türkçe ve Farsça kelimeler karşılık olarak verilmiştir. Farsça kelimeleri üst bölümde Türkçe kelimeleri ise alt bölümde yer

---

⁶⁵ Mustafa Özkan, a. g. e. , s. 521.

⁶⁶ İsmail Taş, 15. Yüzyıla Ait "Enfesü'l-Cevâhir" Adlı Yazma Üzerinde Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin- Sözlük), İstanbul Üniversitesi SBE, Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, İstanbul, 2008, s. 10.

⁶⁷ Özcan Tabaklar, Saidbek Boltabayev "Çağatayca Mevahib-i Aliyye (Tefsir-i Hüseyinî) Tercümesi", Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: 57, Sayı: 57, 2017. s. 242.

⁶⁸ Mustafa Özkan, Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, İstanbul, 2010, s. 521.

⁶⁹ Mustafa Özkan "Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Yapılmış Kur'an Tercümeleleri" adlı eserinde bu nüshadan "İngiltere Nüshası" olarak bahsetmiştir.

vermiştir. Fakat bazı yerlerde Türkçe kelimelerin Arapça ve Farsça karşılıklarıyla denk düşmediği anlaşılmaktadır.⁷⁰

Eser bütün halde 30 ciltten oluşur ancak elimizde sadece 14 tanesi bulunmaktadır. Gülten Sağol, araştırmaları sonucunda 14 cildin toplam 1145 varaktan oluştuğunu söylemiştir. Ancak bu 14 ciltte de bazı eksikler mevcuttur. Ayrıca bu 14 cilt dışında yine aynı nüshaya ait olan iki varak da Dublin, Chester Beatty Kütüphanesi, 1606 ve 1630 numarada kayıtlı olarak bulunmaktadır. Aysun Ata eseri 2004 yılında “Türkçe İlk Kur’an Tercümesi” adıyla giriş, metin, notlar ve dizin olarak çalışmıştır.⁷¹ Aysun Ata’nın bu doktora çalışması dışında başka birçok önemli çalışmalar da vardır. Ata, bu çalışmalara eserinin giriş kısmında “Eser Üzerinde Yapılan Çalışmalar” adı altında yer vermiştir.⁷²

1.3.4. Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa Nüshası

Bu eser de satır- altı özellikte olan bir Kur’an tercümesidir. Bu nüsha, İstanbul’da Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa Camii 2. numarada bulunmaktadır.⁷³ Eser hakkında en kapsamlı bilgileri Gülten Sağol’un çalışmasından öğrenmekteyiz. Gülten Sağol, bu çalışmasını 1993 yılında Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde tamamlamıştır. Bu çalışmasında eserin 1363 yılında yazıldığı bilgisini vermiştir. Ancak eserin kim tarafından ve nerede yazıldığı belli değildir. Araştırmalar sonucunda eserin, Harezmi Türkçesi’yle yazıldığını biliyoruz. Eser, metinde yer alan bilgiye göre 764 yılında yazılmıştır. Eserin 586a’da Hekimoğlu Ali Paşa’ya ait olan bir mühür ve vakıf kaydı yer almaktadır.⁷⁴

---

⁷⁰ Mustafa Özkan, Tarihten Günümüze Kur’an’a Yaklaşımlar, İlim Yayma Vakfı Kur’an ve Tefsir Akademisi, İstanbul, 2010, s. . 521.

⁷¹ İsmail Taş, 15. Yüzyıla Ait “Enfesü’l-Cevâhir” Adlı Yazma Üzerinde Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin- Sözlük), İstanbul Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, İstanbul, 2008, s. 10.

⁷² Mustafa Özkan, Tarihten Günümüze Kur’an’a Yaklaşımlar, İlim Yayma Vakfı Kur’an ve Tefsir Akademisi, İstanbul, 2010, s. 522.

⁷³ Suat Ünlü, “Kur’an-ı Kerim’in Türkçe’ye Çevrilmesi ve İlk Türkçe Kur’an Tercümeleleri”, Dini Araştırmalar 9\27(Haziran2007): 9-56. s. 19.

⁷⁴ İsmail Taş, 15. Yüzyıla Ait “Enfesü’l-Cevâhir” Adlı Yazma Üzerinde Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin- Sözlük), İstanbul Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, İstanbul, 2008, s. 15. -16.

Bu eser, Süleymaniye Kütüphanesi'ne gelmeden önce Millet Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa, 951 numarada kayıtlı olarak bulunmaktadır. Bunun yanında eserin cildi tamir edilmiştir. Alt tarafta kahverengi parşömen, üst tarafta ise yeşil bir bez yer almaktadır. Eser, 586b-587b'nin devamı olmamasını görmezden gelirse nüsha tam sayılabilir. Eserde tercüme bölümü 583b'de bitmektedir. Eserin sayfalarında 9 satır Türkçe, 9 satır Arapça tercüme yer almaktadır. Yani toplamda her sayfada 18 satır bulunmaktadır. 196a ve 196b'nin tercümeleri yapılmamıştır. Tercümede Fatıha ve Bakara sureleri dışında bulunan surelerde yeşil ve kırmızı renkli mürekkeple surenin ismi, nerede indiği (Mekki-Medeni), ayet, kelime ve harf sayısı ile bunların anlaşmazlıkları ile ilgili bilgi verilmiştir. Daha sonra 8(Enfal) ile 73(Müzzemmil) sayılı sureler dışında hepsinde Hz. Muhammed'in bir hadisini tercümede kullanmıştır. Dokuzuncu surenin başında besmele yazılmamıştır.⁷⁵ Bunun nedeni Kur'an Kerim'de 9. sure olan Tevbe suresinin başında besmele bulunmaması olabilir.

1.3.5. Topkapı Sarayı III. Ahmet Bölümü Nüshası

Bu eser Mevahib-i Aliyye'nin⁷⁶ Çağatayca tercümesidir.⁷⁷ Bu eser, en eski Türkçe tercümelerden biridir. Maverâünnahir'de 950 (1543-1544)⁷⁸ yılında Şeybânî⁷⁹ Özbekler zamanında yazılan tefsirli tercümedir. Çağatayca ile yazılan Topkapı Sarayı Kitaplığı'nda III. Ahmed bölümü 16. numarada yer almaktadır. İki ciltten meydana gelmektedir. İki cilt de 400 mm boyundadır ilk cildin eni 425 ikinci cildin eni ise 460 mm'dir.⁸⁰ Yazılma tarihi bilinene göre 950/1543'tür. Ayrıca Suat Ünlü, 308 varaktan meydana gelen bu eserin her sayfasında 29 satır yer aldığını söylemektedir.⁸¹ Ancak

---

⁷⁵ Suat Ünlü, "Kur'an-ı Kerim'in Türkçe'ye Çevrilmesi ve İlk Türkçe Kur'an Tercümeleri", Dini Araştırmalar 9\27(Haziran2007): 9-56. , s. 34. -35

⁷⁶ "Çağatayca Anonim Tefsir" ve "Tefsir-i Hüseyinî" de denilmektedir.

⁷⁷ Bu eser Mevahib-i Aliyye'nin (Çağatayca Anonim Tefsir veya Tefsir-i Hüseyinî) Çağatayca tercümesidir. Özcan Tabaklar, Saidbek Boltabayev "Çağatayca Mevahib-i Aliyye (Tefsir-i Hüseyinî) Tercümesi", Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: 57, Sayı: 57, 2017. s. 245.

⁷⁸ Mustafa Özkan, Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, İstanbul, 2010, s. 524

⁷⁹ Murat Kaya Şeyhânî; İsmail Taş ise Şeyhbânî yazmıştır ancak doğrusu Şeybânî'dir.

⁸⁰ Özcan Tabaklar, Saidbek Boltabayev, "Çağatayca Mevahib-i Aliyye (Tefsir-i Hüseyinî) Tercümesi", Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: 57, Sayı: 57, 2017. s. 246.

⁸¹ Suat Ünlü, "Kur'an-ı Kerim'in Türkçe'ye Çevrilmesi ve İlk Türkçe Kur'an Tercümeleri", Dini Araştırmalar 9\27(Haziran2007): 9-56. s. 20. -21.

Özcan Tabaklar, Saidbek Boltabayev, bir makalelerinde, eserde bütün itibariyle 27 satır bulunduğunu istisnai durum olarak 230b ve 273b gibi bazı yerlerde 26 satır bulunduğunu dile getirmişlerdir. İlk cildi Besmele'nin tercümesi ve Fatiha suresinin tefsiri ile başlamakta, Kehf suresinin nihai ayetiyle son bulmaktadır. Fakat eserin son sayfasında takriben 4 satır noksandır. Bunun yanında surenin 110. ayetinde yer alan son 4 kelime ve onların Türkçe karşılıkları da yoktur.⁸²

Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan bu nüshayı bilim dünyasına 1967 yılında János Eckmann tanıtmıştır. Eserin cildinin üzerinde yaldızlı harflerle Vakıa suresinin 79. ayeti (Ona, (Kur'an'a) ancak tertemiz olanlar dokunabilir.) bulunmaktadır.⁸³ Buna benzer diğer yazma ise Konya Mevlânâ Müzesi'nde korunmaktadır. Bu eserin yazılma tarihi ise 951/1544'tür.⁸⁴ 1304 sayfa yer alan bu nüshada da 29 satır mevcuttur.⁸⁵ Abdulkadir İnan, Konya'daki nüshayı araştıran, inceleyen Şeybânîler⁸⁶ dönemine ait olan bu eser, Kur'an tercümeleri arasında ayetin bütününe ele alıp açıklayan tercümeler içinde en iyi misaldir. Böyle tercümeler içerisinde hikayeler, parçalar barındırdığı için dönem ile ilgili bilgiler de verirler. Bu bakımdan çok kapsamlı ve çok hacimlidirler. Bu sebepten dolayı böyle tercümeler hakkında sadece İbrahim Taş⁸⁷ ve Hamza Zülfikar⁸⁸ çalışma yapmıştır.⁸⁹

---

⁸² Özcan Tabaklar, Saidbek Boltabayev, Çagatayca Mevahib-i Aliyye (Tefsir-i Hüseyinî) Tercümesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: 57, Sayı: 57, 2017. s. 246.

⁸³ Özcan Tabaklar, Saidbek Boltabayev, a. g. e. , s. 245. -246.

⁸⁴ Murat Kaya, Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Kadar Matbu Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercüme ve Tefsirleri, İstanbul. 2001. s44.

⁸⁵ Mustafa Özkan, Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, İstanbul, 2010, s. 524.

⁸⁶ İsmail Türkoğlu, "Şeybânîler", *DİA*, İstanbul, 2010, C. 39, s. 45-47. Şeybânî: Mâverâünnehir, Hârizm ve Horasan'da yaşayan bir İslâm hânedanı (1500-1599). İsimlerini Özbek Türkleri'nin atası olan Cengiz Han'ın büyük oğlu Cuci'nin Şeybân(Şiban) adındaki erkek çocuğundan alır. Şeybânî han hasımlarından kaçmak için Taşkent'e gitmiş orada yaşayan Çagatay hanı Mahmud Han'ın yanına girdi. Hizmetinden memnun olan Mahmud Han, Türkistan'ı (Yesi) Şeybânî'ye yurt olarak verdi.

⁸⁷ İbrahim Taş, Çagatayca Kur'an Tefsiri 21a-41b (Giriş-Metin-Dizin), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001.

⁸⁸ Hamza Zülfikar, Çagatayca Kur'an Tefsiri, Dilbilgisi İncelemesi- Metin - Dizin, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Doktora Tezi, Ankara, 1970.

⁸⁹ Suat Ünlü, Kur'an-ı Kerim'in Türkçe'ye Çevrilmesi ve İlk Türkçe Kur'an Tercümeleri, Dini Araştırmalar 9\27(Haziran2007): 9-56. s. 20. -21.

1.3.6. Müellifi Meçhul Anonim Orta Asya Tefsiri

Bu tercüme “Anonim Tefsir” veya “Orta Asya Tefsiri” veya Müellifi Meçhul Kur’an Tefsiri” gibi isimler de anılmaktadır. Adı geçen eser, Leningrad’da Asya Halk Enstitüsü Kütüphanesi Cod. 322’de 2475 numarada kayıtlı olarak bulunmaktadır.⁹⁰ Eseri, ilk Ahmed Zeki Velidî Togan, Buhara Emâreti’nin Karşı vilayetinde Sovyet İlimler Akademisi’nin Asya Müzesi ismine parayla alınmıştır. Yazmaya ait fotoğraflar Türk Dil Kurumu kütüphanesinde de bulunmaktadır. Bu sayede ilgili olan Türk araştırmacılar da faydalanabilmektedirler. Kur’an-ı Kerim’in 18. suresi olan Kehf suresinden başlayan bu önemli eser, aynı zamanda bir satır-altı tercüme tefsiridir. İlk sayfa, “Uluğ boldı bir söz çıkar ağızlarından⁹¹” ayeti kerimesiyle başlamaktadır. Bu ayet, Kur’an-ı Kerim’in Kehf suresinin 5. ayetinin tercümesidir. Ancak Abdulkadir İnan, Kur’an-ı Kerim’in Türkçe’ye Tercümelere Üzerine Bir İnceleme adlı eserinde Kehf suresinin 4. ayeti olduğunu ifade etmiştir.⁹² Yazmanın sonuna gelindikçe Farsça kelimeler ve cümleler artmaktadır. Eserde Farsça’nın fazla kullanılmasını Barthold tercüme edenin ana dilinin Türkçe olmamasından olabileceğini söylemiştir.⁹³

Yazar, bu eserinde iki farklı eseri karşılaştırmıştır. Bunlardan biri Melioransky’nin yayımını yaptığı Rabgūzî’nin Kısasü’l-enbiyâ eseri ile adı geçen Orta Asya Kur’an tefsirini karşılaştırmış, özelliklerini ortaya koymuştur. Eserde önemli noktalara değinen Velidî, en sonunda Orta Asya tefsirinin diğer eserden daha eski bir zamanda yazıldığını dile getirmiştir.⁹⁴ Eser ne kadar önemli olsa da çok eski dönemden kaldığı için doğal olarak bazı sayfaları eksiktir. Bu eksiklik yazmanın baş kısmı ve ortasından bir bölümünün olmamasından kaynaklanır.⁹⁵ Eksik olan bu tefsir, 147 varaktan meydana gelmektedir.⁹⁶ Eserde 40a varığında 22. sure olan Hac suresinin 14

---

⁹⁰ İsmail Taş, 15. Yüzyıla Ait “Enfesü’l-Cevâhir” Adlı Yazma Üzerinde Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin- Sözlük), İstanbul Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, İstanbul, 2008, s. 22.

⁹¹ *Kur`ân, (Kehf) 18/5:(...)* « كَثُرَتْ كَلِمَةٌ تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ »

Halil İbrahim Usta, Orta Asya Kur`ân Tefsiri (Metin- Tıpkıbasım), Türk Dilinin Tarihi Kaynakları, Ankara, 2011

⁹² Abdulkadir İnan, Kur`an-ı Kerim’in Türkçe’ye Tercümelere Üzerine Bir İnceleme, Ankara 1961, s. 9.

⁹³ Abdulkadir İnan, a. g. e. s. 9.

⁹⁴ Suat Ünlü, “Kur’an-ı Kerim’in Türkçe’ye Çevrilmesi ve İlk Türkçe Kur’an Tercümelere”, Dini Araştırmalar 9\27(Haziran2007): 9-56. s. 30.

⁹⁵ Abdulkadir İnan, Kur`an-ı Kerim’in Türkçe’ye Tercümelere Üzerine Bir İnceleme, Ankara 1961, s. 9.

⁹⁶ Özcan Tabaklar, Saidbek Boltabayev “Çağatayca Mevâhib-i Aliyye (Tefsir-i Hüseyinî) Tercümesi”, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: 57, Sayı: 57, 2017. , s. 243.

ayetinin satır- arası tercümesi yer almaktadır. Ancak daha sonra 25 sure eksiktir. Ancak 48. Sure olan Fetih suresinden itibaren Kur'an-ı Kerim'in sonuna kadar sureler noksansızdır.⁹⁷

Eckmann, eserde Çağatay diline ait özelliklerin varlığına güvenerek eserin XV. asırdan önce yazılmadığını dile getirmiştir. 1963 senesinde Borovkov eserin söz varlığı hakkında çalışmalar yapmış ve eserin sözlüğünü hazırlamıştır. Bu sözlüğü sonra Halil İbrahim Usta ve Ebülfez Amanoğlu Türkçe 'ye tercüme etmiş ve bilim dünyasına sunmuşlardır. Halil İbrahim Usta aynı eser hakkında yüksek lisans çalışması yapmıştır.

98

1.4. Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Yapılan Kur'an Tercümeleri

1.4.1. Selçuklular Dönemi

Bu dönemde Arapça ve Farsça ilim ve edebiyat dili olarak kullanılmıştır. Devletle ilgili olan resmi yazışmaları da bu iki dille yazmışlardır. Ayrıca Selçuklular zamanında Farsça resmi dil olarak kullanılıyordu. Bu yüzden Farsça Kur'an tercümeleri vardır ancak Türkçe Kur'an tercümeleri bulunmamaktadır.⁹⁹ Arapça ve Farsça'nın yanında Türkçe arka planda kalmıştır. Bunun doğruluğu dışında Anadolu'da 13. yüzyılda Türkçe bazı eserler yazılmıştır. Ancak bunların çoğu günümüze ulaşamamıştır. Biz bunların varlığını günümüze ulaşan diğer kaynaklardan anlıyoruz. Örneğin, Şeyyad İsa'nın Hz. Ali'nin "Salsal" adlı bir devle savaşını anlatan düzyazı ve nesir karışık "Salsaname" si", kimin yazdığı belli olmayan Şeyh San'an Hikayesi, Anadolu'da ilk İslam fetihlerini yaşatan Battalname gibi eserler günümüze kadar gelemeyen ancak önceden yazıldıklarını bildiğimiz eserlerdir. 11. yüzyılda İç Anadolu'da Bizans'a yaptığı fetihlerle ünlenen ve burada kendi ismiyle bir devlet kuran Danişmend Gazi'nin

---

⁹⁷ Abdulkadir İnan, Kur'an-ı Kerim'in Türkçe'ye Tercümeleri Üzerine Bir İnceleme, Ankara 1961, s. 9.

⁹⁸ Özcan Tabaklar, Saidbek Boltabayev "Çağatayca Mevahib-i Aliyye (Tefsir-i Hüseyinî) Tercümesi", Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: 57, Sayı: 57, 2017. , s. 243

⁹⁹ Muhammet Yelten, Anadolu Sahasında Yapılmış Sûre Tefsirleri ve Bu Tefsirlerin Türk Dili Açısından Önemi, İlmî Araştırmalar 9, İstanbul 2000, s. 250.

fetihlerini anlatan yazılardan oluşan destani bir roman özelliğindeki Danişmendname de bu tür bir eserdir.¹⁰⁰

Selçuklular zamanından Türkçe Kur'an ve sure çevirileri bulunmamaktadır. Bunun sebebi, Selçukluların ilim ve sanat dili olarak Arapça ve Farsça'yı kullanmalarıdır.¹⁰¹Bu dönemdeki eserlerin çoğu dini ve ahlaki özelliktedir. Halka dini anlatmak, açıklamak ve öğretmek amacıyla yazılmışlardır.

1.4.2. Anadolu Beylikler Dönemi

Bu dönemde Türkçe'nin önemi biraz olsun anlaşılmiş Arapça ve Farsça'ya karşı Türkçe ön planda tutulmuştur. Türkmen beyleri, şairlerin ve edebiyatçıların Türkçe yazmaları için onları himayelerine almışlardır. Bu dönemde Arapça ve Farsça'ya çok aşına oldukları halde Türkçe yazmaya ve yazdırmaya gayret edilmiştir. Bu dönemin önde gelenlerinin verdiği emirler sayesinde bazı sûre tefsirleri yapılmıştır.¹⁰²

XIX. yüzyılda ve Tanzimat'ın ilanından sonra Kur'an-ı Kerim'in matbu Türkçe çevirileri başlamış ancak bu çeviriler pek yayılamamışlardır.¹⁰³

1.5. Müellifin Hayatı Ve Eserleri

1.5.1. Ebu't-Tevfik Eş-Şeyh İbrâhim (?/1835-36)

Eserde geçen "*el-Mütercim Ebu't-Tevfik eş-Şeyh bi-şeyhi'l-ma'rûf Samâizâde Şeyhü'l-İslâm*" cümlesinde müellifin Ebu't-Tevfik Eş-Şeyh İbrâhim olduğu açık bir şekilde belirtilmiştir.

---

¹⁰⁰ Mustafa Özkan, Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, İstanbul, 2010, s. 526.

¹⁰¹ Muhammet Yelten, "Anadolu Sahasında Yapılmış Sûre Tefsirleri ve Bu Tefsirlerin Türk Dili Açısından Önemi", İlmî Araştırmalar 9, İstanbul 2000, s. 249.

¹⁰² Muhammet Yelten, s. 250.

¹⁰³ Murat Kaya, Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Kadar Matbu Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercüme ve Tefsirleri, İstanbul. 2001. s50

1.5.1.1. Hayatı

Bu eser XIX. yüzyıla ait bir Kur'an-ı Kerim tefsirinin tercümesidir. Eserde Osmanlı Türkçesinin klasik devrinin özellikleri bulunur. Yer yer Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerinin de içinde barındırır. Müellif hakkında pek fazla bilgi yoktur ancak üzerinde çalışma yaptığımız eser ve diğer birkaç kaynaklardan aldığımız bilgileri bir araya getirmiş bulunmaktayız. Tercüme-i Tefsir-i Hâzin'in 1a sayfasında eserin müellifinin kim olduğunu şu cümleyle anlıyoruz: "*el-Mütercim Ebu't-Tevfik eş-Şeyh bi-şeyhi'l-ma'rûf Samânizâde Şeyhü'l-İslâm*". Burada müellifin Samânizâde'de şeyhülislam olan Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrâhim olduğu açıkça belirtilmektedir. Müellifin doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber XVIII. yüzyılın ikinci yarısında doğmuş olması muhtemeldir. Mehmed Süreyyâ, "Sicill-i Osmânî" adlı eserinde müellifin hicri 1251 yılında vefat eden şeyhlerden biri olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁴ Bu cümlede müellifin Sāmânizâde'nin oğlu olduğu ve miladi 1835- 1836 yılları arasında vefat eyleyen bir şeyh olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁵ Bu bilgilerle metnin ilk sayfasında bulunan üçgen kısımdaki bilgiler uyuşmaktadır. Adı geçen üçgen bölüm Zeynep Eski tarafından okunmuştur.¹⁰⁶

Müellifin eğitimi hakkında pek fazla bir bilgi yoktur. Ancak telif ettiği eserden onun çok bilgili, eğitim almış biri olduğunu söyleyebiliriz. Müellifin yaşadığı dönemde Arapça bilmek çok değerlidir. Çünkü dinin kurallarını bilmek ve başkalarına aktarmak gerekir. Bunun yolu da Kur'an-ı Kerim'i okumak ve yeteri kadar anlamaktır. Müellif insanlığa bir Kur'an-ı Kerim tefsirinin tercümesini bırakmıştır. Bu bakımdan yeterli derecenin üstünde Arapça bildiğini söyleyebiliriz. Çünkü tercüme yaparken ayetleri çevirmiş hatta hadis ve olaylarla ayetin anlamını kuvvetlendirmiştir. Müellif, bunlarla kalmayıp yer yer kendi yorumunu da katmıştır. Eserin 2a varlığında tercüme neden başladığını ve tercüme yapmaya nasıl karar verdiğini açıklamıştır. Ayrıca 2a varlığında

---

¹⁰⁴ "İbrahim Efendi (Seyyid- Sāmânizâde), Şeyhlerden olup 1251'de (1835\36) vefat eyledi. "

¹⁰⁵ Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî, yay. haz. Nuri Akbayar, Eski yazıdan aktaran: Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, C. III, s. 762.

¹⁰⁶ "Ehlü'l-verâ ahkârü'l- 'ibâd Ebüt-Tevfik eş-Şeyh es-Seyyid İbrâhim Sırrî şeyhi zâviye-i Şeyhü'l-İslâm Samânî 'Ömer Hülüsî der-ķurbü'l- vefâ' ve'l-fer' Sultân Muḥammed ḥân el-gazî el-ma'r ūf bi-Otkakçı Yoķuşı. Ğafera 'anhüm ve Ğafera lehüm ve fi'l-yevmi'ş-şühedâ Ğayrihim ve inâvehüm. Temmet. Sene 1216. " [1a]

Zeynep Eski, XIX. yüzyıl müelliflerinden Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrahim'in Tercüme-i Tefsir-i Hâzin İsimli Eseri, *Avrasya Beşeri Bilim Araştırmaları Dergisi*, Cilt/Sayı: 1-2 (2021), Karabük, 2021, s. 13.

Şeyh İbrahim, Yusuf el- Halvetî adlı kişinin Fîrûzâbâdî'nin Kâmus-ı Muhî-i Okyanus adlı eserini Türkçe'ye çevirdiğini, kendisinin de bu eseri yazdığını ifade etmiştir. Bu esere günümüzde ulaşamamıştır. ¹⁰⁷

Eserin 1a¹⁰⁸ bölümünde müellif Şeyh İbrahim Efendi'nin, Samânî Ömer Hulûsî Efendi'nin¹⁰⁹ zaviyesinin şeyhi olduğu ifade edilmiştir. Bu zaviyenin burada aşikâr bir şekilde adresi verilmiştir. Burası Ömer Hulûsî Efendi'nin inşa ettirdiği Samânîzâde medresesidir. Bu Sāmānîzâde medresesi, Darülhadis adıyla Darüşşafaka caddesinde bulunan Otlukçu yokuşunun tam karşısında yer almaktadır. ¹¹⁰ Ayrıca müellif, Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin'de adından hürmetle bahsettiği Yusuf Ziya Paşa'dan medreselerin inşa ve onarım için i'ânelerini istemiştir. Bu isteği 1220 tarihli belgede dile getirmiştir. Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin'in tekmil olunmasından bir buçuk sene evvel yazıldığı düşünülürse Şeyh İbrahim'in yardım isteğinde bulunduğu dergâhın Samânîzâde medresesi olması muhtemeldir. ¹¹¹

Şeyh İbrahim Efendi'nin 2asayfasında yazılı olan "ve eş-Şeyh Ebu't-Tevfik İbrâhîm-i Nakşibendî. " cümlesinden Nakşibendi tarikatına bağlı olduğu açıkça belli

---

¹⁰⁷ Zeynep Eski, a. g. e. , s. 15.

¹⁰⁸ "Ehlü'l-verâ aḥkaru'l- 'ibād Ebü't-Tevfik eş-Şeyh es-Seyyid İbrâhîm Sırrî şeyh-i zâviye-i Şeyhü'l-İslâm Samânî 'Ömer Hulûsî der-kurbü'l vefâ ' ve'l-fer' Sultân Muhammed ḥân el-gazî el-ma'r ūf bi-Otlaḳcı Yokuşu. Ğafera 'anhüm ve ğafera lehüm ve fi'l-yevmi's-şühedâ ğayrihim ve inâvehüm. Temmet. Sene 1216." Daha fazla bilgi için bkz: Zeynep Eski, "Hâzin Tefsiri'nin Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrahim Tercümesi (Metin-İnceleme) (1. Cüz) (Fatıha Suresi-Bakara Suresi 1-141)", İstanbul Üniversitesi SBE İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2021, s. 21.

¹⁰⁹ Tahsin Özcan, Ömer Hulûsî Efendi, Sāmānîzâde, DİA, İstanbul, 2007, C. XXXIV, s. 72-73. Ömer Hulûsî Efendi, Samânîzâde: 1728 yılında İstanbul'da doğdu. eş-Şeyh Ebu't-Tevfik İbrâhîm'in babasıdır. İstanbul kadısı olan Samânîzâde Hasan Efendi'nin oğludur. Yeteneği sayesinde kısa vakitte eğitimini tamamladı ve 1162'de Şehülislâm Ebü İshakzâde Esad Efendi'den ruûs aldı. Birçok farklı medresede müderrislikte bulunmuştur. Daha sonra kadılık mesleğine geçmiştir. Bazı dönemlerde şeyhülislamlık mesleğinden istifa etmek zorunda kalmıştır. Ömer Hulûsî Efendi, II. Mahmud'un cülusundan sonra 22 Eylül 1810 tarihinde Dürriyâde Abdullah Efendi'nin yerine üçüncü kere şeyhülislamlığa getirildi. Ancak bu meslekte bir yıl dokuz ay kadar kalabilmiştir. Ancak yaşının ilerlemesi ve çabuk hiddetlenip sert tavırlar sergilemesinin yol açtığı huzursuzluklar dolayısıyla 12 Haziran 1812'de kendi isteğiyle görevinden ayrıldı ve evine kapandı. 1227 Cemâziyelâhir başlarında veya şevval ayının ortalarında (Haziran veya Ekim 1812) vefat etti. Mezarı Fatih'te Dârüşşafaka'da Otlukçu Yokuşu'ndadır. Toplam dört yıl yedi ay bir gün meşihatta bulunmuştur. Zengin, dürüst, tutumlu ancak bununla birlikte hayır işleri yapmayı seven biri olarak bilinir. İlk şeyhülislamlığı esnasında Fâtiḥ Camii civarında Otlukçu Yokuşu'nda çeşitli odalarla cuma namazı kılınan bir mescidi cami olarak yeniden yaptırmış, ayrıca bir Fakir dervişlerin barınmaları için zaviye inşa ettirmiştir.

¹¹⁰ Mübahat S. Kütükoğlu, 1869'da faal İSTANBUL MEDRESELERİ, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1976-1977, Sayı. 7-8 s. 366.

¹¹¹ Zeynep Eski, XIX. yüzyıl müelliflerinden Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrahim'in Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin İsimli Eseri, *Avrasya Beşeri Bilim Araştırmaları Dergisi*, Cilt/Sayı: 1-2 (2021), Karabük, 2021, s. 14.

olmaktadır. İmzalı kısım dipnot kısmında verilmiştir. Zeynep Eski, tez çalışmasında Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda yer alan belgedeki imzaya ulaştığını söylemiştir.¹¹² Bunların dışında eserin 1a varlığında pek çok ulemanın ismini anıp dua ettikten sonra duasının kabul olması için Nakşibendi şeyhi olan Şeyh Murad-ı Buhârî'nin de adını geçirmiştir. Şeyh Murad-ı Buhârî için "şeyhünā"¹¹³ kelimesini kullanması da bariz onun Nakşibendi tarikatına bağlı olduğunu gösterir. Çünkü Şeyh Murad-ı Buhârî, Nakşibendiyye- Müceddidiye'yi Anadolu'ya getiren ve Anadolu'da kullanan ilk sūfidir.¹¹⁴ Ayrıca müellif de Nakşibendi tarikatına bağlı bir şeyhtir. Bunu eserin giriş kısmında verdiği bilgilerden anlıyoruz.

Müellif, eserin 2a kısmında Hāzin tefsirini Türkçe 'ye çevirmek istediğini ancak dünya işlerinde dolayı bu önemli işi sonraya bırakmak zorunda kaldığı söylemiştir. Ancak bazı teşvikler sayesinde eser başlamıştır. Hatta tercümenin giriş kısmında Mısır beylerinden Mehmed Bey'in muzahiri olan Mustafa Bey'in maddi ve manevi destekleriyle eseri dört yılda bitirdiğini belirtmiştir.

Eserinden edindiğimiz bilgilere göre Ebü't-Tevfik Şeyh İbrāhim 1801-1806 yılları arasında Samānizāde Ömer Hulūsî Efendi Tekkesi'nde şeyh olarak görev aldığı sırada devletin önemli yerlerinde bulunan kişilerle iletişim sağlamış, bununla beraber farklı tarikat mensuplarıyla da bağlantılı olmuştur. Aynı zamanda bu aralarda tercüme yap ve yapılanları okuduğu için dönemindeki ilmî etkinlikleri, gelişmeleri yakından takip ettiği görülmektedir.

Bu kıymetli eser, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Eserler bölümüne yanlılıkla, Musa bin Hacı Hüseyin el-İznikî'nin adına yazılmıştır. Musa bin Hacı Hüseyin el-İznikî'nin tercüme ettiği eser, Tefsîrül- Lübāb adlı Hāzin Tefsiri'nin tercümesi olan bir diğer eserdir. İznikî'nin tercüme ettiği eserin adı "Tefsîrül-Lübāb Tercümesi" olarak geçmektedir. Bu eserin ikinci cildi, BEYEK Ulu Cami'de 435 numaralı yerde bulunmaktadır. Üçüncü cildi ise Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler

---

¹¹² "...Eşkaru'l-verā hādîmu'l-fakr es-Seyyid Ebü't-Tevfik İbrāhim türāb-ı na'l-i aqdām-ı ricāl-i hüdā-yı rahîm ve tarikatü'l-Nakşibendiyye qaddesallāhu esrārahum. Ft-sene 1220, 19 Safer. "

Zeynep Eski, Hāzin Tefsiri'nin Ebu't-Tevfik Eş-Şeyh İbrahim Tercümesi (Metin-İnceleme) (1. Cüz) (Fatıha Suresi-Bakara Suresi 1-141), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2021, s. 26.

¹¹³ "Bizim şeyhimiz" anlamında kullanılmıştır.

¹¹⁴ Halil İbrahim Şimşek, "Murad Buhârî" DİA, Ankara, 2020, C. 31, s. 185-187.

Kütüphanesi'nde K561 numaralı yerde bulunmaktadır. Maalesef eserin birinci ve dördüncü ciltlerine henüz ulaşamamıştır. ¹¹⁵

1.5.1.2. Eseri: Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin'in İncelenmesi

1.5.1.2.a. Eserin Adı

Müellif Ebu't-Tevfik es-Seyyid Şeyh İbrahim Sırrî'nin kaynaklarda geçen bilgilere dayanarak, Arapça'yı iyi bildiğini ve şeyh olmasından dolayı tekkede hadis ve tefsir derslerini verdiğini söyleyebiliriz. Tercümenin başında eserin adını kendi cümleleriyle ifade etmiştir. Bu özellikten dolayı eserine isim verme geleneğine bağlıdır diyebiliriz. Müellifin 1a varağında geçen kendi cümlelerinden anladığımıza göre eserin adı “Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin” ‘dir. Müellif, eserin adını üzerinde çalıştığımız eserde Lübâbü't-Te'vîl fi Me'âlimü't-Tenzîl olduğunu ifade etmiştir. Zeynep Eski araştırmaları sonucunda İbn Hacer ve Dâvûdî'nin bu eserin adını “Me'âni't-tenzîl” değil “Me'âlimü't Tenzîl” olarak kaydettiklerini söylemiştir. ¹¹⁶

İncelemesini yaptığımız eser, Kur'an-ı Kerim tefsiri olan Hâzin Tefsiri'nin tercümesidir. Eser XIX. yüzyıla aittir. Eserin başında yazar ismini belirtmiştir. Ayrıca eser hakkında bazı önemli bilgilere de yer vermiştir. Eserin başında eser hakkında ve müellif hakkında bilgi verdiği kısım İsmail Taş¹¹⁷ tarafından okunmuştur. Bu kısımda Türkçe'nin yanında Arapça ve Farsça kelimeler de vardır. Burada tefsiri kimin yazdığını, ne zaman yazdığını, tercüme eden kişinin kim olduğunu söylüyor. Tercüme eden kişi Ebu't-Tevfik es-Seyyid Şeyh İbrahim adında bir zattır. Babası Şeyhülislam Semânîzâde diye bilinir. Eserin müstensihî Nakşibendî tarikatına bağlı ve Ümmî Sinan koluna ait Mısırlı Yusuf adında ilim sahibi bir kişidir. Hidayet Aydar, Ebu't-Tevfik es-Seyyid Şeyh İbrahim'in vefatının 1801 yılı olduğunu söylemiştir. ¹¹⁸ Fakat eserin

---

¹¹⁵ İsmail Taş, Eski Anadolu Türkçesi Eserlerinden Tefsiri'l-Lübâb Tercümesi ve Dil Özellikleri, Karabük Türkoloji Dergisi, Cilt/Sayı: I (2019-1), Karabük 2019. s. 116.

¹¹⁶ Zeynep Eski, Hâzin Tefsiri'nin Ebu't-Tevfik Eş-Şeyh İbrahim Tercümesi (Metin-İnceleme) (1. Cüz) (Fatıha Suresi-Bakara Suresi 1-141), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2021, s. 31.

¹¹⁷ İsmail Taş, a. g. e. , s. 111.

¹¹⁸ Hidayet Aydar, 17. Asır Osmanlı Tefsir Hareketine Panoramik Bakış, “Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası, Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler XVII. Yüzyıl Sempozyum Tebliğleri, İstanbul 2017, s. 175 (247. Dipnot)

başında bulunan yazılış tarihinden müellifin 1801-1806 yılları arasında yaşadığını biliyoruz. Bununla beraber Mehmed Süreyyā, “Sicill-i Osmānî” adlı eserinde müellifin *1251’de (1835\36)* vefat eylediğini söylemiştir. ¹¹⁹

İsmail Taş, araştırmaları sonucunda Hâzin Tefsiri’ni Ebu't-Tevfik es-Seyyid Şeyh İbrahim’den başka bir kişinin daha tercüme ettiği bilgisine ulaşmıştır. Bu kişi Mûsâ bin Hacı Hüseyin İznikî’dir. İznikî de aynı eseri Tefsiri’l-Lübâb adıyla kaleme almıştır. Bu eser, Hâzin el-Bağdadî’nin Begavî tefsirini yorumlama yöntemiyle Arapça olarak kaleme aldığı Lûbâbü’t-te’vîl fi Ma’âni’t-tenzîl eserinin Türkçeye tercümesidir. ¹²⁰Begavî ismi İsmail Taş’ın *Tercüme-i Tefsiri’l-Lübâb Eserinin (Hâzin Tercümesi) Musa bin Hacı Hüseyin El-İznikî ve Başka Müellifler Tarafından Telif Edilmesi* adlı makalesinde Beydavî¹²¹ veya Beyzavî¹²² olarak geçmektedir. Ancak ismin doğru şekli kaynaklarda Begavî’dir. ¹²³

Musa bin Hacı Hüseyin El- İznikî’nin eseri, 15. Yüzyıla ait bir eserdir. İçerisinde Eski Anadolu Türkçesi’nin özelliklerini barındırır. Bu eserin orijinaline bakınca Musa bin Hacı Hüseyin El-İznikî’nin bazı eklemeler yaptığını anlıyoruz. İznikî, eseri tercüme ederken kendi yorumunu da katmıştır. Bu özellikler göz önünde bulundurulduğunda eser telif tercüme grubuna girmektedir. *Tefsiri’l-Lübâb* ile *Lûbâbü’t-Te’vîl fi Me’âni’t-Tenzîl* adlı eser arasında çok fark vardır. Bu bakımdan da iki eserin farklı kişiler tarafından tercüme edildiğini söyleyebiliriz. ¹²⁴

Bizim incelediğimiz tefsir, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi’nde bulunmaktadır. Burada Yazma Bağışlar bölümünde bulunan iki ciltlik bir eserdir. Eserin üçüncü cildinin de olduğunu müellif ikinci cildin sonunda yazılı bir şekilde bildirmiştir.

---

¹¹⁹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, yay. haz. Nuri Akbayar, Eski yazıdan aktaran: Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, C. III, s. 762.

¹²⁰ İsmail Taş, Eski Anadolu Türkçesi Eserlerinden Tefsiri’l-Lübâb Tercümesi ve Dil Özellikleri, Karabük Türkoloji Dergisi, Cilt/Sayı: I (2019-1), Karabük 2019. s. 111-112.

¹²¹ İsmail Taş, Tercüme-i Tefsiri’l-Lübâb Eserinin (Hâzin Tercümesi) Musa bin Hacı Hüseyin El-İznikî ve Başka Müellifler Tarafından Telif Edilmesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt/Sayı: 53 (2015-2), İstanbul 2016, s. 93.

¹²² İsmail Taş, a. g. e. , s. 104.

¹²³ Hâzin Lûbâbü’t- te’vîl fi me’âni’t-tenzîl adlı eseri Begavî’nin Me’âlimü’t-tenzîl adlı eserden özetleyerek yazmıştır. Daha fazla bilgi için bkz. : Ali Eroğlu, Hâzin Ali b. Muhammed, DİA, İst. , C. 17, 1998, s. 125-126.

¹²⁴ İsmail TAŞ, Tercüme-i Tefsiri’l-Lübâb Eserinin (Hâzin Tercümesi) Musa bin Hacı Hüseyin El-İznikî ve Başka Müellifler Tarafından Telif Edilmesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt/Sayı: 53 (2015-2), İstanbul 2016, s. 95-105.

. Çünkü İkinci cilt, Kur'an Kerim son bulmadan bitirilmiştir. Yani daha tefsir edilmeyen sureler vardır. Ancak eserin üçüncü cildine henüz rastlanılmamıştır. Edinilen bilgilere göre üçüncü cilt Nahl suresinden başlamaktadır. Yazmanın ilk cildi 3163 ikincisi ise 3164 numaralı bölümde kayıtlıdır. Bazı bölümlerini incelediğimiz birinci cilt Nisa suresi tamamlanmadan bırakılmıştır.¹²⁵

Müellif 2a varağında 16 17 ve 18. Numaraları satırlarında eser ve müellif hakkında bilgilere yer vermiştir. Bu kısım Dr. Öğr. Üyesi Sayın İsmail Taş tarafından okunmuştur. Burada müellifin, Ebu't-Tevfik es-Seyyid Şeyh İbrahim, olduğunu anlıyoruz. Ancak eser Nakşibendi koluna bağlı olan Mısırlı Yusuf tarafından kaleme alınır. Yani eser Ebu't-Tevfik es-Seyyid Şeyh İbrahim tarafından söylenir ancak eseri kâğıda geçiren kişi “Mısırlı Yusuf” adında biridir. Mısırlı Yusuf, ileri derece ilmî bilgiye sahiptir.¹²⁶ Bu özellikler metinde geçen şu cümleler sayesinde kesinliğe ulaşılmıştır: “*ve ke`sin kâne mizācuhā kāfūran*¹²⁷.” Bu cümle Kur'an-ı Kerim'de İnsan suresinin 5. ayetinde geçmektedir.¹²⁸ Ayette, bir kadehin içinde kafur olan içecekten yalnız iyi olanların içeceği söylenmiştir. Kafur kelimesi burada hoş koku anlamında kullanılmıştır. Eser, iyi insanların içtikleri içinde kafur olan içeceğe benzetilmiştir. “*an yedi Şeyh Yūsuf el-Mıṣrī min evlādi mmī Sinān rümī ḳaddese sırra`l-`azīz*” Müellif, bu cümlede yukarıda geçen esere benzeten içeceğin Mısırlı Yusuf tarafından bu eseri yazarak insanlara sunduğu belirtilmiştir.¹²⁹

Müellif, daha sonra gelen kısımda ise eseri yazma nedenini ve amacını belirtiyor. Bu kısım Zeynep Eski tarafından okunmuştur. Burada müellif, Fîrūzābādî'nin Kāmus-ı Muhî-i Okyanus adlı eserini Mısırlı Yusuf'un Türkçe'ye çevirdiğini söylemiştir. Şeyh İbrahim ise bu eseri kaleme almıştır. Bu esere henüz ulaşılammıştır. Ayrıca Harîrî adlı kişinin Makāmat isimli eserini Mısırlı Yusuf Türkçe 'ye tercüme etmiştir. Şeyh İbrahim

---

¹²⁵ İsmail TAŞ, , a. g. e. , s. 110-114.

¹²⁶ İsmail Taş, Eski Anadolu Türkçesi Eserlerinden Tefsiri'1-Lübâb Tercümesi ve Dil Özellikleri, Karabük Türkoloji Dergisi, Cilt/Sayı: I (2019-1), Karabük 2019. s. 144.

¹²⁷ Kâfur (A. i.) kâfūr, ses türemesiyle kâfūru) Hindistan ve Çin'de yetişen kâfur ağacının) zamlından elde edilen ve hekimlikte kullanılan beyaz, yarı şeffaf, kolaylıkla parçalanır ıtırılı madde [Eski edebiyatımızda sevgilinin gerdanı için kullanılırdı]

Kafur kelimesi ayette hoş koku anlamında kullanılmıştır.

¹²⁸ *Kur`ân, (İnsan) 76/5: « Doğrusu iyiler, (cennette) karışımı kâfūr olan (dolu) bir kadehten içerdiler.*

¹²⁹ Zeynep Eski, Hâzin Tefsiri'nin Ebu't-Tevfik Eş-Şeyh İbrahim Tercümesi (Metin-İnceleme) (1. Cüz) (Fatıha Suresi-Bakara Suresi 1-141), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2021, s. 29-30.

de bu eseri derslerinde kaynak olarak okutmuştur.¹³⁰ Eserde Yusuf el- Halveti'nin eseri tercüman ettiği ve eserin istinsah tarihi olarak 1833 yılı yazmaktadır. Müellif, bu eserlerden sonra Hâzin- Bağdâdi'nin eserini Türkçe'ye kazandırmak istemiştir. Ancak çok istediği halde o zamanlar dünya telaşesinden bu önemli işi sonraya bırakmak zorunda kalmıştır. Daha sonra Mısır'daki sözü geçen Mehmet Bey'in yardımcısı olan Mustafa Bey sayesinde eseri dört senede bitirdiğini belirtmiştir. Bu kişilerin maddi ve manevi yardımlarıyla eseri meydana getirmiştir.¹³¹ Bu cümleler de dikkat edildiğinde bu eserin Musa bin Hacı Hüseyin el-İznikî'ye ait olmadığı aşıkardır. Şeyh İbrahim, eserin başında kendi cümleleriyle eserin müellifinin kendisi olduğunu ifade etmiştir. Müellif, bu satırlardan sonra dileğini, isteğini dile getirmiştir. Onun dileği Allah'ın ondan yardımını esirgememesi ve doğru yoldan çıkarmamasıdır. Bunun yanında peygamber efendimizin şefaatine layık olmayı istemiştir. Ayrıca eseri yazarken kusurlarından dolayı af dilemiştir. Bu eserin insanlığa faydalı olduğunu düşündüğü için eserin çok okunmasını istemiştir. Müellif, bu eseri sayesinde günahlarının silinmesi için Allah'a dua etmiştir. Daha sonra ulemadan da eserde kusurları, yanlışları varsa bunların yerine doğrularını yazmalarını istemiştir.¹³²

Araştırmalar sonucunda yukarıda adı geçen 2a ve diğer bazı bölümlerde müellif eser hakkında ve kendisi hakkında bilgiler vermiştir. Eserin müellifinin Ebu't-Tevfik es-Seyyid Şeyh İbrahim Sırrî adında bir zat olduğunu, bu kişinin Nakşibendi tarikatına mensup olduğu aşıkardır. Eserden aldığımız bilgiler ışığında eseri yazan ve söyleyen kişinin farklı olduğunu söyleyebiliriz. Eseri söyleyen kişi Ebu't-Tevfik es-Seyyid Şeyh İbrahim Sırrî; eseri yazıya geçiren kişi ise Mısırlı Yusuf adında bir zattır. Ebu't-Tevfik es-Seyyid Şeyh İbrahim, daha sonra Mısırlı Yusuf'un hocası sıfatıyla eseri gözden geçirmiş ve yanlış olan yerlerin üstünü çizmiş ve doğrusunu sayfanın kenarlarına yazmıştır. Eseri telif eden zat, kendisinden önce birçok alimin çok güzel eserler yazdığını, birçok tefsir yapıldığını eserin başında dile getirmiştir. Bu eserleri yazanların

---

¹³⁰ Bu kıymetli eser, Mısır'daki Milli Kütüphane kayıtlarında bulunmaktadır.

¹³¹ Zeynep Eski, XIX. yüzyıl müelliflerinden Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrahim'in Tercüme-i Tefsir-i Hâzin İsimli Eseri, *Avrasya Beşeri Bilim Araştırmaları Dergisi*, Cilt/Sayı: 1-2 (2021), Karabük,2021, s. 15.

¹³² Zeynep Eski, a. g. e. , s. 6.

daha sonra yıllar geçse de unutulmadığını, hayırla anıldıklarını, kendisinin de Allah'ın rızasını kazanmak ve hayırla yad edilmek için tefsir yazdığını dile getirmiştir.¹³³

Âsım Efendi'nin Kâmus Tercümesi diye de bilinen el-Okyânûsü'l-basît fi tercemeti'l-Kâmûsi'l-muhît adlı kitabını tercüme ettikten sonra müellif kendisinin de yazmak istediğini söylemiştir. Gayesi, Allah'ın rızasını kazanmak, cennetine girmek ve Peygamber Efendimiz (s. a. v.)'in şefaatine nail olabilmektir. Müellif, burada Hâzin tefsirini Türkçe'ye çevirmek istediğini ancak dünya işlerinden dolayı bu önemli işi sonraya bırakmak zorunda kaldığı söylemiştir. Ama sonunda Mısır beylerinde Mehmed Bey'in muzahiri olan Mustafa Bey'in maddi ve manevi destekleriyle eseri dört yılda bitirdiğini belirtmiştir. Bunların yanında eseri faydalanmak için okuyan kişilere dua etmiş hayırlarda bulunmuştur.

Eser Hazin Tefsiri'nin tercümesidir diye rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü müellif eserin birçok yerinde “*Hazin dir ki (Hazin der ki)*” ibaresini kullanmıştır. Tefsire başlamadan önce Kur'an okumanın öneminden ve eğer ezberleyip de unutulursa bunun vebalinden bahsetmiştir. Müellif, usûl olarak Hâzin tefsirini aynı şekilde almıştır. Ancak bazı özellikler bakımından farklılık gösterir. Örneğin, müellif ayetlerin manalarını açıklarken onları konulara ayırarak anlatmıştır.¹³⁴ Fakat Hâzin tefsirinde böyle bir şey söz konusu değildir.

İncelediğimiz sayfalar genel olarak 35 satırdan oluşmaktadır. Ancak 32b, 48a, ve 48 b varaklarında 36 satır yer almaktadır. İncelediğimiz bölüm Bakara suresinin 153'üncü ayetinin tefsiriyle başlamaktadır. Müellif, bazen eserde bilgi verdiği surenin tefsirini yaparken bu surenin yanı sıra diğer surelerden de yararlanmıştır. Örneğin, Müellif, eserin 30b varağında Kur'an-ı Kerîm'in Bakara suresinin 49. ayetinden İbrâhim suresinin 6. ayetine atlamış, bu ayet hakkında bilgi verdikten sonra Bakara suresinin 50. ayetine geri dönmüştür.

1.5.1.2.b. Eserin Yazılış Tarihi

---

¹³³ İsmail Taş, Tercüme-i Tefsiri'l-Lübâb Eserinin (Hâzin Tercümesi) Musa Bin Hacı Hüseyin El-İznîki ve Başka Müellifler Tarafından Telif Edilmesi, İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt/Sayı: 53, İstanbul 2016, s. 112.

¹³⁴ İsmail Taş, a. g. e. s. 114.

Eserin yazılış tarihi, kaç yılda tamamlandığı gibi bilgiler eserin 1a varağında müellif tarafından yazılmıştır. Bu kısım İsmail Taş ve Zeynep Eski tarafından okunmuştur.¹³⁵

Eser, yukarıda verilen 1a varağından alınan bilgilere göre, hicri 25 Ramazan Cuma 1216 miladi 29 Ocak 1802 tarihinde müellif tarafından yazılmaya başlanmış, hicri 15 Recep 1221 miladi 28 Eylül 1806 tarihinde bitirilmiştir.¹³⁶ Bu bölümde Türkçe'nin yanında Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalar da kullanılmıştır. Burada mütercim Samānizāde Medresesi şeyhi, Şeyh İbrahim ve müstensihin ise Şeyh Yusuf el-Mısrî olduğu söylenmiştir. Eserin kâğıda geçirildiği medresenin Fatih Sultan Mehmed Hân'ın kabrinin yakınlarında olan Otlukçu Yokuşu'nda olduğu ve bu medresenin Kalenderhâne-i Samānizāde diye bilindiğini belirtmiştir.¹³⁷

1a varağının devamında Kamūsü'l-Muhî't'in Seyyid Muhammed Murtaza¹³⁸ adlı kişi tarafından harika bir şekilde açıklandığını ve onun ihsan ve yardımları sayesinde Yusuf el-Hafnāvî el-Halvetî'nin de Türkçe'ye çevirdiğini ifade etmiştir. Muhammed Murtazâ'nın eseri "Tâcü'l-'arūs'(min cevahiri'l-Ķāmûs)"¹³⁹dur. Ķāmûsu'l-Muhî't'in şerh ve hâşiyeleri arasında en mühim olan eser Muhammed Murtazâ'nın eseri "Tâcü'l-

---

¹³⁵ "El-mücellled'ül-evvel sûretü BaĶara terceme min Tefsîr-i Hâzin rahmetu'l-lâhi 'aleyh ve rağıya'l-lâhu 'anh. El-mütercim Ebu'l- Tevfik eş-Şeyh İbrâhim bin eş-Şeyh, el ma'rûf Semānizāde şeyhü'l-islâm hitāmuhû misk ve "Ķāūs Ķān mirâĶhâ Ķāfurâ" an yedi Şeyh Yûsuf el-Mısrî min evlâdi Ümmî Sinân rûhî Ķaddese sırâ'l-'azîz (Ķ / Ķarsazānnd beher lî ve lĶ) Bedrgâh Otlukçı Yokuşu (Otlukçu Yokuşu) el-ma'rûf, Ķurb-ı Sultân Mehmed Hân 'aleyhi'r-rahmetü ve'r-rıdvân, fi sene 15 Recep 1221 (Otlukçu Yokuşu demekle ma'rûfdur, bedrgâh-ı bülend Ķalenderhâne-i Semānizāde şeyhü'l-islâm-ı sâbıĶ merĶûm rahmetu'l-lâhi 'aleyhi rahmeten vâsi'aten)"

Daha fazla bilgi için bkz. : Zeynep Eski, Hâzin Tefsîri'nin Ebu't-Tevfik Eş-Şeyh İbrahim Tercümesi (Metin-İnceleme) (1. Cüz) (Fatiha Suresi-Bakara Suresi 1-141), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2021, s. 63.

Daha fazla bilgi için bkz. : İsmail Taş, Eski Anadolu Türkçesi Dönemi Eserlerinden "Tefsîrü'l-Lübâb Tercümesi" ve Dil Özellikleri, Karabük Türkoloji Dergisi, Cilt/Sayı: I (2019-1), Karabük 2019, s. 111.

¹³⁶ İsmail Taş, a. g. e. , s. 112.

¹³⁷ Zeynep Eski, XIX. yüzyıl müelliflerinden Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrahim'in Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin İsimli Eseri, *Avrasya Beşeri Bilim Araştırmaları Dergisi*, Cilt/Sayı: 1-2 (2021), Karabük, 2021, s. 11.

¹³⁸ İsmail Durmuş, "Zebîdî, Muhammed Murtazâ, DİA, İst. , 2013, C. 44, s. 168-171. Zebîdî, Muhammed Murtazâ: Lugat, hadis, tasavvuf, tefsir, fıkıh, tarih ve biyografi âlimi. Hindistan'ın kuzeyinde yer alan Bilgram bölgesinde doğdu. Ataları Bilgram Seyyidleri diye anılmaktadır. Zebîdî'nin en önemli eseri Tacü'l-'arūs min cevâhiri'l-Ķāmûs'tur. Bu eseri Fîrûzâbâdî'nin *el-Ķāmûsü'l-muhî't*'in şerhi ve bunun yanında içerisinde ikmal, tashih ve tenkidi önemindeki eser 120. 000 madde olmasıyla günümüze gelen en büyük Arapça sözlüktür. Zebîdî 300'ü aşkın hocasından ve icazet aldığı kişilerden bahseder.

¹³⁹Zebîdî, Muhammed Murtazâ'nın bu eseri Fîrûzâbâdî'nin *el-Ķāmûsü'l-muhî't*'in şerhi ve bunun yanında içerisinde ikmal, tashih ve tenkidi önemindeki eser 120. 000 madde olmasıyla günümüze gelen en büyük Arapça sözlüktür. Ulemalar, bu eseri öven yazılar yazmışlardır.

' arūs' (min cevahiri'l- Kāmūs)" "dur. Bunun dışında Kamūsü'l-Muhît'i mütercim Âsım Efendi¹⁴⁰ de bu eseri "Kāmus Tercümesi" veya "el- Okyānūsü'l-basît fi tercemeti'l-Kāmūsi'l- muhit" adıyla tercüme etmiştir. Yabancı kelimelere Türkçe ifadeler bulmak için çok uğraşan Âsım Efendi, yazı dilinin yetersiz kaldığı yerlerde konuşma diline de başvurmuştur. ¹⁴¹ Hocası Abdullah Necib Efendi bu çalışmayı yapması için Âsım Efendiye öneride bulunmuştur. O zamanlar Âsım Efendi Medine'de kalmaktadır. Bu eser beş yılda tamamlanmıştır. Tamamlandıktan sonra 1814 yılında padişah olan II. Mahmud'a takdim edilmiş ve hemen basılması için ferman yazılmıştır. ¹⁴² 2a kısmında müellif eseri dördüncü senede tamamladığını söylemiştir.

Ayrıca müellif, eserinde haşiyelere¹⁴³ yer vermiştir. Aşağıda verilen 30a dışında 31b, 34a, 35a,36a, 40a, 54a gibi numaralı varaklarda da kısa ve uzun haşiyelere yer vermiştir.

Tefsir telifi bir bilgiyi vermek, ihtiyacı gidermek için yazılır. Tefsir kitapları ilim erbabına hitap eden eserlerdir. İlim ehli kendi zamanında neye gereksinim duyuyorsa teliflerde bunları gidermek için yazılmıştır. Tefsirler ve haşiyeler, ilim öğrencisinin eğitim, ders gibi ihtiyaçlarını karşılamak için vardır. Bu nedenle haşiyeler Arapça'dır. Ancak halkın bilgilenmesi, öğrenmesi için yazılan dini nitelikli eserler Türkçe yazılmıştır. ¹⁴⁴ Bu eser, Kur'an-ı Kerim'in tefsirinin tercümesi olduğu için haşiyeler Türkçe ve Arapça karışık yazılmıştır.

Müellif, eserin tercümesine başlamadan önce Allah'tan ona yardım etmesini ve O'nun yolundan ayırmamasını, merhametiyle muamele etmesini, Peygamber efendimizin şefaatine nail olmayı istemiştir. Şeyh İbrahim, bu tefsirin tercümesini yaparken bilerek veya bilmeyerek yaptığı hatalar, eksiklikler için af dilemektedir. Eserin

---

¹⁴⁰ Mustafa Sinan Kaçalın, "Mütercim Âsım Efendi", DİA, İstanbul, 2006, C. XXXII, s. 200-202.

Mütercim Âsım Efendi: Seyyid Ahmed Âsım, kaynaklardan alınan bilgilere göre 1755 yılında Gaziantep'te doğmuştur. Âsım Efendi başarısını en çok sözlükçülük alanında göstermiş, Farsça ve Arapça'dan Türkçe'ye çevirdiği iki eserle "Mütercim" unvanını almış, ayrıca vak'anüvis sıfatıyla yazdığı eser ve yaptığı tercümelemlerle tarih alanında adını duyurmuştur. Ayrıca bazı şiirleri de bestelenmiştir.

¹⁴¹ Hulusi Kılıç, "el- Kāmūsü'l-Muhît, DİA, İstanbul, 2001, C. XXIV, s. 287-288.

¹⁴² Mustafa Sinan Kaçalın, "Mütercim Âsım Efendi", DİA, İstanbul, 2006, C. XXXII, s. 200-202.

¹⁴³ Haşiyeye (A. i.) (haşv "doldurmak"tan hâşiyeye)1. Bir sayfanın kenarlarına veya altına, metnin herhangi bir noktasıyla ilgili olarak yazılan açıklama ve ekleme, çıkma. 2. Bir eserin içindekileri açıklamak üzere yazılan kitap.

¹⁴⁴ Muhammed Abay, Osmanlı Döneminde Tefsir Haşiyeleri, Başlangıçtan Günümüze Türklerin Kur'an Tefsirine Hizmetleri- Tebliğler ve Müzakereler, Tartışmalı İlim Toplantı 21-22 Ekim 2011, İstanbul 2012, s. 174.

daim olmasını, alimler tarafından okunmasını, bu eserin kıymetini bilmeyen kişilerin eline geçip ziyan olmaması için dua etmiştir. Daha sonra bu çok önemli eserin kendi günahları için kefaret olmasını Yüce Allah'tan dilemiştir. Sonra diğer müelliflerin yaptığı gibi dünyada iyi bir şekilde hatırlanmak, ahirette ise bu eser sayesinde mutlu olmayı dilemiştir. Mütercim “Başarı Allah'tandır, o ne güzel Mevla ve ne güzel yoldaştır. ” sözleriyle giriş kısmını bitirmiş ve tercüme kısmına geçmiştir. ¹⁴⁵

1.5.1.2.c. Eserin Tercüme Yöntemi

Eserin başında Begavî Tefsiri'nin kısa hali olan Hâzin Tefsiri'nden ve Begavî Tefsiri'nin özelliklerinden genel olarak bahsetmiştir. Ayrıca müellif, eserin mukaddime kısmında tefsir eden kişilerin bilmesi gereken konular, tefsir yapabilmenin önemi, Peygamberimizin alemlere rehber olarak gönderilişi gibi konuları Hâzin tefsirinden olduğu gibi tercüme etmiştir. Mukaddimeyi tercüme ederken bazen araya girerek eserin neden yazıldığı, tercümenin ne kadar zamanda bitirildiği ve eser oluşurken maddi ve manevi kimlerin destek verdiği gibi konular Sonra kendisinin tercüme nasıl yapacağını, kendi tercüme tekniği anlatmıştır. Müellife göre besmele ile başlamak ve besmelenin özelliklerinden bahsetmek çok önemlidir. Besmele, burada geleneğin yanında ayrıca usûl olarak da kullanılmıştır. Yöntem olarak başlangıçta Hâzin tefsirine benzer şeyler vardır. Mesela Hâzin el- Bağdadî istiazen ve istiazenin kıymetinden bahsettikten sonra Fatiha suresine başlamıştır. Daha sonra Kur'an okumanın önemine, Kur'an-ı Kerim'i ezberleyip de unutmanın sorumluluğuna değinmiştir. ¹⁴⁶

Müellif, surelerin tercümesine başlamadan önce Lübâbü't-Te'vil'in giriş kısmını da tercüme etmiştir. Mukaddime bölümü tercüme edilirken bazı yerlerde müellif ara ara tercüme bölüp telif nedeni, tercümenin ne kadar zamanda tamamlandığı, tercümenin yazılmasında her yönden katkıda bulunanlar ve müellifin bu eserden önceki yazdıkları gibi konular hakkında bilgi vermiştir. Müellif bunların yanında Hâzin-i Bâğdâdî'nin Lübâbü't-Te'vil'in mukaddimesinde adı geçen hadislere ve Hâzin'in yararlandığı tefsir kaynaklarına değindiğini söylemiş ancak eser boyunca bu tefsir kitaplarından

---

¹⁴⁵ Zeynep Eski, XIX. yüzyıl müelliflerinden Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrahim'in Tercüme-i Tefsir-i Hâzin İsimli Eseri, *Avrasya Beşeri Bilim Araştırmaları Dergisi*, Cilt/Sayı: 1-2 (2021), Karabük, 2021, s. 6.

¹⁴⁶ İsmail Taş, Eski Anadolu Türkçesi Dönemi Eserlerinden Tefsirü'l-Lübâb Tercümesi ve Dil Özellikleri, *Karabük Türkoloji Dergisi*, Cilt/Sayı: I (2019-1), Karabük 2019, s. , 114.

faydalanmamıştır. Hâzin-i Bağdâdî Lübâbü't-Te'vil'in mukaddime bölümünde telif eserlerde bulunması gereken beş özelliğe değinmiştir. Şeyh İbrahim, bu önemli konuya eserinin farklı bir bölümünde tercüme ederek yer vermiştir.¹⁴⁷

Müellif, ayetleri bütün halde değil de parçalayarak tercüme etmiş ve ayette geçen ancak anlamının bilinmediğini düşündüğü kelimeleri ayrı olarak açıklamış, üzerinde durmuştur.

Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin'de ayetler açıklanırken meydana gelen fıkhi konularda Şeyh İbrahim kendi yorumunu dile getirmemiştir. Hâzin-i Bağdâdî'nin yorumu varsa onu yazmış bırakmıştır. Bağdâdî, eseri yazarken bir konuda birçok hadisi delil olarak yazmıştır. Bunun sebebi Bağdâdî'nin Şafii Mezhebine bağlı oluşundan kaynaklandığını Şeyh İbrahim telif eserinde dile getirmiştir. Şeyh İbrahim, Hâzin Tefsirinde bulunan hadislerin rivayetlerinin tümünü eserinde kullanmamıştır.¹⁴⁸

Özetle müellif ufak ayrımlar dışında eseri genel itibariyle Bağdâdî'nin tefsir usulünün dışına çıkmadığı görülmüştür. Bununla beraber, Lübâbü't-Te'vil'de ayetler açıklanırken yazılan kıssalara, işlenen muhtevalara, Arap şiirinden alınan iktibaslara Şeyh İbrahim'in tefsirinde de hiç bozulmadan değinilmiştir. Ayrıca eserde Lübâbü't-Te'vil'deki tefsirin konusu değışecek şekilde yorum yapılmamış, farklı bir bakış açısıyla yaklaşılmamıştır. Araştırmalar sonucunda Lübâbü't-Te'vil, okullarda ders olarak okutulmuş ve bu okutulan dersleri Mısırlı Yusuf kaleme almıştır. Bu yüzden Şeyh İbrahim, esere bağlı kalmış, eserin dışına çıkıp farklı yorumlarda bulunmamıştır.

1.5.1.2.d. Eserin Dili ve Üslubu

Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin'de bulunan bazı önemli noktalar, bu tefsirin ders olarak verilmesi ve eserin 1a varağında adı geçen Mısırlı Yusuf'un yazıya geçirmesi sonucunda oluşmuştur. Eserde genel olarak baştan sona doğru eklemeler ve yer yer düzeltmeler bulunmaktadır. Bu eklemeler veya düzeltmeler metin okuma sırasında parantez içerisinde gösterilmiştir.

---

¹⁴⁷ Zeynep Eski, XIX. yüzyıl müelliflerinden Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrahim'in Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin İsimli Eseri, *Avrasya Beşeri Bilim Araştırmaları Dergisi*, Cilt/Sayı: 1-2 (2021), Karabük, 2021, s. 6-7.

¹⁴⁸ Zeynep Eski, XIX. yüzyıl müelliflerinden Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrahim'in Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin İsimli Eseri, *Avrasya Beşeri Bilim Araştırmaları Dergisi*, Cilt/Sayı: 1-2 (2021), Karabük, 2021, s. 7.

Eser bütün itibariyle sade bir üslupla yazılmıştır. Ancak bu sonradan eklemeler eserin dilinin ağır ve süslü bir dile sahip olmasına sebep olmuştur. Bu durum müellifin söylediklerinin başka bir müstensih tarafında yazıya geçirildiğini/ ve telif edenin yazılanları denetlediğini gösterir. Özellikle eserin başında bazı cümlelerin üstü çizilmiş ve yerine daha ağır bir üsluba sahip olan cümleler yazılmıştır. 30a'dan 50a sayfalarına kadar üstü çizilen cümle bulunmamaktadır. Ancak kelime olarak değiştirilen yerine başka bir kelime yazılan düzeltmeler bulunmaktadır.

Metinde yazılan 41a 17. satırda yer alan *havzec*¹⁴⁹ kelimesi yanlış yazıldığı için sol tarafta bulunan *hazrec* kelimesi tekrar yazılmıştır. Ayrıca kelimeyi sol tarafa yazarken üstüne kırmızı mürekkeple *sahih*¹⁵⁰ kelimesi¹⁵¹ yazılmıştır. Bu durum yazan kişiyle söyleyen kişinin farklı olduğuna delildir. Buradan metni yazan kişiyle sonradan düzeltene kişinin başka olduğunu anlıyoruz.

34 a'da “*ayrık*”¹⁵² kelimesi yerine sol alt tarafta “*farq*”¹⁵³ kelimesi yazılmıştır. Bu örnekte de görüldüğü gibi Türkçe kelime yerine Arapça kelime kullanılmıştır. Bu gibi birkaç örnek daha vardır. Bu özellikler sayesinde müellifin Arapça bilgisinin olduğunu söyleyebiliriz. Müellif metnin ilerleyen sayfalarında hem Arapça hem de Farsça sıfatları birlikte kullanmıştır. Örneğin; Arapça sıfat olan *lâyık* kelimesinin yanında *sezâ* sıfatını da kullanmıştır.

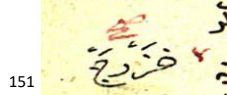
30a ve 50a kısımlarına kadar cümle düzeltmeleri yoktur. Kelime düzeltmeleri de azdır. Ancak kırmızı mürekkeple altı çizili kelime veya cümleler vardır. Bunun yanı sıra

---

¹⁴⁹ Yazma Bağışlar (41a17)

¹⁵⁰ Sahih(A. s.)(*şihhat* “sağlıklı olmak, gerçek olmak”tan *şahih*): 1. Yalan veya hayal ürünü olmayan, gerçek, doğru. 2. Asıl, öz, hakikî. 3. Tam, kusursuz, hâlis. 4. Hastalığı veya sakatlığı bulunmayan, sağlam, sağlıklı, sıhhatli [Daha çok Arapça terkiplerde kullanılır]. Metinde 1. anlamda kullanılmıştır.

¹⁵¹ ¹⁵² *Ayrık* (Eski Türk. *adruk* < *adır-uk* > *ayır-uk* > *ayruk* > *ayrık*): 1. Birbirinden ayrı, aralıklı, mesâfeli. 2. Ayrılmış, ikiye bölünmüş. 3. *takı*. E. T. *Türk. ve halk ağzı*. Başka, diğer. 4. *zf*. E. T. *Türk. ve halk ağzı*. Artık, bundan sonra.

¹⁵³ *farq*(A. i.): 1. İki şeyin birbirinden ayrılmasını sağlayan değişik taraf, başkalık, farklılık. 2. İki şey arasında zaman, mesâfe, fiyat, miktar vb. nicelikler bakımından fazla veya eksik kalan kısım. 3. *tasavvuf*. Yaratılmışlarda Hakk'ı değil sâdece mahlûkâtı görme hâli [Farkın cem' hâlinde sonra gelen “*farq ba'de'l-cem*” denilen mertebesinde ise kul çokluk âleminde birliği, birlik âleminde çokluğu, varlıkta hem yaratana hem yaratılanı görür].

1b'den 6b'ye kadar bazı Türkçe olan kelimeler yerine Arapça veya Farsça kelimeler yazılmıştır. Ayrıca 30a sayfasından sonra yer yer cümle veya kelime eklemeleri vardır.

31b (6)günü muvâfık geldi. Mūsā'nın hūlāşayla (Hāzret-i Mūsā Hāḳ Te'ālā'ya şükri için ol günleri oruç tutdı.)¹⁵⁴

30a (3) olursa māsivā eşğālını terk itmek vācibdir. Andan haberde(gelmişdir.)¹⁵⁵

Müellif yukarıdaki cümlelerde eklemeler yapmıştır. Parantez içinde gösterilen kısımlar eklemelerin olduğu yerlerdir. Bunun gibi birkaç örnek daha vardır. Buradan yazan kişi ile söyleyen ve sonradan düzelten kişinin farklı olduğu bilgisine ulaşıyoruz.

Müellif eserin incelediğimiz kısımlarında sahabe isimlerinden bahsederken daha çok saygı kelimesi olarak “Hāzret” kelimesini kullanmıştır. Ancak Hāzret-i ‘Ali’den bahsederken özel olarak “Hāzret-i ‘Ali KerremeVecheh”¹⁵⁶ kelimesini kullanmıştır. Peygamber Efendimizden(s. a. v.) bahsederken “seyyid-i kā’ināt¹⁵⁷, sıfat-ı şerif, Hāzret-i Resūl, elçi, Kâinatın Efendisi” gibi hürmet cümlelerinin yanında Arapça ve Farsça tamlamalarla meydana gelmiş olan cümleleri de kullanmıştır.¹⁵⁸ Bu cümleleri Zeynep Eski, Yüksek Lisans tezinde okumuştur.

---

¹⁵⁴ Parantezle gösterilen bölüm metinde sağ yan tarafa yazılmıştır. Buranın hocası tarafından daha sonra eklendiği düşünülmektedir.

¹⁵⁵ Parantez ile gösterilen bölüm hocası tarafından eklenmiştir.

¹⁵⁶ Hāzret-i ‘Ali Kerreme Vecheh: Hz. Resūl-i Ekrem’in (A. S. M.) amcası Ebu Tâlib’in oğlu olup Hicretten yirmi üç yıl önce doğmuş ve Bi’setin ikinci günü imân etmiş, hiç putlara tapmamıştır. Bunun için mübarek ismi söylendiğinde, Kerremallāhü Veche diye tazim edilir.

Kerreme Vecheh: Allah vechini (yüz, yön, taraf) mükerrerem (şerefli) kılsın, meâlinde dua olup Hz. Ali (R. A.) hiç putlara secde ve ibadet etmediği ve çocukluktan beri Allah’a secde ettiği için, onun ismi anıldığında hürmeten söylenir.

¹⁵⁷ seyid-i kā’ināt: Peygamberimiz Hz. Muhammed’in (A. S. M.) nâmları. Bütün âlemin kendisi ile şeref bulduğu, iftihar ettiği Hz. Muhammed (A. S. M.).

Seyyid (A. i.)(siyâdet “kadri yüce olmak, başkan olmak”tan): 1. Efendi, önder, reis. 2. Hz. Muhammed’in küçük torunu Hz. Hüseyin’in soyundan gelen kimse.

Seyyid-i kâinat: Kâinatın efendisi, Hz. Muhammed. *Seyyidü’l-beşer*: İnsanların efendisi, en seçkini olan Hz. Muhammed. *Seyyidü’l-enbiyâ (-mürselin)*: Nebîlerin, resullerin efendisi, Hz. Muhammed. *Seyyidü’l-kevneyn*: İki cihânın, dünya ve âhiretin, cismânî ve rûhânî âlemlerin efendisi, Hz. Muhammed. *Seyyidü’s-sakaleyn*: İns ve cinnin efendisi, Hz. Muhammed. *Seyyidü’ş-şühedâ*: Şehitlerin efendisi, Hz. Hüseyin. Seyyidan (Ar. i.)(tesniye eki -ân ile) İki seyid, Hz. Muhammed’in torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin. Seyyidî (*ünl.* (Ar. Mütেকellim *yā’sı -i* ile) “Efendim” anlamında hitap sözü, halk ağzında *seydî* şeklini almıştır.

Kā’ināt(A. i.)(*kā’in* “olan, meydana gelen” ve çoğul eki -āt ile): 1. Yaratılmış şeylerin hepsi, yer gök bütün varlıklar ve bütün mahlûkat, âlem, evren.

2. Herkes

¹⁵⁸ Zeynep Eski, XIX. yüzyıl müelliflerinden Ebu’t-Tevfik eş-Şeyh İbrahim’in Tercüme-i Tefsir-i Hâzin İsimli Eseri, *Avrasya Beşeri Bilim Araştırmaları Dergisi*, Cilt/Sayı: 1-2 (2021), Karabük, 2021, s. 9.

Yukarıda belirtilen ilaveler ve düzeltmeler eserin 6b varağına kadar son bulmaktadır. Bu bölümler dışında eser Arapça, Farsça sözler, tamlamalardan ve süsten uzak, sade ve günümüz Türkiye Türkçesi'ne yakın bir dille yazılmıştır. Bu sadeliğin sebebi eserin ders kitabı olarak okutulmasından ibaret olduğu düşünülmektedir. Bununla beraber eserde devrik cümleler ve ki'li birleşik cümle kullanımı vardır. Bu durum eseri yazanla eserde yazılması gerekenleri söyleyenin farklı olduğunun bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Bu ve benzeri eserlerin genellikle birçok telif sebebi vardır. Bu nedenlerden biri saygın kişilerin ilgisini çekerek koruması altına girebilmektir. Eserin başında müellif, birçok mühim şahısların isimlerini geçirmiştir. Bunlardan ikisi Mehmed Bey ve Mustafa Bey adında makam ve mevki sahibi olduğunu düşündüğümüz kişilerdir. Bu kişilerin himayesi altına girebilmek ve beğenilerine nail olabilmek için eserin başında Allah'a, Peygamberimize ve sahabilere yönelik övgü cümlelerinde sade cümleler yerine süslü ve ağır cümleler tercih edilmiştir. Bu kısım sayesinde müellif hem kendi yeteneğini göstermiş hem de himayesi altına girmek istediği kişinin takdirini kazanmak için bir şeyler yapmıştır. Çünkü bilindiği gibi eski zamanlarda bir padişahın veya mevki sahibi olan birinin himayesine girmek çok kıymetliydi. Müellif de bunu göz ardı etmemiştir.

1.5.1.2.e. Nüshanın Hususiyetleri

İncelemesini yaptığımız eserin bulunan tek nüshası Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü'nde bulunmaktadır. İlk cildin kayıtlı olduğu numara 3163, ikinci cildin numarası ise 3164'tür. İlk cildin İç ölçüsü 325x225 mm. dış ölçüsü ise 240x165 mm. ebatlarındadır. Ve eser 266 varaktan oluşmaktadır. Eserin devamı olan ikinci cilt ise 312 varaktan meydana gelmektedir.¹⁵⁹

Belli başlı sayfalarını incelediğimiz birinci cilt, genel itibarıyla 35 satırdan meydana gelmektedir. Ancak eserin 32b, 48a, ve 48 b varaklarında 36 satır yer almaktadır.

---

¹⁵⁹ Zeynep Eski, XIX. yüzyıl müelliflerinden Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrahim'in Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin İsimli Eseri, *Avrasya Beşeri Bilim Araştırmaları Dergisi*, Cilt/Sayı: 1-2 (2021), Karabük, 2021, s. 10-11.

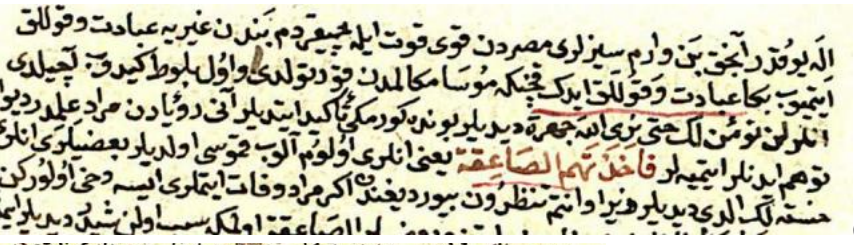
Eser nesih hat ile kaleme alınmıştır. Eser şekil itibariyle hareke olmadan yazılmıştır. Ancak müellif hadis, ayet veya herhangi bir kelimeyi yazarken harekeye başvurmuştur. Bu da okumada kolaylık sağlamıştır.

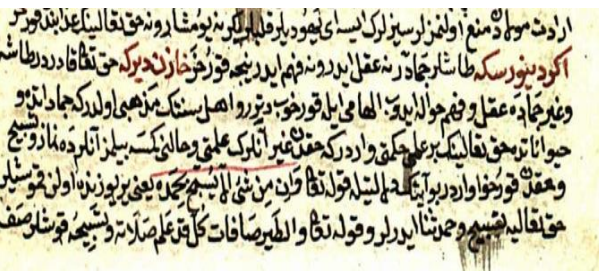
Eser, bütün itibariyle siyah mürekkeple kaleme alınmıştır. Fakat, müellif bir kelimeye vurgu yapmak istediği zaman veya ayet, hadis yazacağı zaman siyah dışında kırmızı mürekkeple yazmış ya da kelimenin altını çizerek vurgulamıştır.¹⁶⁰

Müellif, “eğer, Hazin dirki , fasıl,, eğer dinürseki, ve andan, evvelki veçhi, ikinci veçhi, üçüncü veçhi” vb. gibi kelimeleri vurgulamak, önemini anlatmak için de kırmızı mürekkep kullanmıştır.¹⁶¹

Eserin bazı bölümlerinde yer yer siyah veya kırmızı mürekkeple düzeltmeler mevcuttur. Özellikle eserin ilk 6-7 sayfasında bu düzeltmeler çok fazladır. Bunlar sayfanın sağına soluna veya altına üstüne yazılmıştır. Ancak metinde ilerledikçe bu düzeltmelerdeki yoğunluk giderek azalmaktadır. Bu düzeltmeler müellif tarafından yapılmış olabilir. Ayrıca eserde bazı kelime veya cümlelerin altı çizilmiştir. Birkaç yerde ise bazı kelimelerin üstü çizilerek metinden çıkarıldığı düşünülmektedir. Esere her on sayfada bir numara verilmiştir. Bu durum eserde nerede kalındığının bulunmasına çok büyük kolaylık sağlamıştır. Bazı ayetler eksik yazılmış devamı getirilmemiştir. Müellif sağ taraftaki sayfanın (b sayfasının) sonuna sol taraftaki sayfanın(a sayfasının)ilk veya ilk iki kelimesini yazmıştır.

I. Abdulhamid Hân'ın ve kendisinden hadis izni aldığı Seyyid Muhammed Murtazâ'nın, Ümmî Sinân Hazretleri'nin, İmam Begavî Hazretleri'nin, Hâzin

160 (33a)

161 (38 a)

Hazretleri'nin Yusuf Ziya Paşa'nın, Yegen Paşa'nın, Çorümî Sârim Ebü'l-Berekât es-Seyyid Muhammed Efendi'nin adları anılarak bu eserin yazılması konusunda hepsinin Şeyh İbrahim'e dayanak, ricacı oldukları yazılmıştır.

Müellif, bu eserin on iki imama saygısından dolayı on iki tane yazılıp dağıtılmasını istediğini ifade etmiş daha sonra Hazret-i Peygamber'e, dört halifeye Nakşibendi şeyhi Şeyh Murad-ı Buhârî'ye ve tüm müttakî kişilere dualar ederek bu bölümü bitirmiştir. Yine 1a sayfasının sol altında üçgen şeklinde bir bölüm bulunmaktadır. Bu kısımda müellif kendisinin Fatih Sultan Mehmed Hân kabrinin yakınlarında bulunan Otlukçu Yokuşu'nda Şeyhülislam Ömer Hulûsi Efendi Zaviyesi şeyhi olduğunu ifade etmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

ESERİN DİL BİLGİSİ İNCELEMESİ

2.1. Yazılış Özellikleri

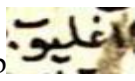
Üzerinde çalışma yaptığımız eser, Kur'an-ı Kerim'in tefsir tercümeleri içinde çok kıymetli bir yere sahiptir. 19. yüzyılın başlarına denk gelen 1802 ila 1806 yılları arasında yazılmıştır. Yazım özelliklerinden anladığımız kadarıyla eserin Osmanlı Türkçesi dönemine ait olduğunu söyleyebiliriz. Nesih hat ile kaleme alınan bu eser, şekil itibarıyla hareke olmadan yazılmıştır. Ancak müellif hadis, ayet veya herhangi bir kelimeyi yazarken harekeye başvurmuştur. Bu da okumada kolaylık sağlamıştır. Çünkü Arapça olan kısımlar Türkçe kısımlara göre daha zor okunmaktadır. Eserde kurallı cümlelerin yanında devrik, ki'li birleşik ve çeşitli bağlaçlarla bağlanmış cümleler de yer almaktadır. Ayrıca müellif bazı yerlerde belirtme hali ekini kullanmamıştır. Eserde bir kelimenin hem c ile hem de ç ile yazımı mevcuttur. Ünlü harflerin yazımı ayrı ve önemli bir konudur. Çünkü ünlü harfler bazen okutucu harfleri olan elif(ا), vav(و)ve ye(ی) ile bazen de hareke ile yazılmaktadırlar.¹⁶² İstinsah eden kişi tarafından bağlaç olan -ki bazen kelimeye birleşik yazılmıştır.

2.1.1. Ünlülerin Yazılışı

2.1.1.1. a ünlüsünün yazılışı

Metinde a ünlüsü için üstün(-), elif(ا), medli elif(آ) ve he(ه) kullanılmıştır.

Ön seslerde a ünlüsü elif ile karşılanmıştır. Ancak bazen üstünlü elif veya medli elif(آ) ile de yazıldığı olmuştur.

a)Ön seslerde elif (ا) ile yazılışı: Aña (30a5) ağlayub (30a6)

Anuñ (30a7) andan (30a7) arқа (30b4)

---

¹⁶² Mustafa Özkan, Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi, Filiz Kitabevi Yay. , İstanbul 2013, s. 85.

b) Ön seslerde üstünlü elif ile yazılanlar:

Ammā (30a10) anı (30a18) anların (30a21) adıdır (30a33)

aşlı (30b1) (43a19)

c) Ön seslerde medli elif ile yazılanlar:

Adāblarına (30a2) āhiretde (30a15) ay (30b8)
anları (41a13)

İç seslerde: a ünlüsü iç seste genellikle üstün(-), elif(l) ile karşılanmıştır:

şāhibi (30a12) bulacakların (30a16) yaradı (30a31) binalara (30b2) hizmetçarlar (30b2) ħarāc (30b3)
taşlar (30b5) sağ (30b10) heman (30a5)

Son seste üstün(-), elif(l), elif veya hemze

eşnāf (30b3) yaban (30b5) edā (30b8) oğlān (30b12) yolda (30a6)

2.1.1.2. e ünlüsünün yazılışı

Ön seslerde, daima üstünlü elif ile yazılmıştır.

Emür (50a5)

İç seslerde genellikle üstün bazen üstünlü elif ve he ile yazıldığı görülür.

son seslerde üstün, he ve bazen de elif ile yazılmıştır.

Söyle (50a2) üzere (50a7)

2.1.1.3. ı, i ünlülerinin yazılışı

Ön seslerde esreli elif ya da esreli elif y(ي) ile kullanılanlar:

Girer كيرر (50a4) itmek ائنگله (50a5) için ائچون (50a7)

İç seslerde ya esre ile ya da esreli ye ile

Eliñizde الكيرده (50a2)

Son seslerde y(ي) ile kullanılanlar:

Sizin سيزيك (50a2)

2.1.1.4. u,ü,o,ö ünlülerinin yazılışları

Ön seslerde ötreli elif veya ötrüli Elif vav

olduğuna اولدوغنه (50a2) yüzlerine يوزلرينه (50a5) urmak اورمتوا (50a5)

(50a5) durub دورب (30a5)

İç seslerde ötrü veya örtülü vav ile yazılanlar

götürüb گتوروب (50a3) emur امور (50a5) ölüm اولوم (30b29) olursa اولورسه (30a3)

ulu اولو (40b7) olup اولوب (44a7)

Son seslerde iç seste olduğu gibi yazılır.

Götürüb گتوروب (50a3) deyü ديو (50a4) için ائچون (50a7) kamū كامو (50a9)

(50a9) ölüm اولوم (30b29)

2.1.2. Ünsüzlerin Yazılışı

2.1.2.1. ç Ünsüzünün Yazılışı

Metin içerisinde ya cim(چ) ya da çe(چ)ile karşılanmıştır. Bu ayrım, gösterilmek için metinde cim(چ) harfi ile yazılanlar üstü işaretli ç(چ) harfi ile gösterilmiştir.

çoklarıñ(37b34) چوقلارکە göçenler گۆچنلار (42b20) parça پارچه
(43a19) geçürmege تەجوورمکه (43b11) çevāb چواب (45a18) kılıcla
قيلجا (45a30) çok چوق (45b34)

gençleri گنجلوي (30b30) avuç اۋۇچ (31b23) beḫçi بېخا (31b25)
çizildiğın جزلدين (31b25) niçe نېچه (32b15) çalçaları قايچارى (32b17)
çift چفت (37a20)

Arapça olan kelimeler asıl halleriyle yazılmıştır.

muḫtāc محتاج (34a17) ḫarāc خراج (34b18)

Hem ç ile hem de c ile yazılanlar

niçe نېچه (32b19)

2.1.2.2. p Ünsüzünün Yazılışı

Metinde ön seste “p” harfi birkaç kelimedede kullanılmıştır.

pādišāh پادشاه (46a5) parmak پومق (46b7)

Önceden b ile yazılmıştır. Son seste p ile örnekler var.

götürüp (50a3) girüp (50a7) kılkuþ (30a5) dilemeyüp
 (30a11) inanup (30a19) kesüp (30b5) yapan (30b5)
geçüp (31a27) kopup (38a29) olup (41a17)

p' nin doğru yazımı:

tapup (32a7) olup (41a17)

Arapça kökenli kelimeler asıl haliyle yazılmıştır.

Kitáb (32a31) sebep (33a6) intisáb (35a5)
şübhe (37b19)

p ile yazılanlar

eküp (34b17)

2.1.2.3. g Ünsüzünün Yazılışı

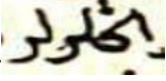
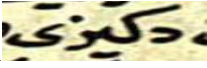
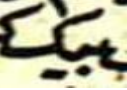
Sadasız k ile sadalı g arasında işaret ayrımı yoktur. Bazen çift keşideli kef bazen üç noktalı kef kullanılmıştır.

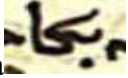
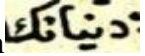
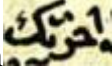
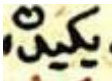

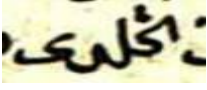
Değil (50a1) itdigine (30a23) eğilmeyince (33b27)

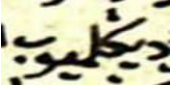
2.1.2.4. ñ Ünsüzünün Yazılışı

Nazal n diye tabir ettiğimiz bu harf ön seste yoktur. Genellikle kef bazen de üç noktalı kef olarak kullanılmıştır.

Siziñ (50a2) yalñız (50a2) eliñizde
(50a2) idiñ (50a3)

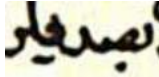
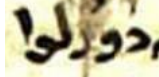
añlarlar (üç noktalı)(30a16) deñizi (30b24) biñ (30b32)

baña (31a4) dünyanın (41b7) āhiretiñ (41b8)
yeniden (41b17) ögredirler (45a3) añladı
(47b2)

diñleyüp (35b32)

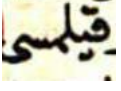
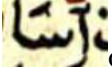
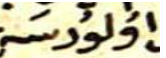
2.1.2.5. t, d Ünsüzünün Yazılışı

Ön seste d olmuştur. Olmayanlar ise tı harfi ile yazılmıştır. İç ve son seste kalın tler normal te ile yazılmış.

götürüb (50a3) tağlardan (30b4) taşlar
(30b4) ditrer (38a32) toñuz (39a28)
başdılar (32b17) dürlü (34b5) ditrer (38a32)
kestirmeden

2.1.2.6. s Ünsüzünün Yazılışı

Metin içerisinde sad(ص) ve sin(س) harfleriyle kullanıldığı olmuştur.

aşlı(50a8) kılması(30a10) asā(37a8) olursa(50a6)

2.1.3. Bazı Ek ve Şekillerin Yazılışı

1. Metin içerisinde dahı, girü, çün, ne, ol , kim ,ile, ki gibi bazı kelimeler diğer kelimelere bitişik olarak da yazılmaktadır.

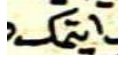
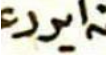

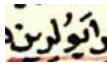
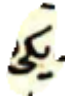
(30a13)Nedenkim (30a23)didiki (30a27) buyurdıki
(31a3)hakkıçün (32b13) Olzamān Oldemde (37a1)
(31a1)nekadardır oldağı (32a19) dinürseki (32b5) katlmi
 (41a8) nekadardır (41a15) ħürmetiçün (42a27) nedenkim
 (44a23)

2.2. Ses Bilgisi

2.2.1. Ünlüler

2.2.1.1. Ünlü Değişmeleri

2.2.1.1.a. e/i değişmesi

İtmek (30a3) irer (30a23) bözler (30b8) gice
(30b31) virse (30a4) it (31a9) eyülerin (33a11) yiñi (38b12)

2.2.1.2. Ünlü Uyumu

2.2.1.2.a. Kalınlık- incelik uyumu

fağırlik(34b19)

2.2.1.2.b. Düzlük –Yuvarlaklık uyumu

Çoğu zaman uyum dışında kalmıştır.

sürdi(30a34) بر سوردى altun(30b27) المون oldu(30b29) اولدى yürüdi(31a15)
يوزىڭدا شۇي(31a27) صويى geçüb(31a27) لهجوى gidüp(31b14) كيدى alup(31b23) تالو
يازىلوركن يازىلوركن sözine(32a4) سوزىنه

2.2.1.3. Ünlü Türemesi

ısıcağından (33a20) اسىچا غىلگن

2.2.1.4. Ünlü Düşmesi

Oğlı(36b3) اوغلى oğluñ(40b7) اوغلك ilmi علمى (42a12)

2.2.1.5. Birleşme

Böyle(30a35) بويلىه niçün(38a21) نى نىچوان bunca(41a6) بونجه niçe (44a31) نىچى
(33a9) نىچى

2.2.1.6. Ek Yığılması

(30b7) Birine برىنى

2.2.1.7. Uzun Ünlüler

Metinde med ile yazılan ünlüler:

Amma اما (30a10) anlar(30a14) انلار

2.2.2. Ünsüzler

2.2.2.1. Ünsüz değişmeleri

2.2.2.1.a. b»p değişmeleri

Behāya(41a16)

بہایہ

2.2.2.1.b. t»d değişmeleri

Kesdirmeden(30b4)

کسدیرمدا

toğur(30b13)

طوغور

toğan(30b13)

مطوغن

tağa(36b8)

طاغانہ

tolusunca(36b33)

طلوسنچہ

toğrı(39a1)

طوغری

2.2.2.1.c. k»g değişmeleri

Bırağub

براعوب

(44b14)

2.2.2.1.d. k»h değişmeleri

kanığı(31a8)

قنہی

Kaņısı(46b3)

قنہی

koręan(30a10)

قورخان

koręmayana(30a12)

قورخمانہ

koręub(30a22)

قورخوب

koręu(30b12)

قورخو

koğusı(31a34)

قوخوسنچہ

yoğsa(36a35)

kağan(30a4)

کچن

korędılar

قورخدیار

(31a26)

beğçi

(31b25)

koğar(33b4)

2.2.2.1.e. g»v değişmeleri

Döğüşüb

دوگوشوب

(41a19)

koğub

قوغوب

(42a16)

2.2.2.2. Ünsüz Düşmesi

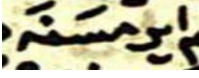

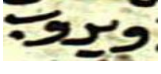
2.2.2.2.a. y düşmesi

ƙodı (43b16)

2.2.2.2.b. r düşmesi

Kere(31a13)

2.2.2.2.c. v düşmesi

İrmesine (42b5) urup (42b29) virüp
(42b32)

2.2.2.3. Ünsüz Türemesi

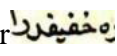
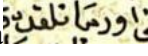

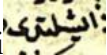

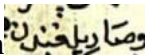

Kerre (30a35) ƙaƙı (42b1)

2.2.2.4. Ünsüz İkizlenmesi

2.2.2.4.a.r ikizlenmesi

Kerre (30a35)

2.2.2.5. Ünsüz Benzeşmesi

ƙafifdir (30a11) ormanlıƙda (36b5) ƙalkdan (36b6)
işletdi (30b6) yaƙdı (30b11) yaƙlaşdı(31a1) şarılıƙından
(36b13) yigide (36b15) ineĝi (36b21)

2.2.2.6. Göçüşme(yer değiştirme)

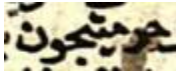

Birbirlerięiņiz/ birbirlerinięiņ (33a9)

2.2.2.7.Hece düşmesi

Kimseniņ(kimesne) (30a25)

2.2.2.8. Yazım Yanlışları

- Normal de ayrı olup eserde birleşik yazılanlar:

nekadar (41a15) hürmetiçün (42a27) nedenkim (44a23)

- Hal eklerinin birbirlerinin yerine kullanılması: Bulunma hali ekinin ayrılma hali ekinin yerine kullanılmıştır. Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerine bulunma hali eki ayrılma hali ekinin yerine bazen kullanılmıştır. ¹⁶³

(30a15) öldükde

- iki şekilde de yazılanlar

(30a 35)kerre (30a35) kere

- Metinde bazı kelimeler eksik veya yanlış yazılmıştır. Bunun sebebinin hızlı yazılmasından olabilir.

Dögüşüb(dövüşüp)(41a19) koğub(kovup)

2.3. Eşdizim

Eşdizimlilik, cümlede aynı dizimde bulunan kelimelerin sıklıkla birlikte olma durumlarıdır. Kelimeler, sağında ve solunda bulunan isimler sayesinde anlam kazanırlar. Cümlede yer değiştirdikleri zaman farklı anlamda kullanılabilirler. Habibe Yazıcı, bir çalışmasında eşdizimliliği, belirli bir sıklıkla dilde kullanılan kelimelerin belli

¹⁶³ Gürer Gülsevin, Erdoğan Boz, “Eski Anadolu Türkçesi”, Gazi Kitabevi, Ankara, 2010, s. 57.

zamanlardaki birliktelikleridir diye ifade etmiştir. Firth, bir kelimenin değerlendirilebilmesi için yanındaki kelimelere ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir. Eşdizim kavramını ise kelimenin geçmişten beri kullanıldığı konumu olarak tanımlamıştır. Dilbilim alanında eşdizim terimi J. F. Firth tarafından ilk 1951 yılında kullanılmıştır.¹⁶⁴

Eşdizim sözlükler, cümlede kelimenin sırasına bağlı olarak cümlenin doğru bir şekilde anlamlandırılmasına dayandırılmaktadır. Eşdizim sözlükler, yabancı dil öğretimde önemli bir yere sahiptirler. Cümlede anlamı bütün olarak algılamaya yardımcı olurlar. Cümlede kavramların, kelimelerin sırası bellidir, değişmez. Sıfatların isimlerden; zarfların fiillerden önce gelmesi bir nedene bağlıdır. Bu düzenli sıra sayesinde cümledeki anlam daha doğru bir şekilde anlaşılmaktadır.

Eşdizimlilik terimi bugüne kadar üzerinde çalışılmamış bir konudur. Ancak Bülent Özkan ilk adımı atmıştır. Bülent Özkan, çalışmasında sıfatlardaki eşdizimliliği incelemiştir. Eşdizimlilik, anlam taşıyan unsurlar oldukları için son derecede önemli ve üzerinde çalışılması gereken kavramlardır.¹⁶⁵

2.3.1. Sıfatlarda Eşdizimlilik

Bir kelime tek başına değil önünde ya da arkasında bulunan kelime veya kelimelerle var olur, değerlendirilir. Anlam alanında kelimeye lazım olan öteki birimler kelimenin eşdizimini oluştururlar. Sinclair, eşdizimliliği rastlantısal ve anlamlı olarak iki gruba ayırmıştır. Eşdizimli sözlükler çeviribilim çalışmalarında çok önemli bir yere sahiptirler. Çeviri yapılan dil arasında anlam bütünlüğünü sağlamak için kullanılmaktadır. Bu sözlükler sayesinde diller arasında yapılan çevirilerdeki hatalar en aza inmektedir.¹⁶⁶

Bazen birleşik isim yapısında olan *sıfat+isim* yapısındaki eşdizimler bazen de anlam girişi olarak ifade edilmektedir. Sıfatların birçok eşdizimli hali vardır. Bu hallerden kendilerine has anlamlar oluşmaktadır. Sıfatlar isimlerin önüne geldiklerinde

---

¹⁶⁴ Yazıcı Ersoy, Habibe, “Orhun Yazıtlarında Eşdizimlilik”, Köktürk Yazısının Okunuşunun 125. Yılında Orhun’dan Anadolu’ya Uluslararası Türkoloji Sempozyumu, Moğolistan, 2018, s. 1499-1501.

¹⁶⁵ Bülent Özkan, “IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri, Muğla, 2011, s. 94-96.

¹⁶⁶ Yazıcı Ersoy, Habibe, “Orhun Yazıtlarında Eşdizimlilik”, İstanbul 2018, s. 1499-1501.

birçok manada kullanılabilirler. Gerçek anlamda kullanılabildikleri gibi mecaz anlamda da kullanılabilirler. Örneğin; ağır misafir, soğuk espri, kırılğan çocuk, ağır makyaj vs. gibi sıfat tamlamalarında eşdizimsellikten meydana gelen anlamlarının tanımlanması mümkün değildir. ¹⁶⁷

Türkçe 'de diğer birleşik yapılara önem verildiği gibi eşdizimliliğe maalesef önem verilmemektedir. Bu durum özellikle Türkçe Sözlük'te fazlasıyla göze çarpmaktadır. Bu sözlükte sıfatlardaki eşdizimlilik bilgisi gösterilirken gerekli olan önem verilmemektedir. Sıfatlardaki eşdizimliliğin kullanımı, özensiz bir şekilde belirtildiği gibi bazen birleşik kelimelerle de karıştırılmaktadır. Bazı kelimeler eşdizimsel kullanımından ayrı oldukları zaman farklı anlam taşımaktadırlar. Sinclair, eş dizimi, en az iki en fazla dört kelimenin beraber kullanılma sıklığı olarak ifade etmiştir. Ayrıca kelimeler arasındaki mesafenin en fazla dört kelimenin gireceği kadar olması gerektiğini söylemiştir. ¹⁶⁸

Anlam temelli eşdizimlilik, cümlede yer alan iç içe birleşik kelimelerin eşdizimlerini ayırmayı hedefleyen yaklaşımdır. Bunun için önemli kriterler belirlenmiştir. Nuh Doğan “Türkçe Sözlük'te Sıfatların Eşdizimlilik Bilgisi” adlı eserinde bu kriterlere yer vermiştir:

a) Dil bilgisel biçimlenmişlik

Sıfat ve isim tamlamalarında olan eşdizimler ardışık bir şekilde gerçekleşir.

b) Genelleşme

Eskiden beri kullanılan tanıdık bir şekilde yazılan ve dili konuşan herkes tarafından bilinen birleşmelerdir.

c) Anlamsal Açıklık

Eşdizimle oluşan kelimededen bütün cümlenin anlamının anlaşıldığı birleşmelerdir. Bazı birleşenler özelleşmiş anlamda kullanılır.

a) Değiştirilebilirlik: Eşdizim birleşenlerin değiştirilme olasılıkları düşüktür.

---

¹⁶⁷ Nuh Doğan, Türkçe Sözlükte Sıfatların Eşdizimlilik Bilgisi, XI. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri Kitabı, İ. D. Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2016, s. 801.

¹⁶⁸ Nuh Doğan, a. g. e. , s. 802.

Yukarıdaki kriterlere dayanarak eşdizimlere dahil olan sözcük birleşmeleri anlam temelli yaklaşımda şu şekilde sınıflandırılabilir:

b) Serbest sözcük birleşmeleri: Bu birleşmede kelimeler gerçek anlamlarıyla kullanılmaktadır. Cümlede iki veya daha fazla sözcüğün bir arada kullanılmasıyla oluşur. Birleşenler diğer kelimenin anlamını etkilemeden başka bir kelimeyle birleşebilirler.

c) (Sınırlı) Eşdizim: Cümledeki birleşenlerden biri gerçek diğeri ise özelleşmiş anlamında kullanılmaktadır. Bu birleşmelerde kelimeler diğer birleşenlerle yer değiştirememektedirler. Bu yüzden birleşmeler sınırlı sayıdadır.

d) Terim: Bir meslek veya bilim alanına ait olan, o alandaki uzmanlar tarafından kullanılan birleşmelerdir.

e) Deyim ve Birleşik Sözcük: Anlam olarak parçadan bütüne gidilmeyen, anlamın tek olduğu, bölünmesi imkânsız olan sözcük birleşmeleridir. Birleşenler başka kelimelerle yer değiştiremez.¹⁶⁹

Anlam temelli olan bu yaklaşım, kelime birleşmelerini deyimleşme ve sözlükselleşme olarak iki başlıkta ele almaktadır. Bazı birleşmelerde değiştirime izin verildiği için kelimelerden biri özelleşmiş anlama sahip olur. Böyle durumlarda eşdizimde anlamsal açıklık meydana gelir. Bu birleşmeler sözlük alanında çalışanlar ve yabancı dil öğrenen kişiler için kötü bir durum oluşturur. Türkçe Sözlük'te kelimelerin anlamları şu özellikler dikkate alınarak sıralanır: ilk önce gerçek anlamı verilir. Daha sonra mecaz, argo, terim, alay, hakaret vb. terimlerdeki anlamları yazılır.¹⁷⁰ Bir kelimenin eşdizimsel kullanımında birden fazla anlamı mevcuttur.¹⁷¹

Bir kelimenin tek başına kullanıldığı anlam ile eşdizimsel bir şekilde kullanılması arasında anlam farkı olabilmektedir. Kelimenin cümlede dizimi anlamını çok etkilemektedir. Cümlenin bir yerinde gerçek anlamda kullanılan kelime metnin farklı yerinde yer değiştirme sayesinde mecaz anlamda kullanılabilir.

---

¹⁶⁹ Nuh Doğan, Türkçe Sözlükte Sıfatların Eşdizimlilik Bilgisi, XI. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri Kitabı, İ. D. Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2016, s. 804.

¹⁷⁰ Nuh Doğan, a. g. e. , s. 804.

¹⁷¹ Nuh Doğan, a. g. e. , s. 808.

Tez çalışmamızda sıfatlar bulunarak eşdizimsellik yaklaşım sayesinde sıfatların cümledeki anlamları üzerinde durulmuştur. Cümlede kelimeler belli bir sıra şeklinde dizilmişlerdir.

2.4. Sıfatlar (Önadlar)

Türkçe’de sözcük türleri gruplandırılırken çeşitli sınıflandırma yöntemleri kullanılır. En çok kullanılan iki yaklaşım vardır. Bunlardan biri sözcük türlerini üç gruba ayıran Aristo’nun yaklaşımıdır. Aristo, ‘ad’, ‘eylem’, ‘edat’ olmak üzere üç ana grupta ele almaktadır. Daha sonra isim grubunu kendi içinde ‘ad’, ‘zamir’, ‘sıfat’, ve ‘zarf’ olarak; edat’ları ise ‘çekim edatı, bağlama, ve ünlem edatı olarak çeşitlendirdikten sonra ‘ isim’, ‘zamir’, ‘sıfat’, ‘zarf’, bağlama edatı(bağlaç)’, ‘çekim edatı, ünlem edatı’ ve fiil olmak üzere sekiz başlıkta ele almaktadır.¹⁷²

H. İbrahim Delice, bir makalesinde sözcükleri sözlüksel anlamlı sözcükler ve dil bilgisel sözcükler olmak iki ana başlıkta ele almıştır. ‘isim’, ‘zamir’, ‘sıfat’, ‘zarf’ ve asıl fiili sözlüksel anlamlı sözcükler grubuna; ‘bağlama edatı’, ‘çekim edatı’, ‘ünlem edatı’, ‘pekiştirme edatı’, ve ‘yardımcı fiil’i dil bilgisel anlamlı sözcükler grubuna dahil etmiştir. Bunun yanında sözcük türlerinin anlaşılmasında kelimenin cümleye kattığı anlam çok önemlidir. Bu bakımdan sözcüklerde iki çeşit anlam vardır. Birincisi sözlüksel anlam, ikincisi dil bilgisel anlamdır. Sözlüksel anlam, kelimenin asıl, gerçek anlamıdır. Bu gruba ‘isim’, ‘zamir’, ‘sıfat’, ‘zarf’ ve ‘asıl fiiller’ girmektedir. İkinci olan dil bilgisel anlam cümlede diğer kelimelerle bağ kurmak amacıyla yer alan kelimelerin taşıdıkları anlamdır. Bu gruba ‘bağlaç’, ‘ünlem’, ‘edat’, ‘pekiştirme’ ve ‘yardımcı fiil’ girmektedir. Dil bilgisel sözcüklere görevli sözcükler de denmektedir. Bunların tek başlarına anlamları olmaz ancak cümlede anlam kazanırlar. Sıfat, sözlüksel anlamlı sözcükler grubuna girmektedir. Çünkü, cümlede kendinden sonra gelen ismi, biçimbiriminde bulunan anlamıyla belirtir veya niteler. Bunun dışında başka fonksiyonu yoktur.¹⁷³

---

¹⁷² H. İbrahim Delice, Sözcük Türleri Nasıl Tasnif Edilmelidir? Journal of Turkish Studies , 2012, s. 28.

¹⁷³ H. İbrahim Delice, s. 31-32.

Çalışmamızda sıfatları, isimlerin önlerine gelerek onları belirli özelliklerle vasıflandıran kelimeler olarak tanımlamış bulunmaktayız. Sıfatlar, isimlerin veya nesnelerin adları değil onların özelliklerinin adlarıdır. Sıfatlar bilindiği üzere isim soylu sözcüklerdir. Kelimenin bir fiilin önüne gelip de sıfat olabilmesi muhtemel değildir. Ayrıca sıfatlar, bir isimle kullanıldıkları için doğal olarak tamlama oluştururlar. Oluşan tamlama sıfat tamlaması adını alır. Burada sıfat her zaman tamlayan görevindedir. Çünkü tamlanan isim tamlayan ise ismi niteleyen, belirten kelimedir. Bir ismin önüne geldikleri zaman sıfat; tek başına, önünde isim olmadan kullanıldıklarında ise isimdirler. Örneğin; Ol elemnden (30a 5) bir umur (30a 5) yetmiş iki nefer(30b34) dürlü yemekler(34b5)

Yukarıda “ol, bir, yetmiş iki, dürlü” kelimeleri bir ismin önüne gelip onun özelliğini anlattıkları için sıfat görevindedirler. Ancak bu kelimeler cümle içerisinde kendi başlarına kullanılsaydılar o zaman sıfat görevinden çıkıp isim görevinde olacaktı.

Mustafa Özkan'a göre sıfat; Niteleme ve belirtme yöntemiyle varlıkları karşılayan sözcüklerdir. Cümle diziliminde mutlaka bir ismin önünde bulunmalıdırlar. Ayrıca sıfatlar mutlaka işletme eki almamış, yalın halde olmalıdır.¹⁷⁴

Muharrem Ergin'e göre sıfat; Nesnelerin özelliklerinin ismi olan sıfatlar vasıflandırma veya belirleme maksadıyla bir varlığı karşılayan kelimelerdir. Tanımda da söylendiği gibi sıfatlar isimlerin değil onların özelliklerinin adlarıdır. Ayrıca sıfatlar mutlaka bir ismin önüne gelmelidirler. Bunun yanında sıfatların işletme eki¹⁷⁵ olarak isme uymaları söz konusu değildir.¹⁷⁶

---

¹⁷⁴ Mustafa Özkan, Hatice Tören, Osman Esin, Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım, Filiz Kitabevi Yay. , İstanbul 2006, 2. baskı s. 532.

¹⁷⁵ [İşletme Ekleri Nedir? Tdk Sözlük Anlamı \(Kelimeler. Gen. Tr\)](#) Erişim Tarihi: 17. 05. 2022 saat: 15: 30

İşletme Ekleri: Ad ve fiil kök veya gövdeleri üzerine gelerek durum, sayı, zaman, kişi gibi gramer ilişkileri kuran ekler. Ad çekimi, iyelik, teklik çokluk, fiil çekimi, fiil çekimindeki zaman ve şahıs ekleri işletme ekleridir.

¹⁷⁶ Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, BAYRAK Basım\Yayım\Tanıtım, İstanbul, 2013, s. 244. -245.

Tahsin Banguoğlu'na göre sıfat ise; Vasıflandırma ve belirtme yöntemiyle ismin önüne gelip onları karşılayan kelimelerdir. Sıfatlar, sıfat görevinde olduklarında çokluk ekini ve iyelik ekini almazlar. ¹⁷⁷

Jean Deny'e ¹⁷⁸ göre sıfat; Bunlar herhangi bir çekim yapmadan isimden önce gelen kelimelerdir. Sıfatlar, türetme eklerini alabilirler. “Yakışıklılık” gibi. Farsça söz dizimine göre oluşmuş Arapça sıfatlar isimle cinsiyet bakımından uyumludurlar. Ayrıca bu durum Eski Osmanlıca'daki Türkçe tamlamalarda da bulunmaktadır. ¹⁷⁹

Tahir Nejat Gencan sıfatları; kelimenin nasıl olduğunu göstererek niteleyen, miktarını, yerini göstererek belirten kelimeler olarak ifade etmiştir. Sıfatları niteleme ve belirtme olarak iki ana başlıkta ele almıştır. Gencan, sıfatların cümledeki anlatım değerini incelemiştir. Sıfatları cümleden çıkardığımız zaman cümlenin yapı olarak bozulmadığını ancak isimlerin nasıl olduklarını, niteliklerini anlayamadığımızı ifade etmiştir. Cümlede sıfatlar olmadığı zaman isimlerin gözümüzde canlanması istenen şekilde olmamaktadır. Bu durum sayesinde sıfatların asıl görevlerinin cümlenin bir ögesi olmadığını, isimleri çeşitli yönlerden belirtmek veya nitelemek olduğunu anlıyoruz. ¹⁸⁰

Her sıfat isim olarak kullanılabilir, ancak her isim sıfat olarak kullanılamaz. Bu duruma sebep şey bu iki isim türü arasında ince bir ayrım olmasıdır. ¹⁸¹ Sıfatlar, isimlerin tek bir özelliğini belirtirler. Ancak bir isim daha genel bir bilgi verir. Örneğin; “yeşil masa” dediğimizde gözümüzde sadece yeşil renge sahip olan bir masa canlanır. Ancak

---

¹⁷⁷ Tahsin Banguoğlu, Türkçe'nin Grameri, TDK yayınları, Ankara, 2011, s. 341.

¹⁷⁸ Ömer Faruk Akün, “DENY, Jean”, DİA, İst. , 1994, C. 9 ,s. 27-31. Jean DENY: Türk dili üzerindeki çalışmaları ile tanınan Fransız Türkoloğu. 24 Temmuz 1879 tarihinde Kiev'de doğdu. Arapça'yı Hartwig Derenbourg ile Octave Hudas'tan, Farsça'yı Clément Huart'dan, Türkçe'yi de Barbier de Meynard'dan görmüş olup 1903'te Hukuk Fakültesi'nin yanı sıra burayı da çok parlak başarı ile bitirdi. Osmanlı Devleti'nin Beyrut, Kudüs, Trablus, Şam ve Maraş gibi merkezlerindeki konsolosluklarda çeşitli kademelerde vazifelerde bulundu. 1921'de, uzun yıllardan beri üzerinde çalıştığı ve kendisine bir hamlede şöhret kazandıran ilk eseri *Grammaire de la langue turque (Dialecte Osmanli)*'yi ortaya koydu. J. Deny, Mısır Kralı I. Fuâd'ın davetiyle 1926-1930 yılları arasında Kahire'deki Türkçe arşiv vesikalarının tasnif ve tetkiki işini üzerine aldı. Buradaki çalışmalarının mahsulünü, ikinci büyük kitabı olan *Sommaire des archives turques du Caire* adlı eseriyle ilim âlemine sundu. Esas çalışma alanı olarak Türkoloji'yi seçmiştir. Eserin başka bir yönü, Türkçe'nin diğer gramer kitaplarında ihmal edilmiş bulunan sentaks meselesine gereken ehemmiyeti vermiş olmasıdır. Ali Ulvi Elöve tarafından 1941 yılında bazı düzeltmelerle birlikte notlar ilâvesiyle Türkçe'ye tercümesi yapılmıştır.

¹⁷⁹ Jean Deny, Türk Dili Grameri, Osmanlı Lehçesi (çev. Ali Ulvi Elöve), İstanbul 1941, s. 214-215.

¹⁸⁰ Tahir Nejat Gencan, “Dilbilgisi” Lise: I-II-III, Kanaat Yay. , İst. , 1992, s. 92.

¹⁸¹ Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, BAYRAK Basım\Yayın\Tanıtım, İstanbul, 2013, s. 245.

“masa” dediğimizde ise masanın şekli, boyutu ve rengi gibi özelliklerini belirtmediğimiz için her türlü masa aklımıza gelmektedir.

İsim deyince daha genel; sıfat deyince ise daha özel düşünürüz. İsimler bir kavramın her şeyidirler. İnsan ismiyle var olur, yaşamını sürdürür. Hatta öldükten sonra da ismi sayesinde anılır, dilden dile konuşularak geleceğe aktarılır. Bu yüzden isim bir insanın her şeyini belirler. Yaşama süresini bile... Herhangi bir kavram için de ismi o kadar önemlidir. İsmiyle şekil bulur, özellik alır. Sıfatlar ise sadece isimlerin geçici özellikleridirler. İsimler önünde bir sıfat olmadan da var olabilirler. Ancak sıfatlar, sıfat olma özelliklerini sürdürebilmeleri için bir isme ihtiyaç duyarlar.

Hanifi Vural ve Tuncay Böler sıfatlar hakkında şöyle demişlerdir: Nesnelere farklı yollardan belirten, niteleyen ve isimlerin önüne gelen kelimelerdir. Sıfatların bir diğer özelliği ise bir ismin önüne geldikleri zaman tamlama oluşturabilmeleridir. Bu oluşan tamlama “sıfat tamlaması” adını alır. İsimden önce gelen sıfat tamlayan, isim ise tamlanan görevindedir. Sıfatlar, tamlamalarda her zaman isimden önce gelirler. Örneğin “bir umūr” sıfat tamlamasıdır. Burada bir(sıfat) kelimesi tamlayan; umūr(isim) kelimesi ise tamlanan işlevindedir. Bu tamlamaları oluştururken sıfatlar hâl, iyelik ve çokluk gibi ekleri alamazlar. Ancak bazı yapım eklerini alabilirler.¹⁸² Örneğin; cengci¹⁸³ bahadırlar (31a 15).

Sıfatları ayrı bir varlık olarak değerlendirmek doğru değildir. Çünkü sıfatlar, varlıklara bağlı hal eki, iyelik eki ve çokluk eki almayan isim soylu kelimelerdir. Sıfatlar isim veya zamir olduklarında ad çekim gibi diğer alamadıkları ekleri de alabilirler. Ancak bu sefer görevleri sıfat değil isim veya zamirdir.¹⁸⁴

Mustafa Özkan sıfatları, görevleri bakımından sıfatlar ve yapıları bakımından sıfatlar olmak üzere iki gruba ayırmıştır. Görevleri bakımından sıfatları da iki gruba ayırmaktadır. Bunlar ise niteleme ve belirtme sıfatlarıdır.

Tahsin Banguoğlu, Hanifi Vural, Tuncay Böler de Mustafa Özkan gibi sıfatları iki ana başlığa ayırır. Bunlardan bir “niteleme sıfatları” diğeri ise “belirtme sıfatlarıdır.”

---

¹⁸² Hanifi Vural, Tuncay Böler, Ses ve Şekil Bilgisi, Kesit Yayınları, İstanbul,2014, s. 188.

¹⁸³ Cengci(i. ve sıf.): Cenk eden, savaşan (kimse), savaşı, kavgacı, cengâver.

¹⁸⁴ Tahsin Banguoğlu, Türkçenin Grameri, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 341.

2.4.1. Vasıflandırma/ Nitelendirme Sıfatları

Nesnelerin vasıflarını bildiren sıfatlardır. Önüne geldiği ismi tat, koku, renk, şekil, mesafe vb. özellikler bakımından niteleyen sıfatlardır. Niteleme sıfatlarının sayılarını varlıkların veya nesnelerin özellikleri belirler. Yani bir kelimenin özelliği kadar niteleme sıfatı mevcuttur.

Sıfatların büyük kısmını bu nitelendirme sıfatları kapsar. Bu sıfatların çeşitleri de renk, biçim, boy, yapı, ağırlık vs. gibi vasıf çeşitleri kadardır. Yani bir kelimeyi ne kadar ve hangi yönden isimlendireceğimize bağlıdır.

Niteleme sıfatlarının içinde bir de sıfat fiiller vardır. Bunlar kendilerinde olan özelliği (hareket / zaman) geçici olarak başka bir nesneye bağlarlar.

- Geçmiş zaman belirtenler: -Dİk/DUk, -mİş/-mUş.
- Geniş zaman belirtenler: -An, -r, -Ar, -İr/-Ur, -mAz.
- Gelecek zaman gösterenler: -AcAk

2.4.2. Belirtme Sıfatları

Bu sıfatlar niteleme sıfatlarından farklıdır. Belirtme sıfatları, İsimleri işaret bakımından belirttikleri gibi sayı, soru ve belirsizlik bakımından da belirtirler.

Belirtme sıfatlarını Mustafa Özkan¹⁸⁵, Muharrem Ergin¹⁸⁶, Hanifi Vural ve Tuncay Böler¹⁸⁷ gibi araştırmacılar dört gruba ayırmışlardır. Bunlar: işaret sıfatları, sayı sıfatları, soru sıfatları, belirsizlik sıfatlarıdır.

2.4.2.1. İşaret Sıfatları

Nesnelerin yerlerini işaret etmek amacıyla belirten kelimelerdir. Bunlar asıl ve tek başlarına kullanıldıkları zaman ise işaret zamirleridir. Yani işaret zamirleri isimlerin önüne gelerek onu belirttikleri zaman sıfat olurlar. Türkçede sıfatlar hiçbir işletme eki

---

¹⁸⁵ Mustafa Özkan, Hatice Tören, Osman Esin, Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım, Filiz Kitabevi, İstanbul,2006, s. 532.

¹⁸⁶ Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, BAYRAK Basım\Yayım\Tanıtım, İstanbul, 2013, s. 247.

¹⁸⁷ Hanifi Vural, Tuncay Böler, Ses ve Şekil Bilgisi, Kesit Yayınları, İstanbul,2014, s. 189.

almadıkları için işaret sıfatı olarak işaret zamirlerinin doğal olarak sadece teklik şekilleri kullanılır.¹⁸⁸

Tahsin Banguoğlu, İşaret sıfatlarını “gösterme sıfatları” adıyla anmaktadır. Bunlar isimlerin önüne geldiklerinde onları göstererek belirtip işaret sıfatı olurlar.¹⁸⁹ Tek başlarına kullanıldıklarında ise isim görevindedirler. Tahir Nejat Gencan, işaret sıfatlarını “İm sıfatları ” başlığı altında incelemiştir.¹⁹⁰

Bu: İşaret edilen nesnenin yakında olduğunu bildirir: bu (ev), bu (elma), bu (kalem) örneklerinde olduğu gibi. Bu sıfat, gün kelimesiyle birleşip günümüzdeki bugün formunu oluşturmaktadır.¹⁹¹

Şu: İşaret edilen nesnenin biraz uzakta olduğunu bildirir: şu (kız), şu (çocuk), şu (gün) örneklerinde görüldüğü gibi. Şu sıfatının kullanıldığı örnekler çok bulunmaktadır.¹⁹² Bu kelime ismin biraz uzakta olduğunu ifade etmek için kullanılır.¹⁹³

O: İşaret edilen nesnenin uzakta olduğunu bildirir: o (gün), o (yer), o (güzellik) misallerinde olduğu gibi.

Bu, o ve şu sıfatları günümüzde kullanılan sıfatlardır. Ancak bunlara eski zamanlarda kullanılan sıfatları da eklemeliyiz.

Ol: O'nun eski ve asıl şekli olan ol Batı Türkçesinde ilk zamanlarda çok kullanılmış (ol zaman, ol yir gibi), ancak yerini Osmanlı Türkçesinin sonlarında tamamıyla o'ya bırakmıştır. Bugün kullanılmamaktadır.

Bu sıfat yakın zamana kadar Türkçemizde ol şeklinde kullanılmış ve daha uzak olan ya da yakınımızda olmayan varlıkları ifade etmektedir.¹⁹⁴

Şol: Bugün unutulmuştur. Eski Anadolu Türkçesinde ve Osmanlı Türkçesinde bol bol kullanılmaktaydı: şol (yiğit), şol (cennet) örneklerinde olduğu gibi. Görevi şu'dan farksızdır.

---

¹⁸⁸ Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, BAYRAK Basım\Yayım\Tanıtım, İstanbul, 2013, s. 247.

¹⁸⁹ Tahsin Banguoğlu, Türkçenin Grameri, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 351.

¹⁹⁰ Tahir Nejat Gencan, “Dilbilgisi” Lise: I-II-III, Kanaat Yay. , İst. , 1992, s. 93

¹⁹¹ Muharrem Ergin, s. 248.

¹⁹² Mustafa Özkan, Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi, İstanbul, 2021, s. 124.

¹⁹³ Tahir Nejat Gencan, a. g. e. , s. 93.

¹⁹⁴ Tahir Nejat Gencan, “Dilbilgisi” Lise: I-II-III, Kanaat Yay. , İst. , 1992, s. 93.

Şol sıfatı eski zamanlarda kullanılan şu sıfatıdır. Anlamı ve görevi şu sıfatıyla aynıdır.¹⁹⁵

Şoluğ: Eski Anadolu Türkçesinde çok az kullanılmış bir işaret sıfatıdır: şoluğ dem örneğinde olduğu gibi. Bu sıfat şol ve Eski Türkçedeki oğ kuvvetlendirme edatının birleşmesinden doğmuştur. Şu sıfatının yerini tutmaktadır.

İşbu: Batı Türkçesinde çok kullanılan, bugün de unutulmamış olan sayı sıfatıdır. Eskiden kullanıldığı şekil uşbu'dur. Ayrıca bu sıfat uş gösterme edatı ile *bu* zamirinin birleşmesinden doğmuştur. Bu sıfatının kuvvetlendirilmiş hali olarak kullanılır.¹⁹⁶

İşte edatı da işaret sıfatı olarak kullanılabilir: işte kitap. işte ev, işte hendek işte deve gibi.¹⁹⁷

2.4.2.2. Sayı Sıfatları

Bu sıfatlar, niceliklerini belirterek nesnelere belirten kelimelerdir. Cümlede tek başlarına kullanıldıklarında sayıyı ifade eden isimlerdir. İsimlerden önce gelirler ve sıfat görevi görürler, böylece kalıcı sıfatlar haline gelirler.¹⁹⁸ Sayı sıfatları, *asıl sayı sıfatları*, *sıra sayı sıfatları*, *üleştirme sayı sıfatları*, *kesir sayı sıfatları*, *topluluk sayı sıfatları* olmak üzere beşe ayrılırlar.¹⁹⁹

2.4.2.2.a. Asıl Sayı Sıfatları

İsimlerin önüne gelerek onların sayısını belirten sıfatlardır. Bunlar varlıkların sayısını gösteren sıfatlardır: bir (portakal), iki (meyve), üç (adım), on (lira), yüz (sene) örneklerinde olduğu gibi. İlk ve son sıfatları da açık açık sayı bildirmedikleri halde asıl sayı sıfatı sayılabilirler: ilk sene, son günler vb.²⁰⁰ Asıl sayıyı ifade eden sıfatlar bunlardır. Diğer sayı belirten sıfatlar bu sıfatlardan meydana gelmiştir.²⁰¹

---

¹⁹⁵ Tahir Nejat Gencan, "Dilbilgisi" Lise: I-II-III, Kanaat Yay. , İst. , 1992, s. 93.

¹⁹⁶ Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, BAYRAK Basım\Yayım\Tanıtım, İstanbul, 2013, s. 249.

¹⁹⁷ Hanifi Vural, Tuncay Böler, Ses ve Şekil Bilgisi, Kesit Yayınları, İstanbul, 2014, s. 189.

¹⁹⁸ Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, BAYRAK Basım\Yayım\Tanıtım, İstanbul, 2013, s. 249.

¹⁹⁹ Hanifi Vural, Tuncay Böler, Ses ve Şekil Bilgisi, Kesit Yayınları, İstanbul, 2014, s. 190.

²⁰⁰ Hanifi Vural, Tuncay Böler, a. g. e. , s. 190.

²⁰¹ Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, BAYRAK Basım\Yayım\Tanıtım, İstanbul, 2013, s. 249.

Muharrem Ergin cümlede kelime durumunda bulunan sayı sıfatlarına da ayrı olarak yer vermiştir: Bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi(EAT' de *yidi* şeklinde kullanılmıştır.), sekiz, dokuz(EAT' de *toğuz* şeklinde yer almıştır.), on, yirmi(EAT' de *yigirmi* şeklindedir.), otuz, kırk, elli, altmış, yetmiş(EAT' de *yitmiş* şeklinde kullanılmıştır.), altmış, doksan(EAT' de *toğsan* şeklindedir.), yüz, bin (EAT' de *biñ* veya *miñ* şekilleri yer almıştır.)'dir. Cümlede kelime grubu oluşturan ancak tek kelime halinde bulunmayan sayı sıfatları da vardır: on bir (kişi), yirmi iki (ev), otuz sekiz (koyun), dört yüz (sene), on bin (çivi), iki yüz milyon (lira) örneklerinde olduğu gibi ya on iki, otuz üç şeklinde sayı grubu şeklinde ya da beş yüz, dört yüz milyon şeklinde sıfat tamlaması oluşturan sayı isimleri de vardır.²⁰²

Bazı sayı sıfatları aynı zamanda birer kelime grubudur. Cümlede ismin sayısını belirtirken sayının kesinliğini ifade etmişlerdir.

Asıl sayı sıfatlarından bir hariç hepsi çokluk ifade ettiği için onlarla yapılan sıfat tamlamasında isim unsuru çokluk eki almaz. Ancak dilimizde bu özelliğin istisnaları da vardır: Üç silahşörlar, kırk haramiler vb.²⁰³

Aşağıda sayacağımız sayı sıfatları bu asıl sayı sıfatlarından yapılmıştır.

2.4.2.2.b. Sıra Sayı Sıfatları

Önüne geldikleri isimlerin sıralarını göstererek onları belirten sıfatlardır. Asıl sayı sıfatlarına -IncI/- UncU eklerinin eklenmesiyle yeni bir sıfat türü oluşmaktadır. Bu sıfatlar varlıkların derecelerinin sayısını belirten ve birinci (gün), üçüncü (kitap), beşinci (bölüm), on dördüncü (asır) gibi örneklerinde gördüğümüz birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü vs. gibi sıfatlardır. Mutlak bir sayıya bağlanmayan *onuncu* sıfatı da sıra sayı sıfatı olarak değerlendirilebilir: Sonuncu kişi, sonuncu ders vb.²⁰⁴

Gencan, sıra sayılarını nesnelere, varlıkların derecelerini, miktarlarını çeşitli şekillerde ifade eden kelimeler olduklarını söylemiştir.²⁰⁵

---

²⁰² Muharrem Ergin, a. g. e. , s. 249-250.

²⁰³ Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, BAYRAK Basım\Yayım\Tanıtım, İstanbul, 2013, s. 250.

²⁰⁴ Hanifi Vural, Tuncay Böler, a. g. e. s. 190.

²⁰⁵ Tahir Nejat Gencan, "Dilbilgisi" Lise: I-II-III, Kanaat Yay. , İst. , 1992, s. 93.

Diğer sıfatlar gibi bunlar da tek başlarına kullanıldıkları zaman isimdirler. Bu sıfatlar nesnenin derecesini, kaçınıcı olduğunu belirtir. Ayrıca isimlerin adetlerini değil; derecelerini gösterirler. Bu sıfatlardan sonra yer alan isimler, lazım olduğu müddetçe çokluk eki alabilirler. Metinden alınan birkaç örnek: ikinci kavlleri(35a33) ikinci kere(43a30), üçüncü gün(46a11), Üçüncü veçhi(46b34).

2.4.2.2.c. Üleştirme Sayı Sıfatları

Bu sıfatlar nesnelere sayılarını belirtirken ismin ayırma, paylaşırma ifade etme gibi özelliklerle nesnelere miktarlarını parça parça belirten sayı sıfatlarıdır.²⁰⁶ Asıl sayı sıfatlarına -Ar ve -şAr ekinin eklenmesiyle bu sıfatlar oluşur. Bu sıfat örneklerinden çalıştığımız metinde bulunmamaktadır. Normalde -şAr eki ünlüden sonra gelir ancak *yarımşar* kelimesinde istisna olarak ünsüzden sonra gelmiştir.²⁰⁷

Sıfat tamlaması şeklindeki sayı isimlerinin üleştirme şekilleri üç yüzer, dört yüzer şeklinde de üçer yüz, altışar yüz şeklinde de yapılır. Daha çok ikinci şekil kullanılır. Bunlara kaçar sıfatını da katabiliriz.

Üleştirme sayı sıfatlarında da çokluk anlamı olduğundan yanlarındaki isim çokluk eki almaz.

2.4.2.2.d. Kesir Sayı Sıfatlar

Bunlar varlıkların parçalarını gösteren sayı sıfatlarındandır. Tek sözcük halinde bulunmayan bu sıfatlar, cümlede kelime grubu halinde yer alırlar.²⁰⁸ Cümle içerisinde genellikle isim halinde bulunan bu sıfatlardan çalıştığımız metinde örnek bulunmamaktadır.

---

²⁰⁶ Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, BAYRAK Basım\Yayım\Tanıtım, İstanbul, 2013, s. 250.

²⁰⁷ Hanifi Vural, Tuncay Böler, Ses ve Şekil Bilgisi, Kesit Yayınları, İstanbul,2014, s. 190.

²⁰⁸ Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, BAYRAK Basım\Yayım\Tanıtım, İstanbul, 2013, s. 252.

2.4.2.2.e. Topluluk Sayı Sıfatları

Bu sıfatlar, belirttikleri isimler arasında bir yakınlık olduğunu gösteren, bir nesne grubunu ifade eden sayı sıfatlarındandır. ²⁰⁹Bu sıfatlar asıl sayılara-(I)z/- (U)z ekinin eklenmesiyle oluşturulur: ikiz (kardeşler), ikiz (kız), üçüz (oğlan). Örneklerde görüldüğü gibi sıfatlardan sonraki isim teklik de olabilir çokluk da. Bu sıfatların sayıları çok azdır. İki den yediye kadardır. Daha çok isim olarak kullanılırlar: ikizler, üçüzler. II/-IU sıfat yapım eklerinin sayıya eklenmesiyle meydana getirilen topluluk sayı sıfatları da vardır: ikili anlaşma, üçlü grup vb. ²¹⁰

2.4.2.3. Soru Sıfatları

Nesneleri soru bakımında belirten sıfatlardır. Şu sıfatlar, soru sıfatı olarak kullanılırlar:

Kaç

Bu, nesnenin sayısını soru durumunda ifade eden sıfattır. kaç(), kaç(kitap) vb.

Hangi

Bu, sıfat cümledeki ismin hangi nesne olduğunu, nesnelerin aynı tür olanlarının hangisi olduğunu sorar. Muharrem Ergin, bu sıfatın Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesi zamanlarında “*kanğı* veya *kankı* şekillerinde olduğunu söylemiştir. ²¹¹

Ne

Bu sıfatı isme soru sorarak onun ne olduğu hakkında bilgi vermektedir. Soru zamiri olarak da kullanılan bu sıfat edatlarla bir araya gelerek ne kadar ne gibi kelime grupları oluşturabilirler. Ne soru sıfatının asıl görevi soru zamiri olmaktır ancak isimlerden önce gelerek onların ne oldukları hakkında bilgi de vermektedir. ²¹²

---

²⁰⁹ Muharrem Ergin, a. g. e. , s. 252.

²¹⁰ Hanifi Vural, Tuncay Böler, Ses ve Şekil Bilgisi, Kesit Yayınları, İstanbul,2014, s. 191.

²¹¹ Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, BAYRAK Basım\Yayım\Tanıtım, İstanbul, 2013, s. 253.

²¹² Muharrem Ergin,a. g. e. , s. 253.

Nasıl

Bu, nesnenin nasıl olduğunu soran ve bunun hakkında bilgi veren bir sıfattır. Tek başına kullanıldığında zarf görevi taşımaktadır. Nasıl kelimesi Arapçadan geçen “asıl” kelimesiyle “ne” kelimesinin birleşmesi ile oluşmuştur. (ne+asıl)²¹³

Nice

Bu, isimlere miktarlarını sorarak onları belirten sıfattır. Kaç ve hangi anlamlarında kullanılır. Osmanlı Türkçesinde ise soru anlamı kaybolmuş belirsizlik sıfatı hâline gelmiştir. Tek başına kullanıldığında zarftır. Eskiden kullanıldığı gibi bugün de hala Azerbaycan sahasında *kaç* ve *hangi* anlamlarında kullanılmaktadır.²¹⁴

Neredeki

Bu nesnenin yerini belirlemek için sorulan sıfattır. Tek başına kullanıldığında soru zamiri görevi görür ancak isimlerden önce geldiğinde soru sıfatı olur. Bu kelime nere kelimesi ile -ki sıfat veya zamir yapan ekin birleşmesiyle oluşmuştur. *Nere* kelimesinde soru anlamı bulunmaktadır.²¹⁵

2.4.2.4. Belirsizlik Sıfatları (Belgisiz Sıfatlar)

Nesneleri belirsiz olarak bildiren sıfatlardır. Bu sıfatlar nesnelerin sayılarını, miktarlarını belirsiz olarak bildirirler. Belirsizlik sıfatı olarak kullanılan başlıca isimler şunlardır:

Bir

Bu isim, nesnenin bir tane olduğunu belirttiği gibi aynı zamanda nesnenin belirsizliğini ifade ederken de kullanılır. Yani hem sayı hem de belirsizlik sıfatıdır. Bu sıfattan sonra gelen isim çokluk eki alamaz çünkü bir sıfatı ismin tek olduğunu belirtir.²¹⁶

Örneğin; bir umür

---

²¹³ Muharrem Ergin, a. g. e. , s. 253.

²¹⁴ Muharrem Ergin, a. g. e. , s. 254.

²¹⁵ Muharrem Ergin, a. g. e. , s. 254.

²¹⁶ Muharrem Ergin, a. g. e. , s. 255.

Bir sayı belirtirken ondan sonra gelen isim çokluk eki almaz ancak belirsizlik anlamında kullanıldığında isim çokluk eki alabilir.

Örneğin; (30b5) “bir eşnâfları” sıfat tamlamasında bir kelimesi belirsizlik anlamında kullanıldığı için isim olan kelime çokluk ekini alabilmiştir.

Ancak üç günde(31b 31) sıfat tamlamasında üç kelimesi sayı sıfatı olarak kullanılmıştır. Bu yüzden isim çokluk eki almamıştır.

Bir belirsizlik sıfatıyken bazı isimlerin başına gelerek onlarla birlikte oluşturduğu sıfat tamlamaları da belirsizlik ifade eder ve belirsizlik sıfatı olarak kullanılabilirler: birkaç (lira), birçok (yerler)

Kamu

Hatice Şahin, kamu sıfatına “Eski Anadolu Türkçesi” adlı kitabında belirsizlik sıfatlarının içinde yer vermiştir. ²¹⁷ Jean Deny, bir eserinde kamu kelimesinin Eski Osmanlıcada “hep, bütün” manalarında kullanıldığını söylemiştir. ²¹⁸

Cemî

Arapça sıfat olan bu kelime bütün, hep, cümle anlamlarına gelmektedir.

Bütün

Bütün, nesnenin topunu ifade eden bir sıfattır: bütün (yıl), bütün (kızlar) vb.

Cümlede kelime cümleye belirsizlik anlamı katmakla beraber ismin hepsinin kastedildiğini ifade etmiştir.

Bu cümledeki bütün sıfatı ismin tamamının, hepsinin kastedildiği anlamını vermiştir.

Bazı

Türkçeye Arapçadan geçmiş belirsizlik sıfatıdır: bazı (gün), bazı (geceler) örneklerindeki gibi isimler çokluk veya teklik şeklinde kullanılabilir.

---

²¹⁷ Hatice Şahin, Eski Anadolu Türkçesi, Akçağ Yayınları, Ankara, 2015, s. 58.

²¹⁸ Jean Deny, Türk Dili Grameri, Osmanlı Lehçesi(çev. Ali Ulvi Elöve), İstanbul 1941, s. 220.

Adlaşmış sıfat olan bu kelime cümlede özne görevinde kullanılmış ve cümlenin belirsizliğini vurgulamıştır.

Kimi

Kim zamirine belirtme görevi olan -i iyelik ekinin getirilmesi ile oluşan kimi sıfatı bazı'nın Türkçesidir: kimi (yer), kimi (gün), kimi (insan) vb.

Başka

Bu sıfat adı geçen sıfatın diğerlerinden ayrı olması gerektiğini belirtir. Eski Anadolu Türkçesinde bu sıfat yerine özge sıfatı da kullanılmıştır. Günümüzde hala Azerbaycan sahasında özge sıfatı kullanılmaktadır. Bu sıfattan metinde geçmemektedir.²¹⁹

Her

Bu sıfat dilimize Farsçadan geçmiştir. Cümlede görevi, nesnenin hepsini belirsizlik anlamı katarak göstermektir. Bu sıfattan sonra gelen isim çokluk şeklinde olmaz. Her kelimesinden sonra bir kelimesi getirilerek *her bir* sıfat tamlaması yapılır. Daha sonra hangi kelimesi getirilerek *herhangi bir* sıfat tamlaması yapılır. Günümüzde hala kullanılmaya devam eden herkes Farsça'dan geçmiş ve sıfat tamlaması oluşturmuştur.²²⁰

Çoğu

Yapı itibarıyla *kimi* ile aynıdır. Zarf olan çok ile belirtme görevindeki -u iyelik ekinden meydana gelmiştir. Anlam olarak çok manasında kullanılır. Anlam kullanım sıklığı azdır.²²¹

Çok

Kelime tek başına kullanıldığında zarftır ancak ismin önüne geldiğinde onun sayısını belirsiz olarak gösteren sıfat görevini görür. Normalde kelime zaten çokluk bildirdiği için ismin çokluk eki almaması lazım ancak istisna olan durumlar da vardır. Anlam olarak sayı bildirmezse niteleme sıfatı görevinde kullanılır.²²²

---

²¹⁹ Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, BAYRAK Basım\Yayım\Tanıtım, İstanbul, 2013, s. 255.

²²⁰ Muharrem Ergin, a. g. e. ,s. 256.

²²¹ Muharrem Ergin, a. g. e. , s. 256.

²²² Muharrem Ergin, a. g. e. , s. 256-257.

Hiç

Türkçeye Farsçadan geçmiş olan hiç zarfı çok az sıfat gibi de kullanılır. Anlam olarak olumsuz belirsizlik ifade eder.²²³

Falan, filân, falanca, filânca

Yabancı asıllı olan belirsizlik zamirleridir. Türkçede falan (kız), filân (yer), falanca (gün), filânca (yıl) vb.²²⁴

Az

Tek başına zarftır ancak bir ismin önüne geldiğinde sıfat olur. Az (adam), az (iş), az (para) vb. Bu sıfat da sayı bildirmezse nitelendirme sıfatı olur.²²⁵

Fazla

Arapçadan geçmiştir. Tek başına zarftır. İsimden önce kullanıldığında miktar bildiren bir belirsizlik sıfatı olur: Örneğin: fazla (işçi), fazla (adam) vb. Sayı bildirmediği zaman vasıflandırma sıfatı olur. Bu sıfatların dışında -ki sıfatıyla oluşmuş sıfatlar da vardır: öteki, beriki, şimdiki, buradaki, okuldaki vb. Bunlar ismin zamanını veya mekanını belirttiği için belirtme sıfatlarının içine dahil olurlar.²²⁶

2.4.3. Sıfat Çeşitleri

Sıfatlar yapıları bakımından basit, türemiş ve birleşik sıfatlar olarak üçe ayrılırlar:

2.4.3.1. Basit Sıfatlar

Kök halindeki sıfatlardır: Az (zaman), çok (iş), al (bayrak).

---

²²³ Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, BAYRAK Basım\Yayım\Tanıtım, İstanbul, 2013, s. 257.

²²⁴ Muharrem Ergin, a. g. e. , s. 257.

²²⁵ Muharrem Ergin, a. g. e. , s. 257.

²²⁶ Muharrem Ergin, a. g. e. , s. 257.

2.4.3.2. Türemiş Sıfatlar

İsimden isim veya fiilden isim yapma ekleriyle türemiş sıfatlardır: *çiçekli*(bahçe), *ekşimsi* (tat); *yanmış* (odun), *açık* (kapı), *korkak* (adam). . .

(31a16) zırhlı ve yüz biñ elli lobūtlı var idi. Kaçanki Benî İsrâ'îl yürüdiler. Anlarıñ öñlerine bir deñiz geldi ki şuyı ğāyet derin.

(30a 34)...Ya 'nî ğāyet (35)şiddetli ve alçağ 'azāb iderler idi.

2.4.4. Sıfatlarda Derecelendirme

Sıfatlarda derecelendirme 'pek,çok,en, daha' gibi sıfatlar kullanılarak yapılır. Metnin okunan sayfalarında bunun örneği bulunmaktadır.

(30b 22)...Ve eger ni'mete ihtimāl olursa Hağ Te'ālā sizleri (23) Fir'avun'uñ itdiği 'azābdan kurtarması pek ulu ni'metdir demek olur.

Bu cümlede pek sıfatı cümlenin anlamını kuvvetlendirmek, derecelendirmek için kullanılmıştır.

2.5. Metinde Geçen Sıfatların İncelenmesi

2.5.1. Niteleme Sıfatları

2.5.1.1. ğāyet

Gayet kelimesi normalde zarf olmasına rağmen burada şiddetli ve alçağ kelimelerinin önüne gelerek onların miktarlarını belirten sıfat görevinde kullanılmıştır. Çok, pek çok anlamlarında kullanılmaktadır.

(30a 34)...Ya 'nî ğāyet (35)şiddetli ve alçağ 'azāb iderler idi.

(31a16) zırhlı ve yüz biñ elli lobūtlı var idi. Kaçanki Benî İsrâ'îl yürüdiler. Anlarıñ öñlerine bir deñiz geldi ki şuyı ğāyet derin.

(46a13)...Anlar birbirine didiler ki “Hağdan ğayrıya tapmak ulu günāhdır ve katl-i nefis oldağı ğāyet (14) büyükdür.

(47b26)...Ya 'nî Hağ Te'ālā ğāyet (27) lütf u ihsān itmek şahibidir.

2.5.1.2. şiddetli

Şiddetli ve alçak kelimeleri ‘azāb isminin önüne gelerek sıfat tamlaması oluşturmuşlardır. Ancak bu kelime zarftır. Cümlede ismin nasıl olduğunu belirtmişlerdir. Cümlede kullanılarak ismin özelliğinin zihnimize canlanmasını sağlamışlardır.²²⁷ Bu sıfat, türemiş sıfat grubuna girmektedir.

(30a 34)...Ya‘nì ğāyet (35)şiddetli ve alçak ‘azāb iderler idi.

2.5.1.3. ‘azāb

Cümlede kullanılarak ismin özelliğinin zihnimize canlanmasını sağlamışlardır.²²⁸

(30a 34)...Ya‘nì ğāyet (35)şiddetli ve alçak ‘azāb iderler idi.

2.5.1.4. kuvvetli

(30b 3) Anlarıñ (4) kuvvetli olanlarına tağlardan taşlar ve ağaçlar kesdirmeden elleri ve boyunları bütün yaralandı.

Cümlede ismin niteliğini ve nasıl olduğunu belirterek ismin gözümüzün önünde canlanmasını sağlamıştır. Cümlede özne görevinde kullanılmıştır.

2.5.1.5. za‘if

Yeterli maddî ve fizikî gücü olmayan, güçsüz. Sağlam ve dayanıklı olmayan anlamına gelmektedir.

(30b6) ...Ve za‘if olanlarıñ üzerlerine hārāc bağladı.

Cümlede ismin niteliğini, nasıl olduğunu belirtmiştir. Cümlede özne görevinde kullanılmıştır.

2.5.1.6. ulu

---

²²⁷ Tahir Nejat Gencan, “Dilbilgisi” Lise: I-II-III, Kanaat Yay. , İst. , 1992, s. 92.

²²⁸ Tahir Nejat Gencan, a. g. e. , s. 92.

Burada ulu kelimesi çok büyük anlamında kullanılmıştır. Bu sayede cümlenin anlamını kuvvetlendirmesi sağlanmıştır. Çünkü kelimenin büyük manasını zaten büyük kelimesi karşılamaktadır. Müellif cümlede ulu kelimesini kullanarak anlamı artırmıştır.

(30b 19) Ya 'nî öyle itmesinden sizlere Rabb'inizden ulu büyük (20) beladır.

(31a 21) Hemân ol demde yarıldı. Her fazlası ulu taş gibi oldu.

2.5.1.7. eyreti(eğreti)

Emanet alınan şey manasına gelen eyreti kelimesi sıfat manasında kullanılmıştır. Ayrıca ismin nasıl olduğu hakkında bilgi verdikleri için niteleme anlamı da katmışlardır.

(30b 27) Ve Kıbtilerden eyreti altun, gümüş avâdanlıkların alalar.

2.5.1.8. altun

Altun kelimesi ismin önüne getirilerek sıfat manasında kullanılmış olup ismin nasıl olduğu hakkında bilgi verdikleri için niteleme anlamı da katmışlardır.

(30b 27) Ve Kıbtilerden eyreti altun, gümüş avâdanlıkların alalar.

(37a 7) Ya 'nî Hâzret-i Mûsâ anlara didiki (8)“Hâk Te'âla buyurdı ol inek gâyet ile rengi şarıdır ki altûn asâ rengini görenler dilberliğini (9)begenüp ta'accüb iderler dilberliğine. ”

2.5.1.9. gümüş

Bu cümlede gümüş kelimesi sıfat manasında kullanılmış olup ismin nasıl olduğu hakkında bilgi verdikleri için niteleme anlamı da katmışlardır.

(30b 27) Ve Kıbtilerden eyreti altun, gümüş avâdanlıkların alalar.

2.5.1.10. bakire

Altı çizili olan bakire kelimesi cümlede ismin anlamına özellik katmış, ismi genel olmaktan kurtarıp özelleştirmiştir. Bu durum sıfatın ismi nitelemesiyle gerçekleşmiştir.

(30b 30) Anlarıñ her bākire gençleri vefāt itdi. Anları defn itmege meşğül oldılar.

2.5.1.11. mermer

Bu cümlede mermer kelimesi ismin önüne gelerek onun nasıl olduğu hakkında bilgi vermiştir. Cümleyi okuduğumuzda “mermer tabut” gözümüzün önünde canlanabilmektedir. Bu cümlede bulunan niteleme sıfatı sayesinde olmaktadır.

(31a10) Andan Nîl çekilüp kabir bellü oldı. Anı (11) kazdılar, bir mermer tabutuñ içinde Hâzret-i Yūsuf’uñ cesedi çıkdı.

2.5.1.12. siyāh

Bu sıfat cümlede ismin özelliğini göstererek kelimenin manasını sınırlandırmıştır.

(31a 13)... içlerinde yetmiş biñ siyāh edhem at (14)var idi.

2.5.1.13. cengci

Bu sıfat cümlede ismin özelliğini göstererek kelimenin manasını sınırlandırmıştır. Farsça kökenli olan bu kelime savaşan, savaşçı anlamlarına gelmektedir.

(31a 15)...veziri hāmān yürüdi ve Fir‘avun’uñ eṭrāfını yedi cengci bahadırlar almış idi.

2.5.1.14. zırhlı

Zırh kelimesi aslında isimdir ancak sıfat yapım ekini aldığı için burada sıfat görevinde kullanılmıştır. İsmi özelliğini söyleyerek ismi şekil yönünden nitelemiştir.

(31a 15) Ve yüz biñ oğ yāy kullanan kemāndārlar ve yüz (16) zırhlı ve yüz biñ eli lobūtlı var idi.

(31a 16) zırhlı ve yüz biñ elli lobūtlı var idi. Kaçanki Benî İsrā'îl yürüdiler. Anlarıñ önlerine bir deñiz geldi ki şuyı gāyet derin.

2.5.1.15. berg

Bu sıfat Eski Türkçe, sağlam, kuvvetli, sert anlamlarında ismin nasıl olduğu hakkında bilgi vermiş, cümleye niteleme anlamı katmıştır.

(31a 23)...Hağ Te'ālā rüzgār ile güneşi deñiziñ dibine gönderdi. Hemān çamurı kurıdı berg yer oldu.

2.5.1.16. öte

Metinde uzaklığı pekiştirmek için kullanılmıştır. Kelime uzakta bulunan, daha uzak anlamlarına gelmektedir.

(31a27) pencereler gibi açılınca birbirlerini görüp sohbət iderek şuyı selāmetle geçüp öte yağaya çıkdılar.

2.5.1.17. yüce

Bu kelime Eski Türkçe uça(sırt,arka) kelimesinin önüne -y sesinin gelmesiyle oluşmuştur. Yüksek, büyük, ulu manalarında kullanılmıştır. İsmiñ önüne gelerek kelimenin anlamını yüceltmıştır.

(32b 3) Katl yüce tövbe ile tefsir olunur.

2.5.1.18. bellü

(41b 19)...Meryem'e açık bellü delaletler mucizātlar virdik ve anlara ölü diriltmek ve iñme (20) ile ebraşı şağlatmak gibi ba'zılar “Beyyināt İncil'dir.” didiler.

(42b 26)Ya'nî Hağret-i Mūsā(26) 'aleyhi's- selam Hağ Te'āla katından sizler ey Yahūdiler bellü açık delāletleri ile ve zāhir mu'cizātlar(27) ile geldi.

2.5.1.19. maḥşūş

(32b 8) idi. Ya umūmen ḳamūsunuñ ḥaḳḳında ol veya maḥşūş buzağıya ṭapanlara ola.

2.5.1.20. ḳavî

Yukarıda altı çizili olan kelime aynı anlama gelen kelime ile kullanılmıştır. Böylece metinde anlamın pekiştirilmesini, kuvvetlendirilmesini sağlamıştır.

(33a 1) ilah yokdur ancak ben varım sizleri Mışır'dan ḳavî kuvvet ile çıkardım, benden gayrıya 'ibādet ve ḳulluḳ(2)itmeyüp baña i'ibādet ve ḳulluḳ idin.

2.5.1.21. nice(niçe)

Burada *nice* sıfatı geldiği ismi niteleme anlamından belirtmiştir. Cümlede soru görevinde değil çok, pek çok anlamlarında kullanılmıştır.

(33a9)...Ya'nî birbirleriḡiñiz cān virdiḡin görür idiñiz nice cān virdiḡin (10)ḳaçanki anlar helāk oldılar.

(34b 4)...Ḥāzin dirki (5) bir kişiniñ şofrasında dā'im niçe dürlü yemekler çıkar.

(36b 12)...Ve adı zehebedir dilberliğinden (13)ve şarılıḡından ḳaçan uşāḳ ol ormanlığına vardı gördiki otlıyor aña Ḥāzreti İbrāhim'in(14)ve İşhāḳ'ın ve İsmā'il'in tengrisi ḥaḳḳiçün benden yaña gel deyü çağır nice buzağı hemān andan yaña gelüp muṭl'oldı.

2.5.1.22. zaḥmetsiz

Bu kelime Arapça bir sıfattır. Cümlede aynı anlama gelen meşakkatsiz kelimesinden sonra kullanıldığı için anlamı kuvvetlendirmiştir.

(33b 8)...kendi nefislerine zulm itdiler ki kendilerine dünyāda zaḥmetsiz ve meşakkatsiz gökden inen rızıḳları (9) kesildi.

2.5.1.23. meşakkatsiz

Arapça sıfat olan bu kelime cümlede anlamı kuvvetlendirmek için kullanılmıştır.

(33b 8)...kendi nefislerine zulm itdiler ki kendilerine dünyâda zahmetsiz ve meşakkatsiz gökden inen rızıkları (9) kesildi.

2.5.1.24. bütün

Eski Türkçe sona ermek anlamında kullanılan büt- filinden türeyen bu sıfat, cümlede eksiksiz, tam anlamında kullanılmıştır.

(33b 4)...Ve eger Hâzret-i Havva 'aleyhi's-selâm Hâzret-i Âdem 'aleyhi's-selâm'a (5) itâ'at itmese idi bütün dehr qarılar qocalarına ne itâ'at iderler idi. Ve ne qorharlar idi dimekdir.

2.5.1.25. kırmızı

Aslında bir renk ismi olan kırmızı burada ismi niteleyerek ismin sıfatı olmuştur.

(33b 26)...Ya'nî (27) kırmızı buğdây vir bunı Hâk Te'âlâ'nîñ emr-i taħfif ve taħkîr itmege didiler.

2.5.1.26. küçük

Eğer niteleme sıfatları cümlede kullanılmazsa çok sade bir anlam olacaktı. Ama müellif bu sıfatları kullanarak cümlenin anlamını daha da güzel hale getirmiştir. Sıfatlar sayesinde isimlerin özellikleri gözümüzün önünde canlanmıştır.

(34a33) ...Öyle küçük taş uruþ bu kadar (34) cem' olan halka şu yetiþtirmesinde lakin Hâzret-i Resûl şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellem'îñ mucizâtı andan uludur ki mübarek (35) parmaklarından şu aqıduþ niçe cem' olmuş halkı kandırdı.

(36b 2) Benî İsrâ'îl'den (3)ve anuñ bir küçük oğlu var idi. Ve bir küçük buzağısı var idi.

2.5.1.27. mübarek

(34a 33) ...Öyle küçük taş urup bu kadar (34) cem´ olan halka şu yetiştirmesinde lakin Hazret-i Resül şalla´l-lāhu ´aleyhi vesellem´iñ mucizātı andan uludur ki mübarek (35) parmaklarından şu ağıdup niçe cem´ olmuş halkı kandırdı.

(38b 13)...Ta Hazret-i Resül inüp mübārek elini üzerine koyunca kadar andan şuşdı.

2.5.1.28. dürlü

Eski Türkçe sıfat olan bu kelime çeşitli, muhtelif anlamlarına gelmektedir.

(34b 3)... Zirā bir dürlü it´ām yemeğe muvāzıb itmek şehvetiñ noqşānına (4) sebep olur.

(34b 4)...Hāzin dirki (5) bir kişiniñ şofrasında dā´im niçe dürlü yemekler çıkar.

2.5.1.29. hayırlı

Arapça sıfat olan bu kelime faydalı, iyi anlamlarına gelmektedir. Cümlede önüne geldiği ismin niteliğini göstermiştir.

(34b 14)...Ya´nì(15)bu hayırlı olan şey´i ibā idersiñiz.

2.5.1.30. koca

Bunun gibi sıfatlar cümledeki ismin farkını ortaya koymak için kullanılmıştır. Burada yaşça büyük anlamında kullanılmıştır.

(37a2)...Ya´nì Hazret-i Mūsā didiki “Haq Te´āla buyurdu ol (3) inek ne koca evlād getürmeden kalmış ve ne küçükdür iki yaşın arasında orta yaşlıdur.

2.5.1.31. orta

Metinde sıfatlar cümledeki ismin farkını ortaya koymak için kullanılmıştır. Birbirinden farklı olan iki sıfat aynı ismi nitelemiştir.

(37a 2)...Ya'nî Hâzret-i Mûsâ didiki "Hâk Te'âla buyurdi ol (3) inek ne koca evlâd getürmeden kalmış ve ne küçükdür iki yaşın arasında orta yaşlıdur.

(36b 5) Buzağı ormanlıkda kalup vahşi olup (6) halkdan kaçır oldu. Tâ orta yaşını bulunca ol uşak büyüyüp gâyet şâlih ve anasına muı' çıkdı.

(37a 13) Veya çift sürüp (14) ve gayri iş işleyen ineklerden midir? Zîrâ orta yaşlı ve gâyet sarı dinen lafz inekler çokdur.

2.5.1.32. gizli

Bu kelime Eski Türkçe'de açıkça bilinmeyen anlamında kullanılan bir sıfattır.

(37b 2)...Ve lakin âyetde bir gizli zamir vardır ki (3) kaçır ol inegin etiniñ bir faşlasıyla ol katlı olan kişiyi urdılar.

2.5.1.33. sâdır

Arapça sıfat olan bu kelime ortaya çıkan, meydana gelen anlamlarında kullanılır.

(37b 10) Hâzin dir ki bunuñ vechi kaçır Hâk Te'âla Benî İsrâ'il'den sâdır olan hıyânetlerin zikr itdi.

2.5.1.34. hafif

Arapça sıfat olan bu kelime tartıda ağırlığı az gelen anlamında kullanılmıştır.

(34a 15) İbn-i 'Abbâs radıya'l-lâhu 'anhümâ "Ol taş insân başı kadar dört (16) köşe bir hafif taş idi." buyurdi.

2.5.1.35. bâtıl

Arapça doğru olmayan manasına gelen bu sıfat, cümlede ismin önüne gelerek onun özelliğini belirtmiştir.

(35a 25)...Ya'nî Yahû'den ve kâfirlerden ve şâbi'inden (26)bâtıl dinlerin bâtıl dinler Hâk Te'âlâ'ya ve kıyâmet gününe ve Hâzret-i Resûl'ün risâletine inanup (27)imân getürmekle tebdil idenler anlarıñ ecirleri Hâk Te'âlâ'dandır.

(38a 13) Ve bir rivāyetde Hāzret- Resūl anuñ(14) kanı bāṭıl yere gitmesin.

2.5.1.36. geçen

Bir evvelki, önceki anlamlarına gelen sıfat cümlede nesnenin özelliğini belirterek nitelemiştir.

(35a 34)... Anlar geçen peygāمبرlere inananlardır Hāzret-i Resūl' e deđil.

2.5.1.37. yarı

Bir şeyin yarımı kadar olan manasına gelen sıfat Eski Türkçe'dir.

(35b 18)...Öyle yarı yüzlerin yere koyuþ yarısıyla ol tağı gözlerler idi ki görelim üzerimizden zāil(19)olur mı deyü o secde ya Rabbi bu secdemiz ile 'azābı üzerimizden def' eyle dirler idi.

2.5.1.38. kuyruklu

Eski Türkçe olan bu sıfat cümlede nesnenin özelliğini belirtmiştir.

(36a11) Kaçankim eglendiler çıkmadılar varuþ (12)anlarıñ kal'elerin delüþ içerü girdiler. Gördiler ki anlarıñ kamūsı kuyruklu maymun olmuşlar.

2.5.1.39. sarı

Eski Türkçe'den beri kullanılan bir sıfattır.

(36a21) Ya'nì (22)kaçan Mūsā kavmine didiki Hāķ Te'ālā sizlere ineği boğazlamağa emr itdi. Zīrā baķara şarı şığır cinsidir.

(36b11) Ol orma var 'alāmeti öldür, derisi şarı güneş gibi parladı.

2.5.1.40. iri

Eski Türkçe sıfat olan bu kelime kocaman anlamına gelmektedir.

(36a23) Dişisine baķara dinür ya'nì inek zīrā iri ekin ekmege yarar.

2.5.1.41. zengin

İmdi bunuñ hikāyesiñin işāreti ulemā' (24) sizden ve ğayrilerden öyle rivāyet olunduki Benî İsrā'il' in zamānında bir zengin kişi var idi ' amcası (25) oğlı var idi ğāyet ile fuĸarā idi.

2.5.1.42. řālih

(36b1)Hāĸ Te'ālā(2)dağı anlara şiddetlendi. Ol Hāĸ Te'ālā'nın hikmetinden idi ki anda bir řālih kişi var idi.

(36b2) Ol Hāĸ Te'ālā'nın hikmetinden idi ki anda bir řālih kişi var idi.

(40a20) Ya'nì anlar ki inanup imān getürüp andan (21) řālih ' ameller işlediler.

2.5.1.43. fuĸarā

(36b 18)...Andan alup anasına (19) ğötürdi anası aña “Oğul mālîk yoĸ sen bir fuĸarā adamsın ve her dem varup odun getürüp řatmaĸ (20)saña meřaĸĸatdır ğündüzlerde.

2.5.1.44. ĸocamıř

(37a 3)...Zirā farz ĸocamıř (4) evlād getürmeden ĸalandır ve 'avān 860orta yaşlı olandır bîkr küĸük genc olandır.

2.5.1.45. yaşlu

(37a 13)...Veya çift sürüp (14) ve ğayri iş işleyen ineklerden midir? Zirā orta yaşlu ve ğāyet şarı dinen lafz inekler çoĸdur.

2.5.1.46. şağ

(37a 35)...Ve ba'zılar ĸuyruĸ kemigiyle urdılar didi. Ve ba'zılar “řađ budunuñ bir faşla etiyle urdılar.” didi.

2.5.1.47. dişi

(38b 12) Kaçanki minber yapıldı Hâzret-i Resûl anuñ üzerine çıkdı. Ol kütükde yiñi toğurmuş dişi deveniñ evlâdı için yanık (13)yanık böğürmesi böğürmek işitdik.

2.5.1.48. toğrı

(38b 35)Anlardan şâdıķ olanlar [39 a] (1) kavimlerine işitdikleri gibi toğrı haber virdiler.

2.5.1.49. aħir

(39a 1)...Anlarıñ bir fırkası “Hâķķıñ kelâmın işitdik ki aħir kelâmında (2) eger emr olana ķâdir oldıñız ise idiñ ve eger olmadıñız ise dilersiñiz itmenin. ” didiler.

2.5.1.50. haķ

(39a 16) Ya‘nî Hâzret-i Resûl’üñ aşhâbı (17) bu söyledıñizi sizlere huccet idüp siziñle haşımılık itsünler ki sizler bizlere ikrâr itdiñiz ki, (18)bu haķ peygâberdir kitâbımızda mezkûr ancak aña tâbi‘ olup uyuñ deyü bu söz degersizler huşümet (19) itsünler.

2.5.1.51. ğarib

(39b 13)...Kâfir aña atıldıķda kırķ göz iner dibine irince (14) ķadar gözden murâd kırķ yıldır bunu Tirmizi zıkr idüp ğarib hadîsdir didi.

2.5.1.52. yalan

(39b 15)...Ya‘nî kitâba anlar yanlarından düzdükleri yalan sözleri elleriyle yazanlardır.

(39b 29)... Ya‘nî ol kendilerinden yazdıķları (30)yalan vaşf ile dünyâlık danellerini az şey’ girmek için iderler.

2.5.1.53. çirkin

(39b 22)...Ya'nî (23)çirkin yüzli hüsni-şii'r-i mübârek kılları uzunca dilber anlar sıbt şii'r yazdılar.

(39b 23)...Ya'nî çirkin kıllı (24) ekhal 'ayn kudretten gözi sürmeli anlar ezrak 'ayn yazdılar.

2.5.1.54. uzun

(39b 25)...Ya'nî uzun boylı kaçan anlardan sifleleri şıfat-ı Resûli (26)şorsalar kendi yazdıklarını okuyup bu degildir dirler.

2.5.1.55. az

(39b 29)...Ya'nî ol kendilerinden yazdıkları (30)yalan vaş ile dünyalık danellerini az şey' girmek için iderler.

2.5.1.56. seyyi'

(40a 13)Ya'nî her kim şirk itmegi kazanur ise gerçi seyyi' günâhdan şağirine ve kibîrine isimdir.

2.5.1.57. mülâyim

Arapça sıfat olan kelime yumuşak, uygun, yavaş anlamlarına gelmektedir.

(40b2)...Mülâyim lütf ile söylemek ile ve eger ata (3) ve ana fâsıkları ise anları zor itmeyüp lütf ile mülâyim söylemek üzere kul(evvel) ettikleri(4) fişkdan nehy ile andan Hâk Te'âla vâlideyni ihsânı kendine 'ubüdiyete 'a'f eylesine bâ'is çünki (5) ni'metiñ qadrini bilüp şükr eylemek vâcibdir.

2.5.1.58. hayra meyilli

(38a27)... Murād sizleriñ kalbleriñizden zerre kadar hayra meyilli yer yokdur deyü (28)anlar ta'zirdir.

2.5.1.59. hüsñ

(30b 21)...Zirā anda yazılı olan hüsñ ü veche dilber cehreli anlar ---- yazdılar.

2.5.1.60. dilber

(30b 21)...Zirā anda yazılı olan hüsñ ü veche dilber cehreli anlar ---- yazdılar.

2.5.1.61. açık

(41b19)...Meryem'e açık bellü delaletler mucizâtlar virdik ve anlara ölü diriltmek ve iñme (20) ile ebraşı sağlatmaq gibi ba'zılar "Beyyināt İncil'dir." didiler.

(42b26)Ya'nî Hâzret-i Mūsâ(26) 'aleyhi's- selam Haq Te'ala katından sizler ey Yahüdiler bellü açık delâletleri ile ve zâhir mu'cizâtlar(27) ile geldi.

2.5.2. Belirtme Sıfatları

2.5.2.1. İşaret Sıfatları

2.5.2.1.a. Bu

Bu sıfat kelimenin yakında olduğunu belirtmek için kullanılmaktadır. ²²⁹

(30 a 20)... Gerçi bu hitâb (21) anlarıñ atalarındadır.

(35b 19)...İmdi Yahūdileriñ(20)secdeler bu minval üzeredir.

(36a 13) Bunlar bu hâl üzere üç gün(14)kaluþ cümlesi helâk oldılar.

(36a20) Ya'nî Ümmet-i Muhammed'den mü'min olanlar anlarıñ ahvâllerinden va'az-ı naşihat alalar ki(21) bu insânlarıñ itdikleri gibi anlarda itmeyeler.

(37b6) Ya'nî Hâk Te'âla bu inegiñ şâhibiniñ dirilmesi gibi kıyâmetde kamû ölülere öyle dirildir.

2.5.2.1. b. Ol

Sıfat işaret görevinde kullanılsa da cümleye kattığı asıl anlam ismin belirsizliğini ortaya koymaktır. Burada ol sıfatı ismin hangisi olduğunu işaret ederek belirtmiştir. İsme vasıf vererek onu özelleştirmiştir. Müellif tarafından metinde hem ol sıfatı hem de o sıfatı kullanılmıştır.

(30a5) heman kalıþ namâza duruþ ol elemden aña şıgınlurlar idi, def' olur idi.

(30a29)...getürse ol şefâ'atciniñ ricâsı kabûl olmaz.

(30b8) ol bir ay çalıþuþ bir kırıldı bir günüñ harâcını güc ile edâ iderdi.

(35a32) Ol mü'minden zîrâ imâniñ haqîkatini kişi imânınıñ 'ahdlerin vefâ itmekdir.

(35b1)...Yanı maṭlûb olunanlardan kanıgısı imân haqîkati kabûl(2)iderse ol Allah katında mü'mindir.

---

²²⁹ Tahir Nejat Gencan, , "Dilbilgisi" Lise: I-II-III, Kanaat Yay. , İst. , 1992, s. 93.

(35b3)...Māzi ile geldi مِّنْ ءَامَنَ وَمِنْهُمْ müstaḳbellerinde ol imānlarına sābit olmalarına tākiddir.

(35b11)...Meşakkatli olmak ile ol taḡı çadır gibi (12)itdiki ya imān getirseñiz Tevrāt'da olana 'amel iderseñiz veya taḡı üzeriñize indirüp(13)ḳamuñuzıñ başların ezerim.

(35b17) Ḳaçanki ol ḥāl üzerlerine ineceḡiñ gördiler. Tevrāt'a inanup içinde olanı ḳabūl idüp secdeye (18)vardılar

(35b) Geliñ (32) anı diñleyüp ol günde avlayıñ diyince içlerinden ba'zı kişiler varup deñiz kenārında çuḳur ḳazdılar.

(35b34) Ḳaçan cum'a gününüñ aḡşamı olsa varup ol arıḳları içerler idi (35) sabahı dalḡalar getirüp balıḳlar ol çuḳurlara döker idi.

(38b3) Ya'nì Ḥazret-i Resūl (4)buyurdıki ben Mekke'de bir taş bilürüm baña risālet gelmezden evvel selām ider idi bu anda ol taşı bilemiyorum.

(36b15)Anuñ boynuzundan tutup çekince Ḥaḳ Te'āla'nıñ izniyle ol inek dile gelüp ol yigide "ey anasına muṭi' benim (16)arḳama bin saña daḡı ḳolaydır. " Didi.

2.5.2.1.c. O

Metinde daha çok ol şekli bulunmaktadır.

(35a32) O emri tutup menāhi (33)ırāḡ olmaḡla imdi anlarıñ ikinci ḳavlleri إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا eklemesi mecāz üzere ḥaḳıḳati degildir.

(35b18)...Öyle yarı yüzlerin yere ḳoyup yarısıyla ol taḡı gözlerler idi ki görelim üzerimizden zāil(19)olur mı deyü o secde ya Rabbi bu secdemiz ile 'azābı üzerimizden def' eyle dirler idi.

2.5.2.2. Sayı Sıfatları

2.5.2.2.a. Asıl Sayı Sıfatları

- iki

Burada iki rakamı ismin miktarını bildirmiş olup cümleye kesinlik anlamı katmıştır.

(30 a) (7) Anuñ def'ine andan yardım dilediler. Hemān Һazret yoldan bir Һarafa meyl idüp, namāza durup, iki rek'at kıluþ lakın (8) secdelerini uzatdılar.

(30b34) Һazret-i Ya'kub 'aleyhi's-selām ile Mısır'a girdikleri gün Һarı erkek yetmiş iki nefer idiler.

- **bir**

Burada bir kelimesi ismin sayısını belirterek ismin sayısını sınırlandırmıştır. Cümlede bulunan bir sıfatı ismin sayısını bildirmiş cümledeki anlamı da sayı bakımından sınırlandırmıştır.

(30b8) ol bir ay Һalıþup bir kırıldı bir günün Һaracını güç ile edā iderdi. . .

(31a10) Andan Nil çekilüp Һabir bellü oldı. Anı (11) Һazdılar, bir mermer tabutuñ içinde Һazret-i Yūsuf' uñ cesedi Һıkdı.

(31a14)...Ve Fir'avun bir siyāh edhem ata binmiş idi...

(35b7)İbn-i 'Abbās rağıya'l-lāhu 'anhüma buyurdıki Һađ Te'ālā Filistin tağlarından(8) bir tağa emr itdi

(36b10) Bir gün anası oğluna didiki babañdan saña bir buzağı Һaldı.

(43a2)Ba'zılar didiki Һazret-i Mūsā anlara ol buzāđuyı törpüleyüp anuñ(3) törpü altından Һıkan rendesini bir Һāya atmalarına emr itti, törpülediler attılar.

- **iki biñ**

Bu sayı aynı zamanda birer kelime grubudur. Cümlede ismin sayısını belirtirken sayının kesinliğini ifade etmiştir.

(30b14)...Tā Mūsā için ol iki biñ ma'süm (15) Һatlı eyledi.

- **altı yüz biñ**

Bu sayı aynı zamanda birer kelime grubudur. Cümlede ismin sayısını belirtirken sayının kesinliğini ifade etmiştir.

(30b32)Altı yüz biñ ve yigirmi biñ_kiþi Һıkdılar.

- **yigirmi biñ**

Bu sayı aynı zamanda birer kelime grubudur. Cümlede ismin sayısını belirtirken sayının kesinliğini ifade etmiştir.

(30b32) Altı yüz biñ ve yigirmi biñ kişi çıktılar.

- **on iki biñ**

Bu sayı aynı zamanda birer kelime grubudur. Cümlede ismin sayısını belirtirken sayının kesinliğini ifade etmiştir.

(32a5) Tapdılar ve ba'zılar kamüsü tapdı. Ancak Hārūn 'aleyhi's-selām ile on iki biñ kişi kaldı didiler.

- **yüz**

Bu sayı aynı zamanda birer kelime grubudur. Cümlede ismin sayısını belirtirken sayının kesinliğini ifade etmiştir.

(38a13)...Ve bir rivāyetde Hāzret- Resūl anuñ(14)kanı bāṭıl yere gitmesin. Eger ah görüp zekāt malından diyyetine yüz deve_virdi şahihinde böyle zikir olundu.

(38a14)Eger ah görüp zekāt malından diyyetine yüz deve virdi şahihinde böyle zikir olundu.

- **dört**

(34a15) İbn-i 'Abbās raḍıya'l-lāhu 'anhümā “Ol taş insān başı kadar dört (16) köşe bir hafif taş idi.” buyurdu.

- **üç**

(36a4)...Anlar öyle idince (5)ol vilāyetiñ ehli üç fırka oldılar.

- **kırk**

(39b13) Kāfir aña atıldıķda kırk göz iner dibine irince (14) kadar gözden murād kırk yıldır bunu Tirmizi zikr idüp ğarib hadîsdir didi.

- **yedi biñ**

İbn-i 'Abbās raḍıya'l-lāhu 'anhümā buyurdıķı Yahūdiler bu dünyāniñ müddeti kadar yedi biñ (2) yıl bizler her biñ yılda bir gün 'azāb görüp bütün 'azāb görmez.

- **biñ**

(43b1)...anlarıñ her birisi biñ yıl yaşayıp 'ömür sürmek diler.

2.5.2.2.b.Sıra Sayı Sıfatları

- **ikinci**

(33b27)... İkinci kapudan girdiñiz egilüp (28) girmelerine emr itdi.

(48a20) İkinci vechi Qur'ân -ı azîmüşşânî ñ levh-i maḥfûzdan bu dünyâ göğüne naḳl olunması üçüncü vechi bu şahîḥdir.

- **üçüncü**

(48a20) İkinci vechi Qur'ân -ı azîmüşşânî ñ levh-i maḥfûzdan bu dünyâ göğüne naḳl olunması üçüncü vechi bu şahîḥdir.

- **dördüncü**

(37b24) Dördüncü ol inegiñ şacı bu kadar aldıḡı (25)ulu amāl ile fâ'idelenmesi fâ'idesidir.

- **hezār**

Bunda elf ile yād (2) ittiki sayılarıñ intihası olduğundan ve hem ol Mecūsileriñ birbirlerine selamlarıdır ki Fārisî' de biñe hezār (3) sāl dirler.

2.5.2.3. Soru Sıfatları

2.5.2.3.a. kaç

(36a27) Başladı anuñ öcünü almak istemege bir kaç kişileri çeküp Ḥazret-i Mūsā'ya getirüp bunlar benim 'amcam (28) oğlunu ḳatlı itdiler deyü du'ā eyledi ve anlar inkār itdiler görmedik deyü.

(43b10)...Zirā Cebra'il gökden (11) 'azāb ile iner. Helāk itmege yere gecürmege iner, bizlere bir kaç kerre düşmānlıḡ itdi.

(48a30) Ve bundan mirās āyeti vaşyyet āyetini men' itdiḡi şābit oldu ve bunuñ (31)gereḡi gibi taḳriri fiḳıḥ kitāblarında mezkūrdur. Ve andan nesih Qur'ân'da bir kaç vech üzeredir.

(36a27) Başladı anuñ öcünü almak istemege bir kaç kişileri çeküp Ḥazret-i Mūsā'ya getirüp bunlar benim 'amcam (28) oğlunu ḳatlı itdiler deyü du'ā eyledi ve anlar inkār itdiler görmedik deyü.

2.5.2.3.b. hangi (kanığı, kanğı)

Cümleden ismin önüne gelerek onun hangisi olduğunu sormak için kullanılmıştır.

(31a7) Ve āhiretde (8)cennet derecelerinden kanığı derecede olursañ beni de berāber it. ” deyince, Hāzret-i Mūsā “Kā’il oldı. ” didi.

(41a18) Andan Benî Naẓîr (19) Kābîlesi Evs’iñ ahdlisi Kureyza Kābîlesi ile döğüşüp cenk ider idi, kanğı kanğısına gālib olursa (20) ol biriniñ malların yağma idüp halkını yesir idüp vilāyetlerin harāb iderler idi.

(43b7) Ya’nî Ya Muhammed Hāzret-i Cebrā’il ‘aleyhi’s- selama düşmān olana söyle bu āyetiñ inmesine sebep Yahūdîleriñ ‘ulemālarından(8) ‘Abdullah bin Şūrayā nām ‘ālim İbn-i ‘Abbās radıya’l-lāhu ‘anhümā rivāyet ider ki ol kişi Hāzret-i Resül şalla’l-lāhu ‘aleyhi (9) ve selleme didiki “Saña gökden inen kanğı melekdir. ”

(33b1)Anuñ kanığı kapusından girerseñiz egilüp giriñ dimek olur.

(35b1)Yanı maṭlūb olunanlardan kanığısı imān ḥaḳıḳati kabūl(2)iderse ol Allah katında mü’mindir.

(36a35)Başladılar ol boğazlanacak inegiñ vaşfını şormağa yoḥsa[36 b] (1)anlar kanığı inegi boğazlasalar emir ḥaḳ yerini bulur idi.

(38b7) Mekke’niñ etraflarından ba’zı etrafına çıkdık. Kanığı ağaçlar ve tağlar karşumuza kanığı ağaç (8)ve tağ gelse ol “Esselāmü ‘aleyk Ya ResülAllah dir” idi.

2.5.2.3.c. nice

Burada nice soru sıfatı cümledeki anlamı pekiştirmek için kullanılmıştır. Yani soruyu soran kişi aslında cevabı bilmektedir. Ancak sorunun cevabını karşı taraftan duymak istediği için bu sıfatı kullanmıştır.

(31a30) Andan dönüp kavmine didiki “Gördüñüz mi deñiz benim heybetimden nice yol yol yarıldı ki benden kaçan (31) kullarıma erişeyim deyü, kavmine giriñ deñize deyü emr itdi. ”

(44a3) Ya'nî anlar her bir (31) kerre Hâk Te'âlâ ile emrine itâ'at itmege ahd itdikce dönüp bozarlar mı? Zîrâ niçe kere itdikleri(32) 'ahdi bozdılar, harf-i istifhâm ile geldi.

(45b) Hâk Te'âlâ anı meleklere izâfet idüp ve nice câiz olur meliklerin sihr-i ta'lîm itmeleri hâzin(6)dir ki ibn-i Cerîr et-Taberî rivâyet ider ki Hâk Te'âlâ'ya kullarına ezeli kamu emr idecegin ve nehy idecegin anlara (7)bildirdi.

2.5.2.4. Belirsizlik Sıfatları (Belgisiz Sıfatlar)

2.5.2.4.a. bir

Burada altı çizili olan “bir” sıfatı ismin önüne gelerek anlamın belirsiz olmasını sağlamıştır. Yani burada bir kelimesi “herhangi bir” anlamında kullanılarak belirsizlik sıfatı olmuştur. Cümlede “bir” kelimesi cümlede belirsizliği kuvvetlendirmek için kullanılmıştır. Yani seferin hangi sefer, elemnin hangi elem olduğunu bilmiyoruz.

(30a 4) Ya'nî Hâzret-i Resûl kaçan bir umûr kendilere elem ve hüzün virse(5) heman

(30 a 5) İbn-i 'Abbâs radîya'l-lâhu 'anhümâdan (6) rivâyet olunur ki “Bir seferde yolda giderken Kuşem nâmiñ qarındaşı gelüp, hâzret'e bir elemden ağlayup şızladılar.

(36a2) Kendilerine bir 'azâb nâzil olmayınca cum'a irtesi günü (3)dağı olmağa cür'et itdiler.

(41b27) Zîrâ tahâret paklandı andan ismidir (28) Hâzret-i Cebrâ'îl'den bir günah şâdir olmamağla kuds ile vaşf olundu.

2.5.2.4.b. kamu

Burada kamu sıfatı ismin önüne gelip onun hepsinin kastedildiğini belirtmiştir. Ancak isimleri kesin olarak değil, aşağı yukarı, yaklaşık olarak belirtmiştir.

(30a13) Nedenkim kamu cevârihiyle tazarru' itmekdir ve hużû' kalbi ile tazarru'dır.

(45b5) Hâk Te'âlâ anı meleklerle izâfet idüp ve nice câiz olur meliklerin sihr-i ta'lim itmeleri hâzin(6)dir ki ibn-i Cerir et-Taberi rivâyet ider ki Hâk Te'âlâ'ya kullarına ezeli kamu emr idecegin ve nehy idecegin anlara (7)bildirdi.

(40b5) Hâk Te'âlâ kullarına kamu ni'metlerin 'azamıdır.

(37b6) Ya'nî Hâk Te'âlâ bu inegin şâhibiniñ dirilmesi gibi kıyâmetde kamu ölülere öyle dirildir.

2.5.2.4.c. cemî'

(32a13) Ve birisi dil ile ni'met ihsân idene hamd ü senâ itmek. Ve birisi cemî' cevârihi ile ni'metiñ istihkâk kadar mükâfâtın (14) itmekdir.

(33b20) İbn-i 'Abbâs rağıya'l-lâhu (21)'anhümâ *lâ ilâhe illâllah* diyerek giriñ. Zîrâ ol cemî' günâhları mahv idicidir.

2.5.2.4.d. bütün

Bütün, nesnenin topunu ifade eden bir sıfattır: bütün (yıl), bütün (kızlar) vb.

Bu cümledeki bütün sıfatı ismin tamamının, hepsinin kastedildiği anlamını vermiştir. Yukarıda altı çizili olan kelime cümleye belirsizlik anlamı katmakla beraber ismin hepsinin kastedildiğini ifade etmiştir.

(32a13) Ve birisi dil ile ni'met ihsân idene hamd ü senâ itmek. Ve birisi cemî' cevârihi ile ni'metiñ istihkâk kadar mükâfâtın (14) itmekdir.

(33b4)...Ve eger Hâzret-i Havva 'aleyhi's-selâm Hâzret-i Âdem 'aleyhi's-selâm'a (5) itâ'at itmese idi bütün dehr qarılar qocalarına ne itâ'at iderler idi. Ve ne qorharlar idi dimekdir.

(46a2)...Anlar inüp yeryüzünde Hâk üzere (3)bütün gün hüküm idüp aştâm olduğda ism-i 'azamı okuyup göge çıkarlar idi.

2.5.2.4.e. bazı

Türkçeye Arapçadan geçmiş belirsizlik sıfatıdır: bazı (gün), bazı (geceler) örneklerindeki gibi isimler çokluk veya teklik şeklinde kullanılabilir.

Adlaşmış sıfat olan bu kelime cümlede özne görevinde kullanılmış ve cümlenin belirsizliğini vurgulamıştır.

(30a35) şiddetli ve alçak ‘azāb iderler idi. Ve ba‘zılar “ Bir kerre böyle bir ‘azāb ve bir kere andan ziyāde ‘azāb iderlerdi” didiler.

(38b21) Ve ba‘zılar “Ol (22) Hāzret-i Resūl’e ve aşhābına hīṭābdır.” didiler

(33a27) Ya‘nī--- gökden inen çiden biter şuyı ba‘zı (28)‘ilāçlar ile göz marāzlarına şifadır

(35b32) Geliñ anı diñleyüp ol günde avlayıñ diyince içlerinden ba‘zı_kişiler varup deñiz kenārında çukur kazdılar.

(38b6) Ya ResūlAllah buyurdıki Hāzret-i Resūl (7)ileberaber idim. Mekke’niñ etraflarından ba‘zı etrafına çıkdık.

(41b17)Lakin (18) içinde Tevrāt’ın hükümlerinden ba‘zı emirler olmağla Hāḳ Te‘āla buyurdı.

2.5.2.4.f. her

Bu sıfat dilimize Farsçadan geçmiştir. Cümlede görevi, nesnenin hepsini belirsizlik anlamı katarak göstermektir. , Bu cümlede her kelimesi varlığı tam olarak belirtmemiştir. Cümlede kullanılmasının sebebi anlam olarak belirsizlik katmasındandır. Yukarıda görüldüğü gibi her sıfatından sonra gelen kelime çokluk ekini almaz. Her sıfatı burada ismin tamamının kastedildiğini belirtmiş cümlede bütün, hepsi anlamlarında kullanılmıştır. Burada her kelimesiyle beraber isme daha da vurgu yapılmıştır. İsmi belirsizliğini pekiştirdiği gibi bütün anlamında da kullanılmıştır.

(30a2)... Zīrā her kim namāza meşğul (3) olursa māsivā eşğālını terk itmek vācibdir.

(30a8) .... Ya'nî her eleme düşdükde (9) *وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ* ²³⁰şabır ile namāza şıgınıñ. Hâk Te'ālā def' eyler.

(30b7) Her gün üzerlerine olan hārâcı virirler idi.

(30b30) Anlarıñ her bākire gençleri vefât itdi. Anları defn itmege meşğül oldılar.

(41a16) İmdi Medine'de olan Evs Kabilesi Kureyza Kabilesi ile ahd ve yemîn itdiler ki birbirlerine(17) cenkde ve her şeyde bir olup yardım ideler.

(35a31) Anlardan her kim imân getürdi ve imân ile vefât itdi.

(36a7) Kaçankim ol 'âşiler anlarıñ naşihatler kabûl itmeyince anlar da (8) bizler sizlerle beraber vilâyetde sâkin olmayuz deyü vilâyeti üç bölük idüp her bölügi kendi vilâyetine(9)kal'a çevirdi.

(37a21) Ya'nî her 'âyıblardan biri bir 'ayıb yokdur. Ve kendi renginden (22)ğayri bir renk ile alaca degildir.

(42a15) Ya'nî Hâk Te'āla anları inkâr idüp kâfir(16) oldukları için her hayırdan koğup ırağ eyledi.

(47b27) Zîrâ kulları dinlerinde ve dünyâlarında itdikleri 'ibâdetden her hayra ki (28) nâ'il olurlar.

2.5.2.4.g. çoğu

Anlam olarak çok manasında kullanılır. Anlam kullanım sıklığı azdır. ²³¹

(49b27) Ya'nî 'amelden her ne ki iderseñiz gerek azı ve gerek çoğı Hâk Te'ālā'ya gizli degildir.

2.5.2.4.ğ. falan, filân, falanca, filânca

Yabancı asıllı olan belirsizlik sıfatlarıdır.

---

²³⁰ *Kur'ân, (Bakara) 2/45: « (Ey müslümanlar!) Sabır ve namazla (Allah'tan) yardım isteyin. »*

²³¹ Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, BAYRAK Basım\Yayım\Tanıtım, İstanbul, 2013, s. 256.

(34b5)...Kaçan şorsalar ta'ām (6)yedim dir dimez ki falān ve falān yemeği yedim kamūsı saymaz

2.5.2.4.h. evvelki- evvel

(35b20) Ya'nî Tevrāt'ı ve ahkāmını kabūl itdiğizden(21) sonra 'azāb üzeriñizden gidince dönüp evvelki hālîñize dönüp inkār itdiñiz.

(42b20) Bunlara demek bā' is bunlar evvel(21)göçenleriñ ettiklerine rāzı olmaları içündür.

(48a2)Zirā Haḡ Te'ālā Qur'an-ı levh-i (3) maḡfūzundan alup birden kamūsın indirdi dünyāniñ evvelki gök yüzine ve ba'zı dem nesih bir şey' giderüp(4) silüp yerine bir şey'i irmek ile 'aḡabince mešelā gölgeyi güneş irsāl itmekle kaldırmak ve gencligi kocalık(5) ile kaldırmak zā'il itmek gibi.

2.5.2.4.i. vesair-vesayir

Arapça kökenli bir kelime olan vesair, sayılan birkaç şeyden sonra “bunun gibi olanlar ve benzerleri de” anlamında kullanılır. Kısaltması vs.

(35b25) Andan sebetü (26) Yahūd dirler. Ya'nî Yahūdiler cum'a irtesi gününe ta'zīm itmeden alışverişten vesāir işlerinden kesildiler.

(48a19) Evvelki veçhi Qur'an -ı azlümü's-şān her şer'atleriñ hükmünü ve Tevrāt ve İncil ve sāyir kitābları nesih (20) eyledi.

2.5.2.4.j. gayrı

Kelime başka anlamında kullanılarak cümleye belirsizlik anlamı katmıştır. Arapça kökenli sıfattır.

(35b30) Andan şeytān (31)anlara vesvese virdi ki sizleri balığıñ çok olduğı avlamadan nehy eyledi gayrı günlerde nehy eylemedi.

(36a25) Ve ol kişiniñ andan gayri bir mirāscısı yok idi.

(36a26) Ve yüklenür bir gayri vilāyetiñ kapısı önüne getirüp bıraktı.

(38a3) Bunda iki kavil vardır: birisi ol gayri du‘ālar gibi bir yemîn itmek düşer ve ikinci aña elli gālîz yemîn itmek (4) düşer.

(43b22) Anlar Hâzret-i ‘Ömer’e Resûlallâh’ın aşhâbında bizleri (23) sever senden gayrı bir kimse yokdur.

(44gb14)...Hemân sâhîr(15) kendi sihr ider a‘yânı Hâk Te‘āla’dır gayr-ı şurete koyan i‘tikâd iderler hâkķı budur.

2.5.2.4.k. böyle

(36a9) Birbirlerine varmaz oldılar. Böyle nice yıllar geçdi.

2.5.2.4.l. bunuñ gibi

(37b7)...Ya‘nî sizlere Hâk Te‘āla bunuñ gibi āyetlerin gösterir ki belki Hâk Te‘āla’nın (8) kâdirliğı derünüñüze te‘şîr idüp ma‘āşî itmeden men‘ olursuñuz.

(43a22)...Bunda i‘māl ile izāfet etmege bâ‘îs ekser günāhları kişi eliyle itdüğinden(23) geldi.

2.5.3. Sıfat Fiiller

Fiillere gelerek onlar sıfat görevinde kullanmayı sağlarlar. Geniş, geçmiş ve gelecek zaman anlamlarında kullanılırlar.

2.5.3.1. -An sıfat fiili

Sıfatların yetemediğı yerlerde sıfat fiiller sıfat görevi görüp bir ismin özelliğini niteler veya belirtirler. Ayrıca bunlar cümlede özne konumunda kullanılıp öznenin özelliğini de belirtirler. Bu sıfat cümleye geçmiş zaman anlamı katmaktadır.

(36a15) Ya‘nî anlara didik varın rahmetden sürülmüş ‘azāba müsteħak olan maymūnlar oluñuz.

(36a18) Ve ba'zılar didiki "Aşhābü's-sebt'in 'aķūbetini ol (19) yeriñ etrafında evvel anda mamūr olan vilāyetleriñ halkı ve soñra ma'mūr olacak vilāyetleriñ halkı 'ibret almaları(20)içün itdik. "

(30a)Ya'nì anuñ için 'azābdan qorğan muṭl' (11) mü'minlere tevāzu' idenlere hafifdir i'tikādları sebebiyle.

(37b28)...Ya'nì kaçanki bir nefsi qatl itdiñiz imdi(29) anı qatl iden bir kişi hitāb-ı cemā'ate gelmege bā'is ol qatl olunan yanlarında bulunduğı için.

(38a5) Ve ne mudde'iniñ yemini aña qatli izhār itmez ve eger bir maħallede bir qatl olunmuş bulunsa imām olan ve hākim olan ol maħalle ehliniñ(6)şālihlerinden elli kişi getirüp anlara qatl itmediklerine ve qatl ideni bilmediklerine yemìn virir.

(4213) Ya'nì eger anlara dinürseki Hāq Te'āla'dan inen Qur'an-ı 'azimü's-(14)şana inanup imān getüriñ.

(44a13) Cebrā'il'e Hāzret-i Resul'e Qur'an'ı indirdiği için düşmān olanlara Hāq Te'āla buyurdu.

(45a1)...Ya'nì şeytānlara uyuş sihr-i alanlar anlar kāfir oldılar.

(37b10) Hāzin dir ki bunuñ vechi kaçan Hāq Te'āla Benì İsrā'il'den sādır olan hıyānetlerin zikr itdi.

2.5.3.2. -Dik sıfat fiili

Bu sıfat fiil, sıfatların yetişemediği yerlerde isimlerin önüne gelerek sıfat görevi görürler. Bunun yanında cümleye geçmiş zaman anlamı katmaktadır.

(40a7)Ya'nì Ya Muhammed Sen Yahūdilere söyle ki sizler Hāq Te'āla'dan 'ahd-ı mişāk aldıñız miki sizlere (8) ancak ol didiñiz müddet kadar 'azāb idecekdir.

(40a8) Ya'nì Hāq Te'āla'dan ol (9)zu'm itdiñiz kadar va'd aldıñız ise Hāq Te'āla va'desine hılāf itmez.

(30 a 28). . . Ve ba'zılar kāfir olan nefse anda bir ricā itmek şefā'atci.

(31b32)...Andan Hāzret-i Cebrā'il'in atınıñ ayağı altından aldığı toprağı içerüsine(33) koyduğıyla cevāhirlle donanmış altundan bir buzağı oldı.

(37b31)...Ve eger ol katl olunamñ velisi anlar ki ba'zısına du'ā iderse ol du'ā itdiği kişilere (32)elli yemñ itmek düşer.

(42a24)... Ya'nì ve 'arabdan olan gāvurlarla cenk ittiklerinde(25) ol şıfat-ı şerifi ile imdād dilerler idi.

(42a29)...Ya'nì (30) bizim şıfatını yād eyledigimiz peygamberiñ gelmesi zamanı yaklaştı.

(42b2)...Hak Te'āla'nıñ indirdiği Qur'an -ı 'azimü'ş-şānı hasedlerinden (3) inkār iderler.

(43a6)... Ya'nì eger inanmañız ra'm ittiñiz gibi ise ----- anlar (7) didiler ki bizler ancak bize inen kitāba inanuruz, gayrıya inanmayuz dimelerini Hak Te'āla anları yalan (8) da'vā itmelerini beyān itti.

(43a16)...Ya'nì bu söylediğiz sözde ve itdiñiz da'vāñızda şādık iseñiz İbn-i 'Abbās rağıya'l-lāhu 'anhümā (17) Hāzret-i Resül'den rivāyet ider ki "kal Resūlallah şallallahu 'aleyhi ve sellem".

(43a20)...Ya'nì Yahūdiler ašlā ölmegi dilemezler zirā bilürler ki kendi ittikleri du'ālarında yalancılardır, (21)andan dilemezler.

(43a21)...Elleriyle ittikleri günāhların cezālarını çekeceklerin bilmezler bile anlar (22) ölümü ašlā.

(43a20) Ya'nì Yahūdiler ašlā ölmegi dilemezler zirā bilürler ki kendi ittikleri du'ālarında yalancılardır, (21)andan dilemezler.

(44b30)...Ya'nì siziñ zu'm itdiñizden Hāzret-i Süleymān münezzehdir.

(45b18)... Şaqlı olan anlarıñ itdiği (19) naşihati kabül itmeyüp öğrenmege ikdām idince anlarda aña ta'līm ider ve sa'îd olan anlarıñ naşihatiñ (20)kabül idüp sihri öğrenmege anlardan terk ider.

(44b)Ya'nì (11)itdikleri ta'zîmden ne fāyda içindeki olan emri bilüp tutmadıkda anı bilmemiş olup terk idüp atdılar.

(44b14)...Ya'nì Yahūdiler Tevrāt'ı okumağı birağup şeytānların (15) okuduğı şeyleri okumağa başladılar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİN

[30 a] (1) اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ (1) ²³²didiler. Namāza niyetiñ şahih olmasına ve kalbiñ teveccühe huzûruna (2) ve erkân u adâblarına ²³³huşû ²³⁴ve haşyet ²³⁵ile itmâm ²³⁶itmek şabır ile yardıma şıgınıñ. Zîrâ ²³⁷her ²³⁸kim namāza meşgûl (3) olursa māsivā ²³⁹eşgâlini ²⁴⁰terk etmek vâcibdir. Andan haberde(gelmiştir.)²⁴¹

وَأَنَّكَ لَمِنَ السُّؤْلِ وَالصَّلَاةِ (4) وَسَلَّمَ إِذَا حَزِنْتَ أَمْرًا فَرَفِعَ إِلَى الصَّلَاةِ

²³² *Kur'ân, (Bakara) 2/153: «Sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyin. »*

²³³ Erkân-ı adâb: yol yöntem, bir işin yolu ve usûlü.

Erkân (A. i.):1. Bir şeyde temel durumunda olan taraflar, çok kuvvetli ve güçlü olan yönler, esaslar, direkler.

3- Âdet, yol yöntem, usûl, âdap

2- Bir topluluğun başlıca kimseleri, ileri gelenler, devletin, ordunun sayılı kimseleri, üstler

Âdâb(A. i.): Davranışlarda ve karşılıklı ilişkilerde alışılmış usûllere, ahlâk ve terbiye kurallarına göre uyulması gereken esaslar, âdet, yol yordam, yol erkân, yol sıra.

2- Töreler, gelenek ve görenekler, yerleşmiş usûller

²³⁴huşû (A. i.): 1. din. ve tasavvuf. Allah'ın azameti karşısında kulun alçak gönüllü olup nefsinin hor ve hakir görmesi, yüreği ürperme ve korku ile dolu olarak Cenâbıhakk'a boyun eğmesi. 2. Alçak gönüllülük gösterme, tevâzu.

3. *din. ve tasavvuf.* Allah'ın azameti karşısında kulun alçak gönüllü olup nefsinin hor ve hakir görmesi, yüreği ürperme ve korku ile dolu olarak Cenâbıhakk'a boyun eğmesi

²³⁵ haşyet(A. i.):1. Saygıyla karışık korku, ululuk karşısında duyulan gönül titremesi, yürekte duyulan ürperme, korku. 2. *din. ve tasavvuf.* Allah'ın büyüklüğünü, azametini idrak eden kulun O'nu hakıyla tâzim edememek ve kulluğuna lâyük olamamak endişesiyle kalbinde hissettiği ürperme, korku, havfin bir üst derecesi.

Haşyetullah: Allah korkusu.

Haşyeten: zf. (haşyet'in tenvinli şekli) Haşyetle, korkuyla.

²³⁶ İtmâm(A. i.)(tamâm "tam olmak"tan): Bitirme, tamamlama

²³⁷Zîrâ(Farsça bağl.)Çünkü, şundan dolayı anlamlarındadır.

²³⁸ Her(F. sıf): 1. Tekil kelimelerin önüne getirilir ve o kelime için verilen hükmün aynı cinsten olan şeylerin hepsi için teker teker geçerli olduğunu gösterir, -nin hepsi, bütün, cümle. 2. Önüne geldiği tekil kelime için cümlede verilen hüküm olumsuzsa, bu hükmün aynı cinsten olan şeylerin hepsi için değil ancak bazısı için geçerli olduğunu belirtir. Her Allah'ın günü: "Her gün, her zaman, sık sık, durmadan" anlamında kullanılır ve bıkkınlık ifade eder, Allah'ın günü. Her aşın kaşığı: Her işin içinde olan, her şey burnunu sokan (kimse). Her bir: Tek tek, ayrı ayrı. Her ki: "Her kim" sözünün eskiden kullanılan şekli, her kimse ki, hangi kimse ki.

Her kim: Hangi kimse ki.

²³⁹ Māsivā(A. i.)(mā "şey" ve sivā "başka" ile): 1-Bir şeyin dışında kalan ve ondan başka olan her şey.

2. (Māsivallah sözünden kısaltılarak) Allah'ın zâtı dışındaki bütün varlıklar.

3. tasavvuf. İnsanı Allah'tan uzaklaştıran her şey

²⁴⁰ Eşgâl(A. i.)(şagl "meşgul etmek, işinden alıkoymak"tan işgâl): 1. (Bir yeri) Kuvvetine dayanarak ele geçirme, hükmü altına alma. 2. İşinden alıkoyma, meşgul ederek işini yapmasına engel olma, oyalama.

İşgâl (A. i.):(Bir yeri) Kuvvetine dayanarak ele geçirme, hükmü altına alma.

Bizim için eşgâl kelimesi uygundur.

²⁴¹ Sayfanın sol yanına hocası tarafından eklenilmiştir.

²⁴²Ya' nî²⁴³ Hâzret-i Resûl kaçan²⁴⁴ bir umûr²⁴⁵ kendilere²⁴⁶ elem²⁴⁷ ve hüznün virse(5) heman kalkıp namâza durup ol elemden aña şıgınlardır idi, def²⁴⁸ olur idi. Ve ibn-i 'Abbâs²⁴⁹ radıya'l-lâhu 'anhümâdan²⁵⁰ (6) rivâyet olunur ki "Bir seferde yolda giderken Kuşem²⁵¹ nâmîni karındaşı gelüp, hâzret'e bir elemden ağlayup şızladılar. (7) Anuñ def'ine andan yardım dilediler. Hemân hâzret yoldan bir tarafa meyl idüp, namâza durup, iki rek'at kıluş lakin (8) secdelerini uzatdılar. Andan kalkup bindiler, okudılar." Ya' nî her eleme düşdükde (9) *وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ*²⁵² şabır ile namâza şıgınıñ. Hâk

---

²⁴² Hâzin el-Bağdâdî, Lübbâbü't-te'vîl fi me'âni't-tenzîl, thk. Muhammed Ali Şahin, Daru'l-Kütüb el-İlmiye, Beyrut, 1995, C. I, s. 4-7.

Zeynep ESKİ, Hâzin Tefsiri'nin Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrahim Tercümesi, İstanbul Üniversitesi SBE, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul, 2021. S. 191

²⁴³Ya' nî (A. bağlaç) 'any "demek istemek"ten ya' nî "demek istiyor)": 1. Anlatılmak, açıklanmak istenen bir hükümden önce "Şu anlatılmak isteniyor ki, demek ki" anlamında kullanılır. 2. zf. halk ağzı. Sözüñ kısası, senin anlayacağın.

²⁴⁴ kaçan (E. T.): ne zaman, nasıl anlamlarındadır.

²⁴⁵ Umûr (A. i.) *emr* "iş" in çoğul şekli): İşler

Umur görmek: Birçok şey görüp tecrübe kazanmak

Umur görmüş: Birçok şey görerek tecrübe sâhibi olmuş (kimse), umur-dîde.

Umurunda olmamak: (Bir kimse bir şeyi) İş edinmemek, onunla hiç ilgilenmemek, aldırmmamak, ilgi göstermemek.

Umur-âşinâ (birl.sıf.(Fars.âşinâ "bilen, tanıyan" ile): İş bilir, işten anlar. Umur-dîde (birl. sıf. (Fars. dîde "görmüş" ile): Görmüş geçirmiş, tecrübeli, umur görmüş.

²⁴⁶ Kendilerine şeklinde olmalıdır.

²⁴⁷ Elem (A. i.): İztırap, keder, gam, tasa, hüznün.

Elem-dîde: birl. sıf. (Fars. dîde "görmüş" ile) Keder görmüş, acılı, kederli.

Elem-nâk: tür. sıf. (Fars. -nâk ekiyle) Acılı, kederli.

Elem-zede: birl. sıf. (Fars. zede "vurmuş" ile) Derde uğramış, dertli, kederli.

²⁴⁸ Def' (A. i.): 1. Öteye itme. Karşıtı: Cezb. . 2. Savma, savuşturma, kovma. 3. Ortadan kaldırma, ortadan kaldırılma.

4- hukuk. Bir dâvâda, dâvâcının iddiâsına karşı hakkında dâvâ açılan kimseye tanınan savunma hakkı.

Def-i hâcet etmek: Büyük aptestini yapmak, apdest bozmak.

Def-i meclis: Toplantıyı sona erdirmeye.

Def' ü ref': Savuşturma, savma, ortadan kaldırma.

²⁴⁹ibn-i 'Abbâs: Hz. Peygamber'in amcasının oğlu, tefsir ve fıkıh ilimlerinde otorite kabul edilen ve çok hadis rivayet edenler arasında yer alan sahâbî.

²⁵⁰radıya'l-lâhu 'anhümâ: Daha çok sahâbe için kullanılan dua cümlesi. Ömer b. Abdülazîz'in halifeliğine kadar olan Emevîler döneminde cuma hutbelerinde bazı sahâbîlere hakaret içeren ifadeler kullanılmaktaydı. Ömer b. Abdülazîz bu tür ifadeleri "teraddî"ye yani radıyallâhu anh (Allah ondan razı olsun) şeklinde duaya çevirmiştir.

²⁵¹ Abdulhalik Bakır, "Kusem B. Abbas", DİA, Ankara, 2002, C. 26, s. 462-463. Kusem b. el-Abbâs b. Abdilmüttalib el-Hâşimî (ö. 57/676): Sahâbî. Hz. Peygamber'in amcası Abbas'ın oğludur. Annesi Resûl-i Ekrem'in hanımlarından Meymüne'nin kız kardeşi olur. Kusem, Peygamber Efendimiz'in cenazesi yıkılırken orada bulunanlar arasındadır. Daha sonra peygamberimizi kabrine yerleştirmiş ve kabirden en son çıkan kişi olmuştur. Bu sebepten dolayı peygamberimiz'e dokunan en son kişi olarak bilinir. Peygamber'den, babasından ve daha birçok kişiden hadis rivayet etmiştir.

²⁵²*Qur'an, (Bakara) 2/45: « (Ey müslümanlar!) Sabır ve namazla (Allah'tan) yardım isteyin. »*

Te‘ālā def‘ eyler. # إِنْهَآ 253 #Ya‘nî namāza şıgınmağ şānı²⁵⁴ uludur. 255^{۴۰} لَكَبِيرَة Ya‘nî gerçi pek²⁵⁶ (10) uludur ammā müşriklere gāyet²⁵⁷ ‘ağırdır kılması. 258 الْحَاشِعِينَ Ya‘nî anuñ için ‘azābdan qorğan²⁵⁹ muṭî²⁶⁰ (11) mü‘minlere tevāzu²⁶¹ idenlere hafifdir i‘tikādları²⁶² sebebiyle. Zîrā namāz şevābını dilemeyüp anuñ terki ile ‘azābdan (12) qorğmayana kılması gāyet ağırdır. Ve huşū‘ şāhibi anuñ şevābını²⁶³ dileyüp ve terki ile ‘azābdan qorğana gāyet ile (13) hafif gelür. Zîrā huşū‘ tā‘atde²⁶⁴ sükündür. 265 Nedenkim 266 kamu²⁶⁷ cevārihiyle²⁶⁸ tazarru‘²⁶⁹ itmekdir ve huşū‘ qalbi ile tazarru‘dır. (14) الَّذِينَ يَتُظَنُّونَ

²⁵³ *Qur‘ān, (Bakara) 2/45: «şüphesiz bu »*

²⁵⁴ Şān(A. i.)(*şe‘n* “hal, durum; rütbe; tabiat”tan): 1. İyi bir nitelikle tanınmış olma durumu, ün, şöret, itibar. 2. Azamet, büyüklük, ululuk. 3. Diğer insanlar nazarında yüce görünen ve sâhibi için de iftihar vesilesi olan durum, keyfiyet. 4. Vasıf, nitelik, karakter.

²⁵⁵ *Qur‘ān, (Bakara) 2/45: «ağır gelir »*

²⁵⁶ Pek(E. T. i. ve sıf.) (Eski Türk. *berk* “sağlam, kuvvetli”den “r” düşmesiyle *bek > pek*). 1. Sert, katı. 2. Sağlam, kavî. 3. *zf.* Çok, fazla, ziyâde. *Pek canlı:* Dayanıkl. *Pek çok:* Bir hayli. *Pek gözlü:* Korkusuz, tehlikeden korkmaz, atılgan, gözü pek. *Pek pek:* Olsa olsa, olsun olsun da, çok çok. *Pek yürekli:* Katı yürekli, merhametsiz. *Pek yüzlü:* Karşısındakinin yüzüne kırılabilceği şeyleri rahat rahat söyleyebilen, yüzü tutan. *Pek yüzlülük:* Pek yüzlü olma durumu, acarlık.

Kelime cümlede 3. anlamı olan çok, fazla anlamında kullanılmıştır.

²⁵⁷ Gāyet(A. zf): 1. Çok, pek, pek çok, son derece. 2. *i.* Son, nihâyet, encam; gāye.

Kelime cümlede çok, pek çok anlamlarında kullanılmıştır.

²⁵⁸ *Qur‘ān, (Bakara) 2/45: «başkasına saygı gösterenlerden »*

²⁵⁹ -k- > -h- bu ünsüz sızıcılaşmasına Eski Anadolu Türkçesi’nde de rastlanmaktadır.

qorğan > korkan

²⁶⁰ muṭî(Asıf.) *iṭā‘at* “boyun eğmek”ten):1. Uyan, itâat eden, boyun eğen, tâbi olan (kimse). 2. Yumuşak başlı, uysal, itâatli, itâatkâr (kimse). *Mutîa sıf.* Mutî kelimesinin kadını ifâde eden, kadın ismi olarak kullanılan veya tamlamalarda ortaya çıkan aynı mânâdaki müennes şekli.

mu‘tî(A. i. sıf.)(i‘tā‘ “vermek”ten)(1. Veren, îtâ eden (kimse) 2. Nîmet veren, ihsan eden (Allah).

Burada muṭî‘ kelimesini baz alacağız.

²⁶¹ *Tevāzu(A. i.)(vāz‘* “yere koymak, nefsinin aşılmamak”tan *tevāzu‘*):Alçak gönüllülük, kibirli olmama, gösterişsiz olma. *Tevāzuen (zf. (tevāzu‘ kelimesinin tenvinli şekli) Alçak gönüllülükle.*

*Tevāzu-kâr (tür. sıf (Fars. -kâr ekiyle) Alçak gönüllü. *Tevāzu-kârâne (tür. sıf. ve zf. (Fars. -âne ekiyle) Alçak gönüllülükle**

²⁶² i‘tikād(A. i.)(‘akd “bağlamak, düğümlemek, sağlamlaştırmak”tan)1. İnanma, kalben tasdik ederek inanma, inanç, inan. 2. Bir dînin, bir mezhebin ibâdet ve muâmelât dışındaki inanç kısmı. 3. İnanılan düşünce, inanç.

²⁶³ Belirtme eki kullanılmamıştır.

²⁶⁴ tā‘at(A. i.):1. Allah’ın emirlerine uyma, emredileni yapma.

2. İbâdet, takvâ. *Tâat ver (tür. sıf. (Fars. ver “sâhip” ile):* Tâatta bulunan, ibâdet eden

²⁶⁵ Sükûn(A. i.): 1. Durma, hareketsiz kalma, durgunluk. 2. Gürültü ve patırtıdan uzak olma, sessizlik. 3. Rahat, iç huzûru. 4. Dinme, kesilme, yatışma. *Sükûn bulmak:* Sâkinleşmek, rahatlamak, huzûra ermek. *Sükûn-âlûd (birli. sıf. (Fars. âlûd “bulaşmış”ile) Sükûn dolu,huzurlu. Sükûn-gâh (tür. i. (Fars. yerbildiren -gâh ekiyle) 1. Dinlenme, huzur bulma yeri, sükûnet-gâh. 2. mec. Mezar.*

²⁶⁶ Nedenkim

²⁶⁷ kamu(E.T.): 1. Bütün, hep. 2. Bir memleketteki halkın bütünü, amme.

²⁶⁸ cevārih(A. i.):(cāriha “yırtıcı kuş; insan organı”nın çoğul şekli *cevārih*)1. Av için yetiştirilmiş avcı kuşlar veya hayvanlar, avcı hayvanlar. 2. El, ayak, pençe, gaga vb. tutucu, koparıcı organlar

²⁶⁹ tazarru‘(A. i.):(zürü“boyun eğmek, zelil olmak”tan *tezarru‘*):Yalvarma, yakarma

Tazarruat (A. i.): çoğul eki -ât ile) Yalvarmalar, yakarmalar.

²⁷⁰Ya'nî anlar ki mü'min ve huşû' sâhibleridir, fehm idüp²⁷¹ bilürler. ²⁷² أَهْمٌ مُلَأُوا رَحْمًا

(15) Ya'nî yarın âhirette Rabb'leriniñ liķāsına²⁷³ ireceklerin bilürler. ²⁷⁴ رَاجِعُونَ يَا أَيُّهَا أَهْمٌ يَا أَيُّهَا رَحْمًا

öldükde²⁷⁵ (16) şöñra huşûr u Bâriye varup itdikleri'amellerin cezâların bulacaķların bilür, anlarlar. ²⁷⁶ يَا أَيُّهَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ (17) يَا أَيُّهَا إِسْرَائِيلَ

virdegim ni'metlerimi deründen²⁷⁸ tutup (18)anı yâd itmek ile şükür eyleyiñ. Haķ Te'âlâ bunı getürmege bā'is üzerlerine hücceti²⁷⁹tekîd²⁸⁰ idüp, Hażret-i Resûl(19) şalla'l-lâhu

---

²⁷⁰ *Kur'an, (Bakara) 2/46«onlar bilirlir»*

²⁷¹Fehmetmek (Ar. fehm + Türk. etmek, eylemek) Anlamak, idrak etmek

Fehm(A. i.):Anlama, anlayış, idrak. Fehmî (sıf. (nispet eki -i ile) Anlayışla ilgili. Fehmiyye (sıf. Fehmî kelimesinin kadın ismi olarak kullanılan veya tamlamalarda ortaya çıkan aynı mânâdaki müennes şekli. Fehmî (fehm "anlamak"tan fehmî):Anlayışlı, idrak sâhibi. Fehîme (sıf. Fehmî kelimesinin kadın ismi olarak kullanılan veya tamlamalarda ortaya çıkan aynı mânâdaki müennes şekli.

Fehmedilmek: Anlaşılmak, idrak edilmek

²⁷² *Kur'an, (Bakara) 2/46«şüphesiz onlar Rablerine kavuşacaklardır »*

²⁷³ liķā(A. i.): 1-Yüz, çehre. 2. Kavuşma, buluşma. Likâullah: Allah' a kavuşma. Kıyâmet günü.

²⁷⁴ *Kur'an, (Bakara) 2/46:(...)«ve gerçekten onlar O'na döneceklerdir»(de namazlarını yüksünmeden, huşû içinde kırlarlar).*

²⁷⁵ Öldükten sonra: Bulunma hali Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde ayrılma hali ekinin yerine kullanılmıştır.

²⁷⁶ *Kur'an, (Bakara) 2/47: « Ey İsrâiloğulları! Size bağışladığım (bunca) nimetimi hatırlayın*

²⁷⁷ Benî İsrâ'îl: Tevrat ve Kur'an'da Hz. Ya'küb'un (İsrâ'îl) çocuklarına ve onların soyundan gelenlere verilen ad. Kur'an'da iki yerde geçen (Âl-i İmrân 3/93; Meryem 19/58) ve Hz. Ya'küb'un ikinci adı veya lakabı olan İsrâ'îl'den dolayı, onun soyundan gelenlere Tevrat'ta Beney Yisrael, Kur'an'da Benû/Benî İsrâ'îl (İsrâ'îloğulları) denilmektedir. Tevrat'a göre Ya'küb'un soyundan gelenler, gerek Mısır'da gerekse Mısır'dan çıktıktan sonra çölde ve Ken'an diyarında İsrâ'îl ve İsrâ'îloğulları diye de adlandırılmıştır.

²⁷⁸ Derün(Eski Türk sıf. tering > deriñ > derin): 1. Kendi ölçülerine göre yüzeyi, ağız veya cephesiyle dibi arasındaki mesâfesi fazla olan, enine ve boyuna oranla üçüncü boyutu daha uzun olan. 2. Kolay bozulmayan ve giderilemeyen, kesif, yoğun, koyu. 3. İçerisinde, içte yer etmiş, köklü, esaslı. 4. (Ses için) Uzaktan gelen, boğuk. 5. mec. Anlam veya bilgi bakımından dış yüzde, satıhta kalmayan, üstünkörü olmayan, etraflı, ihâtalı ve özlü olan. 6. i. Yüzeye veya bulunulan yere göre aşağıda ve uzakta olan yer, dip. Derinden zf. (Ayrılma hâli ekinin kalıplaşmasıyla):

1. Uzaklardan, uzak bir yerden.

2. Tâ içinden, içten .

Derinden derine: Uzaktan uzağa, çok uzaktan, çok derinden.

Kelime cümlede derinden anlamında kullanılmıştır.

²⁷⁹hüccet hüccet(A. i.): 1. Delil, vesîka, senet, belge. 2. Şeriat mahkemeleri kadıları tarafından düzenlenen resmî belge. 3. mantık. Bir önermenin doğruluğunu ispat etmeye yarayan ve daha önce doğru diye kabul edilen önerme, tanıt. Hüccet akçesi: Eskiden mahkemelerde kadıların verdiği hükmü bildiren ilâmlardan alınan para. Hüccetullah: 1. İnsanların doğru yolu bulmaları için Allah'ın ortaya koyduğu delil. 2. tasavvuf. İnsân-ı kâmil.

²⁸⁰tekîd (A.i.)(ekd "sağlamlaştırmak"tan):1. Sağlamlaştırma, berkitme 2. Daha önce yazılmış veya söylenmiş olan bir şeyi tekrar hatırlatma, bir daha bildirme. 3. dilb. Pekiştirme. Tekit sıfatı: dilb. Pekiştirme sıfatı. Te'kidü'z-zem (bi-mâ-yüşbihü'l-medh): Birini övüyormuş gibi görünüp yerme. Tekîdü'l-medh(bi-mâ-yüşbihü'z-zem): Birini yeriormuş gibi görünüpövme. Te'kiden(zf) (te'kid'in tenvinli şekli): Tekit yoluyla.

te'kid-nâme(A. i.)(te'kid ve Fars. nâme "yazılı şey" ile): Yazılmış veya söylenmiş olan bir husûsu tekit etmek, tekrar hatırlatmak ve bildirmek için yazılan yazı.

'aleyhi vesellem Hâzretine inanup imân getürmelerinden hâzer itmeleri²⁸¹ için tekrâr yâd eyledi. ²⁸² عَلَى الْعَالَمِينَ (20) وَأَيُّ فَضْلُكُمْ: Ya'nî sizleri zamânîñizde olan 'âlimleriñ kamusınıñ üzerine efzâl²⁸³ itdik. Gerçi bu hîtâb²⁸⁴ (21) anlarıñ atalarındadır. Lakin atalarına olan şeref evlâdlarına dahı irmekle Hâk Te'âlâ yâd eyledi. ²⁸⁵ يَا أَيُّهَا النَّاسُ (22) kıyâmet gününüñ 'azâbından korhup hâzer idüp şakımıñ. ²⁸⁶ لَا تَحْزَى Ya'nî yerini tutup görmez. Her nefis ²⁸⁷ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا (23) kendi itdigine irer, gayrıdan aña bu şey' irmez hayırdan ve şerden. Ve ba'zılar didiki "Kıyâmetde bir nefis (24) ol bir nefsiñ itdigiñi yerine cezâsı olmaz. " Ve anuñ itdigidinden ol birine bir fâide itmez. Belki herkes qardaşından, (25) anasından, babasından kaçır. ²⁸⁸ وَلَا يُعْبَلُ مِنْهَا شَعَاعَةٌ Ya'nî kıyâmet gününde bir kimseniñ bir kâfire itdigi şefâ'ati(26) ricâsı tutulmaz, qabûl olmaz. Zîrâ Yahûdiler didiki "Bizlere ecdâdlarımız, atalarımız şefâ'at ider. " Hâk Te'âlâ anlara(27) buyurdıki " Anlarıñ sizlere şefâ'ati qabûl olmaz. "Ba'zılar didiki " Mutî'iniñ²⁸⁹ itâ'ati ma'âşiyeye düşerken kendine (28) fâide itmez. " Zîrâ ma'âşileri²⁹⁰ terk etmek üzerine vâcibdir. Ve ba'zılar kâfir olan nefse anda bir ricâ etmek şefâ'atci(29) getürse ol şefâ'atciniñ ricâsı qabûl olmaz. (#²⁹¹ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ # Ya'nî anıñ yerine aña beñzer şey' olunmaz. Zîrâ el-'adl-i fidyedir ki bir

²⁸¹Hâzer etmek (eylemek, kılmak): Çekinmek, sakınmak

hâzer(A. i.): 1-Sakınma, çekinme.

2. ünl. Sakın, çekin, kork.

²⁸² *Qur'an, (Bakara) 2/47: « bir de (vaktiyle tevhid inancında olmanız dolayısıyla) insanlar arasından siz(in o zamanki ecdadınız)ı tercih ettiğimi (üstün kıldığımı) hatırlayın.*

²⁸³Efzâl(A. sıf.): (fağl "faziletli olmak"tan efđal): Çok (daha, en, pek) faziletli, çok üstün.

efđâl(A. i.): (fağl'ın çoğul şekli efđâl) İhsanlar, lütuflar.

²⁸⁴hîtâb(A. i.) 1. Sözü veya yazıyı bir kimseye yöneltme, tevcih etme. 2. Sözüñ bir kimseye yöneltildiğini anlatmak için kullanılan seslenme sözü. 3. *din. ve tasavvuf.* İnsanın ancak gönlünde duyduğı ve hissettiğı sesleniş, gönüldeki konuşma [Hitaplar ilâhî hitap, melekler yoluyla gelen hitap, nefis-i levvâmeden, nefis-i emmâreden ve şeytandan gelen hitap olmak üzere ayrılmıştır]

Kelimenin cümledeki anlamı 2. maddedir.

²⁸⁵ *Qur'an, (Bakara) 2/48: « Artık öyle bir günden korkun*

²⁸⁶ *Qur'an, (Bakara) 2/48: « Cezalandırılmaz»*

²⁸⁷ *Qur'an, (Bakara) 2/48: « ki (o günde azaptan kurtulmak için) hiçbir kimse, bir başkası yerine bir şey ödeyemez»*

²⁸⁸ *Qur'an, (Bakara) 2/48: « hiç kimseden şefaât kabul olunmaz.*

²⁸⁹Mutî'(A. i. sıf.): (itaat(boyun eğmek'ten):1. Uyan, itâat eden, boyun eğen, tâbi olan (kimse)2. Yumuşak başlı, uysal, itâatli, itâatkâr (kimse).

Mutîa: sıf. Mutî kelimesininin kadını ifâde eden, kadın ismi olarak kullanılan veya tamlamalarda ortaya çıkan aynı mânâdaki müennes şekli.

Ahâlî-i mutîa: İtâatli, itâatkâr ahâlî.

²⁹⁰me'âşî(A. i.)(ma'şiyet'in çoğul şekli me'âşî) :Günahlar, isyanlar

²⁹¹ *Qur'an, (Bakara) 2/48: « hiç kimseden bedel (fidye) de»*

şeyiñ yerine olan şeydir.)²⁹² وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ²⁹³# Ya'nî anlar 'azābdan kurtulmağa ve kurtarmağa nuşret²⁹⁴ (30) bulmazlar. ²⁹⁵ وَإِذْ يُخَيِّتُكُمْ Ya'nî düşünüp yād idin! Siziñ selefleriñiz²⁹⁶ olan ecdādlarıñızı kurtarup (31)ħalāş²⁹⁷ itdigim ni'metim ile minnetimi. Zîrā anlarıñ kurtulmaları sizlere dahı yaradı, kurtulmasa sizler de dünyāya (32)gelmezdiñiz. ²⁹⁸ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ Ya'nî Fir'avun'uñ cemā'tiniñ elinde ve Fir'avun Kıbtîlerden²⁹⁹ Amālikalardan³⁰⁰ her kim Mısır'a mālîk³⁰¹ (33)olup şāh olursa anuñ

²⁹² Bu kısım daha sonra hocası tarafından eklenmiştir.

²⁹³ *Kur'an, (Bakara) 2/48: « alınmaz ve (Kur'an geldiği halde) o(na inanmaya)nlara yardım da edilmez*

²⁹⁴ Nuşret(A. i.):1. Yardım, (özellikle) Allah'ın yardımı. 2. Üstünlük, başarı, galebe, zafer

²⁹⁵ *Kur'an, (Bakara) 2/49: « (Ey İsrâiloğulları! Yine hatırlayın ki) hani sizi kurtarmıştık»*

²⁹⁶ Selef(A. i.): 1. Bizden öncekiler, bizden önce yaşamış kimseler, atalar, ecdat. 2. Bir mevkide daha önce bulunan ve yerine geçilen kimse.

2. Bizden öncekiler, bizden önce yaşamış kimseler, atalar, ecdat.

Selef-i sâlihîn: Ashap ve tâbiine verilen ortak isim.

²⁹⁷ ħalāş(A. i.): Kurtulma, kurtuluş.

Halās bulmak (olmak): Kurtulmak

Halâskâr(A. i.)ħalāş “kurtuluş” ve Fars. -kâr ekiyle ħalāş-kâr) Kurtarıcı

²⁹⁸ *Kur'an, (Bakara) 2/49: « Fir'avun ailesinden »*

²⁹⁹ Kıbtî(sıf. ve i. (Ar. kıbt > kıbtî): “Eski Mısır halkı”ndan anlam kaymasıyla kıbtî) Çingene. Mısır'a ilk yerleşen insanlar. Mısır'ın yerli halkına verilen ad. Mısır'da hüküm süren Fir'avn, kıbtîleri yıldızlara ve putlara taptırdı. Kıbtîler, Yâkûb aleyhisselâmın oğullarının neslinden gelen İsrâiloğullarını hakîr ve hor gördüler, en ağır işlerde çalıştırdılar. Kıbtîlerin bu kötü muâmelelerinden bıkan İsrâiloğulları, Mûsâ aleyhisselâma gelerek Fir'avn'ın zulmünden ve Kıbtîlerin baskılarından kurtulmak istediklerini bildirdiler. Mûsâ aleyhisselâm İsrâiloğullarına serbestlik verilmesini istedi. Fir'avn kabûl etmedi. Mûsâ aleyhisselâm mucizeler gösterdiği hâlde, Fir'avn ve Kıbtîler onun peygamberliğini kabûl etmediler. Kıbtîlerin suları kan oldu. Kurbağa yağdı. Cilt hastalıkları ve üç gün karanlık oldu. Fir'avn bu mucizeleri görürce korktu ve izin verdi. Mûsâ aleyhisselâm İsrâiloğullarıyla Mısır'dan çıkıp Kudüs'e doğru giderken Fir'avn onlara izin vermesine pişman olup, Kıbtîlerden olan askerleri ile onların arkalarına düştü. Kızıldeniz'den mucize olarak on iki yol açılıp mü'minler karşıya geçti. Fir'avn ve askerleri geçerken deniz kapandı. Fir'avn ve Kıbtîler boğuldu. (İbn-ül-Esir, Taberî, Nişancızâde)

Kıbtîçe: Mısır'ın eski halkının konuştuğu, Hâmî-Sâmî dil âilesinin Sâmî olmayan kolundan bir dil.

³⁰⁰ Amâlik: En eski Arap kabilesi olduğu kabul edilen yarı efsanevî göçebe Sâmî topluluk. Kur'an'da yer almaz; İslâmî kaynaklara Benî İsrâil rivayetlerinden geçmiştir. Eski Ahid'de şahıs ve kavim adı olarak yirmi dört defa zikredilip Yahudi milletin en eski düşmanı niteliğiyle tanıtılır. Tevrat'a göre Amâlika dünyanın en eski milleti olup (Sayılar, 24/20) anayurdu Akabe körfezi ile Lut gölü arasında yer alan Edom ülkesidir (Tekvîn, 36/16). Hz. Mûsâ'nın vefatından sonra İsrâiloğulları'nın başına geçen Yûşa' b. Nûn'un, Arz-ı mev'ûd'u fethedip ümmetini oraya yerleştirebilmek için bölgenin yerli halkı olan Amâlekîler'le savaştığını kabul etmektedirler (bk. İA, XIII, 443-444).

³⁰¹ Mālîk(A. i ve . sıf.):melk “mālîk olmak”tan mālîk) Bir şeye sâhip olan (kimse), sâhip

Mālîk-i deryâ:1. Denizlerin sâhibi. 2. Su perisi, su kızı. Mālîk-i ezimme-i enam (kâinat): Herkesin idârecisi olan Allah Mālîk'ül-mülk: “Mülk'ün, her şeyin gerçek sâhibi ve mutasarrıfı olan” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır.

Malik (A.i.)dîn. Cehennemî muhâfaza ve idâre etmekle görevli melek

Malike(A.i.)(mālîk'in müennes şekli) Mal sâhibi olan kadın.

Mâlîke-i deryâ: Su perisi, mālîk-i deryâ

ismidir. Lakin Kur'an'daki Fir'avun³⁰² Velid İbni Muş'ab ibnü'r-Riyā³⁰³'nın adıdır, dört yüz yıldan (34) ziyāde 'ömür sürdi. ³⁰⁴يَسْؤُمُونَكُمْ Ya'nî sizlere teklif idüp tatdırırlar idi. ³⁰⁵سوء العذاب Ya'nî gāyet, (35)şiddetli³⁰⁶ ve alçaq³⁰⁷ 'azāb iderler idi. Ve ba'zılar " Bir kerre³⁰⁸ böyle bir 'azāb ve bir kere andan ziyāde 'azāb iderlerdi" didiler. Bunun [30 b] (1) aşlı Fir'avun Benî İsrā'il'i hizmerkār itdi ve kimini ikinci itdi, her fırkasına³⁰⁹ bir iş ta'in itdi. Bir fırkasını (2) binālara işletdi ve bir fırkasına ekin ekdirirdi ve bir fırkasını hizmetkarlar itdi. Anlardan bir işe hizmet itmeyene (3) üzerine harāç bağladı. İbn Vehb³¹⁰ dir ki Fir'avun'un hizmetinde Benî İsrā'il'di niçe³¹¹ eşnāf var idi. Anların (4) kuvvetli olanlarına tağlardan taşlar ve ağaçlar kesdirmeden elleri ve boyunları bütün

---

³⁰² Fir'avun (A. i.)(fir'avn'dan):Eski Mısır krallarının unvanı. 1. Eski Mısır hükümdarlarına verilen unvan [Özellikle Mûsâ peygamber zamânında yaşayan Mısır hükümdârına alem olmuştur]. 2. mec. Kibirli, benlikçi, hâin, zâlim ve despot kimse.

Eski Mısır inancında firavun hem kral hem de tanrının oğlu ve dolayısıyla tanrıdır. Eski Mısır mitolojisine göre yeryüzünün ilk kralı yer tanrısı Geb (Jeb) idi.

³⁰³Mus'ab Oğlu Fir'avn Velid'in Hâdisesi: Tarihçiler ve Haberciler ki, Vehb İbn Münebbih el-Yemâni ve Ka'bül Ahbâr ve Abdullah b. Abbas Radiyallâhû Anh Gibi. . . Şöyle Rivâyet Eylediler ki; Velid b. Mus'ab ki Kur'an-ı Kerim'de ve Tarih Kitaplarında Fir'avn Denmekle Meşhûrdur, Yusuf Aleyhisselâm'dan Sonra Dört Yüz Yıl İsrailoğullarına Padişâh Oldu.

³⁰⁴ Kur'an, (Bakara) 2/49: « onlar size reva görüyor»

³⁰⁵ Kur'an, (Bakara) 2/49: « azabın/işkencenin en şiddetlisini»

³⁰⁶ Şiddetli(sıf.): 1. Zorlu, sert. 2. Aşırı derecede olan, haddinden fazla, çok fazla.

³⁰⁷ alçaq(E. T. sıf.)(Eski Türk. *alçak* "yumuşak huylu, uslu", *alça-mak'tan *alça-k* [*alça-l-mak*]). 1. Yerden mesâfesi az, yere yakın, basık. 2. Eni ve boyuna göre yüksekliği gerektiğinden az olan, kısa. 3. (Ses için) Kuvvetli ve yüksek tonda olmayan, hafif, pes. 4. *sıf. ve i. mec.* Kötü ve ahlâksızca davranışlarda bulunan (kimse); hâin, bayağı, aşağılık, soysuz, denî. 5. *E. T. Türk. ve halk ağzı.* Değersiz, kıymetsiz. Kelime cümlede hain, aşağılık, kötü anlamında kullanılmıştır.

³⁰⁸ Kerre(kere)(A. i.): 1. Defa, kez, sefer. 2. *mat.* Bir sayının diğeriyle çarpılacağını ifâde eder. Kerreteyn *i.* (Ar. tesniye eki *-eyn* ile) İki defa.

³⁰⁹Fırka: (A. i.) 1. İnsan topluluğu, bölük, cemâat, tâife.). 2. (Siyâsî) Parti 3. Tümen.

Burada biz 1. anlamı temel alacağız.

Fırka-i dâlle: İslâm dininde Ehl-i sünnet yolundan ayrılan fırka, mezhep.

Fırka-i nâciye: Kur'an-ı Kerim'e, sünnete ve bu iki temel kaynağa uygun aklî delillere uyanlar topluluğu, Ehl-i sünnet.

³¹⁰İbn Vehb: İmam Mâlik'in önde gelen talebelerinden, fakih ve muhaddis. Ders aldığı veya hadis dinlediği 400 civarındaki hocası arasında, ilk olarak 144 (762) yılında hac vazifesini yerine getirirken karşılaştığı ve ölümüne kadar irtibat halinde bulunduğu İmam Mâlik ile Leys b. Sa'd'ın özel bir yeri vardır.

³¹¹ Nice(E. t.)(ne+ce < ne+çe): 1. Çok, pek çok, birçok. 2. *zf. E. T. Türk. ve halk ağzı.* Nasıl.

Nice bir: E. T. Türk. Ne vakte kadar, daha ne kadar

Nice nice: Çok, pek çok.

Niceler: Birçokları, nice kimseler

yaralandı. Ve arka³¹² eri³¹³ (5) yağırlandı³¹⁴ kesüp taşımadan. Ve bir eşnâfları taşlar ve çamurlar taşıyup köşkler yapan³¹⁵ binâcılara rencberler³¹⁶(6) eyledi. Ve bir eşnâfların dülgerler³¹⁷ ve demirciler idüp işletdi. Ve za'îf³¹⁸ olanlarıñ üzerlerine hârâc bağladı. (7) Her gün üzerlerine olan hârâcı virirler idi. Eger birisi³¹⁹ güneş batup üzerine olan hârâcı itmezse, (8) ol bir ay çalışup bir kırıldı bir günün hârâcını güç ile edâ iderdi.³²⁰ Ve karıları kettân³²¹ egirüp bözler (9) doqurlar idi. Ba'zılar didiki سُوءُ الْعَذَابِ َيَسُومُونَكُمْ سُوءًا³²² tefsîri

---

³¹² Arka: Kelime anlamı insanın arkası, arka tarafı manalarına gelmektedir. Ancak daha sonra bir kişinin arkasında duran, kişiyi destekleyen yardımcı, koruyucu anlamlarını kazanmıştır. 22

Yeni Tarama Sözlüğü, hazırlayan: Cem Dilçin, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2018, s. 24.

³¹³ Er(Eski Türkçe'den beri kullanılır): 1. Erkek. 2. Rütbesi olmayan asker, nefer. 3. Yiğit, kahraman kimse. 4. halk ağzı. Koca. 5. (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Bir işte ehil olan kimse. 6. tasavvuf. Velî, ermiş, Allah'a mânen yakın olan, Allah katında şefâati kabul edilen kimse.

Er (Çağatay zf.) Erken. Er geç: Erken de olsa geç de olsa, netîcede, eninde sonunda.

Kelime cümlede asker, nefer anlamında kullanılmıştır.

³¹⁴ Yağır: Büyükbaş hayvanların yarası.

Yağırılan-: Yağırılmak, yağırı çoğalmak, yağırdan kaşınmak anlamlarında kullanılır.

<http://kasgarlimahmut.com/Divanu%20Lugat-it%20Turk/yagirlanmak/> Erişim Tarihi: 22. 05. 2022, saat: 20:30

Daha fazla bilgi için bkz. : Utku Işık, Karahanlı Türkçesinde Tıp Terimleri, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2016, s. 52.

³¹⁵ Yapan (Metinde b ile yazılmıştır.)

³¹⁶Rencber /rençper(i. (Fars. renc "sıkıntı" ve ber "çeken" ile renc-ber "meşakkatli işte çalışan kimse") [Halk ağzında reçper ve ireçper şeklinde kullanılır]: 1. Tarla, bağ bahçe ve yapı işlerinde çalışan, taş, toprak taşımak, kazmak vb. ağır işler yapan gündelikçi, ırgat.

2. Geçimini toprağı ekip biçerek sağlayan kimse, çiftçi

Rençberlik(i. Rençper olma durumu ve rençperin yaptığı iş, ırgatlık, çiftçilik.

³¹⁷ Dülger: (Farsça İsim)Yapıların kapı, pencere dışındaki kaba tahta ve ağaç işlerini yapan usta. Dülger bağı: Boru, seren vb. yuvarlak şeyleri kaldırmak veya bir halatı bunlara bağlamakta kullanılan bir çeşit bağ.

³¹⁸ za'îf(A.sıf.): 1. Eti ve yağı az olan, şişman olmayan (canlı). 2. Yeterli maddî ve fizikî gücü olmayan, güçsüz. 3. Sağlam ve dayanıklı olmayan. 4. Sâhip olması gereken nitelikleri taşımayan. 5. Zaaflarına karşı koyamayan, irâdesi gerektiği kadar güçlü olmayan. 6. Güvenilir olmayan, sağlam ve tatminkâr olmayan. 7. Etki alanı az olan, yoğun olmayan.

Kelime cümlede yeterli gücü olmayan, güçsüz anlamında kullanılmıştır.

³¹⁹Birisi(İyelik ekinin kalıplaşmasıyla *bir+i* ve ek yığılmasıyla *bir+i+si*)(zamid): 1. Bir kimse, herhangi bir şahıs. 2. Bilinen, fakat adı söylenmeyen bir kimse. 3. Bir tânesi. Birileri *zamid*. (İyelik ekinin kalıplaşmasıyla) Bâzı kimseler.

³²⁰Edâ etmek:1. Ödemek, vermek. 2. Bir borç gibi üstüne düşen şeyi yerine getirmek, îfâ etmek.

Edâ(A.i.):Ödeme, verme.

³²¹ Kettân (A.i.): Keten sözünün eski metinlerde kullanılan asıl şekli

Keten: Ketengiller familyasından, lifleri dokumacılıkta kullanılan, çiçekleri göz alıcı, yaprakları basit, kireçli toprakları ve ılık iklimi seven otsu bitki. Bu bitkinin liflerinden yapılmış dokuma Keten sözünün eski metinlerde kullanılan asıl şekli [Ketenin gece açık bir yerde mehtâba karşı bırakılırsa çürüyeceği inancı dîvan edebiyatında çok işlenen bir mazmun olmuş ve kettan ile mehtap berâber kullanılmıştır]

³²²Qur'an,(İbrâhim) 14/6: «: Onlar sizi işkencenin en kötüsüne çarptıran.

gelen âyetdir. Kavle³²³Te‘ālā نِسَاءكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ³²⁴(10)أَبْنَاءكُمْ وَيُدْبِحُونَ Ya‘nî sizleriñ evlâdlarınızı öldürüp ve qarılarınızı sağ alıkorlar³²⁵. Bunuñ aslı Fir‘avun (11) rüyâsında gördüğü Beytü‘l -Mağdis‘den³²⁶ bir ateş çıkuq, Mısır‘ın etrafını çevirüp, Kıbtîleri bütün yakdı. Benî (12) İsrâ‘il‘den birine irişmedi. ³²⁷ Bundan kendine qorhu irüp kâhinlere ³²⁸ve mu‘teberlere³²⁹ su‘âl itdi. Anlar Benî İsrâ‘il‘den bir oğlân (13) toğur seniñ helâkıñ ve mülküñ zevâlî³³⁰ anuñ elindedir. Andan Benî İsrâ‘il‘den her toğan oğlanı qatl itmege başladı. (14) Ve ebe qarılara işmarladığı toğan oğlanı qatl ideler, anlar da öyle itdiler. Tâ Mūsâ için ol iki biñ ma‘şüm (15) qatl eyledi. Ve Benî İsrâ‘il‘iñ ihtiyârlarına dañı evlât düşdi. Andan Kıbtîñ uluları cem‘ olup Fir‘avun‘a girdiler. (16) “Aña Benî İsrâ‘il‘iñ büyüklerine ölüm düşdi ve küçüklerini sen qatl idiyorsuñ, imdi şekk³³¹yoğdur. Anlar bütün (17) döğündükde³³²bu seniñ bütün hizmetleriñi bütün bizlere emr ideceksin. ” didiler. Ol demde Fir‘avun toğan uşakları (18) bir yıl qatl ve bir yıl itmemek emr itdi. Hârun ‘aleyhi‘-s-selâm ol qatl olunmayacak yılda toğdı. Ve Mūsâ ‘aleyhi‘-s-selâm qatl

³²³Kavle(A. zf.): (Sözlü olarak, sözle, söz yoluyla)

qavl(A. i.): 1. Söz, kelâm. 2. Sözleşme, anlaşma. 3. teşmil. Bir sözle bildirilen fikir, düşünce, hükümdür. Kavlı etmek (kılmak, kurmak): Sözleşmek, anlaşmak

Kavlen ve fîlen: Söz ve hareketle

³²⁴ Qur‘ân,(İbrâhîm) 14/6: «Kadınlarınızı(kızlarınızı) sağ bırakıp da oğullarınızı boğazlayarak »

³²⁵ birl. geçişli f. (< al-ı+koy-mak – al-a+koy-mak): 1. (Bir kimseyi) Bir süre için bir yerde tutmak, orada kalmasını isteyip gitmesine engel olmak, hapsedmek.

2. (Bir şeyi veya bir kimseyi) Kendisi veya başkası için ayırmak, elinde tutmak.

3. (-i / -den) Birinin bir hareketine veya bir işi yapmasına engel olmak

³²⁶beytü‘l -mağdis: Üç ilâhî dinde de önemli bir yere sahip olan ve kutsal sayılan şehir. Kudüs

³²⁷ Erişmek(irişmek): 1. Uğraşmak, sataşmak, münakaşa etmek. 2. Şakalaşmak.

Erişmiş(irişmiş): Keramet sahibi.

Metinde uğraşmak, sataşmak anlamlarında kullanılmıştır.

³²⁸ Kâhin(A. i.)(kehânet “gâipten haber vermek, falcılık yapmak”tan kâhin): 1. Gelecekte olacıklardan, gizli şeylerden ve gâipten haber verme iddiâsında olan kehânet sâhibi kimse. 2. Eski Mısırlılar, Hintliler, İsrâiloğulları gibi kavimlerde gâipten haber verdiğine inanılan rûhânî.

Kâhinâne (zf. (Fars. -âne ekiyle) Bir kâhine yakışır şekilde, kâhince.

³²⁹ Mu‘teber(A.sıf.):1.Saygı gören, hatırı sayılır, saygın, îtibarlı. 2. İnanılır, güvenilir, îtimat edilir. 3. Üstün ve değerli kabul edilen, makbul. 4. Yürürlükte olan, geçerli, geçer.

Mû‘teber olmak: Geçerli olmak, yürürlükte olmak. Mû‘teberan : (Fars. Çoğul eki-ân ile) Saygın ve îtibarlı kimseler, bir yerin veya bir mesleğinin ileri gelenleri. Mû‘teberân-ı belde: Şehrin ileri gelen müteber kimseleri. Mütebere :sıf. Müteber kelimesinin tamlamalarda ortaya çıkan aynı mânâdaki müennes şekli: “Kütüb-i mutebere:müteber, güvenilir kitaplar. ”

³³⁰Zevâl(A.i.):1. Yok olma, yok edilme, ortadan kalkma. 2. Bozulma, iyi bir durumdan kötü duruma dönme, düşme, alçalma. 3. Güneşin başucunda bulunma zamânı, öğle.

Zeval bulmak: Yok olmak, bozulup çökmek.

Zeval ermek (erişmek): Yok olmak zeval bulmak.

Zeval-pezir: birl. sıf. (Fars. pezir “kabul eden” ile) Sona eren, geçici olan

³³¹ Şek(A.i.): Şüphe, zan.

³³² Döğünmek: 1. Yakı, dağlamakla açılan yara. 2. Dövme. 3. Döğünme, yas, matem. Aşırı üzüntü, kendi kendini dövmek.

Kelime metinde üzölmek, kendi kendini dövmek, yas manasında kullanılmıştır.

(19) olunacak senede toğdı. ³³³ وَيٰۤاٰنِ ذٰلِكُمْ بَلٰءٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ عَظِيْمٌ Ya'nî öyle itmesinden sizlere Rabb'inizden ulu³³⁴ büyük (20) beladır. İmdi el-belâ ulu olan ni'mete ve pek kavî ³³⁵ olan mihnete³³⁶ dahî gelür zıdd üzerine ni'metde Hağ Te'âla kullarını (21)şükür itmelerinde tecrübedir. Ve mihnetde şabirile taħammül itmelerine tecrübedir. Eger bu âyetde ki belâ'-i 'azîm³³⁷ mihnete ihtimâl olunursa (22) Fir'avun'un ol itdiği sizlere büyük belâ' idi demek olur. Ve eger ni'mete ihtimâl olursa Hağ Te'âlâ sizleri (23) Fir'avun'un itdiği 'azâbdan kurtarması pek ulu ni'metdir demek olur. ³³⁸ وَاِذْ فَرَقْنَا بِكُمْ الْبَحْرَ Ya'nî bizler

³³³ *Kur'an, (İbrâhîm) 14/6: « Bunda (size) Rabbinizden büyük bir imtihan vardır. » demişti.*

³³⁴ Ulu(sıf.)(Eski Türk. *uluğ*; kökü belli değildir): 1. Çok üstün niteliklere sâhip, çok büyük, yüce. 2. Maddî yapısı bakımından büyük. 3. i. Bir topluluğun maddî veya mânevî büyüğü, saygı duyulacak niteliklere sâhip kimse

Kelime metinde çok büyük anlamında kullanılmıştır.

³³⁵ kavî (A. sıf.): 1. Güçlü, kuvvetli. 2. Sağlam, güvenilir.

3. i. "Kuvveti tam ve eksiksiz olan" anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dir. Kaviyyü'l-bünye: Bünyesi sağlam olan.

Kaviyye: sıf. Kavî kelimesinin tamlamalarda ortaya çıkan aynı mânâdaki müennes şekli.

Kaviyyen: zf. (kavî'nin tenvinli şekli) Kuvvetli olarak, kuvvetle

Kâvî(A. i.)keyy "dağlamak"tan kâvî) Yakan, yakıcı.

Kâviyâne: zf. (Fars. -âne ekiyle) Yakıcı bir şekilde.

Burada güçlü kuvvetli anlamına gelen kelime daha uygundur.

³³⁶ Mihnet(A.i.): 1. Sıkıntı, zorluk, eziyet, zahmet, meşakkat. 2. Üzüntü, dert, elem, keder, gam, ızdırap. 3. Belâ, âfet, musîbet

Mihnet çekmek: Sıkıntıya, eziyete katlanmak, sıkıntı çekmektir.

Mihnet-âbad: birl. i. (Fars. âbâd "birşeyinçokolduğuyer" ile)1. Sıkıntı, üzüntü, gam ve keder dolu yer. 2. mec. DünyaMihnet-bar birl. sıf. (Fars. Bâr "yağdıran" ile) Gam yüklü, üzüntü ve keder dolu.

Mihnet-keşan birl. i. (Fars. Çoğuleki-ân ile) Mihnetçekenler, mihnetkeşler. Mihnet-serâ(y) birl. i. (Fars. Serâ < serây "ev" ile) "Mihnet sarayı" mec. Gönül

Mihnet-gâh(-gede, -kede) tür. i. (Fars. Yerbildiren -gâh ve kede gede ile)1. Üzüntüve sıkıntıçekilen yer, mihnet yeri. 2. mec. Dünya.

Mihnet-zede (-dide) birl. sıf. (Fars. zede "tutulmuş, uğramış" ve dide "görmüş" ile) Musîbete uğramış, mihnet görmüş, sıkıntı çekmiş.

³³⁷ Belâ'-i 'azîm: Büyük, haşmetle bela.

Belâ'(A.i.) (belâ' "deneme, imtihan; keder, sıkıntı):1. İnsana büyük bir sıkıntı veren, içinden çıkılması güç durum, bâdire, dert, gam, keder. 2. Büyük sıkıntıya ve zarara sebep olan olay, âfet, musîbet, felâket. 3. Başa dert olan, insanı çok üzen kimse veya şey. Belâ (Belâsını) aramak: Başına dert açacak şekilde hareket etmek.

Belâ çıkarmak: Olay çıkarmak, kavgaya yol açmak. Belâ kesilmek: Sıkıntı ve eziyet verici bir dert hâlini almaktır. Belâ okumak: (Uğursuz sayılan belâ sözünü kullanarak) Bedduâ etmek.

Azîm(A.sıf.)'azâmet "büyük ve ulu olmak"tan): 1. (Maddî bakımdan) Büyük. 2. (Mânevî bakımdan) Büyük, ulu, haşmetli. 3. (Tesir bakımından) Çok şiddetli. 4. i. "Aklın ve hayâlin alamayacağı, gözün göremeyeceği kadar sonsuz büyük ve azametli" mânâsında esmâ-i hüsnâdandır. (Allah'ın en güzel isimlerinden)

'azm(A. i.):1. Bir işi yapmaya kesin karar verme, bir şeyi yapmak husûsunda büyük bir kararlılıkla gayret gösterme. 2. Yola çıkma, kesin karar vererek bir yere yönelme [Eskimiştir]

'azîm(A.sıf.)('azm "niyet etmek, karar vermek"ten): 1. Kararlı, niyetli, azimli. 2. Yola koyulan, giden, azîmet eden. Âzîm olmak:

1. Niyet etmek, kesin karar vermek.

2. Yönelmek, bir yere doğru gitmek, geçmek

³³⁸ *Kur'an, (Bakara) 2/50: « Hani, sizin için (Kızıl)denizi yarıp»*

geçmeñiz (24)içün deñizi fırka fırka³³⁹ yarup³⁴⁰ sizlere yollar eyledik. Öte yaqaya selâmet geçmeñize baħr dimege bā'is ismi(25) şāyi'dir. ³⁴¹Anuñ hikāyesi kaçanki Fir'avun'uñ helākı yaklaşdı. Haħ Te'alā Mūsā'ya emr itdiki Benī İsrā'il'i alup Mışır'dan(26)gice ile çıkup gide. Haħret-i Mūsā kavmine emr itdiki herkes evinde çerāk³⁴² ve kandil yakup andan gelüp yanına cem' (27) olalar. Ve Kıbtilerden eyreti ³⁴³altun, gümüş avādanlıkların³⁴⁴alalar. Anlar kendileriniñ ola veya māl içün ardlarına düşeler. (28) İçlerinde Kıbtilerde Benī İsrā'il'den gelen veledi'z- zınāları Benī İsrā'il'e çıkardı. Ve Benī İsrā'il' de Kıbtilerden gelen veledi'z- zınāları (29) Kıbtilere çıkardı. Her uřaħ babasına dönmek içün kaçan³⁴⁵ sabāħ oldu? Haħ Te'alā Kıbtilere ölüm havāle itdi. (30)Anlarıñ her bākire³⁴⁶ gençleri vefāt itdi. Anları defn itmege meşgöl oldılar. Ve ba'zılar didiki "Kačan Fir'avun'a Benī İsrā'il'iñ(31) çıkđığı haberi irişdi. Ol tā ħoros ötmeyince anlarıñ ardına düşmege çıkmam. " didi. Ol gice ħoros ötmedi. Ve (32) Haħret-i Mūsā Mışır'dan çıkınca anuñla berāber Benī İsrā'il eyledi. Altı yüz biñ ve yigirmi biñ kiři çıkđılar. Anlar ise yigirmi (33)yaşında olanı küçük olmasıyla şaymadılar ve altmış yaşında olanı kocalığı içün şaymadılar. Anlar ise kaçan (34)Haħret-i Ya'küb 'aleyhi's-

³³⁹ Bekir Topaloğlu, "Fırka" DİA, İstanbul, 1996, C. 13, s. 35. Fırka: Kelimenin kökeni sözlükte ayırmak, bölmek anlamlarına gelen fark kelimesinden gelir. Fırka kelimesi ise insanlar arasından ayrılmış grubu belirtir.

Kelime metinde parça, kısım, bölüm anlamlarında kullanılmıştır.

³⁴⁰ Yar-(Eski Türkçe'den beri kullanılır.): 1. Ortadan ayırmak, bölmek. 2. Kesip açmak, delip açmak. 3. Derin yara açmak. 4. Geçişe engel olan bir şeyi delip geçmek.

Kelime metinde ortadan ayırmak, bölmek maansında kullanılmıştır.

³⁴¹ Şāyi'(A.sıf.):1.Herkesçe duyulmuş, yayılmış, bilinmiş, halkın diline düşmüş.2. Bir şeyin her noktasiyle ilgisi bulunan (hisse).

Şāyi hisse: Ortak mülkiyette mâliklerden her birinin o malın bütününde yaygın bulunan hissesi.

Şāyi olmak: Herkes tarafından duyulmak, her tarafa yayılıp herkesçe bilinir duruma gelmek.

Şāyia: sıf. Şāyi kelimesinin tamlamalarda ortaya çıkan aynı mânâdaki müennes şekli.

Şāyian: zf. (şāyi' in tenvinli şekli) Şāyi olarak, yaygın olarak. Şāyian: tasarruf: Bir gayrimenkülü birden fazla kimsenin ortaklara tasarruf etmesi.

³⁴²uyandırak : Çerāk(çerāğ): Yağ kandili ve genellikle mum, meş'ale gibi ışık veren şey.

³⁴³ Eğreti(A. sıf.)'āriyet "emānet, ödünç"ten 'āriyeti kelimesinin göçüşmeli bir şekli):1. Geri verilmek üzere ödünç olarak alınmış, āriyet. 2. Bir şeyin aslından olmayıp sonradan ilāve edilmiş bulunan, takma, ekleme. 3. İyi yerleşmemiş, yerini bulmamış. 4. Geçici, muvakkatEğreti almak: Ödünç almak. Eğreti oturmak: Hemen kalkacakmış gibi oturmak, ilişmek. Eğreti vermek: Ödünç vermek. Eğretiye almak: Bir yapının alt kısmını onarmak için üstünü askıya almak, destek üstünde durdurmak.

Kelime metinde ödünç alınan şey manasında geçmektedir.

³⁴⁴E. T. Türk. ve halk ağzı. Ālet, edevat takımı. i. Bir şeyi onarmak veya bir işi yapmak için genellikle el ile kullanılan ālet takımı.

³⁴⁵kaçan(haçan): E. T. Türk. ve halk ağzı. Ne vakit, ne zaman ki.

³⁴⁶ bākire (Ar. *bekāret* "kızlık"tan *bākir*' in müennes şekli *bākire*) [Türkçe'de türetilmiştir]: 1. Kızlığı bozulmamış, kız, kız oğlan kız. 2. *sıf. mec.* El değmemiş, dokunulmamış, temiz, saf, pāk.

Bakirelik: Bākire olma durumu, kız oğlan kızlık, bekāret; el değmemiş, dokunulmamış olma.

selām ile Mışır'a girdikleri gün arı erkek yetmiş iki nefer³⁴⁷ idiler. unki Hzet-i Ms (35) yola ıkdılar yolları apanu nereye gideceklerin bilmez oldılar. Hzet-i Ms Ben İsr'il' i pirlerin aırıp anlara[31 a] (1) su' al itdiki bizim yolumuz balanmaa³⁴⁸ sebep nedir? Anlar didiler ki "aan Hzet-i Ysuf 'aleyhi's-selm' i veftı yaklaŝdı. (2)ardaŝlarıyla 'ahd eyledii Mışır'dan ıkmaya t kendini berber almayınca anu in bizim yolumuz balandı. " Anlardan anu abrini (3)yerini su' al itdi. Bilmediler Hzet-i Ysuf u abrini bildirmek in yemin ile nid itdirdiki, Allah haın her kim Hzet-i (4)Ysuf u abri yerini bilrse baa hber virsün. Bilmeyenler szime ula tutsun deyü her aan abri bilmez yanından gese(5) Hzet-i Ms'n i nidsın işitmez idi. Ta bir oca arı işitdi. Hzet-i Ms'ya didi. "Eger ben saa Hzet-i Ysuf u abrini (6) gösterirsem, ben her ne istersem baa virir misi didi. " Hzet-i Ms ib itdi. "H Te'l'ya ŝorayım, dilei aa göre vireyim. "(7) didi. oca arı didiki "Ben itiyrım yrmege tkatım yok beni bindirp berber getür, dnyda dileim budur. Ve airetde (8)cennet derecelerinden anıı ³⁴⁹derecede olursa beni de berber it. " deyince, Hzet-i Ms "'il³⁵⁰oldı. " didi. Nl kenarında idi(9) şimdi zerine Nl bindi. "H Te'l'ya du' it, Nl gitsn ıkar. " deyince Hzet-i Ms Nl' i abri üzerinden gitmesine (10)ve fecri aılması uzanmaa du' itdiki Hzet-i Ysuf'ı ıkarınca adar ŝabh olmaya. Andan Nl ekilp abir bellü oldu. Anı (11) azdılar bir mermer tabutu iinde Hzet-i Ysuf u cesedi ıkdı. Andan anı ykledince yolları aılıp yürüdiler, ŝora Hzet-i (12) Ysuf'ı ŝm'da defn eyledi. Hzet-i Harn Ben İsr'il' i önünde ve Hzet-i Ms ardlarınca yürüdiler. aan ŝabh oldu. (13) Fir'avun Mışır'dan yedi kerre yüz bi 'asker ile ıup ardlarına dŝdı. Yalız ilerinde yetmiş bi

³⁴⁷ Nefer(A. i.): 1. Rütbesi olmayan asker. 2. Kişi, kimse, fert, şahıs. 3. İnsanların sayılmasında sayı sıfatlarından sonra kullanılır [Hayvan iin "re's, baş", eŝy iin "adet, para" kullanıldıı gibi eskiden insan iin de "nefer" kullanılmıştır]

Nefert: (Ar. Nefer ve oul eki -t ile nefert) [Asıl oulu enfr'dır] Neferler.

³⁴⁸ Balan-:1. İp, ba gibi bir vsta ile bir şeye, bir yere tutturulmuŝ olmak, balı bulunmak. 2. (İki veya daha ok şey arasında) İlişki kurulmak. 3. Bir şey veya kimse dier bir şey veya kimsenin yönetimi altına verilmek, aralarında idar bir ba kurulmak. 4. (Aylık, haftalık, maaş, nafaka gibi şeyler) Belirli zamanlarda ödenmek üzere tahsis ve tyin edilmiş olmak. 5. (Elektrik, su, hava gazı, telefon vb. şeyler) Faydalanılmak üzere emrine verilmek, tahsis edilmek. 6. (Kumaş, ip, tel vb. şeyler) Uları birbiri arasından geirilme sretiyle dmlenmek. 7. Sarılmak, sargılanmak. 8. Paket, boha, denk hline getirilmek. 9. nne engel konmak, kapatılmak. 10. Sona erdirilmek, neticelendirilmek. 11. (Bir kimseye veya şeye) Yakınlık duymak, ısınmak, sevgi beslemek. 12. Güvenmek, itimat etmek. 13. Bir yerden ayrılamayacak duruma gelmek, ayrılamamak. 14. tasavvuf. (Bir mürŝide) İntisap etmek.

Kelime metinde önüne engel konulmak, kapatılmak, kapanmak manalarında kullanılmıştır.

³⁴⁹ anıı(anı(anı): Nerede?Hangi?

³⁵⁰ 'il(A.s.): Rz olmuş, boyun emiŝ.

siyâh edhem³⁵¹at (14)var idi. Bâkî renklerden ğayrı³⁵² ve ba‘zılar “Biñ at var idi.” didiler. Ve Fir‘avun bir siyâh edhem ata binmiş idi. Öñlerinde (15) vezîri hāmān yürüdü ve Fir‘avun’uñ etrāfını yedi cengci³⁵³bahadırlar³⁵⁴almış idi. Ve yüz biñ ok yāy kullanan kemāndārlar³⁵⁵ve yüz (16) zırhlı³⁵⁶ ve yüz biñ elli lobūtlı³⁵⁷ var idi. Kaçanki Benî İsrā’îl yürüdüler. Anlarıñ öñlerine bir deñiz geldi ki şuyı ğāyet derin. (17) Kaçanki güneş toĝdı, gözlerine Fir‘avun’uñ ‘askeri göründü. Olzamān şaşup hayrān kaldılar. Andan dönüp Hāzret-i(18)Mūsā’ya “Kānısınıñ bize itdiğiñ va‘ad işte Fir‘avun ‘askeriyle gelüp ardımızdan irişdi. Bizleri bütün katlı eyler ve hem (19) öñümüzü deñiz aldı girsek ğark oluruz.” didiler. Hemān Hāḡ Te‘ālā “Hāzret-i Mūsā’ya vahiy eyledi ki ‘aşāñ ile deñize ur.” deyü. (20)Hāzret-i Mūsā urdu, deñiz itā‘at idüp yarılmadı. Yine Hāḡ Te‘ālā aña vahiy eyledi ki “Deñizi urdunda künyesi ile çağır.” (21)deyü. Andan Hāzret-i Mūsā urup infilāk³⁵⁸“Ya Ebā Hālid.³⁵⁹” didi. Hemān ol demde yarıldı. Her fazlası ulu taĝ gibi oldu.

---

³⁵¹ Edhem(A. i.): Karayaĝız at

³⁵² Ğayrı(A. s.)(kelimesinin Türkçe -i ekiyle genişlemiş şekli): 1. Başka. 2. takı. (-den) Başka. 3. zf. E. T. Türk. ve halk aĝzı. Artık.

³⁵³ Ceng(F. i.):1.Silâhlı çatışma, savaş, harp, muhârebe, kıtal. 2. teşmil. Mucâdele, kavga, çekişme. Cenk eri: Kahraman, savaşçı, muhârip. Cenk etmek (eylemek):1. Savaşmak. 2. Mucâdele etmek, çekişmek. Ceng-âzmûde (birl. s. (Fars. âzmûde “tecrûbe etmiş” ile) Savaş tecrûbesi olan, savaşta tecrûbe görmüş. Ceng-cû (birl. s. (Fars. cû “arayan” ile) Savaş için vesîle arayan, kavgaya hazır. Cengî (s. (nispet eki -i ile) Savaş eden, savaş hâlinde bulunan. Cenkçi(sıfat ve isim):Cenk eden, savaşan (kimse), savaşçı, kavgacı, cengâver.

³⁵⁴ Bahadır(F. İsim ve sıfat) Usta savaşçı, cengâver, yiĝit, kahraman, cesur.

Bahadırlık: Yiĝitlik, kahramanlık, dilâverlik

³⁵⁵Kemān: Yay.

Kemāndār: Keman-dar: birl. i. (Fars. *Dār* “tutan” ile) Yay ve ok taşıyıcı, büyüklerin oklarını taşıyan kimse, kavas.

Keman-bahā: birl. i. (Fars. bahā “deĝer” ile) Yeniçerilere, acemi oĝlanlarına, bostancı ve cebecilere senede bir defa verilen yay parası.

Keman-eburū: birl. sıf. (Fars. eburū “kaş” ile) Kaşı yay gibi düzgün olan, keman kaşlı

³⁵⁶ zırhlı (sıf.):1. Üzerinde zırh olan. 2. i. kısa. Mermi ve bombalara karşı zırhla kaplanmış büyük tonajlı gemi.

Zırhlı birlik: asker. Zırhla donatılmış savaş araçları ile korunan, savaş gücü yüksek silâhlı kara kuvveti.

³⁵⁷ lobūt(A. i.):1. Kısa, kalın ve düzgün sopa [Topun icâdından önce, kale kuşatmalarında içeridekileri yaralamak için duvarları aşacak şekilde fırlatılarak silâh gibi, cündîler tarafından ise cirit atmayı iletirmek için tâlim aracı olarak kullanılırdı]. 2. spor. Kol gücünü, omuz, sırt ve kol kaslarını geliştirmek için kullanılan, gürgenden kalın bir sopa şeklindeki spor âleti.

³⁵⁸ infilāk (A. i.): Şiddetli bir şekilde patlama. 2. mec. Birdenbire patlar gibi şiddetle ortaya çıkma, dışa vurma.

İnilāk-ı sabah (seher): Tan yerinin ağarması

³⁵⁹Hālid kelimesinin anlamından dolayı böyle denilmiş olabilir.

Hālid(A. sıf.)(huld “uzun müddet kalmak”tan hālid)

1. Hāli, şekli ve sûreti bozulmayan, deĝişmeyen, aslî durumu ve şekliyle devam eden, dâimî. 2. Sonsuz, bâkî, ebedî. Hālide (sıf. Hālit kelimesinin kadını ifade eden, kadın ismi olarak kullanılan veya tamlamalarda ortaya çıkan aynı mânâdaki müennes şekli. Hālidun – Hālidin (i. (A. çoĝul eki -ün ve -in ile) Hālit olanlar, dâimî ve bâkî olanlar

(22)Ve içinde on iki yol zâhir³⁶⁰oldı. Benî İsrâ'îl'in her bir qarın³⁶¹evlâdlarına bir yol açıldı ve şu yolların arasında (23)tağ gibi yüceldi. Hâk Te'âlâ rüzgâr ile güneşi deñiziñ dibine gönderdi. Hemân çamurı kurıdı berg³⁶² yer oldu. Andan Benî (24) İsrâ'îl deñize girüp yürüdiler. Her bir qarın evlâdı bir yoldan gitdi. Zîrâ Hâzret-i Yûsuf'un kardâşları 'adedince (25) Hem anlarıñ evlâdlarıdır. Her ferikî³⁶³biriniñ evlâdlarıdır. Çünkü birbirlerini görmeyüp şuyı üzerlerinde tağlar gibi görünce (26)belki ol bir qarındaşlarımız gark oldılar deyü qorhdılar. Hemân Hâk Te'âlâ şuya emritdi ki pencelere ol şu dağı³⁶⁴(27) pencereler gibi açılınca birbirlerini görüp sohbet iderek şuyı

---

³⁶⁰ Zâhir(A. i. ve s.): 1. Meydanda olan, görünen, açık ve belli olan (şey). 2. Bir şeyin görünen tarafı, dış yüzü, dış görünüşü. Karşıtı: Bâtın

3. tasavvuf. (âlem-i zâhir'den kısaltma yoluyla) Görünen âlem. 4. Tasavvuf ehline göre işin şeklinde kalan, mânâ ehli olmayan kimse. 5. "Varlığı kâinata tecellisiyle âşikâr olan, açık olarak görünen" anlamında esmâ-i hüsnâdandır (Allah'ın en güzel isimlerinden)

6. Anlaşılan, görünüşe göre, gâliba

Zâhir evliyâsı: Evliyâ olarak tanınan, fakat gerçekten ermemiş olan kimse. Zâhir ilimleri: Bâtın ilmi olarak kabul edilen tasavvuf dışındaki din ve dünya ilimleri

Zâhir olmak: Görünür duruma gelmek, açığa çıkmak, meydana çıkmak

Zâhir-bin: birl. s. (Fars. bin "gören"ile) Birşeyinsâdededışyüzünü gören. Zâhîrbînâne z. (Fars. bin "gören" ve -âne ekiyle) Sâdece dış görünüşe bakarak, gelişi güzel. Zâhire: Zâhir kelimesinin tamlamalarda ortaya çıkan aynı mânâdaki müennes şekli. Zâhir(A. i.)zehr – zuhûr "kabarmak, taşmak"tan zâhir (Deniz için)Coşkun, taşkın:Zâhir(A. i.):zuhûr "parlamak"tan zâhir) Parlak: "Necm-i zâhir: Parlak yıldız Zâhire: sîf. Zâhir kelimesinin tamlamalarda ortaya çıkan aynı mânâdaki müennes şekli.

Zâhir(A. i. ve s.):zahr "yardım etmek"ten zahir) Yardım eden, destekleyen, arka çıkan (kimse), yardımcı.

³⁶¹ qarın(E. T.):1. İnsan ve hayvan vücûdunun kaburgaların kenarından kasıklara kadar olan ve iç boşluğunda mîde, bağırsak, böbrek, safra kesesi, rahim, dalak, karaciğer gibi organlar bulunan kısmı, batın. 2. Rahim, döl yatağı

³⁶² Berg/berk(E. t. s. ve z.): 1. Sağlam, kuvvetli. 2. Sert, katı, dayanıklı

berk(A. i): Şimşek

Berk urmak: Şimşek çakmak, şimşek çakar gibi parıldamak

Berkî (s. (nispet eki -i ile) Şimşek gibi, şimşeği andıran

Berkıyye (s. Berkî kelimesinin tamlamalarda ortaya çıkan aynı mânâdaki müennes şekli

Berg/berk(F. i.): Yaprak

Berg-i itrî: Süsleme sanatımızda tezhipte, çinilerde kullanılan, kenarları tırtıllı büyük yaprak motifi. Berg-i sebz:1. Yeşil yaprak. 2. mec. Hediye. Berg ü bar:1. Yaprak ve meyve. 2. mec. Sermâye, mal Berg ünevâ: Geçinecek şey, maişet Berk-rîz (birl. sîf. (Fars. rîz "döken" ile)1. Yaprak döken. 2. i. Sonbahar.

³⁶³ Ferik(A.i): 1. İnsan topluluğu. 2. . Eskiden firka kumandanlarına verilen unvan. 3. Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra Osmanlı ordusunda kolorduyu meydana getiren yedi birlikten biri.

Bu kelime cümlede insan topluluğu, grup anlamında kullanılmıştır.

³⁶⁴ takı. (Eski Türk. takı, tak-mak'tan zarf-fiil ekinin kalıplaşmasıyla tak-ı > dakı > dağı > dağı > dahi) "Fazla olarak, üstelik, daha, bile, de" anlamlarına gelen kuvvetlendirme sözü. [E. T. Türk. de "bundan başka, aynı zamanda, başka, diğer, daha çok, henüz, hâlâ, bundan sonra, artık, yine" gibi anlamlara gelen kelime bu mânâlarını gittikçe kaybetmiştir. Bugün başlıca "de" ve "bile" anlamlarında kullanılmaktadır].

selâmetle geçüp öte³⁶⁵ yakaya³⁶⁶ çıktılar. Hâk Te‘âlâ’nın فَرَقْنَا بَيْنَكُمْ (28) الْبَحْرَ³⁶⁷ buyurması budur. فَأَنْجَيْنَاكُمْ³⁶⁸ Ya’nî sizleri deñizden selâmete çıkardık ve Fir‘avun’un ‘azâbından kurtardık. ³⁶⁹ وَأَعْرَضْنَا (29) الْفِرْعَوْنَ³⁷⁰ Ya’nî Fir‘avun’ı ve etbâ‘ını³⁷¹ bütün gark³⁷²eyledik. İmdi kaçanki Fir‘avun deñiz kenarına irişdi, gördi ki deñiz (30)yol yol³⁷³ yarılmış. Andan dönüp kavmine didiki “Gördünüz mi deñiz benim heybetimden nice³⁷⁴ yol yol yarıldı ki benden kaçan (31) kullarıma erişeyim deyü, kavmine giriñ deñize deyü emr itdi. ” Kavmi heybetlenüp korhdılar girmege. Ba‘zılar didiler ki (32)“Eger Rab iseñ Mūsâ girdiği gibi sende gir. ” didiler. Ve Fir‘avun bir aygır edhem ata biner idi. Anuñ atlularının içinde(33)kısrağa³⁷⁵ biner³⁷⁶ bir dâne yok idi. Hâzret-i Cebrâ‘il³⁷⁷ bir kısrağâ

³⁶⁵ Öte(i.) i. (Eski Türk. öte, öt-mek “geçmek, saplanmak, yarıp içine girmek”ten zarf - fiil ekinin kalıplaşmasıyla öt-e). 1. Daha uzaktaki yer, iki uzaklıktan daha uzak olanı. Karşıtı: Beri. 2. Öbür taraf, öbür yan, uzakça olan yer [Birinci anlama göre daha yakın bir mesâfeyi belirtir]. 3. Bir şeyin geri kalanı, ondan sonrası. 4. Bir şeyin arkasında, ilerisinde bulunan şey, yer, mâverâ. 5. (Zaman bildiren kelimelerle) Uzaktaki zaman, ilerideki zaman. 6. sif. Uzakta bulunan, daha uzak olan, uzakta kalan. 7. takı. -den daha ileri, daha ileri derecede, çok daha, ziyâde.

Bu kelime metinde uzakta bulunan, daha uzaktaki yer manasında kullanılmıştır.

³⁶⁶ Yaka: i. (Eski Türk. yaka “uç, sınır”, yak-mak “yakın olmak”tan) [Kelime Türkçe’den komşu dillere de geçmiştir]. 1. Giyeceklerin boynun etrâfına gelen kısmı ve bu kısma eklenen türlü biçimdeki parça. 2. Kıyı, sâhil. 3. Semt. 4. Eğik arâzi, dağ yamacı. 5. inşaat. Saçaklarda suyun içeriye sızmasını önlemek için olukla kiremit arasına konan mâdenî levha. 6. inşaat. Çatıda baca kenarında etek parçasını tutturmakta kullanılan mâdenî şerit. 7. deniz. Yelkenlerin kenarları ve köşeleri. aka akçesi (parası): târih. Yeniçeri askerlerine devlet tarafından dağıtılan kumaşların diktirilmesi için verilen terzi parası. Yaka bir tarafta, paça bir tarafta: Üstü başı darmadağın bir şekilde. Yaka ısırma: Çok şaşılma bir olay karşısında, “Allah esirgesin” anlamında yakasını ısırma.

Bu kelime metinde semt, mekan anlamında kullanılmıştır.

³⁶⁷ Kur‘ân,(Bakara) 2/50: «Hani, sizin için (Kızıl)denizi yarmıştık»

³⁶⁸ Kur‘ân,(Bakara) 2/50: « sizi (geçirerek, işkenceli hayattan) kurtarmış, »

³⁶⁹ Kur‘ân,(Bakara) 2/50: «ve boğmuştuk»

³⁷⁰ Kur‘ân,(Bakara) 2/50: « Fir‘avun (ve) soyunu/adamlarını da»

³⁷¹ Etbâ‘ (A. i.):1. Bir kimseye tâbi olanlar, ona uyanlar. 2. Hizmetkârlar

³⁷² ğark(A. i.): 1. (Suya) batma, (suya) batırma, (suda) boğulma. 2. mec. Bir şeyle aşırı derecede dolmuş olma, bir şeye batmış, boğulmuş halde bulunma, müstağrak.

Gark-âb: birl. sif. (Fars. âb “su” ile > ğark-ı âb’ dan) 1. Suya batmış, boğulmuş. 2. i. Suya batma, boğulma âfeti

³⁷³ Yol yol: Çizgi çizgi, çizgiler hâlinde.

³⁷⁴ Nice: s. (< ne+ce < ne+çe) 1. Çok, pek çok, birçok. 2. zf. E. T. Türk. ve halk ağzı. Nasıl. Nice bir: E. T. Türk. Ne vakte kadar, daha ne kadar. Nice nice: Çok, pek çok.

Metinde bu kelime nasıl manasında kullanılmıştır.

³⁷⁵ kısrağâ:i. (Eski Türkçe’den beri kullanılır, kısır’dan küçültme ekiyle kısır+ak) [Başlangıçta henüz yavrulmamış genç atlara kısrağâ denilirken kelime daha sonra genelleşmiştir] Dişi at

³⁷⁶ Metinde biner şeklinde yazılmış ancak anlam olarak uymuyor. Aslında benzer yazılması gerekiyordu.

³⁷⁷ Cebrâ‘il(a. i.): Dört büyük melekten biri. İllâhî emirleri meleklerle ve peygamberlere ulaştırma vahiy meleğidir. [Diğer üçü Azrâil,Mikâ‘il, İsrâfil’ dir]

Mikâ‘il: Dört büyük melekten kulların rızıklarını taksim etmekle görevli olanı

Azrâ‘il: Dört büyük melekten, Allah’ın emriyle insanların canını almakla görevlendirilmiş olanı, ölüm meleği.

İsrâfil: Dört büyük melekten, öttüreceği boru ile kıyâmet gününü bildirmekle görevli olanı.

binüp Fir'avun'un atımın öñüne gelince kızmış gibi fercinden (34) şey ağıtdı. Fir'avun'un aygırı anuñ koñusını alup ardınca deñize daldı. Fir'avun anı alı kovmağa³⁷⁸ kâdir olmadı. (35) Hemân ardınca kuşur³⁷⁹ atluları dağı daldılar. Hâzret-i Mikâ'il gelüp ayakdaşlarıñıza irişin deyü kâmusını sürdi kimse kalmadı. [31 b] (1)Kaçanki öñlerince giden Cebrâ'il öte yakaya çıktı. Haq Te'alâ deñize emr eyledi. Birbirine kavuşup Fir'avun ile kavminiñ (2)kâmusını ğarq eyledi. İmdi deñiziñ bu taraf ile öte tarafınıñ arası dört mil³⁸⁰ya dört fersah³⁸¹idi ve ol kulzum³⁸²(3) deñizidir. Fâris³⁸³ deñiziniñ bir ucudur ve ba'zılar "Ol Mışır'ın ardında Asâf dirler bir denizdir." didiler. Fir'avun'un kavminiñ (4)ğarq olması Benî İsrâ'il'e bir hüccet³⁸⁴ burhân³⁸⁵olmağla³⁸⁶ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ buyurdu. Ya'nî anlarıñ ğarq olduklarını sizler (5)gördiñiz idi. Ba'zılar didiki anlarıñ leşlerin deñiz kenârlara çıkardıkda gördiler. Fir'avun'un ğarq olması 'âşure' (6)günü

³⁷⁸ kovmak-koğmak(Eski Türk. *kov-mak*): 1. Uzaklaşmasını, gitmesini sert bir şekilde söylemek, yanından defetmek. 2. Bir yerden sürüp çıkarmak. 3. Görevine son vermek, işinden atmak. 4. mec. Ortadan kaldırmak, varlığına son vermek. 5. *E. T. Türk.* Arkasına düşmek, tâkip etmek, kovalamak, izlemek. koymak(Eski Türk. *koğ-mak*) (-i / -e) 1. (Bir yere) Bırakmak, (bir yere) yerleştirmek. 2. (Birini) Bir işe yerleştirmek, tâyin etmek. 3. Katmak. 4. Öne sürmek, fedâ etmek, vermek. 5. Yazmak. 6. Uyulması gereken kuralları belirlemek, vazetmek. 7. (Bir yiyeceği) Pişirmek üzere hazırlayıp ateşe oturtmak. 8. (Bütçede) Belli bir ödeneği belli bir husus için kullanmak üzere ayırmak. 9. mec. İçine işleyecek şekilde tesir etmek, etkilemek, dokunma. 10. Bırakmak, terketmek. 11. İzin vermek, serbest bırakmak, ellememek. 12. *E. T. Türk.* Alıkoymak.

Kelime metinde alı koymak manasında kullanılmıştır.

³⁷⁹ kuşur(A. i.): 1. Eksiklik, noksan. 2. Sakatlık, özür, hatâ. 3. Yersiz davranış, suç, kabahat. 4. Bir şeyden geriye kalan miktar. 5. (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Bir şeyin kötüsü. *Kusur bulmak*: Bir şeydeki eksiklik ve hatâyı araştırıp bulmak.

kuşūr (A. i.)(kaşır'ın çoğul şekli *kuşūr*): *Kasırlar, köşkler.*

Kelime metinde sakatlık, özür manasında kullanılmıştır.

³⁸⁰ Mil(A. i.): Uzunluğu ülkeden ülkeye değişen bir uzaklık ölçüsü birimidir.

Mil-i a'sârî: Kilometre. Mil-i bahrî: Deniz mili, 1852 metre, ekvator yayı uzunluğunun 3600'de biri. Mil-i berrî: Kara mili, 1609,3 metre. Mil-i coğrâfi: Coğrafyada kullanılan mil, coğrafi mil, 1852 metre. Mil-i şer'î: 4000 adıma eşit uzunluk.

³⁸¹ fersah(A. i.): 3 millik uzaklık ölçüsü [Yaklaşık 5 kilometre olup kullanıldığı yere ve zamâna göre uzunluğu değişmiştir]

Fersah fersah: Çok, pek çok.

³⁸² kulzum(A. i.): Deniz: "Bahr-i kulzüm: Kızıldeniz. Asya ile Afrika'yı ayıran deniz

³⁸³Fâris: Hint Okyanusu

³⁸⁴ hüccet (A. i.): 1. Delil, vesîka, senet, belge. 2. Şeriat mahkemeleri kadıları tarafından düzenlenen resmî belge.

3. mantık. Bir önermenin doğruluğunu ispat etmeye yarayan ve daha önce doğru diye kabul edilen önerme, tanıt. Hüccet akçesi: Eskiden mahkemelerde kadıların verdiği hükmü bildiren ilâmlardan alınan para. Hüccetullah:

1. İnsanların doğru yolu bulmaları için Allah'ın ortaya koyduğu delil. 2. tasavvuf. İnsân-ı kâmil.

³⁸⁵ burhân(A. i.): Kanıt, delil, hüccet, beyine.

³⁸⁶ *Qur'an*, (Bakara) 2/50: « siz bakıp dururken (gözlerinizin önünde)

muvâfık³⁸⁷ geldi. Mûsâ'nın hulâşayla³⁸⁸ (Hâzret-i Mûsâ Hâk Te'âlâ'ya şükri için ol günleri oruç tutdı.)³⁸⁹ وَإِذْ وَعَدْنَا³⁹⁰ Ya'nî bizler va'ad³⁹¹ eyledikde zîrâ va'adda Hâk Te'âlâ 'dan (7) emirdür. Ve Mûsâ'dan kabûl itmekdir ve ol Hâk Te'âlâ Mûsâ'ya kitâb virmek va'ade eyitdi. Ve Musâ mişkâte³⁹² (8) varmağı va'ad itdi idi.³⁹³ مَوْسَى 'ibrî³⁹⁴ ismidir ve 'Arabî'de Mûsâ³⁹⁵ iki kelimededen mürekkebdir. Mû şudur ve Sâ (8) ağacdır. Aşlı şâ idi sîne tebdîl olundu. Çünkü Hâzret-i Mûsâ'yı tahta içre³⁹⁶ şuda buldılar, andan Mûsâ denildi. (9)³⁹⁷ يَا نَبِيَّنا أَرْبَعِينَ لَيْلَةً³⁹⁸ Ya'nî zi'l-ka'deniñ³⁹⁸ otuzı tamâm olup on günde zi'l-ħicceden³⁹⁹ gice. Bunda leyle ile dimege (10) bâ'is gündüzi yâd itmeyüp 'arabî ayları ayın

³⁸⁷ muvâfık(A. sıf.): 1. Uygun, münâsip. 2. i. Aynı tarafı destekleyen, aynı görüşü paylaşan, birbirine muhâlif olmayan kimselerden her biri.

Muvâfık bulmak (görmek): Uygun görmek.

Muvâfık gelmek: Uygun, elverişli görünmek. Muvâfık olmak (düşmek): Uygun olmak

³⁸⁸ hulâşa(A. i.): 1. Bir sözün veya yazının özünü belirten kısaltılmış şekli. 2. Sözün kıtası, sonuç olarak, hâsıl-ı kelâm. 3. Bir maddenin alkol, eter gibi eritici maddelerle ayrılmış özü, saf ve hâlis olan kısmı.

Hulâsa etmek: (Bir sözü, yazıyı veya fikri) Ayrıntıdan kurtarmak, özünü aksettirecek şekilde kısaltmak, özünü belirtecek şekilde anlatmak.

Hulâsa-i kelâm: Sözün kıtası. Hulâsâtü'l-hulâsa:1. Özün özü, en son varılan sonuç. 2. Eskiden bâzı kitapların kısaltılmış şekillerinden yapılan kısaltma, özetin özeti.

³⁸⁹ Parantezle gösterilen bölüm metinde sağ yan tarafa yazılmıştır. Buranın hocası tarafından daha sonra eklendiği düşünülmektedir.

³⁹⁰ *Kur'an, (Bakara) 2/51: «Hani söz vermiştik»*

³⁹¹ *Kur'an, (Bakara) 2/51: «Hani söz vermiştik»*

³⁹² mişkât(A.i.): Bir iş için önceden belirtilen süre, tespit edilen vakit

³⁹³ *Kur'an, (Bakara) 2/51: «Musa'ya*

³⁹⁴ 'ibrî (A.sıf.): İbrânî, yahûdi.

³⁹⁵ Mûsâ(A.sıf.): işâ' "vasiyet etmek, vasî tâyin etmek"ten mûsâ)1. Vasiyet edilen, vasiyet olunan. 2. Vasî seçilmiş, vasî tâyin edilmiş (kimse). Mûsâ-bih: Vasiyet edilen şey. Mûsâ-leh: Kendisine vasiyet olunan, vasiyetle bir şey bırakılan kimse. Kelimenin aslının İbrânîce "su" anlamındaki mu ve "ağaç" anlamındaki şa'dan oluşan Moşa olduğu, su ve ağacın yanında veya sudaki bir sandık içinde bulunduğu için Mûsâ'ya bu adın verildiği belirtilmektedir. Hem Yahudilik ve Hıristiyanlığa hem de İslâm'a göre büyük bir peygamber ve İsrâiloğulları'nı Firavun'un zulmünden kurtarıp hürriyete kavuşturan bir liderdir. Hakkında Ahd-i Atık'ın Tevrat dışındaki bölümleriyle Ahd-i Cedîd'de kısmen bilgi bulunmakla birlikte onunla ilgili yegâne kaynak Tevrat ile Kur'an-ı Kerîm'dir. Tevrat'ın hemen hemen tamamı Hz. Mûsâ'nın ve önderliğini yaptığı İsrâiloğulları'nın tarihinden ibarettir.

³⁹⁶ içre (takı. (iç'ten yön ekiyle iç-re): E. T. Türk. İçinde, arasında, -de.

³⁹⁷ *Kur'an, (Bakara) 2/51: « kırk gece (Tûr'da vahyetmek için)*

³⁹⁸ zi'l-ka'de(i. (A. zi'l-ka'de): Arabî ayların şevval ile zilhicce arasında kalan on birincisi.

³⁹⁹ zi'l-ħicce (i. (A. zi "sâhip" ve ħicce "haccetme" ile zi'l-ħicce): Arabî ayların, zilkâde ile muharrem arasında 1- Muharrem:1.Hicrî senenin veya kamerî yılın birinci ayı, aşûre ayı [Kısaltması seneyi gösteren rakamlardan sonra konan "م" (mim)dir. 2. İslâm dîninde kesin olarak yasaklanmış, haram edilmiş (şey) 2- Safer:Arabî ayların muharremle rebülevvel arasında kalan ikincisi [Kısaltması, seneyi gösteren rakamdan sonra konan (ص)']dır. Saferan – Seferan (i. (Ar. tesniye eki -ân ile) Muharrem ve sefer ayları. 3- Rebî'ül-evvel (rebi' "ilkbahar; dördte bir" ve evvel "ilk" ile rebî'u'l-evvel):Arabî ayların safer ile rebiyülâhîr arasında kalan üçüncüsü [Kısaltması, seneyi gösteren rakamdan sonra konan (ل)']dır] 4- Rebî'ül-âhîr(rebi' "ilkbahar; dördte bir" ve âhîr "son, sonuncu" ile rebî'u'l-âhîr):Arabî ayların rebiyülevvel ile cemâziyelevvel arasında kalan dördüncüsü [Kısaltması, seneyi gösteren rakamdan sonra konan (ر)']dır]. 5- Cemâziyel evvel: Arabî ayların rebülâhîr ile cemâziyelâhîr arasında kalan beşincisi [Kısaltması seneyi gösteren rakamdan sonra konan (ج)']dır]. 6- Cemâziyel âhîr:Arabî ayların

yürümesiyle terkîb ⁴⁰⁰ olduğundan ve bâ'zılar karanlık aydınlıktan (11) evvel gelmesi için didiler. Bunda 'ulemâ ⁴⁰¹ hikâyet iderler ki kaçanki Hâk Te'âlâ Benî İsrâ'îl'i deñizden necât ⁴⁰² virüp düşmânlarını (12) ğark eyledi. Anlarıñ ise ne kitâbı ve ne şer'ini ⁴⁰³ var idi ki anuñ üzerine olalar. Hâk Te'âlâ Mûsâ'ya va'de(13)itdi idiki saña Tivrât'ı indirem deyü, andan Mûsâ kavmine ben miķâte Rabb'ime gidüp sizlere kitâb gettreyim. (14) Anda ideceñizi ⁴⁰⁴ ve kulluĝuñuzu beyân idüp emri üzere 'amel iderseñiz, kırk gice gidüp gelmege va'ad itdi. (15) Ve qarındâşı Hâzret-i Hârûn'ı üzerlerine yerine halife itdi. Kaçanki gitmesine va'ad geldi. Hâzret-i Cebrâ'îl 'aleyhi's-(16) selâm aña bir at getürdiki adı ber hayât ⁴⁰⁵ idi. Zîrâ qanıĝı yere ve şey'e başsa hayât bulur idi. (17) Aña binüp Rabbi'ne miķâte gitmege anı sâmiri ⁴⁰⁶ nâm kişi gördi. Kendi kıyumcı idi adı miķâ idi ibn-i (18) 'Abbâs radıya'l-lâhu 'anhümâ adı Mûsâ bin Zâfer'dir buyurdu. Ba'zılar anı

---

cemâziyelevvel ile recep arasında kalan altıncısı [Kısaltması seneyi gösteren rakamdan sonra konan (ج)dir].

7- Receb:Arabî ayların cemâziyelâhir ile şâban arasında kalan yedincisi, üç ayların ilki [Kısaltması seneyi gösteren rakamdan sonra konan (ب)dir]8- Şâban: Arabî ayların recep ile ramazan arasında kalan sekizincisi [Kısaltması seneyi gösteren rakamdan sonra konan şın'dır (ش)]. 9- Ramazan:Arabî ayların şâban ve şevval arasında kalan ve devâmı boyunca oruç tutulan dokuzuncu ayı [Kısaltması, seneyi gösteren rakamdan sonra konan "nun" (ن)dur]10- Şevval: Arabî ayların, ramazanla zilkâde arasında kalan ve ilk üç günü ramazan bayramı olan onuncusu [Kısaltması seneyi gösteren rakamdan sonra konan (د)dir]. kalan ve onuncu günü kurban bayramı olan on ikincisi.

"Haram ayları" yani hürmet ayları, İslam öncesi Arap toplumunda kullanılan ay adlarına göre savaşmanın yasak kabul edildiĝi Zilkâde, Zilhicce, Muharrem, Receb aylarıdır.

⁴⁰⁰ Terkîb(A. i.): 1. Birkaç şey birleşip yeni bir şey meydana getirme. 2. Bu birleşme sonunda meydana gelen şey.

3. Bir sanat eserinde şekillerin, renklerin birbirine uygun biçimde düzenlenmesi, kompozisyon.

Terkîb-i izâfi: dilb. İsim tamlaması. Terkîb-i izâfi-i gayr-ı muayyen: Belirsiz isim tamlaması. Terkîb-i izâfi-i muayyen: Belirli isim tamlaması. Terkîb-i tavsîfi: Sıfat tamlaması. Terkîbî s. (nispet eki -i ile) Terkîbe dayanan, terkiyle ilgili

⁴⁰¹ 'ulemâ(A. i.): 1. Âlimler, bilginler. 2. Eskiden kendilerine mahsus bir kıyâfetleri olan müderris, müftü, kadı, vâiz vb. ilmiye sınıfı mensupları, din bilginleri. Ulemâ-yı âmilin: İlmin gerektirdiĝi şekilde davranan din adamları. Ulemâ-yı rûsum: Dînin zâhirî hükümlerini ve dünya ilimlerini bilen âlimler

⁴⁰² Necât(A. i.): Kurtulma, kurtuluş, halâs

Necat bulmak: Kurtulmak, selâmete ermektir.

⁴⁰³ Şer'î (A. i.): şer' "şerîat" ve nispet eki -i ile şer'iŞerîatla ilgili, şerîata uygun.

Şer'îi dirhem: Zekât, diyet vb. dîni hükümlerde müteber olan on dört kıratlık gümüş para, dirhem-i şer'î. Şer'î siciller: Şeriye sicilleri.

Şer'î vergi: Şerîat gereĝince alınan zekât, öşür, haraç ve cizye vergileri. Şer'iyye sıf. Şer'î kelimesinin tamlamalarda ortaya çıkan aynı mânâdaki müennes şekli

⁴⁰⁴ ideceĝinizi

⁴⁰⁵ ber hayât (sıf. (F. ber- "üzere" ve Ar. hayât "yaşama" ile ber-hayât) Hayatta, canlı, sağ, diri. Berhayat olmak: Yaşamakta olmak, sağ bulunmak.

⁴⁰⁶ Sâmirî:(A. sıf.):Hz. Mûsâ Tûr'a çıktığında İsrâiloĝulları'nı altından yaptıĝı buzaĝıya tapmaya sevkeden kişi.

Sâmirî: Yahudilerle benzer inanç ve ibadetlere sahip olan, ancak ayrı bir grup olarak varlığını sürdüren dinî-etnik topluluk.

“Sāmīrā nām vilayetindendir. ” didi ve ba‘zılar (19)“Kırmān’dandır. ⁴⁰⁷” didi. Ve bā‘zılar “Benî İsrā’îl’den bir kabîle var anlara Sāmīre⁴⁰⁸dirler, anlardandır. ” didiler. Ve ol münāfık (20)idi. İslām izhār idüp öküze tapān kavimden idi. Kaçan Cebrā’îl’i ol atn̄ üzerinde gördi ve (21) gördüki ol atn̄ her başdığı yer yeşillenir. Fi’l-hāl⁴⁰⁹ kendi kendine didiki bunda bir ulu şān (22)vardır. Ve bā‘zılar didiki Cebrā’îl’i deñize girerken Fir’avun’uñ önünde gördi, at üzerinde hemān (23)atn̄ başdığı yerden bir avuç toprak alup yanında şakladı. Ve bildi ki anı şey’e koysa ol şey (24)hayāt bulur. Kaçanki Mūsā Tūr’a gitdi ve anda kırk gice eğlendi ve aña Tevrāt’ı zebercedden ⁴¹⁰tahtalar(25) üzere yazılı indirdi ve kendine yakın idüp behçi eyledi. Ve Tevrāt yazılırken Mūsā kalemleriñ çizildiğın⁴¹¹ (26)işitdi, yakınlığından ve ba‘zılar didiki anda kırk gice kaldı. Kendine bir şey’ zühür itmedi tā Tūr’dan (27)aşağı inince⁴¹² kadar ve kaçan Benî İsrā’îl Mışır’dan çıkarken Kıbtîlerden çok gümüş altun avādānlık⁴¹³eyreti⁴¹⁴ (28) aldılar idi. Çünkü Fir’avun ve kavmi helāk oldılar. Ol avādānlıklar kendilerine kaldı kaçanki Mūsā kalkup (29) Tūr’a gitdi. Sāmīrî anlara didiki Kıbtîlerden eyreti aldığn̄ız avādānlıklar anlar size hārāmdır. Bir çukur (30) kazup anları defn eyleyin. Tā Mūsā gelince kadar Mūsā geldikde ne ray ⁴¹⁵iderse öyle idiñ. Ba‘zılar bunı(31)anlara Hāzret-i Hārūn emr itdi didiler. Kaçanki ol avādānlıklar cem’ oldı. Sāmīrî olup üç günde anı (32)buzāğı şeklinde

⁴⁰⁷Kırmān: İnan’da bir şehir ve bu şehrin merkez olduğu idarî bölge. İnan’ın ortasındaki Deştülüt çölünün güneybatısını kuşatan dağlık kesimde, m. 240 yılına doğru Sāsānî İmparatoru I. Erdeşîr’in emriyle ileri bir savunma merkezi olarak kurulmuştur.

⁴⁰⁸Sāmīre: Yahudilerle benzer inanç ve ibadetlere sahip olan, ancak ayrı bir grup olarak varlığını sürdüren dinî-etnik topluluk.

⁴⁰⁹Fi’l-hāl:zf. (A. Harf-i cer fi-, harf-i târif el- ve hāl ile fi’l-hāl) O anda, hemen şimdi

⁴¹⁰Zeberced(A. i.): Cam parlaklığında, açık yeşil renkte tabî magnezyum ve demir silikat, krizolit, olivin, perido.

Zebercedi: Zebercet renginde, fıstıkî yeşil.

⁴¹¹çizildiğini şeklinde olması gerekirken belirtme hali eki kullanılmadan yazılmıştır.

⁴¹²İninceye şeklinde olması gerekirken konuşma ağızıyla yazılmıştır.

⁴¹³Avādānlık: Bir şeyi onarmak veya bir işi yapmak için genellikle el ile kullanılan âlet takımı, araç, alet.

⁴¹⁴Eyreti(A. sıf.)‘âriyet “emânet, ödünç”ten ‘âriyeti kelimesinin göçüşmeli bir şekli):1. Geri verilmek üzere ödünç olarak alınmış, âriyet. 2. Bir şeyin aslından olmayıp sonradan ilâve edilmiş bulunan, takma, ekleme. 3. İyi yerleşmemiş, yerini bulmamış. 4. Geçici, muvakkatEğreti almak: Ödünç almak. Eğreti oturmak: Hemen kalkacakmış gibi oturmak, ilişmek. Eğreti vermek: Ödünç vermek. Eğretiye almak: Bir yapının alt kısmını onarmak için üstünü askıya almak, destek üstünde durdurmak.

⁴¹⁵Ray(A.i.): Rey kelimesinin eski metinlerde geçen Farsçalaşmış şekli. Oy, fikir, görüş, düşünce. Sonuna geldiği kelimelere “... fikirli, ... düşünceli” anlamı katarak Farsça usûlüyle birleşik sıfatlar yapar [Nazımda -râ şeklinde de kullanılır]: Bed-ray: Kötü fikirli. Hod-ray: Bildiğinden şaşmayan. Nîk-ray: İyi fikirli. Tîre-ray: Karanlık fikirli

Ray(İng. Rail-Lat.):Tren, tramvay gibi taşıtların üzerinde gittiği, bu iş için yapılmış uygun kesitli demirden çubuk şeklinde yol.

Rây(F.i.):Hindistan hükümdarlarına verilen unvan.

Biz burada Arapça olan kelimeyi temel alacağız. Kelime oy, fikir anlamında kullanılmıştır.

bir şey' yaptı. Andan Hâzret-i Cebrâ'il'in atınıñ ayağı altından aldığı toprağı içerüsine(33) koyduğıyla cevâhirlle ⁴¹⁶donanmış altundan bir buzağı oldu. Başladı buzağı gibi böğürmege. Ba'zılar (34)“Hem bu görer hem yürür idi.” didiler. Andan Sâmirî Benî İsrâ'il'e didiki “Siziñ ve Mûsâ'nıñ Tengrisi budur.”[32 a] (1) Zîrâ Mûsâ bunu bunda unutdı. Dönüp bunu aramağa çıkdı. Zîrâ Benî İsrâ'il va'd itdigi (2) kırk giceyi gündüz ile beraber şayup yigirmi gün itdiler. Yigirmi geçüp Mûsâ gelmeyince bu fitneye düşdiler. (3) Ve ba'zılar Mûsâ otuz gice va'd itdi, otuz gice geçüp on dahı ziyâde olup gelmeyince anı vefât (4)itdi, zann itdiler. Ve buzağuyı görüp Sâmirî'niñ sözine aldanup aña sekiz biñ kişi meyl ⁴¹⁷idüp(5) tapdılar ve ba'zılar kamûsı tapdı. Ancağ Hârûn 'aleyhi's-selâm ile on iki biñ kişi kaldı didiler. (6)Bu kavlı şahîhdir andan. ⁴¹⁸ مِنْ بَعْدِهِ Ya'nî buzağuyı kendiñize tengri idüp tapdınız. ⁴¹⁹ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ (7) Ya'nî Mûsâ gitdikden soñra ⁴²⁰ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ Ya'nî sizler 'ibâdeti hağdan gayrıya sezâ ⁴²¹idüp tapup(8) ma'siyete⁴²² düşmeñiz ile nefsiñize zarar itmek ile zâlim olduñuz. ⁴²³ عَنْكُمْ Ya'nî imdi itdiñiz(9) suçunuñdan çekdik ve günâhlarıñızı mahv itdik. ⁴²⁴ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ Ya'nî buzağuya tapup 'ibâdet itdiñizden (10) soñra ⁴²⁵ تَتَشْكُرُونَ Ya'nî belki sizleriñ günâhlarıñızı 'afv idüp kamûñıza itdigim ni'metleri yâd eyleyüp(11) baña şükür iderseñiz. Zîrâ şükruñ aşlı ni'meti derûnda tutup dil ile izhâr ⁴²⁶itmekdir. Küfriñ aşlı

⁴¹⁶ Cevâhir(A.i.): 1. Cevherler. 2. Elmas, zümrüt, pırlanta gibi değerli taşlar.

Cevâhir yumurtlamak: Ukalâca fikir yürütenler, saçmaladığı halde güzel konuştuğunu zannedenler hakkında alay yollu kullanılır, cevher yumurtlamak.

Cevâhirci: 1. Elmas, zümrüt vb. kıymetli taşları işleyip süs eşyası ve takı yapan, mücevher alıp satan kimse, kuyumcu, elmasçı. 2. *teşmil*. Mücevherci dükkânı, kuyumcu dükkânı.

⁴¹⁷ Meyl idüb: Bir yöne doğru yönelmek, eğilmek, eğik duruma gelmek. *mec.* (Bir kimseye veya bir şeye) Yönelmek, sevgi, ilgi, alâka göstermek, istek ve arzu duymak.

Meyil(A.i.):1. Eğilme veya bir yana eğilmiş olma, eğik durma hâli, eğim, eğiklik. 2. *mec.* Bir kimse veya şeye diğerlerinden fazla eğilim, sevgi, istek ve ilgi gösterme, temâyül.

Meyil vermek (bağlamak):1. Bir şeyi eğmek, eğik duruma getirmek, eğiklik sağlamak.

2. *mec.* Gönül vermek, sevmek

Meyletme: z. (meyl'in tenvinli şekli) Eğilerek, meylederek.

Meyliyyât(A. i.):[Türkçe'de türetilmiştir] İrâdeli veya irâdesiz olarak bir tarafa yönelen, meyleden istekler, arzular, meyiller.

⁴¹⁸ *Qur'an*,(Bakara) 2/51: « onun arkasından»

⁴¹⁹ *Qur'an*,(Bakara) 2/51: «. Sonra (o, Tûr'a gidince buzağıyı (bir tanrı) edinmişsiniz. »

⁴²⁰ *Qur'an*,(Bakara) 2/51: « siz kendinize yazık ederek»

⁴²¹ Sezâ(F.s.): Yaraşır, uygun, lâyıık.

sezâvar(s. (Fars. sezâ ve -vâr ekiyle sezâ-vâr)) Lâyık olan, lâyıık, sezâ

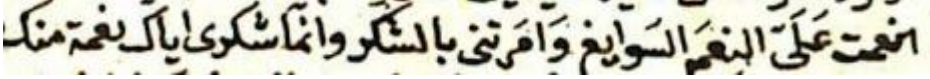
⁴²² ma'siyete (A. i.):Günah,Âsılık itâatsizlik.

⁴²³ *Qur'an*,(Bakara) 2/52: « Sonra (bu defa içten tevbe edince), sizi affetmiştik. »

⁴²⁴ *Qur'an*,(Bakara) 2/52: « bunun ardından»

⁴²⁵ *Qur'an*,(Bakara) 2/52: « biz de belki şükredersiniz diye

⁴²⁶ izhâr(A. i.)(zuhûr “açığa çıkmak, âşikâr olmak”tan izhâr): Açığa vurma, meydana çıkarma, gösterme, âşikâr etme. İzhâr-ı acz etmek: Bir şeyi yapamayacağını, yapmaktan âciz olduğunu bildirmek

ni‘meti kabûl itmeyüp (12)örtmek olduğu gibi zîrâ zıddıdır. Ve şükür üç vecih üzeredir. Birisi kalbiñ şükriki ni‘meti tutuþ qadrini bilmek. (13) Ve birisi dil ile ni‘met ihsân idene hamd ü şenâ ⁴²⁷itmek. Ve birisi cemî‘⁴²⁸ cevârihi ⁴²⁹ile ni‘metiñ istiḥkāk ⁴³⁰ kadar mükâfâtın (14) itmekdir. Ve ba‘zılar şükür zâhirde ve bâtında ⁴³¹cemî‘ cevârih⁴³² ile ta‘at⁴³³ itmekdir didiler. Ve şükrüñ ḥaḳîḳati ni‘metleriñ(15) qadrin mükâfâtıñ şükür itmekte qâdir olmaqdān ‘âciz olmaqdır didiler. Zîrâ bir ni‘metin şükrine kiþi qâdir olmayuþ ‘âciz (16) olur. Ḥuşuşan ⁴³⁴Ḥaḳ Te‘âlâ’nıñ virdigi ni‘metler ḥesâba gelmez, ḥikâyet olunur. Ḥazret-i Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm Ḥaḳ Te‘âlâ’ya ilahi (17) ⁴³⁵ didi. Ya‘nî ya Rab baña bu kadar asân⁴³⁶ni‘metler (18)ihsân itdiñ, dönüp baña virdigiñ ni‘metler

⁴²⁷ hamd ü şenâ itmek: Allah’ın büyüklüğü ve lutufları karşısında onu methederek şükrünü bildirmek.
hamd(A.i.): Kulun Allah’ın yüceliğini, sonsuz lutf ve ihsânı karşısında yaratana minnet ve şükran duygularını bildirmesi
şenâ(A.i.): Övme, övüş, medih.
⁴²⁸cemî‘(A.sif.)cem‘ “toplamak”tan cemî‘) Bütün, hep, cümle. Cemî cümle: Herkes.Cemîan(z.) (cemî‘’in tenvinli şekli) Hep birden, cümleten, hep, tekml.
⁴²⁹ cevârih(A.i.):1. Av için yetiştirilmiş avcı kuşlar veya hayvanlar, avcı hayvanlar. 2. El, ayak, pençe, gaga vb. tutucu, koparıcı organlar.
⁴³⁰ İstiḥkāk(A.i.): Hakkı olma, hak etme, liyâkat kazanma, lâıyk olma. Hak edilmiş, hak kazanılmış şey, hak.
İstiḥkak kazanmak: Hak elde etmek. İstiḥkāk-ı hars: Bir yerde zirâat yapma hakkına sâhip olma
⁴³¹bâtin (A.i.): İç yüz, dâhil, derûn, zamir. 2. Sır. 3. “Görünmeyen, gizli olan” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dır. 4. sıf. ve i. İçteki, iç yüzdeki, gizli, görünmeyen (şey). Karşıtı: zâhir.
Bâtine: s. Bâtın kelimesinin tamlamalarda ortaya çıkan aynı mânâdaki müennes şekli.
Bâtinen: z. (bâtin’in tenvinli şekli)1. Bâtın bakımından. 2. İçten, kalbenBâtini: s. (Ar. bâtin “iç” ve nispet eki -i ile bâtini)1. İçte olan, iç âlemlerle, sırâ ilgili. 2. i. Bâtinîlik mezhebine mensup olan kimse
Bâtiniyye: sıf. Bâtinî kelimesinin tamlamalarda ortaya çıkan aynı mânâdaki müennes şekli.
Kelime cümelede zahir keliemesinin zıttı olan görünmeyen, gizli manasında kullanılmıştır.
⁴³² cevârih(A.i.)(câriha “yırtıcı kuş; insan organı”nın çoğul şekli): 1. Av için yetiştirilmiş avcı kuşlar veya hayvanlar, avcı hayvanlar. 2. El, ayak, pençe, gaga vb. tutucu, koparıcı organlar.
⁴³³ ta‘at(A.i.): 1. Allah’ın emirlerine uyma, emredilene yapma2. İbâdet, takvâ
Tâat-ver :tür. sıf. (Fars. ver “sâhip” ile) Tâatta bulunan, ibâdet eden
ta‘ât(A.i.): tâ‘at’ın çoğul eki -ât almış şekli ta‘ât) Tâatlar, ibâdetler
⁴³⁴ Ḥuşuşan(A.z.): Bilhassa, hasseten, özellikle
Ḥuşuş(A. i.): 1. Konu, iş, keyfiyet, madde. 2. Has olma, bir kiþi veya şeye mahsus bulunma, ona münhasır olma. 3. Şahâdette ve ikrarda bulunacak bir kiþinin hâkim veya noter huzûruna bizzat gidemeyecek durumda bulunması hâlinde şahâdet ve ikrârını dinlemek üzere bu makamlarca yanına gönderilen vekil.
Ḥuşuşâ(A.z.) Bilhassa, hasseten, özellikle.
Ḥuşuşât(A. i.): Konular, meseleler, maddeler.
⁴³⁵52 الآية - تفسير البغوي - تفسير القرآن الكريم (ksu. edu. sa) Erişim Tarihi: 07. 06. 2022, saat: 10:15
⁴³⁶ Asân(F. s. Ve z.):Kolay
Âsan etmek (eylemek, kılmak): Kolaylaştırmak.
Âsan olmak: Kolay olmak, kolaylaşmak
Âsan-ter: sıf. (Fars. tafdil eki -ter ile) Daha kolay, çok kolay
Âsânî: i. (Fars. mastariyet eki -i ile) Kolaylık, suhûlet

içün saña şükür eylemem emr itdiñ. Henüz baña şükür itmek itdigiñ emriñ (19) oldağı senden ulu ni‘metdir. Anuñ kıanığı seni edā idem Hāḳ Te‘ālā aña vaḫy idüp Ya Mūsā

تَعَلَّمَتِ الْعَالَمُ الذِّي لَمْ يَفُوتْ

(20)

علم حَسْبِي مِنْ عَبْدِي يَعْلَمُ أَنْ مَا بِهِ مِنْ نِعْمَةٍ فَهِيَ مِنِّي

⁴³⁷buyurdu. Ya‘nî Ya Mūsā bir ‘ilm öğrenüp bildigiñ ki andan(21) a‘lā ‘ilm olmaz bir kulum ki kendide olan ni‘meti benden bildi. Ol kıldan baña anı bilmesi kifāyetdir. ⁴³⁸Zirā ‘aynı(22) şükürümedir buyurdu ve Hāzret-i Dāvūd ‘aleyhi’ş-şelātü vesselām

سُبْحَانَ مَنْ جَعَلَ اصْتِرَافَ الْعَبْدِ بِالْعِزِّ

⁴³⁹(23)

عَنْ شُكْرِهِ شُكْرًا كَمَا جَعَلَ اصْتِرَافَ الْعَبْدِ بِالْعِزِّ عَنِ اصْتِرَافِ مَعْرِفَتِهِ

⁴⁴⁰buyurdu. Ya‘nî ol her neḳāyisden⁴⁴¹ münezzeh olan (24) ḫālīḳ⁴⁴²ki kulumuñ virdigi ni‘metiñ şükürine ‘āciz olmasını ‘ayn⁴⁴³kendine şükür itmek ide kendi zāt-ı‘aliyyesi ma‘firedinde⁴⁴⁴ (25) kulumuñ ‘āciz olüp anuñ ol ‘aczi i‘tirāfını ‘ayn bilmesi tutduğı gibi

Âsânlık: Kolaylık

⁴³⁷ Hâzin, a. g. e. , C. I, s. 46.

⁴³⁸ Kifāyet(A. i.): 1. Yeter miktarda olma, yetişme, elverme, kâfi olma. 2. Bir işi yapma hususunda başkasına ihtiyaç göstermeyecek güçte olma, yeterlik

⁴³⁹ 52 الآية - البقرة - تفسير البغوي - تفسير القرآن الكريم (ksu. edu. sa)Erişim Tarihi: 07. 06. 2022, saat: 11:00

⁴⁴⁰ Hâzin, a. g. e. , C. I, s. 46.

⁴⁴¹ Neḳāyis (A.i.): Eksiklikler, noksanlıklar

⁴⁴² Ḫālīḳ(A.i.): Yaratıcı, yaratan, esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dır.

Hâlik-ı biçun: Kendisine “niçin, neden” denmeyecek olan eşsiz yaratıcı, Allah

hâlik(A.s.):1. Helâk olan, helâk olacak durumda bulunan, fânî. 2. Ölüme sebep olan, öldürücü: “Türâb-ı hâlik: Arsenik.

Hâlikiyet(A.i.): ḫālḳ “yaratmak”tan yapma master eki -iyyet ile ḫālīḳiyyet) Yaratıcılık, yaratma işi.

⁴⁴³ ‘ayn(A. i.): 1. Göz. 2. Kaynak, pınar. 3. Bir şeyin aslı, kendisi, tâ kendisi, zâtı. 4. Gözle görülen şey, nesne, maddî varlık

Ayne’l-yakin:

1. Görülerek elde edilen kesin bilgi. 2. tasavvuf. İlme’l-yakin ve hakka’l-yakin arasındaki keşif ve müşâhede yoluyla varılan bilginin ikinci mertebesi

3. Gözle görmüş gibi, kesin olarak

4. tasavvuf. Keşif ve müşâhede yoluyla

Aynü’l-devle: “Devletin gözü” anlamında atabeklere ve vezirlere verilen unvan. Aynü’l-hayat: Hayat çeşmesi, dirilik veren su, âb-ı hayat. Aynü’l-kemal: Nazar değmesini önleyen bakış.

Aynî: sıf. (nispet eki -i ile) Ayn ile ilgili. Ayniyye: sıf. Aynî kelimesinin tamlamalarda ortaya çıkan aynı mânâdaki müennes şekli. “Emrâz-ı ayniyye: Göz hastalıkları.

⁴⁴⁴ ma‘fired(A. i.): İş yapma hususundaki ustalık, beceriklilik, hüner, mahâret

2. mec. Bir kimsenin uygun olmayan, hoş gitmeyen, garip karşılanan hal ve davranışı, tuhafılık

3. Bilgi, ilim: “Mârifet-i akliyye: Akla âit, akılla kazanılan bilgi.

4. Varlıkların hakikatini ve ilâhî sırları tefekkür, keşif ve ilham yoluyla kavrama, gerçeği bilme, irfan

şükürde 'âcizlige i'tirâfi aşlı şükürdür (26) didiler. Ki ni'met şükriñ fazlı ⁴⁴⁵oldur ki kişi ni'meti kendiden görmeyüp anı ihsân iden hâlikdan tutmaqdır. Ve (27) ba'zılar eş-şükür kuluñ tâ'at ve hamd ü şenâ üzere durması Haq Te'âlâ'dan anuñ nazîrine ⁴⁴⁶mükâfât fazlı u ihsân(28) itmesidür didiler. ⁴⁴⁷وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ Ya'nî kaçanki bizler Hazret-i Mūsâ'ya Tevrât'ı virdik. ⁴⁴⁸وَالْفُرْقَانَ(29) Ya'nî Furkân'ı dañı virdik. Ba'zılar “Furkân kitâbıñ ni'metidir vâvî ziyadedir.” didiler. Ve kitâbıñ ma'nâsı helâl (30) harâmıñ ve küfür ile imânıñ arasını fark itmeden ve ba'zılar “El-Furkân düşmân üzerine nuşret⁴⁴⁹bulmaqdır. Vâvî kendi(31) aşlıdır.” didiler. Ya'nî Mūsâ'ya kitâb viriñ ve düşmânı üzerine nuşret olmasın dañı virdik. ⁴⁵⁰لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ (32) Ya'nî belki Tevrât ile hidâyete gelürseñiz ola. ⁴⁵¹يَا قَوْمِ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الْبَاطِلِينَ Ya'nî Mūsâ kavminden ol buzağuya (33) tapanlara didiki ⁴⁵²يَا قَوْمِ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الْبَاطِلِينَ Ya'nî sizler buzağuyu tengri idüp(34) aña tapanız ile kendi nefsiñize zulm itdiñiz. Bañıñ görüñ ne itmek ile andan kırtulursuñuz. ⁴⁵³فَتَوْبُوا إِلَى اللَّهِ (35) يَا قَوْمِ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الْبَاطِلِينَ Ya'nî hâlikıñıza itdiñiz günâhdan tövbe itmek ile dönüp paklanuñ ve anlar ne güne tövbe idelim didiler. [32 b] (1) ⁴⁵⁴فَاذْكُرُوا أَنْفُسَكُمْ Ya'nî ol buzağıya tapanmayın tapan günâhkârı öldürür. Eger dinürse ki tövbe (2) itdiği fi'l ----- ve günâha nâdim ⁴⁵⁵olup

5. Allah'a erişme yolundaki dört makamdan (şeriat, tarikat, hakikat, mârifet), ancak Allah'ın “ehassü hâssi'l-havâs” denen has kullarının eriştiği dördüncü makam. Bu, kulun Hak'la aynileştiği, Hak'la Hak olduğu makamdır.

Mârifet nazariyesi: fels. Bilgi nazariyesi, epistemoloji. Mârifetiyle: Vâsıtasıyle, aracılığıyle, eliyle
Ma'rifet-perver: birl. sıf. (Fars. perver “besleyen” ile) Mârifetli, hünerli. Ma'rifet-peymâ: birl. sıf. (Fars. peymâ “ölçen” ile) “Mârifet ölçen” Hüner ve ustalık gösteren. Ma'rifetullah: birl. sıf. (Allâh adıyla) Allah'ı bilme, tanıma

Ma'rifetli(sıf. ve i. Mârifet ve hüner sâhibi olan, yaptığı beğenilen, ustaca iş yapan (kimse), becerikli.

⁴⁴⁵ Fazl(A. i.): 1. Âlicenaplık ve cömertlik, iyilik, lutuf, kerem. 2. Bir kimsede bulunan şahsî kıymet ve meziyet, değer

3. Fazla, artık [Bu mânâ eskimiştir].

⁴⁴⁶ nazîr(A. i. ve sıf.): Benzer, eş

nazîr(A. i.)Ayakucu, semt-i kadem

⁴⁴⁷ Kur'an, (Bakara) 2/53: «(Yine hatırlayın ki, biz) Musa'ya) Kitab'ı vermiştik»

⁴⁴⁸ Kur'an, (Bakara) 2/53: «ve (içinde) Furkân'ı (hak ile batılı ayıran hükümleri)»

⁴⁴⁹ nuşret(A. i.) Yardım, (özellikle) Allah'ın yardımı. 2. Üstünlük, başarı, galebe, zafer

⁴⁵⁰ Kur'an, (Bakara) 2/53: «doğru yolu bulasınız diye»

⁴⁵¹ Kur'an, (Bakara) 2/54: «. Hani Musa kavmine demişti»

⁴⁵² Kur'an, (Bakara) 2/54: «“Ey kavimim! Siz buzağıyı (tanrı) edinmekle kendinize yazık ettiniz»

⁴⁵³ Kur'an, (Bakara) 2/54: «Hemen Yaradanınıza tevbe edin»

⁴⁵⁴ Kur'an, (Bakara) 2/54: «(değilse) nefislerinizi öldürün»

⁴⁵⁵ Nâdim(A.i.): Pişman olan, nedâmet getiren (kimse)

Nâdim olmak: Pişman olmak

Nâdimen: zf. (nâdim'in tenvinli şekli) Pişman olarak, pişmanlık duyarak.

anı bir dağı itmege ‘azimet ⁴⁵⁶itmeden ‘ibâretidir. ⁴⁵⁷Ķatli emr olundu. (3)Ķatlı yüce tövbe ile tefsir ⁴⁵⁸olunur. **Hâzin** dirki Ķatilden murâd ⁴⁵⁹tövbeniñ tefsiri degildir lakin dimekdedir. (4) Anlarıñ tövbeleri ancak Ķatlı ile tamâm olup Ķabül olunur. Zîrâ ĶaĶ Te‘âlâ Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm’a mürtâdın⁴⁶⁰ (5)tövbesi ancak Ķatlı ile tamâm olur deyü vahy itmiş idi. **Eger** dinürseki mürtâdlığa tövbe iden Ķatlı(6) olunmaz yüce Ķatle müsteĶaĶ ⁴⁶¹oldılar. Anlar ise mürtâdlıklarından tövbe itdiler idi **hâzin** bu ma‘nâda (7) şer‘atleriñ iĶtilâfı vardır. Belki şer‘at Mûsâ’da mürtâdlıĶdan tövbe ideni Ķatlı itmek iĶtizâ ider(8) idi. Ya umûmen⁴⁶²Ķamûsunuñ ĶaĶĶında ol veya maĶşûş⁴⁶³ buzağıya

⁴⁵⁶ ‘azimet(A.i.): 1. Gitme, gidiş, yola çıkma. 2. Sebat, kararlılık. 3. din. Kulun, Allah tarafından kendisine yüklenen görevleri tam bir sebat ve azimle yerine getirmesi.

Azimet etmek (eylemek): Gitmek, yönelmek

⁴⁵⁷ Ķur‘ân,(Bakara) 2/54: «‘‘Ey kavim! Siz buzağıyı (tanrı) edinmekle kendinize yazık ettiniz»

⁴⁵⁸ Tefsir(A.i.): 1. Yorumlama, yorum. 2. Kur‘ân-ı Kerim’in âyet veya sûrelerini açıklama

3. Kur‘ân-ı Kerim’in âyet ve sûrelerini açıklayan kitap. 4. Kur‘ân-ı Kerim’in açıklanmasına dâir olan ilim

Tefsir etmek (eylemek):1. Yorumlama. 2. Kur‘ân-ı Kerim’in âyet ve sûrelerini açıklamak

1. Tefsir eden, yorumlayan kimse, yorumcu

Tefsirci: 1. Tefsir eden, yorumlayan kimse, yorumcu

2. Tefsir ilmiyle uğraşan kimse.

⁴⁵⁹ Murâd(A.i.):1. Erişilmek istenen, olması, gerçekleşmesi arzu edilen şey, istek, dilek, amaç. 2.

Anlaşılan, anlatılmak istenen şey, maksat, meram, niyet

Murat almak – Murâdını almak: İsteğine kavuşmak, amacına ulaşmak.

Murat etmek (eylemek):1. İstemek, dilemek, arzu etmek, amaçlamak

2. Evlenmek, evlenip mutlu olmak.

Murâdı olmak: İsteği gerçekleşmek, amacına ulaşmak

Murâdınca zf. (İyelik ve eşitlik hâli eklerinin kalıplaşmasıyla) İsteddiği, dilediği veya amaçladığı şekilde, arzusuna göre.

Kelime metinde istenen şey manasında kullanılmıştır.

⁴⁶⁰ Mürtâd(mürted)(A.i. ve sıf.): İslâm dîninden dönen, müslümanlıktan ayrılıp başka bir dîne giren, irtidat eden (kimse).

⁴⁶¹ müsteĶaĶ(A.sıf.): 1. Hak etmiş, hak kazanmış, lâıyık 2. i. Bir kimsenin lâıyık olduğu, hak ettiği ceza veya mükâfat

Müstahak olmak: Hak etmiş olmak.

⁴⁶² Umûmen(A. z.):Umûmî olarak, bütünüyle, cümleten

‘umûm(A. i.):1. Genel olma, umûmî olma, genellik, umûmiyet Karşıtı: Husûs

2. Bütün insanlar, herkes, kamu, amme

3. sıf. Bütün, cümle:

Umum müdür: Bir kuruluşun en üst kademedeki yöneticisi, genel müdür. Umum müdürlük:

1. Umum müdür olma durumu. 2. Umum müdürün görevi. 3. Umum müdür ve yanında görevli olanların çalıştığı dâire, genel müdürlük. Umum üze: Genellikle, umûmiyetle

⁴⁶³ maĶşûş(a. sıf.)(Ķuşûş “has, husûsî, özel olmak”tan maĶşûş): 1. Yalnız bir kimse, bir nesne veya bir yere âit olan, başkasında bulunmayan, husûsîleşmiş, has, özgü. 2. Birisi için ayrılmış, birine tahsis edilmiş.

3. eski. Ayrı, başlı başına, müstakil [Eskimiştir]. 4. Ayrıca, husûsî olarak, bilhassa. 5. İsteyerek, bilerek, kastî olarak, kasten, özellikle 6. Şaka olsun diye, şakadan, yalandan.

maĶşûs (A. sıf.)(Ķıss “duyularla kavramak”tan maĶşûs): Varlığı beş duyu ile anlaşılan, duyulan, hissedilen. Mahsus olmak: Duyulmak, hissedilmek.

Kelime metinde özel, has anlamında kullanılmıştır.

tapanlara ola. ⁴⁶⁴دَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ 464 (9) Ya'nî birbirleriñizi qatl eylemeñiz Rabb' iñiz katında sizlere hayırludur. Nedenkim bu şiddete tahammül itmeñiz añlayam. (10) Ölüm ise elbet irer andan hülāşa mümkün yokdur. Kaçan Mūsā anlara qatl emr eyledi. Anlarda Hāq Te'ālā'nıñ (11)emrine şabır ideriz deyü. Qamusı çömelüp dizlerini arqalarından urbalarıyla ⁴⁶⁵bağlayup oturdılar. Andan anlara (12) dinlediği sizlerden her kim bağını çözerse veya kendini öldürene gözün dikerse veya elin veya ayağın (13)inen kılıca qarşu virirse ol mel'ündandır ⁴⁶⁶tövbesi merdüddür⁴⁶⁷qabül olunmaz. Oldemde kılıçlar hançerler çekilüp (14) üzerlerine varıldıkda kişi kendi oğlunu ve babasını ve qarındaşını ve akrabasını ve düşmanı ve koñşusunu (15) gördükde hemān qalbi yufqalanup ⁴⁶⁸haqqıñ emrini icrā itmege qādir olmayup. Hāzret-i Mūsā 'aleyhi's-selām'a niçe (16) idelim, Hāq Te'ālā'nıñ emrini icrā itmege qādir degilüz didiler. Hāq Te'ālā anlara bir siyāh bulūt gönderüp birbirlerini (17) göremez olunca andan başdılar qalçaları ta aḥşama kadar kaçanki qatl çoğaldı. Hāzret-i Mūsā Hāzret-i Hārūn (18) 'aleyhi's-selām ağlayup tazarru ⁴⁶⁹iderek du'ā itdilerki Benî İsrā'il'i helāk itdiñ bari bāki qalanları 'afv eyle diyince (19) Hāq Te'ālā ol bulūtı üzerlerinden def' eyleyüp öldürmegi terk itmelerini emr itdi. Kaçanki açıldı gördiler ki niçe(20) binlerle yaturırda leşleri Hāzret-i 'Ali ibn-i ebi Tālib keremāllah veche anlardan qatl olunanlar yitmiş biñ kişi (21)idi buyurdu. Bu hāl Hāzret-i Mūsā 'aleyhi's-selām'ın pek gücüne gelince Hāq Te'ālā aña vahy idüp rāzı

⁴⁶⁴ Qur'an, (Bakara) 2/54: « İste böyle yapmanız, (her iki halde de) Yaradanınız katında sizin için daha hayırlıdır. »»

⁴⁶⁵ Urba (İ.i.): Giyecek, elbise

⁴⁶⁶ Mel'ün (A. i. ve sıf.):1. Allah'ın lânetine uğramış, rahmetinden mahrum kalmış, lânetlenmiş, lânetli. 2. Lânetlenecek kadar kötü olan, nefret duyulan, nefretle qarşılanan. 3. i. Lânet ve nefret edilecek nitelikte olan kimse

Mel'ünâne: zf. (Fars. -âne ekiyle) Mel'una yakışır şekilde, mel'unca. Mel'üne: sıf. Mel'un kelimesinin kadını ifâde eden veya tamlamalarda ortaya çıkan aynı mânâdaki müennes şekli. Herkesin nefret ettiği lânetlenmiş kadın.

⁴⁶⁷Merdüd (A. sıf.):1. Kovulmuş, defedilmiş,2. Geri çevrilmiş, kabul edilmemiş, makbul sayılmamış. 3. (Dâvâ, fikir, delil vb. için) Çürütülmüş, boşa çıkarılmış, cerhedilmiş.

Merdüdiyyet: Merdut olma, reddedilme, geri çevrilme durumu.

⁴⁶⁸ Yufka (Eski Türk. yuvğa – yuğa)

1.Oklava ile açılan yuvarlak ince hamur yaprağı. 2. halk ağzı. Saçta pişen bir ekmek çeşidi. 3. sıf. İnce, çabuk kırılır, dayanıksız: Geçiniz yukarı. Ama biraz durun da ben ineyim. Merdivenler yufka (Reşat N. Güntekin). Yufka açmak: Hamuru yufka durumuna getirmek: Öyle süratle yufka açıyor ki... (Hâlide E. Adivar). Yufka akıllı: Aklı az olan, akılsız: Şeyhim yetişip lengeri kurmuş yemek üzre / Saldırmada ol yufka akıllı yemek üzre (Enderunlu Fâzıl). Yufka ekmeği: Pideden ince bir ekmek çeşidi: Erkeklerin arasına sofrta tahtasını koydu. Yufka ekmeklerini çıkardı (Kemal Tâhir'den). Yufka yürekli: Çok hassas ve merhametli olduğu için başkasının acısına dayanamayan, çok çabuk etkilenen (kimse)

⁴⁶⁹ Tazarru' (A. i.): Yalvarma, yakarma.

Tazarruat: i. (Ar. çoğul eki -ât ile) Yalvarmalar, yakarmalar.

degil misiñ?(22) öleni ve öldüreni cennete koyam. Anlardan ölenleri şehid itdim ve sağ kalanların günāhların ‘afv idüp mağfired (23)itdim. ⁴⁷⁰ فَتَابَ عَلَيْكُمْ Ya‘nî emrini icrâ itdiğiñiz için tövbeñiz kabül idüp günāhlarıñızı ‘afv itdi. ⁴⁷¹ التَّوَابُ (24) إِنَّهُ هُوَ Ya‘nî ol tiz dönüp mağfired idici ve tövbeyi kabül idicidir. ⁴⁷² الرَّحِيمُ Kamū halkına rahmeti ile mağfired(25)idicidir. ⁴⁷³ وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ 473 Ya‘nî dir iseñiz ya Mūsā bizler saña inanmıyoruz. ⁴⁷⁴ جَهْرَةً (26) تَرَى النَّارَ تَا حَاكَ Te‘ālā’yı bizler aşikāra bu göz ile görmeyince ‘ayān ⁴⁷⁵buniñ bā‘isi Hāk Te‘ālā Hāzret-i Mūsā’ya (27) emr itdiki Benî İsrā’îl’de buzağıya tapanlardan biraz ahlak getireki itdikleri günāhlarından ‘özür dileyeler. (28)Hāzret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selām kavminiñ ölüleri ve eyülerinden yetmiş kişi seçüp ihtiyār idi. Mūsā anlara oruç(29)ütüp yıkanıp, paklanıp ve urbaların paklamayı emr itdi. Anlar dañı itdiler hemān anları alıp Tūr Sīnā’ya (30)mikātime tövbe itdi. Anlar didiler ki ya Mūsā Hāk Te‘ālā’dan dile bizler Cenāb-ı Rabb’iniñ kelām-ı şerifini işidelim. (31) Hāzret-i Mūsā iderim didi kaçan ki tağa yaklaştılar Hāk Te‘ālā direk gibi bir bulūt indirdi. Bütün tağı kapladı. (32) Hāzret-i Mūsā ol bulūtuñ içine girdi. Ve ol kamū “Sizde yaklaşıñ. ” didi. Anlar da bulūtuñ altına girüp secdeye (33) vardılar. Ve

⁴⁷⁰ Kur‘ān,(Bakara) 2/54: « Böylece (Allah da) tevbelerinizi kabul etsin»

⁴⁷¹ Kur‘ān,(Bakara) 2/54: « Çünkü O, tevbeleri çok kabul edendir.»

⁴⁷² Kur‘ān,(Bakara) 2/54: « çok merhametlidir. »

⁴⁷³ Kur‘ān,(Bakara) 2/55: « vaktiyle siz: “Ey Musa! Biz, Allah’ı açıkça görmedikçe sana asla inanmayacağız. ” demiştiniz

⁴⁷⁴ Kur‘ān,(Bakara) 2/55: «Allah’ı açıkça görmedikçe»

⁴⁷⁵ ‘ayān(A. s.):1. Açık, âşikâr, gözle görülür, belli, gözle görülür şekilde.

Ayan beyan: Besbelli, apaçık, açık seçik Ayan (İyan) etmek (eylemek, kılmak): Açıklamak, ortaya koymak, âşikâr etmek Ayan (İyan) olmak: Görünür hâle gelmek, belli olmak, açıkça meydana çıkmak Ayânen – İyânen – İyânen: zf. (‘ayān’ın tenvinli şekli) Ayan olarak, açıkça.

A‘yān(A. i.):1. Bir şehrin ileri gelenleri, eşraf. 2. Senato ve senato üyesi [Tekil anlamında da kullanılır] 3. târih. Osmanlı Devleti’nde şehir ve kasabalarda halk tarafından seçilen, vergilerin, masrafların dağıtılması ve toplanması gibi hususlarda kadılar ve vâlilere karşı halkın vekili durumunda olan kimse [Bu anlamda tekil gibi kullanılır]. 4. Varlıklar, nesnelere, eşyâ, ayınlar.

Âyan meclisi: târih. Osmanlı Devleti’nde I. ve II. meşrûtiyetlerin îlânından sonra üyeleri hükûmet tarafından seçilerek ilki 1877, ikincisi 1908’ de çalışmaya başlayan ve millet meclisinin kararlarını incelemekle görevli olan meclis.

A‘yān-ı sâbite: Tasavvuf. Varlıkların vücut bulmadan önce ilm-i ilâhîde sâbit olan sûretleri

kaçan Hâzret-i Mûsâ Hâk Te‘âlâ ile mükâleme⁴⁷⁶;itse mübârek yüzine nûr kâplayup⁴⁷⁷ kimse yüzine bakmağa kâdir (34)olamaz idi. Anlarla Mûsâ’ nîñ arasına hicâb ⁴⁷⁸çekilüp Mûsâ ‘aleyhi’ s-selâm Hâk ile mükâlemede. Hâk Te‘âlâ’ nîñ Mûsâ’ya(35) emrünü itdiği kelâmların bütün işitdiler. Ve Hâk Te‘âlâ **الذی انا الله لا اله الا انا ذو الرحمة الخرجتکم من ارض مصر** (36) **بید شکره فاعبدونی ولا تعبدوا غیري** ⁴⁷⁹ buyurdu. Anlar işitdiler, ben kullarına rahmet şâhibi Allah’ım benden gayrı. [33 a] (1) ilah yokdur ancak ben varım sizleri Mışır’ dan kavî⁴⁸⁰ kuvvet ile çıkardım, benden gayrıya ‘ibâdet ve kulluk(2)itmeyüp bañâ i’ibâdet ve kulluk idin⁴⁸¹. Kaçanki Mûsâ mükâlemeden⁴⁸² kurtuldu ve ol bulût gidüp açıldı. (3) Anlar ⁴⁸³اللہ جہرۃ حئی نری اللہ جہرۃ⁴⁸³ mü’minlik didiler bunda görmegi ta’kid itdiler. Anı rü’yâdan murâd ‘ilimdir deyü(4) tevehhüm⁴⁸⁴ idenler itmeyeler. ⁴⁸⁵فأحدتکم

⁴⁷⁶ Mükâleme(A.i.): 1. Karşılıklı konuşma, söyleşme. 2. Bir anlaşma veya antlaşma için iki devletin delegeleri arasında yapılan konuşma, görüşme. 3. (Bir yabancı dil için) Konuşma el kitabı, mükâlemenâme Mükâleme etmek (eylemek): Karşılıklı konuşmak, söyleşmek

Mükâleme memuru: Eskiden savaşılan taraflardan birinin diğerine barış veya mütâreke şartlarını görüşmek üzere gönderdiği kimse

Mükâlema: i. (Ar. çoğul eki -ât ile) Karşılıklı konuşmalar, müzâkereler, mükâlemeler

mükâleme-nâme(A. i.): Dil öğretmek maksadıyla iki veya daha çok dilde karşılıklı konuşmalar şeklinde yazılmış kitap.

⁴⁷⁷ Metinde kaylapup yazılmış.

⁴⁷⁸ hicâb(A.i.): 1. Utanma, sıkılma, mahcûbiyet. 2. Perde, örtü, engel. 3. eski tıp. Organlar arasındaki ince zar 4. tasavvuf. Gönülde hakkın tecellisine ve ilâhî hakikatleri görmeye engel o lan ve insanı Allah’tan uzaklaştıran maddî, mânevî her şey

Hicap duymak (etmek): Utanmak, sıkılmak, mahçup olmak

Hicâbî sıf. (nispet eki i ile) Hicapla ilgili.

Hicâblı(s.):

1. Utangaç, mahçup, edepli, hayâlî. 2. Örtülü, mestur.

⁴⁷⁹ Altafsir.com -(2-55-2-18) تفسير آيات القرآن الكريم Erişim Tarihi: 07. 06. 2022, saat: 20:30

⁴⁸⁰ kavî(A. sıf.) kuvvet “güçlü olmak”tan kavî):1. Güçlü, kuvvetli. 2. Sağlam, güvenilir. 3. i. “Kuvveti tam ve eksiksiz olan” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dır. Kaviyyü’l-bünye: Bünyesi sağlam olan. Kaviyye sıf. Kavî kelimesinin tamlamalarda ortaya çıkan aynı mânâdaki müennes şekli. Kaviyyen zf. (kavî’nin tenvinli şekli) Kuvvetli olarak, kuvvetle.

Kâvi(A.sıf.) keyy “dağlamak”tan kâvi) Yakan, yakıcı. Kâviyâne (zf. (Fars. -âne ekiyle) Yakıcı bir şekilde. Metinde kelime güçlü, kuvvetli manasında kullanılmıştır.

⁴⁸¹ Metinde altı kırmızı kalemle çiziliydi.

⁴⁸² Mükâleme(A.i.)(kelâm “söz, konuşma”dan mükâleme): 1. Karşılıklı konuşma, söyleşme. 2. Bir anlaşma veya antlaşma için iki devletin delegeleri arasında yapılan konuşma, görüşme, müzâkere. 3. (Bir yabancı dil için) Konuşma el kitabı, mükâlemenâme. Mükâleme etmek (eylemek): Karşılıklı konuşmak, söyleşmek. Mükâleme memuru: Eskiden savaşılan taraflardan birinin diğerine barış veya mütâreke şartlarını görüşmek üzere gönderdiği kimse.

Kelime metinde karşılıklı konuşma, söyleşme anlamında kullanılmıştır.

⁴⁸³ Qur’an,(Bakara) 2/55: «siyah kalemle yazılmıştır. «Biz, Allah’ı açıkça görmedikçe sana asla inanmayacağız. »»

⁴⁸⁴ tevehhüm (A. i.)(vehm “vehmetmek”ten tevehhüm): Asılsız şüpheye düşme, kuruntuya, vehme kapılma, delile dayanmayan ihtimal üzerinde durma

⁴⁸⁵ Qur’an,(Bakara) 2/55: « O sırada sizi yıldırım(in dehşeti) çarpıvermişti»

الصَّاعِقَةُ Ya'nî anları ölüm alup kâmusı aldılar ba'zıları "Anları(5) hastalık aldı. " didiler. Zîrâ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ⁴⁸⁶ buyurduğundan eger murād vefât itmeleri ise vahy olurken (6) birbirlerini görmeleri olur. Ol ma'nāsı men' itmez. Ve ba'zılar الصَّاعِقَةُ⁴⁸⁷ "Ölmege sebep olan şeyden didiler. " İmdi(7) bu sebep için ihtilâf⁴⁸⁸ itdiler. Ba'zılar "Gökden ateş inüp anları yakdı. " didi. Ve ba'zılar "Gökden bir şayha⁴⁸⁹(8)gelüp helāk itdi. " didi. Ve ba'zılar "Hak Te'ālā'nın bir miqdār melāike gönderdi. Anlarıñ avāzların işidüp kāmūsı düşüp(9) cān virdiler. " didi. وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ⁴⁹⁰ Ya'nî birbirleriñiz⁴⁹¹ cān virdigin görür idiñiz nice cān virdigin (10)kaçanki anlar helāk oldılar. Hāzret-i Mūsā 'aleyhi's-selām ağlayup, Hak Te'ālā'ya tazarru' itdiki dönüp Benî İsrā'îl (11)ne söyleyeyim, anlar eyülerin⁴⁹² helāk eyledin, çün murād-ı şerifiñ⁴⁹³ var idi. O helāk ide idiñ anlar وَإِيَّايَ⁴⁹⁴ 494 أَهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا⁴⁹⁵(12)dirler bizim sefihlerimiziñ⁴⁹⁵ itdigi iş için bizleri mi helāk idersin? Mūsā böyle⁴⁹⁶(13) tazarru'ı durmayup itdikde hatta anları birbiri ardınca birer birer cān virüp diriltdi. Bir gün⁴⁹⁷ bir gece öli yatmış (14)iken ve kaçan dirilmege

⁴⁸⁶ Kur'an, (Bakara) 2/55: « gözleriniz göre göre sizi»

⁴⁸⁷ Kur'an, (Bakara) 2/55: « yıldırım çarpmıştı. »

⁴⁸⁸ ihtilâf(A. i.): 1. Anlaşmazlık, uyuşmazlık. 2. Farklı olma, uymama, ayrılık
İhtilâfa düşmek: Bir konu üzerinde anlaşamamak, aralarında anlaşmazlık baş göstermek

İhtilâfat i. (Ar. çoğul eki -ât ile) Anlaşmazlıklar, ihtilâflar.

İhtilâflı(s.):Uyuşmazlığa sebep olan, ihtilâfa konu teşkil eden

⁴⁸⁹ şayha(A. i.): Yüksek sesle bağırma, haykırma, çığlık, nâra.

Sayha-zen: birl. sıf. (Fars. zen "vuran" ile) Haykıran, çığlık atan

⁴⁹⁰ Kur'an, (Bakara) 2/55: « gözleriniz göre göre sizi»

⁴⁹¹ Anlam olarak birbirleriniñ ancak metinde birbirleriñiz şeklinde yazılmıştır.

⁴⁹² Metinde altı çizili idi.

⁴⁹³ murād-ı şerif: Kutsal arzu

murād (A. i.):Erişilmek istenen, olması, gerçekleşmesi arzu edilen şey, istek, dilek, amaç

şerif (A. i.): 1. Şerefli, kutsal, mübârek

2. Soyu temiz ve şerefli olan, asil kimse 3. Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hasan'ın soyundan gelen kimse ve bu kimseler için kullanılan unvan sözü 4. Mekke emîri

Şerif(İng. i.):Amerika Birleşik Devletleri'nde seçimle iş başına gelen, bir yerleşim merkezinde yasalara uyulmasını sağlamakla görevli, sınırlı adli ve idâri yetkilere sâhip, emniyet müdürü durumundaki yönetici

⁴⁹⁴ Kur'an, (A'raf) 7/155: « aramızdaki beyinsizlerin yaptıklarından ötürü bizi yok eder misin? »

⁴⁹⁵ Sefih(A. i. ve sıf.): 1. Malını düşüncesizce harcaayıp israf edecek derecede zevk ve sefâhata düşkün olan (kimse). 2. sıf. Basit, bayağı, âdi 3. eski. Malını nereye harcadığını bilmeyecek kadar aptal olan, akılsız, kuş beyinli (kimse)

Sefihâne: zf. (Fars. -âne ekiyle) Sefih bir kimseye yakışır tarzda. Sefihe: sıf. Sefih kelimesinin tamlamalarda ortaya çıkan aynı mânâdaki müennes şekli

⁴⁹⁶ Böyle(A. sıf.) (< bu+ile):1. Bunun gibi olan, buna benzer, bu türlü, bu tarzda ve sıfatta bulunan. 2. zf. Bunun gibi, bu türlü, bu tarzda. Böyle böyle: Bu şekilde, yavaş yavaş. Böyle başa böyle traş: Ona ancak bu kadarı lâyiktir. Böyle gelmiş, böyle gider: Hep böyle olmuş, gene de böyle olacak.

⁴⁹⁷ Metinde altı çizili idi.

başladılar. Anlar birbirleriniñ dirilmelerini görüp seyr itmelerine وَأَنْتُمْ تُنظَرُونَ⁴⁹⁸ geldi. Zîrâ hem (15) ölmelerini ve hem dirilmelerini görmeleri ile يَا نِسَاءَ بَعَثْنَاكُمْ⁴⁹⁹ Ya'nî sizler 'ibâdeti hâkdan gayrıya sezâ⁵⁰⁰ idüp tapup helâkınızdan sonra sizleri yine dirilttikki bâkî kalan müddet 'ömrinizi tekmîl⁵⁰¹ idüp bâkî kalan (17) rızıklarınız tamâmlasañız. Eger anlarıñ ecelleri tamâm olmağla helâk olsalar idi kıyâmet gününe kadar dirilmezler(18) idi. 502 يَا نِسَاءَ بَعَثْنَاكُمْ تَشْكُرُونَ Ya'nî belki benim bu ihsânlarımı derünleriñizde tutup baña şükür idersiniz. 503 (19) يَا نِسَاءَ بَعَثْنَاكُمْ عَلَىٰ كَيْفٍ غَمَامٍ (19) Ya'nî kaçanki vâdi Tih'de⁵⁰⁴ gayb olduğunuz eyyâmnda üzerleriñize bulutı gölgelik itdikki(20) güneşiñ ısıcağından sizleri hıfz eyleye. Kaçan anlar vâdi Tih'de gayb oldukları eyyâmnda kendileriñ(21) üzerinde bir gölgelikleri yok idi. Hâzret-i Mûsâ 'aleyhi's-selâm'a güneşden teşekkî⁵⁰⁵ eylediler. Mûsâ dileyüp hâkdan(22) Hâk Te'âlâ bir beyâz yufka bulut havâle itdi. Gündüz güneşden ve ısıcağından hıfz eyledi ve iñ⁵⁰⁶ karanlık olduğu (23) gicelerede nûrdan bir direk ihsân itdi, gündüz gibi olur idi. 507 يَا نِسَاءَ بَعَثْنَاكُمْ عَلَىٰ كَيْفٍ غَمَامٍ وَالسَّلْوَىٰ Ya'nî yine(24) vâdi Tih'de gökden sizler ----- kudret helvâsı ---- yelveler⁵⁰⁸ kuşları indirdik. Anları yiyüp(25) kuvvetlenür idiniz. Ve bu men⁵⁰⁹ için vehb

⁴⁹⁸ Kur'an, (Bakara) 2/55: « gözleriniz göre göre sizi »

⁴⁹⁹ Kur'an, (Bakara) 2/56: « Sonra sizi yine diriltmiştir »

⁵⁰⁰ Sezâ(F. sıf.): Yaraşır, uygun, lâyıık.

sezâvar(sıf. (Fars. sezâ ve -vâr ekiyle sezâ-vâr)) Lâyık olan, lâyıık, sezâ

⁵⁰¹ Tekmîl(A. i.):1. Tamamlama, bitirme.

2. sıf. Bütün,eksiksiz. Tekmil etmek(eylemek): Bitirmek,tamamlamak.

Tekmîl haberi: Bir işin tamamlandığını bildiren haber [Daha çok askerlikte kullanılır] Tekmil vermek: Bir işin tamamlandığını bildirmek

Tekmîl-i enfas etmek: Nefeslerini tamamlamak, ölmek. Tekmîl-i nûsah etmek: Medresede tâkip edilmesi gereken bütün dersleri okuyup bitirmek.

Tekmîl-i selâsin: (Bâzan 29 gün çeken Arabî ayları) 30'a tamamlama, 30 gün kabul etme [Bilhassa ramazan ayının tespiti için yapılırdı].

⁵⁰² Kur'an, (Bakara) 2/56: « şükredesiniz diye »

⁵⁰³ Kur'an, (Bakara) 2/57: « Ve (Tih çölünde Sînâ'da güneşten korunmanız diye beyaz) bulutları üzerinize gölge yaptık »

⁵⁰⁴ Tih (Sînâ) : Hz. Mûsâ'ya Tevrat'ın verildiği dağ. Bir âyette ise peygamberlerine karşı gelmelerinden dolayı Allah'ın İsrâiloğulları'nı çölde kırk yıl dolaşmaya mahkûm ettiği bildirilmiştir (el-Mâide 5/26). Âyette "dolaşma" karşılığında kullanılan "yetîhûn" fiilinden hareketle Mısır ile Filistin arasındaki bu bölge İslâm kaynaklarında Tih olarak isimlendirilmiştir.

⁵⁰⁵ Teşekkî(A. i.) (şekvâ "acıımı söylemek"ten teşekkî): Şikâyet etme

⁵⁰⁶ İñ(E. T.): Mağara. Yabancı hayvanların kendilerine barınak edindikleri kovuktur.

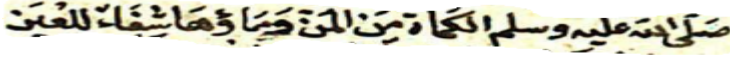
⁵⁰⁷ Kur'an, (Bakara) 2/57: « size kudret helvasıyla bildircin (kuşu) da indirdik »

⁵⁰⁸ Yelveler: Flurya denen kuş. Su tavuğugillerden, sırtı yeşil kahverengi bir kuştur.

⁵⁰⁹ Menn(A. i.) 1. din. Tih sahrâsında Allah tarafından, "selvâ" adı verilen bildircina benzer kuşlarla birlikte İsrâiloğullarına indirilen kudret helvası. 2. Bâzı ağaçlar üzerinde oluşan bal kıvâmında yapışkan madde, ağaç zamkı.

⁵¹⁰ol yufka itmegidir didi. Ve aşlı el-men ol şeydir ki Hâk Te‘âlâ anı (26)yorulup zahmet çekmeden ihsân ider. Buḥârî ve Müslim’de Sa‘îd bin Zeyd’dan⁵¹¹ hadîs kal kal ResûlAllah (27)sallaAllahu ‘aleyhi ve sellem

 ⁵¹²Ya’nî ---- gökden inen çiden ⁵¹³biter şuyı ba‘zı (28)‘ilâçlar ile göz marazlarına şifâdır. Zîrâ zahmetsiz kendi yine bitmesiyle denildi. Ba‘zılar didiki şuyını göze (29)damlatdır. Göz ağrısına nâfi‘dir ⁵¹⁴ve anlara inen ----- mâzî ağacına⁵¹⁵ iner. Benî İsrâ‘îl andan bıkup Hâzret-i (30)Mūsâ’ya bu meniñ tatluluğı bizi helâk itdi. Allah’dan dile bizler et yidirsün. Hâk Te‘âlâ’dan diledi. Allah anlara (31) selvi kuşunu⁵¹⁶ indirdi şureti bıldırcına benzer, andan büyükdir Şâm tarafında aña yelve kuşu dirler. (32) Tavuk gibi pek uçamaz yağmur ile bile iner. Ba‘zılar “Anı bıldırcın.” didiler. Benî İsrâ‘îl’den her bir kişi andan bir gün (33) bir gice yiyecek kifâyeti alur idi. Kaçan cum‘a günü ölse iki günlük kifâyetini alur

⁵¹⁰ Vehb(A. i.): Bağış, hibe, vergi

⁵¹¹ Sa‘îd bin Zeyd: Aşere-i mübeşşereden biri. Resûl-i Ekrem tarafından cennetle müjdelenen on sahâbi arasında yer aldı. Sa‘îd b. Zeyd, Hz. Peygamber’den mükerrerleriyle birlikte kırk sekiz hadis nakletmiş olup rivayetleri *Kütüb-i Sitte*’de yer almaktadır. En meşhur rivayeti cennetle müjdelenen on sahâbinin isimlerinin topluca zikredildiği hadistir.

⁵¹² حدیث الکماء من المن - إسلام ويب - مركز الفتوى (islamweb. net) Erişim Tarihi: 07. 06. 2022, saat: 22: 10.

⁵¹³ Çiy(E. T.)(çik-mak “nemlenmek”): 1. Havadaki su buharının, akşam veya sabah serinliği sebebiyle yerde ve bitkiler üzerinde görülen su damlacıkları hâline gelmiş şekli, şebnem, jâle.

Çiğ(E. t.): Pişirilmemiş, herhangi bir pişirilme işine tâbi tutulmamış. 2. Yeteri kadar pişmemiş, az pişmiş. 3. mec. Yeterince olgunlaşmamış, kemâle ermemiş, terbiye ve görgüsü kıt 4. Yersiz, tatsız, yakışsız 5. Göze batacak kadar keskin ve zevksiz (renk, ışık) 6. halk ağzı. İşlenmemiş, tabii hâlinde bırakılmış (Birini) Çiğ çiğ yemek: Birine elinden gelse çiğ çiğ yiyecek, yok edecek kadar büyük bir öfkesi ve düşmanlığı olmak Çiğ kaçmak: (Bir söz veya hareket) Söylendiği, yapıldığı yerin şartlarına göre yersiz ve yakışsız düşmek. Çiğ yemedim ki karım ağrısın: Bir suçum yok ki neden korkayım?Çiğden zf. (Ayrılma hâli ekinin kalıplaşmasıyla) (Bir yiyecek veya içeceği) Malzemesini çiğ olarak koymak sûretiyle (hazırlamak, pişirmek, yapmak) Çiğden vermek (almak): Hakkı olan yiyeceği pişmeden yenebilecek şeyler veya pişmemiş erzak hâlinde vermek (almak) [Özellikle askerlikte kullanılır].

Biz burada çiy kelimesini temel alacağız.

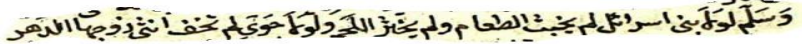
⁵¹⁴ Nâfi‘ (A. s.) (nef’ “faydalı olmak”tan) :1. Faydalı, faydası olan, menfaatli. 2. “Hayır ve menfaat verici şeyler yaratan” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dir. Nafia: sıf. Nâfi kelimesinin kadını ifâde eden, kadın ismi olarak kullanılan veya tamlamalarda ortaya çıkan aynı mânâdaki müennes şekli.

Nâfi(A.sıf.)(nefy “uzaklaştırmak, sürmek; inkâr etmek”ten):1. Gideren, yok eden, vücûdunu ortadan kaldıran 2. dilb. Olumsuz duruma getirendir.

Nâfiye:sıf. Nâfi kelimesinin tamlamalarda ortaya çıkan aynı mânâdaki müennes şekli: “Edât-ı nâfiye: Olumsuzluk edatı, olumsuzluk eki.”

⁵¹⁵ Mâzî ağacı: Bir süs bitkisidir. Kozalaklıların servigiller familyasındandır, yaprakları almaşık, küçük pullar biçimindedir, gövdesi düzdür, dipten dallanır. Mazi’ nın kozalaklarından solucan düşürücü özelliği olan bir yağ çıkarılır.

⁵¹⁶ selvâ (A. i.):Tih sahrâsında Allah tarafından, “menn” adlı kudret helvası ile birlikte İsrâiloğulları’na indirildiği bildirilen bıldırcına benzer kuş [*Men* kelimesiyle birlikte *menn ü selvâ* şeklinde kullanılmıştır]

idi. Zîrâ cum‘a ertesi (34) günü inmez idi. ⁵¹⁷كُلُوا Ya‘nî anlara didik yiyin. ⁵¹⁸ مِنْ طَيِّبَاتِ Ya‘nî helâlden ⁵¹⁹ مَا رَزَقْنَاكُمْ Ya‘nî sizlere (35) virdiğimiz naşibden hemân yiyiñ şaklamayıñ. Vardılar anlar şaklayup zahîre ⁵²⁰itdiler, kırtlanup fâsid ⁵²¹oldı. [33 b] (1) Hâk Te‘âlâ anlardan anı kesüp bir dahı indirmedi. Ebû Hüreyre⁵²²hadîs ƙal ƙal Resül şalla‘l-lâhu ‘aleyhi(2)

⁵²³ (3) Ya‘nî eger Benî İsrâ‘îl ta‘âmı şaklayup kırtlandırmasalar idi, ašlâ ta‘âm kırtlanmaz idi. Ve ne (4) et bozulup murdâr ⁵²⁴koşar idi. Ve eger Hâzret-i Havva ‘aleyhi’s-selâm Hâzret-i Âdem ‘aleyhi’s-selâm’a (5) itâ‘at itmese idi bütün⁵²⁵ dehr⁵²⁶ƙarılar ƙocalarına ne itâ‘at iderler idi. Ve ne ƙorşarlar idi dimekdir. (6)⁵²⁷ وَمَا لِكُمْ أَنْ تَقُولُوا يَا نَحْنُ بِطَائِفَةٍ مِمَّنْ كَانُوا ظَالِمِينَ Ya‘nî anlar ta‘âmı şaklamak ile bizim haƙƙımızı eksiltmediler. ⁵²⁸ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ (7) وَيَظْلُمُونَ Ya‘nî lakin anlar kendilerine olan paylarından ziyâde alup şaklamalarıyla ‘azâba

⁵¹⁷ Ƙur‘ân,(Bakara) 2/57: « yiyin

⁵¹⁸ Ƙur‘ân,(Bakara) 2/57: « bu güzel

⁵¹⁹ Ƙur‘ân,(Bakara) 2/57: « Size verdiğimiz helal rızıklardan

⁵²⁰ zahîre(A.i.): Gerektiğinde kullanılmak üzere saklanan hubûbat, erzak. Zahîre nâzırı: Osmanlı Devleti’nde zahîre nezâretinin başında bulunan yönetici. Zahîre nezâreti: Osmanlı Devleti’nde ordunun, sarayın ve resmî dâirelerin ihtiyâcı olan erzâkı sağlamlaƙa görevli bakanlık.

⁵²¹ Fâsid(A.s.)(fesâd “bozulmak, mahvolmak”tan): 1. Fesâda uğramış, bozulmuş, bozuk, kötü. 2. İyi bir işi bozan, fesatçı, arabozucu, müfsit Fâsit dâire: mantık. Dönülup dolaşılıp aynı noktaya gelinen ve bir sonuƙ vermeyen, içinden ƙıƙılmaz düşünce veya olaylar silsilesi, kısır döngü Fâsit olmak: Bozulmak Fâside: sıf. Fâsid kelimesinin tamlamalarda ortaya ƙıƙan aynı mânâdaki müennes şekli: “Nisvân-ı fâside: Fesatçı kadınlar. ”

⁵²² Ebû Hüreyre: Çok hadis rivayet etmesiyle tanınan sahâbî. Hz. Peygamber onun adını Abdurrahman veya Abdullah olarak değiştirmiştir. Künyesiyle ilgili en yaygın rivayet, koyun otlatırken bulduğu kedi yavrularını (Ar. hir [kedi], ism-i taşğiri hüreyre) elbisesinin eteğine koyup onlarla oynadığı için kendisine “Ebû Hüreyre” dendiği şekildedir (Tirmizî, “Menâkıb”, 46; Hâkim, III, 506) Ebû Hüreyre başta Resûlullah olmak üzere Übey b. Kâ‘b, Ebû Bekir, Ömer, Üşâme b. Zeyd, Âişe, Fazl b. Abbas b. Abdülmuttalib gibi sahâbîlerden ve Kâ‘b el-Ahbâr gibi tâbiîlerden hadis rivayet etti. Binden fazla hadis rivayet etmeleri sebebiyle “müksirûn” diye anılan yedi sahâbî arasında Ebû Hüreyre ilk sırayı almaktadır.

⁵²³ الدرر السنية (dorar. net) (3330)• Müslim (1470)ve Buhari Erişim Tarihi:07. 06. 2022, saat: 19:30

⁵²⁴ Murdâr(F. sıf.): Kirli, pis, iğrenç. İslâm dînince yenmesi yasaklanmış yahut temiz ve yenilebilir kabul edilmeyecek şekilde ölmüş veya öldürölmüş (hayvan).

⁵²⁵Bütün(sıf.) (Eski Türk. *büt-mek* “sona ermek”ten *büt-ü-n*):1. Eksiksiz, tam, yekpâre. 2. Sâhip olduğu biçimi koruyan, parçalara ayrılmamış olan. 3. (Belirtilmek istenen veya bahsedilen şeyin) Hepsî, tamâmı, tüm, bilcümle, bilumum. 4. Eksiksiz, tam ve yekpâre olan şey. 5. Bütünlük, yekpârelik, birlik. 6. *zf.* Tamâmıyla, hep, kâmilin.

⁵²⁶ Dehr(A. i.): 1. Dünya, cihan, âlem 2. Zaman, kesintisiz zaman, devir.

Dehr-âşub(birl. sıf.)(Fars. âşüb “karıştıran” ile) Dünâyâyı karıştıran, âlemi birbirine katan (güzel)

Dehren ve (fe-) dehrâbirl. *zf.* (Ar. ve, fe ile dehr’in tenvinli şekli dehren > dehrâ’dan) Diyardan diyâra, devirden devire

Dehrî sıf. (nispet eki -i ile) Dünya ile âlemlle ilgili, dünâyâya, âleme ait.

Dehriyye sıf. Dehrî kelimesinin tamlamalarda ortaya ƙıƙan aynı mânâdaki müennes şekli.

Metinde bu kelime dünâyâyı karıştıran manasında kullanılmıştır.

⁵²⁷ Ƙur‘ân,(Bakara) 2/57: « Ama onlar (nankörlük edip itaat etmemekle), bize değil

⁵²⁸ Ƙur‘ân,(Bakara) 2/57: « fakat kendi kendilerine zulmediyorlardı

müstehâk olmalarında, anlar(8) kendi nefislerine zulm itdiler ki kendilerine dünyâda zahmetsiz⁵²⁹ ve meşakkatsiz⁵³⁰ gökden inen rızıkları (9) kesildi. Ve âhiretde hesâbları yok iken ‘ikâbe⁵³¹ müsteħak oldılar. ⁵³² وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ 532 (10)Ya‘nî eger anlara disekki bu vilâyete girin, vilâyete karye⁵³³ dimege bâ‘ iş içinde halkın cem‘ olmaları (11)içündür. İbn-i ‘Abbâs radıya‘l-lâhu ‘anhümâ buyurdıki aña Karye-i Cebbârin⁵³⁴ dirler. Ba‘zılar didiki “Ol vilâyetin içinde (12) ‘âd⁵³⁵ kavminden bâki kalma nâm kimseler var idi başları “Ûc bin Unuk”⁵³⁶ eger bunuñ üzerine ise anı söyleyen (13)Yûşa‘ ibn-i Nûn⁵³⁷ idi.” Zîrâ-----nâm vilâyeti Mûsâ‘dan soñra ol feth itdi idi. Zîrâ Hazret-i Mûsâ vadi Tih‘de(14)vefât itdi idi. Ve ba‘zılar “Ol Kudüs-i Şerîf dir.” didiler. Eger öyle ise anı söyleyen Hazret-i Mûsâ‘dır. Anuñ(15)ma‘nâsı kaçan kırk yıl tamâm olup vadi Tih‘de çıkdığıñızda Kudüs-i Şerîf‘e giriñ. ⁵³⁸ رَغَدًا 538 (16) فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ 538 Ya‘nî anda neresinde

⁵²⁹ zahmetsiz (stf.) Sıkıntı çekmeden yapılan, eziyetsiz, meşakkatsiz, kolay.

⁵³⁰ meşakkâ(A.i.)şakḳ “iş zor gelmek, sıkıntı vermek”ten meşakkat): Güçlük, zorluk, sıkıntı, eziyet, zahmet. Meşakkat çekmek: Sıkıntı ve eziyet içinde olmak. stf. Yorucu, güç, sıkıntılı, zahmetli (iş). meşakkatsiz(A. sif.):Sıkıntı ve eziyet çekmeme durumu.

⁵³¹ ‘ikâb(A.i.)‘akb “ardından gelmek”ten ‘ikâb): Azap, ezâ, eziyet

⁵³² Kur‘ân,(Bakara) 2/58: «. Hani (o Tih çölünden çıktuktan sonra) demiştik ki: “Şu kasabaya girin

⁵³³ karye(A.i.): Köy Karyetü‘l-ensar: Medîne-i Münevvere.

Ashâbü‘l-karye: Kur‘ân-ı Kerîm‘de bir sayha ile helâk edildikleri bildirilen kasaba halkı.

⁵³⁴ Cebbâr (Ar. stf. ve i cebr “zorlamak”tan)

1. Cebreden, zor kullanan (kimse), zorba. 2. halk ağzı. Çok becerikli, cerbezeli, tuttuğu şeyi koparan (kimse). 3. i. “Dilediğini cebir yoluyla yapan, kayıtsız şartsız herkese cebredecek güçte olan, hiç kimse tarafından kendisine cebir olunamayan” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah‘ın en güzel isimlerinden)dır. Cebbârâne (جَبَّارَانِه) stf. ve zf. (Fars. -âne ekiyle) Cebbar bir kimseye yakışacak tarzda, zorbaca

⁵³⁵ ‘âd: Hz. Nûh‘tan sonra yaşamış olan bu kavme, peygamber olarak Hz. Hüd gönderilmiştir. Âd kavmi, Hüd‘u yalanlayıp onun getirdiği dini inkâr ettiği için şiddetli bir rüzgârla cezalandırılmıştır.

⁵³⁶ Ûc bin Unuk İsrâiliyat kaynaklı efsanevî bir dev. Taberî‘nin Tevrat ehlerinden naklen verdiği bilgiye göre Nûh tûfanından gemiye binenlerin dışında sadece Ûc b. Unuk kurtulmuştur (Câmi‘u‘l-beyân, XV, 316). Rivayete göre tûfanda Hz. Nûh‘un yanına gelerek kendisini gemiye almasını istemiş, fakat Nûh, “Git ey Allah‘ın düşmanı! Seni gemiye alma emri almadım” diyerek onu geri çevirmiştir. Diğer bir rivayette ise Hz. Nûh‘un ondan gemiye binmesini istediğinde, “Tabağım kadar gemine nasıl bineyim” dediği nakledilmektedir. Bir yoruma göre Ûc, Nûh‘a iman etmediği halde gemi yapımında kerestenin taşınmasında yardımcı olduğu için tûfanda boğulmamıştır. Bir rivayete göre ise Ûc b. Unuk öldüğünde onun Nil üzerine düşen gövdesi insanlar tarafından bir yıl köprü olarak kullanılmıştır. Bazı tefsirlere göre Ûc b Unuk, Amâlikalılar‘ın reisiydi (İbn Kuteybe, s. 278 vd. ; Hâzin, I, 64; İbn Kesîr, Tefsîr, III, 76, 80; el-Bidâye, I, 107, 260).

⁵³⁷ Nûn‘un oğlu Yûşa‘: Hz. Mûsâ‘dan sonra peygamberlik yapan Benî İsrâil peygamberi. Yûşa‘ (Yeşu) kelimesinin İbrânîce aslı, “Tanrı kurtuluştur” veya “Tanrı kurtarır” anlamına gelen Yehoşua‘dır (Yeoşua). Yeşu, İsrâiloğulları‘nın on iki kabilesinden biri olan ve Yûsuf‘un oğlu Efraim‘in adını taşıyan kabilenin lideri (Sayılar, 13/8) Elişama‘nın oğlu Nûn‘un oğludur (I. Tarihler, 7/26-27). Tevrat ondan “Mûsâ‘nın hizmetçisi, genç adam” diye bahseder (Çıkış, 33/11). Refidim‘de İsrâiloğulları ile savaşıyan Amalek‘e (Amâlika) karşı Mûsâ, Yeşu‘yu görevlendirmiş ve Yeşu Amalek‘i yenmiştir (Çıkış, 17/8-14). İsrâiloğulları altından buzağı yaparak ona taptıkları sırada Yeşu, Mûsâ ile birlikte Sînâ dağındadır ve dağdan beraber dönerler (Çıkış, 24/13; 32/17). Yeşu, Yahuda soyunun (sıbt) temsilcisi Yefunne oğlu Kaleb ile birlikte bu topraklara girmeleri için İsrâiloğulları‘nı ikna etmeye çalışır (Sayılar, 14/6-9; Yeşu, 14/7). Ancak arz-ı mev‘ûda girmesine dair ilâhî emre karşı çıkan kavmi tarafından taşlanır.

⁵³⁸ Kur‘ân,(Bakara) 2/58: « orada istediğiniz yerden dilediğinizi bol bol yiyein. ”

dilerseñiz hemān bol bol yiyiñ içiñ. ⁵³⁹وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا Ya‘nî ol (17) vilāyetiñ kuyusundan girerken egilüp temennā⁵⁴⁰ iderek giriñ. Eger ol vilāyet ---- ise anuñ yedi kâpusı (18) var idi. Anuñ kânıgı kâpusından girerseñiz egilüp giriñ demek olur. Ve eger Kudüs ise anuñ bir kâpusı var (19) idi. Ol kâpudan egilüp giriñ demek olur. ⁵⁴¹وَقُولُوا حِطَّةً Ya‘nî aña girerken du‘ā ve istiğfār ⁵⁴²(20) iderek ya Rab bizim günāhlarımızı bizden maḥv idüp bizlere mağfîret ⁵⁴³ eyle diyerek giriñ. İbn-i ‘Abbās rağıya ‘l-lāhu (21) ‘anhümā lā ilāhe illāllah ⁵⁴⁴ diyerek giriñ. Zîrā ol cemi‘ günāhları maḥv idicidir. Ve dileklerimizı kabûl eyle (22) diyiñ. ⁵⁴⁵ نَعْفُرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ Bizlerde siziñ kāmū günāhlarımızı örtüp sizlere mağfîret ideriz. (23) Zîrā mağfîretiñ aşı⁵⁴⁶ günāhları örtüp setr itmekdir. وَسَنَزِيدُ ⁵⁴⁷ Ya‘nî iḥsān idicilere (24) şevābların daḥı ziyāde ideriz. ⁵⁴⁸ فَيَذَلَّ Ya‘nî bu emirleri değışdirdi. ⁵⁴⁹ قِيلَ لَهُمْ (25) الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ Ya‘nî anlar ki kendi nefislerine zulm idenler. Kendilerine emr olan kâvlleri değışdirüp ğayrı söz (26) didiler. Zîrā anlar emr olan hıttā⁵⁵⁰ kelimesin değışdirüp dillerince hınta ⁵⁵¹ saḳā⁵⁵² didiler. Ya‘nî (27)

⁵³⁹ Kur‘ān, (Bakara) 2/58: «(şükür) secde(si) ederek kapıdan girin

⁵⁴⁰ Temennā(A. i.):1. Arzu, istek, temenni. 2. Hürmet ve âşinâlık göstermek veya teşekkür bildirmek için sağ eli dizden aşağıya indirip sonra yukarı doğru kaldırarak ağıza ve başa götürmek suretiyle verilen bir selām çeşidi. [Bu anlamı Türkçe’de kazanmış ve Temennah şeklinde de kullanılmıştır] Temennâ etmek: Temennâ hareketi yaparak selām vermek

⁵⁴¹ Kur‘ān, (Bakara) 2/58: « ve: ‘(Yâ Rabbi!) Hıttā (affet bizi). ’ deyin

⁵⁴² İstiğfār(A.i.) ğufrān “(Allah) günāhı affetmek”ten: 1. Allah’tan günāhlarının bağışlanmasını isteme, tövbe etme. 2. Allah’tan af dilemek için söylenen “estağfirullah” sözüne ve bu sözle başlayan duâlara verilen isim

⁵⁴³ Mağfîret(A.i.) (ğufrā’dan): Allah’ın lutuf ve merhamet ederek kullarının günāhlarını affetmesi, bağışlaması, yarlıgama.

Mağfîret etmek: (Allah bir kimseyi) Bağışlamak.

Mağfîret-âşiyān (-nişān, -penah) birl. sıf. (Fars. āşiyān “yuva” penāh “sığınak” ve Ar. nişān “iz, alâmet” ile) Allah’ın affına mazhar olan, bağışlanan, yarlıganan.

⁵⁴⁴ “Allah’tan başka ilah yoktur.”

⁵⁴⁵ Kur‘ān, (Bakara) 2/58: « ki biz de sizin hatalarınızı bağışlayalım

⁵⁴⁶ aşıl(A.i.):1. Kaynak, kök, başlangıç noktası, mebd, menşe

⁵⁴⁷ Kur‘ān, (Bakara) 2/58: « Zira biz ihsan edenlere (iyilik ve itaatte bulunanlara) karşılığını artıracacağız.”

⁵⁴⁸ Kur‘ān, (Bakara) 2/59: « Fakat başka şekle çevirdiler.

⁵⁴⁹ Kur‘ān, (Bakara) 2/59: «(nefislerine) zulmedenler; sözümüzü kendilerine söylenenden

⁵⁵⁰ hıttā(A.i.): Memleket, ülke, diyar. Hıttā-i Mısıryye: Mısır ülkesi. Hıttā-i şehbâ: Uzaktan akçıl görünen şehir; Halep şehri.

⁵⁵¹ hınta(A.i.): Buğday

⁵⁵² saḳā(A.i.) (saḳy > saḳkā’ “insanlara su taşıyan”dan):

1. Evlere dışarıdan su taşıyan kimse

2. târih. Yeniçeri ocağının su ihtiyacını sağlayan kimselerden her biri.

Saka beygiri gibi: Bir iş için birçok yere uğrayıp dolaşan veya vakit geçirmek için ev ev, kapı kapı gezen kimseler için kullanılır. Saka yeri: târih. Mevlevî dergâhlarında tarıkata girip çileye soyunmak isteyen bir tâlibin yapılacak hizmetin ve dervişliğin icaplarının zorluğunu görmesi, ona göre bu işe karar verip veremeyeceğini ölçmesi ve aynı zamanda göstereceği sabır ve kararlılığın, hal ve tavrının denenmesi için mutfağın yanında üç gün (on sekiz güne kadar uzatılabilirdi) tek başına oturtulduğu yer. Sakayan (i. (saḳā’nın Fars. çoğul eki almış şekli) Sakalar

kırmızı buğdây vir bunu Hâk Te‘âlâ’nın emr-i tahfif⁵⁵³ ve tahkîr⁵⁵⁴ itmege didiler. İkinci kapudan girdiñiz egilüp (28) girmelerine emr itdi. Anlar egilmeyince kapu alçaklandığı girerken egileler. Anlar egilmeyüp götleri üzerine (29) sürinerek girdiler. Hâk Te‘âlâ’nın buyurduğu kavline ve bu emrine muhâlefet itdiler tebdil itdiler. (30) Andan Buhâri ve

Müslim’den Ebu Hüreyre hadîs kal kal⁵⁵⁵ Resül şalla’l-lâhu ‘aleyhi vesellem

قَالَ لَيْفًا

(31)

اسرئله ادخلوا الباب سجداً وقولوا حطة فبدلوا فدخلوا يزحفون على استاهم

(32)⁵⁵⁶ وقالوا حبة في شعرة Ya’nî buyurdı kaçanki Benî İsrâ’il’e kapudan girerken egilüp giriñ ve (33) ve haтта ki günâhlarımızı mahv eyle diyiñ emr olunduğlarında anlara kapu alçak olunca egilmeleri için (34) anlar götleri üzerine sürinerek girdiler. Ve haтта lafzını değışdirüp hınта didiler. Bir dâne⁵⁵⁷ buğdây (35) arpa dimek. ⁵⁵⁸ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ Ya’nî ol emri muhâlefet idüp [34 a] (1) değışdirmek ile nefislerine zulm idenleriñ üzerlerine gökden ‘azâb indirdik. Ba‘zılar “Ol ‘azâbı (2) Hâk Te‘âlâ anlara tã‘ün⁵⁵⁹ gönderdi bir sa‘atde anlardan yetmiş kişi helâk oldu.” didiler. ⁵⁶⁰ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ (3) Ya’nî Hâk Te‘âlâ’nın emrine ‘âşî olup emrine itã‘atden çıkmalarıyla fışk⁵⁶¹ iderler. (4) ⁵⁶² وَإِذِ اسْتَسْقَى مُوسَى لِقَوْمِهِ Ya’nî kaçanki Mūsâ’nın kavmi vâdi Tih’de şuşadılar. (5) Gelüp Mūsâ’ya Hâk Te‘âlâ’dan bizler içmege şu virsün didikler Mūsâ Hâk Te‘âlâ’dan (6) dileyince Hâk Te‘âlâ aña vağy itdiki فَعَلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ

⁵⁵³ tahfif(A.i.): 1. Hafifletme 2. Kolaylaştırma. Tahfif kemeri: mîmar. Üzerindeki ağırlığı yan duvarlara vererek hafifletmek için kemerlerin üstüne yapılan ikinci kemer. Tahfifat (Ar. çoğul eki -ât ile) Hafifletmeler, kolaylıklar

Tahfifî sıf. (nispet eki -i ile) Hafifletmeyle ilgili, hafifletici. Tahfifiyye sıf. Tahfifi kelimesinin tamlamalarda ortaya çıkan aynı mânâdaki müennes şekli: “Esbâb-ı tahfifiyye: Hafifletici sebepler.”

⁵⁵⁴ tahkîr(A. i.): Hakâret etme. Hakâret, Küçük görme, aşağılama

⁵⁵⁵ Metinde altı çiziliydi.

⁵⁵⁶ الدر السنية (dorar. net) Hadis: Buhari. Ravi: Ebu Hüreyre. Erişim Tarihi: 24. 05. 2022, saat: 16:30

⁵⁵⁷ Dâne(F.i.) 1. Tohum, habbe. 2. teşmil. Tohum gibi ufak, yuvarlak şeyler için kullanılır, tâne. 3. eski. Mermi, kurşun, gülle. 4. Adet, miktar, tâne.

dâne (F.i.): Kuş yemi.

Kelime metinde tane anlamında kullanılmıştır.

⁵⁵⁸ Kur‘ân, (Bakara) 2/59: « Biz de zulmedenlerin üzerine gökten bir azap indirdik.

⁵⁵⁹ tã‘ün (A.i.): Vebâ

⁵⁶⁰ Kur‘ân, (Bakara) 2/59: « doğru yoldan sapmaları sebebiyle

⁵⁶¹ Fışk(A.i.): Hak yoldan çıkıp her türlü günâhı işlemeyi huy hâline getirme, sefâhata dalma, fenâlık, ahlâksızlık.

⁵⁶² Kur‘ân, (Bakara) 2/60: « Hani vaktiyle Musa, (çölde susuz kalan) kavmi için su aramıştı

⁵⁶³ الْحَجَر Ya'nî Mūsā'ya didiki degnegiñ (7) ile ol taş ur. Ol degnek cennetden çıkma⁵⁶⁴ idi. Bunı on arşun⁵⁶⁵ Hâzret-i Mūsā 'aleyhi's-selâm(8)----- idi ve anuñ iki dalı var idi karanlıkta çerağ gibi nūr verirler idi. Ve ol degnek ---- ki (9) yabān göli şarmaşıktır. Andan idi ba'zılar 'arablarıñ yay itdikleri neb'⁵⁶⁶ Ya'nî meşe ağacından idi (10) didiler. Anı Hâzret-i Ādem 'aleyhi's-selâm cennetden çıkardı idi. Enbiyâlardan birbirlerine mîrâş kalarak (11) Hâzret-i Şu'ayb 'aleyhi's-selâm'a degdi. Ol dañı anı Hâzret-i Mūsā'ya virdi, Buñari'de ve Müslim'de (12)Hâzret-i Vehb⁵⁶⁷buyurdiki ol taş mu'ayyen⁵⁶⁸taş degildir. Hâzret-i Mūsā ol degnegi ile kanığı taş (13) ursa andan on iki göz açılıp on iki peykār⁵⁶⁹çıkup akar idi. On iki fırka Benî İsrâ'il'in (14) her bir fırkasına bir peykār akar idi. Ba'zılar "Ol bellü mu'ayyen taş zîrâ hâcer⁵⁷⁰kelimesi elif lâm mu'arrefe⁵⁷¹(15)ile geldiği aña delildir." didiler. İbn-i 'Abbās radıya'l-lâhu 'anhümâ "Ol taş insân başı kadar dört (16) köşe bir hafif taş idi." buyurdu. Anı Hâzret-i Mūsā torbasında taşur idi, kaçan şuya (17) muhtâç olsalar anı yere koyup degnegi ile urup peykârlar çıkar idi. Ve ba'zılar "Ol taşın dört (18) yüzi var idi. Her bir yüzünde üç peykār çıkar. On iki fırkaya birer dâne düşer idi." didiler. (19) Ve ba'zılar "Ol taş mermer idi." didiler. Ve ba'zılar "Ol taş kesekden⁵⁷²taşdan pür ki faşla (20) çamurdan kesek idi." didiler. Ve ba'zılar Hâzret-i Mūsā şoyunup şuya girup yıkanmak diledikte (21) urbasını üzerine koyduğu taşdır. Zîrâ Mūsā şudan örtesin giymek dileyince ol taş urbayı alup (22) kaçdı idi. Hâzret-i Mūsā sekridüp⁵⁷³irişüp urbası alup giydikte Hâzret-i Cebra'il 'aleyhi's-selâm gelup (23) aña didiki bu taşı beraber al. Zîrâ benim anda bir kudretim var. Saña

⁵⁶³ *Qur'an, (Bakara) 2/60: « Biz de: "Âsânı taş vür." demiştik.*

⁵⁶⁴ Bu kelimenin metne sonradan eklenmiştir.

⁵⁶⁵ Arşun(isim): Metrenin resmen kabûlünden önce kullanılan eski uzunluk ölçüsü, orta parmak ucu ile omuz başı arasındaki mesâfe

⁵⁶⁶neb'(A.i.):1. Yay yapılan ağaç. 2. fişkırmak, kaynamak. 3. Kaynak, akan ağaç. 4. su ve benzeri yerden kaynamak.

Bu kelime metinde yay yapılan ağaç manasında kullanılmıştır.

türkçede bir pınarın anlamlar sözlüğünde çevirisi ve anlamı. arapça türkçe sözlük tüm terimler sayfa 1 (almaany. com) Erişim Tarihi: 24. 05. 2022, saat: 16:30

⁵⁶⁷İbn Vehb: İmam Mâlik'in önde gelen talebelerinden, fakih ve muhaddis.

⁵⁶⁸ Mu'ayyen (A.s.): 1-Belli, belirli 2- Kararlaştırılmış, sınırları belirlenmiş

⁵⁶⁹ Peykār (F.i.):Cenk, cidal, savaş, harp:

⁵⁷⁰ hâcer(A.i.): Taş

⁵⁷¹ mu'arrefe (A.s.): Târif edilmiş, tanımlanmış. Bilinen, tanınan, belli, mâlûm

⁵⁷²Kesek(isim):1. Bel veya sabanın topraktan kaldırdığı iri sert toprak parçası. 2. Çimen yapılmak üzere bir yere ekmek için üstündeki otlar beraber çıkarılmış toprak parçası.

⁵⁷³ Sekr(A.i.): 1. Sarhoşluk. 2. *tasavvuf*. İlahî tecellî ve güzellikler karşısında duyulan büyük hayranlık vb. bir halle his ve şuur âleminin ötesine geçme, mânevî sarhoşluk.

mu'cizât didikde Hâzret-i Mûsâ ol taş (24) alup torbasında taşıdı kaçanki kendiden şu istediler. Çıkarup degnegi ile urdukdâ ol iki peykâr (25) çıkup ağıdı. Her bir fırkaya bir göz çıkup her fırka kendi tarafına fark yapup ağıtdılar. Kaçan Mûsâ 'aleyhi's-(26) selâm kaldırmak dilese yine degnek ile urur, şu batup taş kurur alur torbasına kor. فَانْفَجَرَتْ

⁵⁷⁴ اثننا عشرة عينا 574 Ya'nî ol taşdan on iki peykâr çıkıdı. Benî İsrâ'il'in fırkalarınıñ 'adedince andan (28) müfessirler فَانْفَجَرَتْ ⁵⁷⁵deşilüp ağıdı. ---- şu terlemek ile çıkıdı ile tefsir itdiler. ⁵⁷⁶ مَشْرَبَهُمْ (29) مَشْرَبَهُمْ 576 Ya'nî anlardan her halk şu içecek yerlerini bildiler. ⁵⁷⁷ كَلُوا وَاشْرَبُوا 577 Ya'nî anlara didik yiyiñ ve için. (30) ⁵⁷⁸ مِنْ رِزْقِ اللَّهِ 578 Hâk Te'âla'nıñ sizlere zahmetsiz ve meşakkatsiz ⁵⁷⁹virdigi menn ⁵⁸⁰ve selvî ki kudret helvâsı ile (31) bildircin gibi kuşdan yiyüp üzerine kudretten çıkan şudan içiñ. Zîrâ bunlar zahmetsiz Hâk Te'âla'dan gelen rızıkdır. (32) ⁵⁸¹ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ 581 Ya'nî yeryüzünde hemân büyük fesâd itmekle müfsidler ⁵⁸²olmayiñ, zîrâ---- (33) fesâdıñ pek kuyısıdır. Bu âyetde Hâzret-i Mûsâ 'aleyhi's-selâm'a mu'cizât vardır. Öyle küçük taş urup bu kadar (34) cem' olan halka şu yetiştirmesinde lakin Hâzret-i Resûl şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellem' iñ mucizâtı andan uludur ki mübarek (35) parmaklarından şu ağıdup niçe cem' olmuş halkı kandırdı⁵⁸³. Zîrâ et ile kandan şu çıkmak taşdan çıkmadan uludur. [34 b] (1) وَإِذْ قُلْتُمْ

⁵⁸⁴ وَإِذْ قُلْتُمْ 584 Ya'nî Hâzret-i Mûsâ'ya Ya Mûsâ bizler dâ'im ⁵⁸⁵bir dürlü⁵⁸⁶(2) yemek yemeğe dayanup şabır idemeyüz didiñizde bunuñ aşlı kaçanki dâ'im kudret helvâsı ile bildircin yemeden(3) bıkdılar. İştâhları gayrı yemeklere meyl eyledi.

⁵⁷⁴ Kur'an, (Bakara) 2/60: « Hemen (âsâyı taşa vurur vurmaz) oradan (kabileleri sayısınca) on iki pınar fışkırdı

⁵⁷⁵ Kur'an, (Bakara) 2/60: « fışkırdı

⁵⁷⁶ Kur'an, (Bakara) 2/60: « Herkes (kendi) su içeceği kaynağı bildi

⁵⁷⁷ Kur'an, (Bakara) 2/60: « yiyin, için

⁵⁷⁸ Kur'an, (Bakara) 2/60: « "Allah'ın rızından

⁵⁷⁹ Meşakkat(A.i.): Güçlük, zorluk, sıkıntı, eziyet, zahmet

Meşakkatsiz: zahmetsiz, sıkıntı içinde olmamak.

⁵⁸⁰ Menn(A.zf.): Tih sahrasında Allah tarafından, "selvâ" adı verilen bildircina benzer kuşlarla birlikte İsrâiloğullarına indirilen kudret helvası

⁵⁸¹ Kur'an, (Bakara) 2/60: « yeryüzünde (O'nun emirlerinin dışına çıkıp) bozgunculuk yaparak kargaşa çıkarmayın. " (dedik.)

⁵⁸² Müfsid(A. i. ve sıf.): Arabozan, bozgunculuk yapan, fitne fesat çıkarıcı (kimse), bozguncu, karıştırıcı, fesatçı, fitneci

⁵⁸³ kandırdı(E.T.): (Bir yiyecek veya içecekten) Daha fazlasına ihtiyaç hissettirmeyecek kadar yemek veya içmek sûretiyle doymak, yeme veya içme isteğini doyasıya karşılamak

⁵⁸⁴ Kur'an, (Bakara) 2/61: « Hani siz (yine) demiştiniz: "Ey Musa! (Biz artık) bir tek (kudret helvasıyla) bildircin etinden) yemeye asla tahammül edemeyeceğiz;

⁵⁸⁵ dâ'im(A. sıf.): Devam eden, devamlı, sürekli, fâsılasız. 2. zf. Her zaman, sürekli olarak, dâima.

⁵⁸⁶ Dürlü(türlü) (Eski Türk. türlü)(A. sıf.): 1. Çeşitli, muhtelif. 2. (Bin bir, her, kaç, başka vb. kelimelerle) Çeşit, cins. 3. i. kısaltma yoluyla. Çeşitli sebzelerle pişirilen etli yemek. Türlü türlü: Çeşit çeşit.

Zîrâ bir dürlü it‘âm⁵⁸⁷ yemeğe muvâzıb⁵⁸⁸ itmek şehvetiñ noqşânına (4) sebeb olur. **Ve eger** dinürseki anlarıñ yedigi iki dürlüdür. ----- anlar bir dürlü didiler. **Hâzin** dirki (5) bir kişiniñ şofrasında dâ‘im niçe⁵⁸⁹ dürlü yemekler çıkar. Ol yemekler bir ta‘âm menzildir. Kaçan şorsalar ta‘âm (6)yedim dir dimez ki falân⁵⁹⁰ ve falân yemegi yedim kamüsü saymaz. ⁵⁹¹فَادُعْ لَنَا رَبَّنَا Ya‘ni Rabb’iñden dileyüp iste. (7) يُخْرِجُ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا (7) وَقَتْنَا هَا وَفَوْمَهَا⁵⁹² Ya‘ni yeryüzünüñ bitürdigi zerzevâtından ⁵⁹³(8) isfanâh⁵⁹⁴ gibi olanlardan ve hıyârından ve şen hıyârından ve buğdâyından ve şarmaşağından bizlere bitürsün. Andan(9) İbn-i ‘Abbâs rağıya’l-lâhu ‘anhümâ ----- itmekdir didi. Ba‘zılar “Buğdaydır. ” didiler ve ba‘zılar “Şarmaşağdır. ” didiler. Ve (10) ⁵⁹⁵وَعَدْسِهَا وَبَصَلِهَا Ya‘ni mercimeginden ve soğanından çıkarsun bu envâ‘ları. ⁵⁹⁶Dilimlerine bâ‘is bunlar iştiyhâyi⁵⁹⁷ (11) açup kavî itmelerinden, zîrâ anlar ol vadi Tih’de dâ‘im kalmalarına meyl itdiler idi. Didilerki “Bu diger olan (12)yemekler ancak vilâyetlerde bulunur. ” Ve anları dilimlerinden ‘arzları vilâyetlere irmek idi murâdları ol yemekler degil(13) idi. Anları bahâne itdiler. ⁵⁹⁸قَالَ Ya‘ni Hâzreti Mûsâ anlar didiki ⁵⁹⁹أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ Ya‘ni bu dilediñiz⁶⁰⁰ (14)adını alçağ şey’e değışür misüz⁶⁰¹? ⁶⁰²هُوَ خَيْرٌ بِالَّذِي Ya‘ni ol ‘alâ hayırlı

⁵⁸⁷it‘âm (A.i.): Yemek yedirme

⁵⁸⁸ muvâzıb (A.s.): Bir işi ara vermeden, aksatmadan yapan, işinde devamlılık gösteren

⁵⁸⁹ Niçe(sıf.)(< ne+ce < ne+çe): 1. Çok, pek çok, birçok. 2. zf. E. T. Türk. ve halk ağzı. Nasıl. Nice bir: E. T. Türk. Ne vakte kadar, daha ne kadar. Nice nice: Çok, pek çok.

Metinde kelime çok, pek çok anlamlarında kullanılmıştır.

⁵⁹⁰ Falan(A. sıf.) fulân “herhangi bir kişi”den filân > falan): 1. Belirtilmesi gerekli görülmeyen isimlerin önüne getirilerek onları belirsiz şekilde niteler. 2. Söylenmesi uygun görülmeyen bir özel ismin yerini tutar. 3. Bir şahıs veya nesneyi bildiren kelimelerden sonra ona benzer şeyleri ayrıca saymamak için kullanılır. Falan filân – Filân falan (festekiz, feşmekân, fıstık): Söylenen bir şeyden sonra ayrıca sayılmasına, söylenmesine gerek görülmeyen şeyler için “bunun gibi, bunlar gibi birtakım şeyler daha” anlamında kullanılır.

⁵⁹¹ *Qur‘ân,(Bakara) 2/61: « Rabbine bizim için dua et de*

⁵⁹² *Qur‘ân,(Bakara) 2/61: «, bize yerin bitirdiği; sebze, salatalık, sarımsak, çıkarsın. ”*

⁵⁹³ *Zerzevât(F. i.):sebze “yeşillik” ve Ar. çoğul eki -ât ile sebzevât’ tan) Yemek yapılan yeşillik, sebze*

⁵⁹⁴ isfanâh(A.i.):Ispanak

⁵⁹⁵ *Qur‘ân,(Bakara) 2/61: « mercimek ve soğandan*

⁵⁹⁶ envâ‘ (A.i.): Neviler, çeşitler, türler

⁵⁹⁷ iştiyhâ(A.i.): Yemek yeme isteği, iştiyhâ

⁵⁹⁸ *Qur‘ân,(Bakara) 2/61: « dedi*

⁵⁹⁹ *Qur‘ân,(Bakara) 2/61: «(Hz. Musa da:) “Daha aşağı olanı değıştirmek mi istiyorsunuz?*

⁶⁰⁰ Dilediğinin şeklinde olması gerekirken bu şekilde yazılmıştır. Konuşma diline yakın olmasından kaynaklanabilir.

⁶⁰¹ Değışür misiniz? şeklinde olması gerekirken bu şekilde yazılmıştır. Konuşma diline yakın olmasından kaynaklanabilir.

⁶⁰² *Qur‘ân,(Bakara) 2/61: « daha iyi olanla,*

olan şey' ile ⁶⁰³مِصْرًا Ya'nî(15)bu hayırlı⁶⁰⁴ olan şey'i ibâ⁶⁰⁵ idersiniz. Şehirlerden bir şehre varın ve ba'zılar “Ol aşıldan oldukları Mısır şehridir. ” didiler. (16) Ve aña giden tenvîn Nüh⁶⁰⁶ve Lût⁶⁰⁷ismine giren tenvîn gibidir lakin aşahı⁶⁰⁸evvelki kavdir. ⁶⁰⁹مَا سَأَلْتُمْ Ya'nî sizlere(17) yerde biten isteginiz⁶¹⁰ şehirde olur eküp biçmek ile. ⁶¹¹وَضُرْبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلَّةُ Ya'nî anları zillet ve haķāret kapladı. (18) Ba'zılar didiki “Öillet cezāya Ya'nî hārācdır. Ve Yahūdilerin nişānidir. ” Bu kavlı ırāķdır. Zîrā anların üzerlerine hārāc(19)yoķ idi. ⁶¹²وَالْمَسْكَنَةُ Ya'nî anları gāyet fakirlik ve miskinlik bürüdi. Zîrā fakire miskin dinür nedenkim fakirlik(20) anı hareketden alı kayup elinden bir şey' gelmez idüp sākin mazlüm ider görmez misiñ? Yahūdiler zengin maldār⁶¹³iken yine (21)kendilerini fuķarā gösterirler. Aşlā bir milletlerin ehlinde Yahūdilerden zelil⁶¹⁴ve rezil ve mālā hırşı çok bir kimse (22) yoķdur. ⁶¹⁵وَبَاءُوا Ya'nî döndiler lakin بَاءُوا ancak şerre dönemde gelür, hayra gelmez. ⁶¹⁶بِعَصَبٍ مِنَ اللَّهِ Ya'nî Hāķ Te'ālā'nın (23)haşmina dönüp uğradılar. Zîrā gāzabAllah kendine 'aşı olan kula 'azābıyla cezāsın virmekdir. ⁶¹⁷ذَلِكَ Ya'nî ol (24) hışım olmağa bā'is ⁶¹⁸بِآيَاتِ اللَّهِ Ya'nî Teverāt'da olan şifat-ı Muhammed'i ve İncil'i ve Kūr'an -ı azım(25)üşşān Hāķ Te'ālā'nın bu āyetlerini inkār idenler idi. ⁶¹⁹وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ Ya'nî anlar peygāamberleri katl iderler (26)imdi. Zîrā

⁶⁰³ Kūr'an, (Bakara) 2/61: «(Öyleyse) bir şehre/kasabaya inin,

⁶⁰⁴ hayırlı(sıf.):1. Faydalı, makbul, iyi. 2. Uğurlu, mübārek. Hayırlı (Hayırlısı) olsun: Yeni bir iş veya yeni alınan bir şey için karşısındakine iyilik dileme sözü. Hayırlısı Allah'tan: Başlanmış bir iş için hayır temennisi sözü. Hayırlısıyla: Bir şeyin hayırla sonuçlanmasını temennî etmek için söylenir, hayırlı olarak.

⁶⁰⁵ İbā(A. i.): Çekinme, kaçınma, râzı olmama, içtinap ve imtinâ etme

⁶⁰⁶ Nüh: Büyük peygamberler arasında sayılan, kendisine inanmayan kavmi tûfan ile helāk edilen peygamber

⁶⁰⁷ Lût: Kūr'an'da adı geçen bir peygamber.

⁶⁰⁸ Aşah(A.sıf.)(şihhat “sahih ve sağlam olmak”tan eşahh): Çok (daha, en, pek) doğru, pek sahih

⁶⁰⁹ Kūr'an, (Bakara) 2/61: « şüphesiz (orada) sizin için istediğiniz (sebzeler) vardır. ”

⁶¹⁰ İsteğiniz*: doğru yazılmış.

⁶¹¹ Kūr'an, (Bakara) 2/61: « Onlar (bu sabırsızlıklarından dolayı) yine aşağılığa mâruz kaldılar

⁶¹² Kūr'an, (Bakara) 2/61: « yoksulluğa/düşkünlüğe,

⁶¹³ Maldār(A.i. ve sıf.): Mal sâhibi, varlıklı (kimse), zengin

⁶¹⁴ zelil(A.i. ve sıf.)(zillet “hor ve hakir olmak”tan zelil) : Aşağılanan, hor görülen (kimse), hakir. Zelil etmek (kılmak): Hor ve hakir etmek, aşağılama. Zelil olmak: Hor ve hakir olmak, aşağılanmak. Zelilâne(zf. (Fars. -âne ekiyle): Zelil bir şekilde.

⁶¹⁵ Kūr'an, (Bakara) 2/61: «da uğradılar

⁶¹⁶ Kūr'an, (Bakara) 2/61: « Allah'ın gazabına

⁶¹⁷ Kūr'an, (Bakara) 2/61: « Bu (musibetlerin sebebi),

⁶¹⁸ Kūr'an, (Bakara) 2/61: « hem Allah'ın âyet (mucize ve açık belge)lerini inkār etmeleri

⁶¹⁹ Kūr'an, (Bakara)2/61: «ve(kimseyepeygamberleri öldürme) hakları olmadığı halde peygamberleri(nden Zekeriya, Yahya ve Şa'yâ'yı)

nebi --hağdan haber virendir ----- ----ba'zılar didiki “Er-rāfi⁶²⁰Ya'nî mertebesi yüce olandır. ”(27) Zîrâ nübüvvet yüksek olan yer ve tepedir. ⁶²¹بَعِيرِ الْحَقِّ Ya'nî suçsuz nâ-hağ yere **ve eger** dinürseki nâ-hağ yere katl(28) olunduğı ma'lümdur. Bunda yād itmeñiz fa'idesi nedir? **Hāzin** dirki anı yād itmeden maqşūr ⁶²²katli vaşf(29)itmekdir. Zîrâ katl kâhi⁶²³Hağ ile vaşf olunur ki emriyle katl olunur ve kâhi nâ-hağ katl-i (30) vaşf olunur. Ol zulm ile mazlüm katl olunandır. Bunuñ hüküm kıla Te'ālā ve kıal Rabbi bi'l-hağ bundan Hağ (31) hükümñ vaşf oldı. Zîrâ hüküm hağkı ve çevre dağı taqsım olur. Zîrâ Yahūdiler bir şabah yetmiş peygamber öldürdiler. (32) Aşşam olduğda fazılladur belürüp 'azāba düşmeleriyle nādım ve Hāzret-i Zekerıyyā ve Yağyā ve Şu'ayb şalavāt(33) Allah 'aleyhim ecmāin katl itdiler. Bunlardan ğayrilerimin dağı ذَٰلِكَ بِمَا ⁶²⁴عَصَوُا Ya'nî benim emrime 'aşı olup kâfir olmalarıyla (34) enbiyāları nâ-hağ yere katl eylediler. ⁶²⁵وَكَاثِرًا يَعْتَدُونَ Ya'nî baña 'adāvetlerin ⁶²⁶haddan ⁶²⁷ziyāde idüp her muharremāt⁶²⁸(35)itmeğe mürtekib⁶²⁹olurlar idi. ⁶³⁰إِنَّ الَّذِينَ هَادُوا Ya'nî anlarki inanup imān getürdiler ve anlarki [35 a] (1)Hağk'a meyl eylediler. Yahūdilerden إِنَّا هَدَيْنَا ⁶³¹إِلَيْكَ dimeleriyle ya'nî bizler saña meyl eyledik. Ve ba'zılar (2) ⁶³²هَادُوا Ya'nî buzağuya tapmadan tövbe itdiler dimekdir didiler. Ve ba'zılar “dîn-i İslām'dan (3) ve din-i Mūsā ⁶³³'aleyhi's-selām'dan meyl itdiler dimekdir. ” didiler. ⁶³⁴وَالنَّصَارَى Ya'nî

⁶²⁰ rāfi (A.sıf.):“İstedığı ve lâyıık kıldığı mümin kulunu yükselten” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dir.

⁶²¹ *Qur'an, (Bakara) 2/61: « haksızlık yaparak öldürmelerinden*

⁶²² maqşūr (A.sıf.): 1. Kısaltılmış, kasredilmiş. 2. Bir şey için ayrılmış, bir şeye hasır veya tahsis edilmiş.

⁶²³ Kāhî (F.i.): Üç köşeli kuru poğaçā, bir nevi simit.

⁶²⁴ *Qur'an, (Bakara) 2/61: « hem de (Allah'a) isyan edip*

⁶²⁵ *Qur'an, (Bakara) 2/61: « aşırı gitmelerindedir.*

⁶²⁶ 'adāvet (a. İ.): Düşmanlık, hasımlık, husûmet.

⁶²⁷ hadd (A. i.): Sınır

⁶²⁸ muharremāt (A. i.): İslām dîninde kesin olarak yasaklanan, haram edilen şeyler

⁶²⁹ mürtekib (A. i. sıf.): 1. Kötülük yapan, günah işleyen (kimse) 2. Rüşvet alan, rüşvet yiyen (kimse), yiyici

⁶³⁰ *Qur'an, (Bakara) 2/62: « Şüphesiz (bütün) iman edenlerle, Yahudiler,*

⁶³¹ *Qur'an, (A'raf) 7/156: « “biz Sana yöneldik”...*

⁶³² *Qur'an, (Bakara) 2/62: « ve yahudiler*

⁶³³ Dîn-i Mūsā: Müsevîlik, Yahüdi dini.

⁶³⁴ *Qur'an, (Bakara) 2/62: «, Hıristiyanlar*

gavurlar⁶³⁵(4)anlara naşārî dimege bā' is naḥnū⁶³⁶ enşārAllah⁶³⁷ dimelerinden tesmiye⁶³⁸ oldılar. Ve ba' zılar Nāşıra⁶³⁹(5) nām⁶⁴⁰ köye intisāb⁶⁴¹olurlar. Zîrā Ḥazret-i 'İsā aña izā idi⁶⁴² وَالصَّابِئِينَ Ya' nî bir dinden (6) bir dine dönenler, zîrā bir kişi bir dinden bir dine döğünse⁶⁴³ “şayāalrajul”⁶⁴⁴ dirler. Andan tesmiye⁶⁴⁵ olundılar. (7) Dinden çıkdıkları için Ḥazret-i 'Ömer ve ibn-i 'Abbās rağıya'l-lāhu⁶⁴⁶rađıya'l-lāhu 'anhüm⁶⁴⁷ “Anlar ehl-i kitābdan⁶⁴⁸ bir (8) kavimdir. ” buyurdılar. Ve Ḥazret-i 'Ömer “Anlarıñ boğazlamaları ehl-i kitāb boğazlamasıdır. ” buyurdu. Ve ibn-i 'Abbās (9) rağıya'l-lāhu 'anhümā Anlarıñ boğazladıkları (ve anlardan nikāh ile almak bellü cā'iz degildir.)⁶⁴⁹ Ve ba' zılar (10) “Anlar Yahūdiler ile gavurlar arasında bir kavimdir. Başlarıñın ortasını trāş iderler. ” didiler. Ve ba' zılar didiki (11)“Anlar bir kavimdir. Ḥaḳ Te'ālā' nîñ vaḥdāniyetine⁶⁵⁰iḳrār⁶⁵¹ iderler ve Zebūr oqurlar ve melā'ikelere 'ibādet (12)iderler ve Ka'be'ye tövbe⁶⁵² ile namāz kılarlar şanki her dinden bir şey' almak ile kulluḳ iderler. Lakin 'aḳla(13) yaḳîn⁶⁵³olan anlar ol kavim ki yıldızlara 'ibādet iderler. Zîrā anlar öyle i'tiḳād⁶⁵⁴ iderler ki

⁶³⁵Gavur(A.i.): (Müslüman halk dilinde) Müslüman olmayan kimse, özellikle hristiyan

⁶³⁶naḥnū(A. zamir.): Biz

⁶³⁷enşār(A.i.)nāşir “yardımcı”nınçoğulşekli enşār [Tekilidilimizdebuanlamdakullanılmaz] “Yardımcılar koruyucular” mânâsına gelen kelime, İslâmiyet'i kabul ederek Hz. Muhammed'i ve Mekke müslümanları Medîne'ye dâvet eden ve hicret ettikleri zaman onlara yardımcı olan, koruyan Medîneli müslümanlar hakkında kullanılmıştır.

enşār î(nispet eki -i ile) Ensardan olan kimse.

enşārAllah:Allah yolunda peygamber efendimize (s. a. v.) yardım edenler

Allah'ın yardımcıları.

⁶³⁸ Tesmiye(A.i.)(semv “ad koymak”tan tesmiye):1. Ad koyma, adlandırma, belli bir isimle isimlendirme.

2. Allah'ın adını anma.

⁶³⁹ Nāşıra: Hz. İsa'nın doğduğu ve yetiştiği şehir.

⁶⁴⁰ Nām(A.i.): 1. İsim, ad. 2. Ün, şöhret, şan

Kelime metinde isim, ad manasında kullanılmıştır.

⁶⁴¹ İntisāb(A.i.):Bir âilenin, bir iş yerinin, bir topluluğun içinde yer alma, oraya mensup duruma gelme, oranın ferdi olma

⁶⁴²Ḳur'ān,(Bakara) 2/62: « ve sâbiilerden

⁶⁴³ Döğünse(döñse).

⁶⁴⁴ şayā'al-rajul: Adamın koruyucusu

⁶⁴⁵ Tesmiye(A. i.): 1. Ad koyma, adlandırma, belli bir isimle isimlendirme. 2. Allah'ın adını anma

⁶⁴⁶ Allah senden razı olsun.

⁶⁴⁷ Allah onlardan razı olsun.

⁶⁴⁸ Remzi Kaya,“ ehl-i kitāb”, DİA, İstanbul, 1994, C. 10, s. 516-519. Ehl-i kitāb: Yahūdiler ve Hristiyanlar için Kur'an-ı Kerim'de geçen tabir. Müslümanların dışındaki kutsal kitapları olan dine bağlı kişiler için kullanılmaktadır.

⁶⁴⁹ Sonradan hocası tarafından eklenmiştir.

⁶⁵⁰ vaḥdāniyet(A.i.): Allah'ın ortağı ve benzeri bulunmaksızın tek oluşu, varlığının birliği.

⁶⁵¹iḳrār(A.i.): 1. Gizlemeyip açıklama, îtiraf etme. 2. Kabul etme, tasdik etme.

⁶⁵² Tövbe: Tekrar bakılacak

⁶⁵³yaḳîn(A.i.): 1. Bir şeyi şüphesiz olarak tam ve doğru şekilde bilme. 2. Kesin ve sağlam bilgi

⁶⁵⁴ i'tiḳād (A.i.): İnanma, kalben tasdik ederek inanma, inanç, inan.

Hak Te'ala (14) kaçan bu 'alem-i dünyayı halk eyledi. Ve bu yıldızları anlara müdebbir⁶⁵⁵ itdi. Andan insana vacibdir ki anlara (15) ta'zim idüp 'ibadet eyleye. "dirler. Hak Te'ala çün zikir eyledi andan buyurdi. ⁶⁵⁶ وَالْيَوْمَ الْآخِرِ (16) مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ Bu zikir olunanlardan her kim Hak Te'ala'nın vahdaniyetine ve kıyamet gününe inanıp iman (17) getürdi. **Ve eger** dinürse ki nice ayetiñ evvelinde anlar ki iman getürdiler buyurdi. Cem' üzere ve ahirinde (18) anlardan iman iden deyü ferdâ ⁶⁵⁷ üzere imdi. Evvelki 'umüm ⁶⁵⁸ ile gelmeniñ fâ'idesi nedir ki ahirinde (19) huşuş üzere geldi. **Hâzin** ulemânıñ bu ayetiñ hükmünde ihtilâfları vardır. Andan iki veche üzere (20) kavlı getürdiler. Anuñ birisi Hak Te'ala ⁶⁵⁹ الَّذِينَ آمَنُوا dilemesi ya'nî taḥkik üzere iman getürenler. (21) Bunda ihtilâf idüp ba'zılar didiki anlar peygamberden evvel fetret ⁶⁶⁰ eyyâmında din talebine dileyenlerdir ki (22) dine inandılar. Lakin delâlet ararlar idi. Anlar Hâbib en-Neccâr ⁶⁶¹ (23)-----ve Ebû Zer el-Gıfârî⁶⁶² ve Selmân-ı el-Fârisî ⁶⁶³ gibi olanlardır. Anlarıñ kimisi Hâzret-i Resûl'e (24) irişdi ve kimi irişmedi. Şanki Hak Te'ala buyurdiki إِنَّ الَّذِينَ

⁶⁶⁴ Hâzret-i Resûl'ün risâletinden (25) Hak Te'ala'nın vahdaniyetine inananlar⁶⁶⁵

⁶⁶⁶ وَالَّذِينَ هَادُوا Ya'nî Yahû'den ve kâfirlerden ve şâbi'inden (26) bâtil dinlerin bâtil dinler Hak Te'ala'ya ve kıyamet gününe ve Hâzret-i Resûl'ün risâletine inanıp (27) iman getürmekle tebdil ⁶⁶⁷ idenler anlarıñ ecirleri⁶⁶⁸ Hak Te'ala'dandır. Ve ba'zılar الَّذِينَ آمَنُوا

⁶⁶⁹ geçen (28) peygamberleriñ ümmetleridir didi. Ve ba'zılar didiki إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا⁶⁷⁰ bu

ümmet-i Muhammed'en inanıp (29) iman getürenlerdir. ⁶⁷¹ وَالَّذِينَ هَادُوا anlar Hâzret-i

⁶⁵⁵ Müdebbir (A. i. ve sıf.): İş ve davranışlarının sonucunu inceden inceye düşünerek hareket eden, tedbirli ve ihtiyatlı davranan (kimse)

⁶⁵⁶ *Kur'an, (Bakara) 2/62*: «(son din İslâm'a göre veya İslâm'dan önce) Allah'a ve ahiret gününe inanıp da

⁶⁵⁷ Ferdâ (F. i.): Ertesi gün, yarın

⁶⁵⁸ 'umüm (A. i.): 1. Genel olma, umûmî olma, genellik, umûmiyet. 2. Bütün insanlar, herkes, kamu, amme:

⁶⁵⁹ *Kur'an, (Bakara) 2/62*: «Şüphesiz inananlar

⁶⁶⁰ Fetret (A. i.): İki peygamberin gelişi arasında geçen süre

⁶⁶¹ Hâbib en-Neccâr: İslâmî kaynaklara göre Yâsîn sûresinde kıssası anlatılan kişi.

⁶⁶² Ebû Zer el-Gıfârî: Servet terâkümü konusundaki görüş ve mücadelesiyle tanınan sahâbî.

⁶⁶³ Selmân-ı el-Fârisî: İslâmiyet'i kabul eden İran asıllı ilk sahâbî.

⁶⁶⁴ *Kur'an, (Bakara) 2/62*: «Şüphesiz inananlar

⁶⁶⁵ Metinde inananlar şeklindeydi.

⁶⁶⁶ *Kur'an, (Bakara) 2/62*: «Ve Yahudiler

⁶⁶⁷ Tebdil (A. i.): Değiştirme, değiştirilme, başka şekle sokma

⁶⁶⁸ Ecir (A. i.): 1. Bir iş karşılığında verilen ücret. 2. Mânevî karşılık, sevap

⁶⁶⁹ *Kur'an, (Bakara) 2/62*: «Şüphesiz inananlar

⁶⁷⁰ *Kur'an, (Bakara) 2/62*: «Şüphesiz inananlar

⁶⁷¹ *Kur'an, (Bakara) 2/62*: «Ve Yahudiler

Mūsā dininde emr-i ḥaḳḳı tebdil itmeyenlerdir. (30)Ve'n-Naşārî anlar din-i İlsā 'aleyhi's-selām'ı tebdil-i tağayyir ⁶⁷²itmeyenlerdir ve-ş Şābîl'in emürleri onların (31)zamānlarında istikāmet üzere olanlardır. Anlardan her kim imān getürdi ve imān ile vefāt itdi. (32) Ol mü'minden zîrā imānîñ ḥaḳḳatini kişi imānîñ 'ahdlerin vefā itmekdir. O emri tutuþ menāhî⁶⁷³(33)ırağ olmağla imdi onların ikinci ḳavlleri إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا ⁶⁷⁴eklemesi mecāz üzere ḥaḳḳatı degildir. (34) Anlar geḳen peygāberlere inananlardır Ḥāzret-i Resūl' e degil. Ba'zılar didiki "Anlar münāfiklardır. " Dil ile (35) ikrār iderler, ḳalb ile taşdıḳ ⁶⁷⁵itmezler ve Yahūd ve naşārî ve Şābîl'in dimeden murād Ya'nî bunlardır imāna[35 b] (1) gelmeleri maṭlūb olunanlar. ⁶⁷⁶مَنْ ءَامَنَ وَمِنْهُمْ ⁶⁷⁷Ya'nî maṭlūb olunanlardan ḳanıḳısı imān ḥaḳḳatı ḳabūl(2)iderse ol Allah ḳatında mü'mindir. Ve ba'zılar didiki إِنَّ ⁶⁷⁸مَنْ ءَامَنَ anlar ḥaḳḳatte Ḥāzret-i Resūl'e (3)imān getürenlerdir. Māzi ile geldi ⁶⁷⁹وَعَمِلَ ⁶⁸⁰(4) ⁶⁸¹müstakbellerinde ol imānlarına şābit olmalarına tākiddir ⁶⁸²فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ⁶⁸³Ya'nî ve şāliḳ 'amel iderse imānında ⁶⁸⁴يَا نِ انlarının Rabb'leri ḳatında (5)ecirleri vardır. ⁶⁸⁵وَلَا يَخَافُ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ⁶⁸⁶Ya'nî anlara yarın ḳıyāmet gününde ne 'azābdan ḳorḳu var ve ne (6) anlara cennete girmemekle maḳzūn ⁶⁸⁷olurlar. ⁶⁸⁸وَأِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ ⁶⁸⁹Ya'nî ey Yahūdîler biz sizlerden 'ahd-ı mişāḳ (7)aldıḳ öldümedikki. ⁶⁹⁰وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمْ الطُّورَ ⁶⁹¹Ya'nî taḳı yerden ḳaldırıp üzerleriñize ḥavāle itdığımız ḥālede(8) ḳorḳup baña ḳulluḳ itmege olan ahdîñiz. İbn-i 'Abbās raḳıya'l-lāhu 'anhūma buyurdıki

⁶⁷² Tağayyir(A. i.): Değişme, başkalaşma

⁶⁷³ Menāhî(A. i.): Dînin yasakladığı, nehyettiği şeyler, yasaklar, menhiyat

⁶⁷⁴ *Ḳur'ān, (Bakara) 2/62: «Şüphesiz inananlar*

⁶⁷⁵ taşdıḳ(A. i.): Gerçek olduğunu söyleme, doğru olduğunu bildirme, doğrulama

⁶⁷⁶ *Ḳur'ān, (Bakara) 2/62: «Ve onlardan kimileri inandı.*

⁶⁷⁷ maṭlūb (A. i.): İstenilen, aranan, istek ve arzu duyulan, talep edilen şey.

⁶⁷⁸ *Ḳur'ān, (Bakara) 2/62: «Şüphesiz inananlar*

⁶⁷⁹ *Ḳur'ān, (Bakara) 2/62: «Ve onlardan kimileri inandı.*

⁶⁸⁰ Tākid(A. i.): 1. Dügümleme, düğümlenme. 2. İbāreyi lafız veya anlam bakımından anlaşılabilir şekilde düzenleme

⁶⁸¹ *Ḳur'ān, (Bakara) 2/62: « sâlih amel işleyenler var ya*

⁶⁸² *Ḳur'ān, (Bakara) 2/62: « artık onların mükâfâtı Rableri katındadır.*

⁶⁸³ *Ḳur'ān, (Bakara) 2/62: «. Onlar için hiçbir korku yoktur, onlar üzüntü de çekmeyeceklerdir*

⁶⁸⁴ maḳzūn (A. sıf.): Hazîne, kasa vb. de saklanmış, korunmuş (mal, para vb.) Hazîne, kasa vb. de saklanmış, korunmuş (mal, para vb.)

⁶⁸⁵ *Ḳur'ān, (Bakara) 2/63: « Hani (ey yahudiler! Vaktiyle Tevrat ile amel edeceğinize dair) sizden kesin söz almıştık,*

⁶⁸⁶ *Ḳur'ān, (Bakara) 2/63: « sonra bu ahdi bozduğunuz için yeniden söz veresiniz diye tehdit olarak) Tür'u (Tür dağıni da mucize olarak) üzerinize yükseltip kaldırmıştık da:*

Hak Te'ālā Filistin tağlarından(8) bir tağa emr itdi. Yerinden kalkup Benî İsrā'il'in üzerine bir adım⁶⁸⁷ boyu kadar havāle ola. Cebrā'il 'aleyhi's-selām(9) inanup kaldırıp üzerlerine havāle itdi. Ol tağın bir fersah eni fersah uzunluğu anlar ki askerleri kadar(10)idi. Aña bā'is kaçanki Hak Te'ālā Mūsā'ya Tevrāt'ı indirdi. Ve içindeki olan emriyle Benî İsrā'il 'amel itmege emr (11)eyledi. Anda ki olan teklifi ağır görüp kabül itmeden ibā itdiler. Meşakkatli olmak ile ol tağı çadır gibi (12)itdiki ya imān getirseñiz Tevrāt'da olana 'amel iderseñiz veya tağı üzeriñize indirüp (13)kamuñızın başların ezerim⁶⁸⁸ يا'ni sizlere Tevrāt'da virdigim emrū nehyimi(14)sa'i ictihādınız ile alup kabül idiñ⁶⁸⁹ يا'ni Tevrāt'ın içinde ki emirlerimi ve ahkāmını(15)ders virüp okuyuñ gayrilere bildirüp öğrediñ. ⁶⁹⁰ يا'ni belki nola öyle itmeñiz ile (16) dünyāda helāk olmañızdan ve āhiretde 'azābdan hālāş ⁶⁹¹olasıñız yoħsa bu tağı üzeriñize indiririm. (17) Kaçanki ol hāl üzerlerine ineceğın gördiler. Tevrāt'a inanup içinde olanı kabül idüp secdeye(18)vardılar. Öyle yarı yüzlerin yere koyup yarısıyla ol tağı gözlerler idi ki görelim üzerimizden zāil(19)olur mı deyü o secde ya Rabbi bu secdemiz ile 'azābı üzerimizden def' eyle dirler idi. İmdi Yahūdileriñ(20)secdeler bu minvāl⁶⁹² üzeredir. ⁶⁹³ يا'ni Tevrāt'ı ve ahkāmını kabül itdigiñizden(21) sonra 'azāb üzeriñizden gidince dönüp evvelki hālīñize dönüp inkār itdiñiz. ⁶⁹⁴ يا'ni eger ki Hak Te'ālā'nın rahmeti ile lütuf –ı ihsānı üzerleriñize olup sizlere mühlet virmese idi. (23) ⁶⁹⁵ يا'ni sizlerde dünyāda helāk olup āhiretde 'azāba düşenlerden olup itdikleriyle(24)ziyān zarar idenlerden olurduñız. ⁶⁹⁶ يا'ni

⁶⁸⁷ Adım (Eski Türk isim āt-mak "adım atmak, yürümek"ten *āt-ı-m):

1. Bir ayağın kaldırılıp az ileride yere basılmasından ibâret olan yürüme hareketi, hatve, kadem. 2. Bir adım uzunluğundaki (yaklaşık 75 santimlik) mesâfe. 3. (Bir ve iki, iki üç, birkaç kelimeleriyle kullanıldığı zaman) Kısalık ve yakınlık ifâde eder. 4. Merhale, safha, aşama. 5. Teşebbüs, girişim, davranış, hamle.

⁶⁸⁸ Kur'an, (Bakara) 2/63: « "Size verdiğimiz (hükümler)e kuvvetle sarılın

⁶⁸⁹ Kur'an, (Bakara) 2/63: « ve içindekileri daima hatırlayın

⁶⁹⁰ Kur'an, (Bakara) 2/63: « ki (helakten ve azaptan) sakınanlardan olabilesiniz. " (demiştik).

⁶⁹¹ hālāş(A. i.): Kurtulma, kurtuluş

⁶⁹² Minvāl(A. i.): Biçim, şekil, yol, tarz, sûret

⁶⁹³ Kur'an, (Bakara) 2/64: « Bunun ardından (söz verdikten sonra), yine döndünüz

⁶⁹⁴ Kur'an, (Bakara) 2/64: « Eğer Allah'ın üzerinizde büyük lütfu ve merhameti olmasaydı, ol(up yok ol)urdunuz.

⁶⁹⁵ Kur'an, (Bakara) 2/64: « en büyük zarara uğrayanlardan

⁶⁹⁶ Kur'an, (Bakara) 2/65: « Cumartesi günü içinizden (ibadet etmek yerine balık avlayarak) haddi aşanları elbette bilmektesiniz

bildiñiz mi sizler de(25) cum‘a irtesi günü hadden ziyāde cevr-i zulm ⁶⁹⁷ile züllete ⁶⁹⁸düşenler buña bā‘is sebet kesmekdir. Andan sebetü (26) Yahūd dirler. Ya‘nî Yahūdiler cum‘a irtesi gününe ta‘zīm ⁶⁹⁹itmeden alışverişten vesāir işlerinden kesildiler. (27) İmdi bunuñ hikāyesiniñ haberleri ‘ulemālar didiler. Davūd ‘aleyhi’s-selām’ıñ eyyāmında ile nām yer ki köylerinde (28) Hâk Te‘ālā cum‘a irtesi günü balık almağı haram itdi. Kaçan cum‘a irtesi günü olduğda deryāda ne kadar (29) balıklar var ise başların şuyuñ yüzünde kaldıruş bütün karaya yakın gelürler idiki çoğlarından şu görünmez (30) idi. Kaçan aħşamı olduğda kaçuş cümlesi deñiziñ dibine giderler idi. Bir dāne görünmez idi. Andan şeytān (31)anlara vesvese virdi ki sizleri balığıñ çok olduğ avlamadan nehy eyledi gayri günlerde nehy eylemedi. Geliñ (32) anı diñleyüş ol günde avlayıñ diyince içlerinden ba‘zı kişiler varuş deñiz kenārında çukur kazdılar. (33)Ve deñizden anlara arıklar yaptılar. Kaçan cum‘a gününüñ aħşamı olsa varuş ol arıkları içerler idi (35) şabağı dalgalar getürüş balıklar ol çukurlara döker idi. Ve çukurların derinliğinden balıklar çıküş denize[36 a] (1)deñize girmez idiler. Kaçan Pazar günü olur gelüş alurlar idi. Ba‘zılar didiki olṭā⁷⁰⁰ ve ağlar çoruş cum‘a günü(2) pazar günü gelüş düşürürler idi. Bunu bir zamān işlediler. Kendilerine bir ‘azāb nāzil olmayınca cum‘a irtesi günü (3)dağı olmağı cür‘et itdiler. Çünkü cum‘a irtesinden dağı bizlere bir şey olmadı. Öyle ise Hâk Te‘ālā bizlere anı helāl (4)itdi didiler. Başladılar tutuş yiyüş ve şatuş ve tuzlayuş salamura ⁷⁰¹idüş ticāret itdiler. Anlar öyle idince (5)ol vilāyetiñ ehli üç fırka oldılar. Bir fırkası idenler bir fırkası itmeyüş idenleri dağı nehy itdiler ve bir fırkası(6) ne itdiler ve ne nehy eylediler. Anlarıñ kamüsü yetmiş biñ kadar idi. İçlerinde itmeyüş nehy idenler on iki biñ idi. (7)Bākisi ⁷⁰²haramı helāl idüş ma‘aşıye ⁷⁰³düşdiler. Kaçankim ol ‘aşıler anlarıñ naşıhatler kabül itmeyince anlar da (8) bizler sizlerle beraber vilāyetde sakin olmayuz deyü vilāyeti üç bölük idüş her bölüğü kendi vilāyetine(9)kal‘a çevirdi. Birbirlerine varmaz oldılar. Böyle nice yıllar geçdi. Andan ma‘aşıyete

⁶⁹⁷ cevr-i zulm:

Cevr(A. i.):Haksızlık edip incitme, eziyet, cefā, gadr, zulüm.

zulm (A. i.):Adālete aykırı davranma, hak edene hakkını vermeme, haksızlık, adāletsizlik

⁶⁹⁸ Zillet(A. i.): Gölgeler

⁶⁹⁹ ta‘zīm (A. i.) Hürmet etme, sayğı gösterme, büyük sayıldığını belli edecek şekilde güzel muāmelede bulunma

⁷⁰⁰olṭā: metinde olṭār şeklindedir.

⁷⁰¹ Salamura(İtal. i.): Uzun süre bozulmadan saklamak amacıyla içine et, balık, peynir vb. yiyeceklerin konulduğu tuzlu su ve yiyecekleri bu suya koyma işi.

⁷⁰²bākî(A. sıf.): 1. Ebedî, ölümsüz, kalımlı. 2. Varlığını koruyan, devam eden, devamlı, sürekli

⁷⁰³ ma‘aşıye (A. i.): 1. Günah. 2. Āsîlik, itāatsizlik

düşmelerine muşirr⁷⁰⁴ olmalarıyla (10) Hzret-i Davūd anlara la'net idüp Hāḳ Te'ālā gāzab itdi. Günlerde bir gün ol itmeyüp nehy idenler evlerinden (11) herkes işine çıkdı. Ol bir günāhlarına çıkdılar ve ne ḳapuların açdılar. Ḳaçankim eglendiler çıkmadılar varup (12) anlarıñ ḳal'elerin delüp içerü girdiler. Gördiler ki anlarıñ ḳamūsı kuyruḳlı maymun olmuşlar. Birbirleriyle(13) mırıldanurlar ve ba'zılar didiki “Gençleri maymun oldu. İhtiyārları toñuz⁷⁰⁵ oldu. ” Bunlar bu ḥāl üzere üç gün(14) ḳaluḳ cümlesi helāk oldılar. Zīrā mesih⁷⁰⁶ olunan üç gün ḳalır. Andan evlād gelmez zīrā ziyāde yaşamaz. ⁷⁰⁷قُرْدَةً خَاسِيْنَ Ya'nì anlara didik varıñ rahmetden sürülmüş 'azāba müsteḥāḳ olan maymūnlar oluñuz. (16) Ba'zılar “Bunda taḳdīm⁷⁰⁸ ve ta'ḥayyūr⁷⁰⁹ var. ” didiler günü قُرْدَةً خَاسِيْنَ⁷¹⁰ dimedi ⁷¹¹فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا (17) Ya'nì anlara itdigimiz 'aḳūbeti⁷¹² 'ibret olmaḳ için itdik. ⁷¹³يَا نِي اِنْدَا ḥāzır olanlar (18) ve anlardan soñra gelenler anları görüp andan 'ibret alalar. Ve ba'zılar didiki “Aşḥābü's-sebt' iñ⁷¹⁴ 'aḳūbetini ol (19) yeriñ etrafında evvel anda mamūr⁷¹⁵ olan vilāyetleriñ ḥāḳı ve soñra ma'mūr olacaḳ vilāyetleriñ ḥāḳı 'ibret almaları(20) için itdik”. ⁷¹⁶وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِيْنَ (20) Ya'nì Ümmet-i Muḥammed'den mü'min olanlar anlarıñ aḥvāllerinden va'az-ı naşihat alalar ki(21) bu insānlarıñ itdikleri gibi anlarda itmeyeler. . ⁷¹⁷وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبُحُوا بَعْرَةً (22) Ya'nì(22) ḳaçan Mūsā ḳavmine didiki Hāḳ Te'ālā sizlere ineḡi boḡazlamaḡa emr itdi. Zīrā baḳara şarı şıḡır cinsidir. (23) Dişisine baḳara dinür ya'nì inek zīrā iri ekin ekmeḡe yarar. İmdi bunuñ ḥikāyesiñin işāreti ulemā' (24) sizden ve ḡayrilerden öyle

⁷⁰⁴ muşirr (A. sıf.):Düşünce veya isteḡinden bir türlü vazgeçmeyen, herhangi bir konuda sürekli direnen, ayak direyen, ısrar eden

⁷⁰⁵ toñuz (E. T. i.):İslāmıyet'te eti haram olan, kalın derili, eti, yaḡı ve derisi için beslenen, ağır, hantal, memeli evcil hayvan, hınzır.

⁷⁰⁶ mesih (A. i. ve sıf.):1. Cezā olarak Allah tarafından şekli deḡiştirilip çirkinleştirilmiş (kimse). 2. Kendi cinsinden farklı yaratılmış, tuhaf, acāyip (insan veya hayvan), hilkat garībesi.

⁷⁰⁷ Ḳur'ān, (Bakara) 2/65: « İşte onlara: “Aşaḡılık birer maymun olun. ” dedik.

⁷⁰⁸ taḳdīm (A. i.) (Bir şeyi) Kendinden büyük ve üstün bir kimseye verme, sunma

⁷⁰⁹ ta'ḥayyūr (A. i.): Hayrete düşme, şaşma.

⁷¹⁰ Ḳur'ān, (Bakara) 2/65: «Aşaḡılık maymunlar

⁷¹¹ Ḳur'ān, (Bakara) 2/66: « İşte biz bunu (bu cezayı) ibretlik bir ceza yaptık

⁷¹² 'aḳūbet (A. i.): Son, nihāyet, encam; gelecek, istikbal

⁷¹³ Ḳur'ān, (Bakara) 2/66: « hem o zamandakilere/orada bulunanlara, hem sonradan geleceklere

⁷¹⁴ aşḥābü's-sebt: iş yapma ve bilhassa avlanma yasaḡıyla bağlantılı olarak zikredilen sebt gününe sayḡı Hz. Mūsā döneminden itibaren İsrāiloḡulları'na farz kılınmış bir emir diye gösterilir. Deniz kıyısında yaşayan kavme mensup bir grubun yasaḡa karşı gelerek bu günde balık avlamaları sebebiyle lānetlendikleri ve maymuna çevrildikleri (mesh) zikredilir.

⁷¹⁵ Mamūr (A. sıf.): Gelişip güzelleşmiş, bayındır duruma gelmiş, şenlikli

⁷¹⁶ Ḳur'ān, (Bakara) 2/66: « muttakilere (Allah'a karşı gelmekten sakınanlara) da bir nasihat kıldık.

⁷¹⁷ Ḳur'ān, (Bakara) 2/67: «, kavmine: “Allah, size mutlaka bir sıḡır kesmenizi emrediyor. ” demişti.

rivāyet olunduki Benî İsrā'îl'in zamānında bir zengin kiři var idi 'amcası (25) oğlı var idi ğāyet ile fuċarā idi. Ve ol kiřiniñ andan ğayri bir mirāscısı yok idi. Ol fuċara ---- anuñ müddet-i(26) 'ömri uzatdı andan ğice varuğ anı öldürdi. Ve yüklenür bir ğayri vilāyetiñ ĳapusu önüne getirüp biraĳdı. ĳaçan (27) řabaĳ oldu. Başladı anuñ öcünü almak istemeğe bir ĳaç kişileri ĳeküp ĳazret-i Mūsā'ya getirüp bunlar benim 'amcam (28) oğlumı ĳatlı itdiler deyü du'ā eyledi ve anlar inkār itdiler görmedik deyü. ĳazret-i Mūsā'ya du'ā müřkil⁷¹⁸olunca (29) ol kişiler didiler ki ĳaĳ Te'ālā'dan dile bunu öldüreni bellü itsün. ĳazret-i Mūsā ĳaĳdan dileyince ĳaĳ Te'ālā inegi (30) boğazlayuğ etini birbirine uralar. Ol āyeti indirdi inegi boğazlayuñ deyü. ⁷¹⁹ يَا نِي اَلْوَا اَلْمُتَّحِدُنَا هُرُو Ya'nî ol (31)kişiler ĳazret-i Mūsā'ya "Sen bizi mařaraya⁷²⁰mı alıyorsun?" didiler. Biz saña ne söyleyiyoruz sen bize ne cevāb idiyorsuñ? (32) Bunu böyle dimelerine bā'is emr olundukları emriñ ĳikmeti'akıldan ırāğ olmaĳla muĳtezāsın ⁷²¹bilmediklerinden. (33) ⁷²²يَا نِي اَلْوَا اَلْمُتَّحِدُنَا هُرُو Ya'nî ĳaĳ Te'ālā'ya řıĳınurum ben mü'minleri maşaraya alanlardan (34)olmamdan. Ba'zılar didiki su'al vaĳtinde cevāb virmede 'āciz olan cāhillerden olmamdan dimekdir. ĳaçanki(35)bildiler ĳaĳ Te'ālā'nıñ böyle emr itmesinde bir ĳikmeti vardır. Başladılar ol boğazlanacaĳ inegiñ vaşfını řormaĳa yoĳsa[36 b] (1)anlar ĳanıĳı inegi boğazlasalar emir ĳaĳ yerini bulur idi. ĳaçanki řormaĳı çoĳaltdılar. ĳaĳ Te'ālā(2)daĳı anlara şiddetlendi. Ol ĳaĳ Te'ālā'nıñ ĳikmetinden idi ki anda bir řālih ⁷²³kiři var idi. Benî İsrā'îl'den (3)ve anuñ bir küĳük oğlı var idi. Ve bir küĳük buzaĳısı var idi. Ol buzaĳıyı aluđ bir ormanlıĳa (4) getirüp didi, bu buzaĳıyı saña işmarlayuğ emānet itdim. Bunda yesün iĳsün tā oğlum büyük (5)olunca ĳadar anda biraĳuđ döndi. Ol vefāt itdi. Buzaĳı ormanlıĳda ĳaluđ vaĳři oluđ (6) ĳalkdan ĳaçar oldu. Tā orta yaşını bulunca ol uřaĳ büyüyüp ğāyet řālih ve anasına muĳı ⁷²⁴ĳıĳıdı. (7)ĳiceyi üç böler idi. Bir şeleşeni 'ibādet ider ve bir şeleşeni yatıuğ uyur idi. Ve bir şeleşeni anasınıñ baři (8)ucunda oturur idi ki belki bir řey' ister deyü řabaĳ

⁷¹⁸ Müşkil (A. sıf.): 1. Zor, ĳüĳ, ĳetin. 2. (i): Halledilmesi, ĳözüme kavuşturulması ĳüĳ iş veya mesele, zorluk, ĳüĳlük

⁷¹⁹ ĳur'ān,(Bakara) 2/67: «. Onlar: "Bizi alaya mı alıyorsun?" dediler.

⁷²⁰mařara(A. i): (Maskara kelimesinin eski metinlerde geĳen asıl şekli): Alaya almak.

⁷²¹muĳtezā(A. i.) Bir şeyin ĳereĳi olan, ĳereken, lāzım gelen şey, ĳerek, icap.

⁷²²ĳur'ān,(Bakara) 2/67: «(Musa da:) "Cāhillerden olmaktan Allah'a řıĳınırım. " dedi.

⁷²³řālih(A. i. ve sıf.): 1. Elverişli, uygun, yarar 2. Yetkisi olan (kimse), yetkili. 3. Dinin emrettiĳi hususlara uygun davranan, iyi amel sāhibi, ĳünah işlemekten kaĳınan (kimse).

⁷²⁴muĳı (A.i. ve sıf.): Uyan, itāat eden, boyun eĳen, tābi olan (kimse):

olduğda alkup ağa gidup odun geturup (9)pazarda atar idi. Naibi ne ise eleeni adaa virer idi ve eleeni yer idi. Ve eleeni anasına virer (10) idi. Bir gn anası oğluna didiki babandan saa bir buzağı aldı. Baba anı seni iun falan(11)ormanlığda Ha Te‘ala’ya emnet itdi. Ol orma⁷²⁵var ‘almeti oldur, derisi arı gne gibi parladı. (12)Anda anı ağır İbrhim’i ve İsm‘il’i tengrisi anı saa muil’ ider. Ve adı zehebedir ⁷²⁶dilberliginden ⁷²⁷(13)ve arılığından aan ua ol ormanlığına vardı grdiki otlayor aa Hzreti İbrhim’i(14)ve İhk’i ve İsm‘il’i tengrisi hkiun benden yaa gel dey ağırınca buzağı hemn andan yaa gelup muil’ oldu. (15)Anu boynuzundan utuup ekincede Ha Te‘ala’ni izniyle ol inek dile gelup ol yigide “ey anasına muil’ benim (16)arama bin saa daı⁷²⁸ olaydır. ” Didı. Ol yigit “Baa anam byle imarlamadı. ” didı. Dnup inek ol yigide (17)“Eger arama bine idi beni gtrmeğe al adir olmazdım. ” didı. D gidelim eger sen anaa bu it‘ti(18)ile bir ağa yerinde opmağa emr itse anu bereketiyle ol s‘at yerinden opar idi. Andan alup anasına(19)gtrdı anası aa “Oğul mlik yok sen bir fuar adamsın ve her dem varup odun geturup atmak (20)saa meakatdir gnduzlerde. Zır giceleri btn ayym-ı ‘ibdet ile geurursek al bu inegi gtr at. ”(21)didı. Ol yigit “aa atayım didı. ” anası “u altna at. Zır bahsı⁷²⁹oldur lakin gelup yine baa(21)danı. ” didı. Ol yigit inegi alup pazara vardı. Ol yigidin anasına it‘ati ma‘lm inegi udretten (22)izhr itmek iun ve ol yigidi tecrbe iun iki melek gnderdi. Gelup ol yigide “Bu inegi aa (23)atursa. ” didiler. Ol yigit “u altna atarım. Lakin anama danımak artıyla. ” didı melek aa “Saa altı(24)altn vireyim tek anaa danıma. ” didı. Ol yigit meleğe “Eger ağrınca altn virse viremem t anama ben (25)danımayınca. ” didı. Andan gelup anasına melegin altı altn virdiğini hber virdi. Anası “Dn var altı (26)altna at lakin yine gel baa danı. ” didı. Ol yigit inegi alup pazara geldi. Melek gelup aa “Anaa(27)danıdın mı?” didı. Ol yigit “Danıdım, altı altndan aağıya virme lakin yine baa danımak eyle. ” didı. (28)Melek “Saa on altn vireyim, tek anaa danıma. ” didı. Ol yigit ‘il ⁷³⁰olmayup dnup anasına gelup(29)hber virdi. Anası “yle ise anlar mela’ikelerdir,

---

⁷²⁵Orma: metinde bu ekilde yazılmıtır. ‘ormana’Konuma diliyle yazılmıtır.

⁷²⁶zehebe(A. i.): Altın

⁷²⁷Dilber(F. i.) : Gnl kendine eken, gzel

⁷²⁸Bu kelime metinde “de” anlamında bağla olarak kullanılmıtır.

⁷²⁹Bah(F. i.):Paha kelimesinin eski ve asıl ekli

⁷³⁰‘il (A. sf.): 1. Rzı olmuş, boyun eğmi. 2. İnanmı, kabul etmi

seni tecrübe için geldiler var anlara diki baña(30)emr ider misiniz? Bu inegi anama danışmadan şatayım deyü söyle. ” didi. Ol yigit gelüp meleklere anı(31)söyleyince, melek aña “Var anaña söyle, bu inegi satmada elini tutsun. Zîrâ Hâzret-i Mûsâ ibn-i ‘Ömer’den (32)anı bir katil da‘vâsı için derisiniñ tolusunca altûna şatun olur. ” didi. Hâk Te‘âlâ’nıñ kudretiyle (33) Benî İsrâ’îl ol inegi öyle alup boğazladılar. Ol yigidiñ anasına itâ‘ati bereketiyle Hâk Te‘âlâ aña ol lütf-ı(34)ihsân itdi fazlı-ı rahmetinden⁷³¹

يَا نَبِيَّ بْنَ إِسْرَائِيلَ اذْعُ لَنَا رَبِّكَ يَبِيْنُ لَنَا مَا هِيَ قَالَ إِنَّهُ يَقُوْلُ (2) إِنَّهَا⁷³²

يَا نَبِيَّ بْنَ إِسْرَائِيلَ اذْعُ لَنَا رَبِّكَ يَبِيْنُ لَنَا مَا لَوْئِهَا⁷³³

يَا نَبِيَّ بْنَ إِسْرَائِيلَ اذْعُ لَنَا رَبِّكَ يَبِيْنُ لَنَا مَا لَوْئِهَا تَسْرُ النَّاطِرِيْنَ⁷³⁴

يَا نَبِيَّ بْنَ إِسْرَائِيلَ اذْعُ لَنَا رَبِّكَ يَبِيْنُ لَنَا مَا لَوْئِهَا⁷³⁵

يَا نَبِيَّ بْنَ إِسْرَائِيلَ اذْعُ لَنَا رَبِّكَ يَبِيْنُ لَنَا مَا لَوْئِهَا⁷³⁶

يَا نَبِيَّ بْنَ إِسْرَائِيلَ اذْعُ لَنَا رَبِّكَ يَبِيْنُ لَنَا مَا لَوْئِهَا⁷³⁷

يَا نَبِيَّ بْنَ إِسْرَائِيلَ اذْعُ لَنَا رَبِّكَ يَبِيْنُ لَنَا مَا لَوْئِهَا⁷³⁸

يَا نَبِيَّ بْنَ إِسْرَائِيلَ اذْعُ لَنَا رَبِّكَ يَبِيْنُ لَنَا مَا لَوْئِهَا⁷³⁹

يَا نَبِيَّ بْنَ إِسْرَائِيلَ اذْعُ لَنَا رَبِّكَ يَبِيْنُ لَنَا مَا لَوْئِهَا⁷⁴⁰

يَا نَبِيَّ بْنَ إِسْرَائِيلَ اذْعُ لَنَا رَبِّكَ يَبِيْنُ لَنَا مَا لَوْئِهَا⁷⁴¹

يَا نَبِيَّ بْنَ إِسْرَائِيلَ اذْعُ لَنَا رَبِّكَ يَبِيْنُ لَنَا مَا لَوْئِهَا⁷⁴²

⁷³¹ *Qur’ân, (Bakara) 2/68: «(Onlar: “Ey Musa!) Rabbine bizim için yalvar (O’na sor) da onun ne biçim (bir sığır) olduğunu bize açıklasın. ” dediler»*

⁷³² *Qur’ân, (Bakara) 2/68: «. (Musa da: “Allah) buyuruyor ki»*

⁷³³ *Qur’ân, (Bakara) 2/68: « o ne çok yaşlı ne de körpe, bunun arasında (dinc) bir sığırdır. »*

⁷³⁴ Koca: (“yaşlı, saygıdeğer kimse”den) Bir kadının evli olduğu erkek, eş, zevç Kocaya kaçmak: Âilesinin izni olmadan evlenmek üzere bir erkekle kaçmak.

Kocaya varmak: (Kız veya kadın için) Evlenmek. Kocaya vermek: (Kız veya kadını) Evlendirmek.

Koca(sıf.)(E. T. Türk. [XIII. yüzyıl] koca “ihtiyar”; kökü bulunamamıştır): 1. Ölçüleri emsâlinde çok daha büyük olan, büyük, geniş ve iri. 2. Yaşça büyük, yaşlı. 3. mec. Büyük, ulu, kıymetli meziyetleri olan. Metinde bu kelime yaşça büyük manasında kullanılmıştır.

⁷³⁵ ‘avân (A. i.): Yardımcılar, arka çıkanlar

⁷³⁶ Bıkr(A. i.):1. Körpe 2. Bir erkek tarafından dokunulmamış olma durumu, kızlık, bekâret

⁷³⁷ *Qur’ân, (Bakara) 2/68: « Artık emredildiğiniz şeyi yapın. ” demişti. »*

⁷³⁸ *Qur’ân, (Bakara) 2/69: « Onlar (tekrar): “Rabbine bizim için yalvar da onun renginin ne olduğunu bize açıklasın. ” dediler. »*

⁷³⁹ *Qur’ân, (Bakara) 2/69: «(Musa:) “O (Rabbim), rengi bakanlara neşe (ferahlık) veren sapsarı bir inektir. ” buyuruyor, dedi. »*

⁷⁴⁰ Âsâ(F. T.): Gibi. Sonuna geldiği kelimelere “gibi, benzer” anlamı katarak Farsça türemiş sıfatlar yapar: Peri-âsâ: Peri gibi. Cennet-âsâ: Cennet gibi.

altûn-âsâ: altın gibi.

⁷⁴¹ ta‘accüb (A. i.): Şaşma, hayret etme

⁷⁴² aşğar-ı fâkı‘ : Çok az parlayan

şarı renk ve esved⁷⁴³haliñ(11)gibi gāyet siyāh renk. Ba‘zılar didiki “Rengi siyāha bakar, şarı renk idi. Lakin evvelki kavlı saħihdir. ” (12)⁷⁴⁴قَالُوا ادْعُ لَنَا يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ شَبَابَةٌ عَلَيْنَا

Ya‘ni Benî İsrā’îl, Hāzret-i Mūsā’ya (13)didiler ki “Rabbiñden su‘al eyle ol inek başıboş otlayan ineklerden midir?⁷⁴⁵ Veya çift sürüp (14) ve gayri iş işleyen ineklerden midir? Zîrā orta yaşlı ve gāyet şarı dinen lafz inekler çokdur. (15)anlardan kāmıgısıdır. Zîrā inekle eşekile⁷⁴⁶vardık bilmede”.⁷⁴⁷وَأَنَا إِنْ شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ

Ya‘ni (16)ol vaşf inşaAllah anı bulmağa yol buluruz. Andan (17) **لَوْلَمْ يَسْتَنْوِ الْمَا بِيَعْتَ لَهْمُ اخِر الدَّهْرِ**⁷⁴⁸Ya‘ni Hāzret-i Resūl ol Allah haqqıçün eger Benî İsrā’îl (18)inşāAllah dimeseler anı dünyāniñ döğünüp aħirine kadar arasalar bulup şatun alamazlar idi.⁷⁴⁹قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ

Ya‘ni Hāzret-i Mūsā anlara didiki Haq (20)Te‘āla buyurdu ol inek ne yere çift sürmek eyley ve ne dolabla şu çeküp ekin yerin şulamağ ile zelil⁷⁵⁰(21) zebūn⁷⁵¹olmuş inek degildir.⁷⁵²يَا‘Nİ HER ‘AYIBLARDAN BİRİ BİR ‘AYIB YOKTUR. Ve kendi renginden (22)gayri bir renk ile alaca degildir.⁷⁵³قَالُوا الْآنَ جِئْتُ بِالْحَقِّ

Ya‘ni Benî İsrā’îl Hāzret-i Mūsā’ya bu dem (23) şekk-i şübhe kalmayacak beyān ile haber virdiñ. Andan kalkup vaşf olunan üzere inek aradılar. Ancağ(25)aldılar. فَدَبَّحُوهَا⁷⁵⁴وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ

Ya‘ni anı boğazladılar amma az kaldıki anı şatun almağa yanaşup (26) alup boğazlamayalar emre ‘āsi olalar. Ba‘zılar didiki bahāsıniñ⁷⁵⁵ bahālıgından

aşğar(A. sıf): Çok (daha, en, pek) küçük
fākı‘: Parlak

⁷⁴³ esved(A. sıf.): Siyah, kara

⁷⁴⁴ Kur‘ān,(Bakara) 2/70: «. Yine: “Bizim için Rabbine dua et de, onun (mahiyetinin) nasıl olduğunu bize açıklasın çünkü bizce, sığırlar birbirine karıştı»

⁷⁴⁵ ineklerden midir?: Eserde birleşik yazılmış.

⁷⁴⁶ İşekile: Eşekile(eşekle)

⁷⁴⁷ Kur‘ān,(Bakara) 2/70: « Eğer Allah dilerse biz (emredilene yapmakta) elbette doğruya erişmiş oluruz. ” dediler»

⁷⁴⁸ 69 سورة البقرة الآية (greatafsirs. com)Erişim Tarihi: 18. 05. 2022

“Vallahi, eğer dışlanmamış olsalardı, onlara zamanın sonunu göstermezdim. ”

⁷⁴⁹ Kur‘ān,(Bakara) 2/71: «. (Musa şöyle dedi): “(Rabbim) buyuruyor ki: O, henüz toprağı ‘sürmek ve ekin sulamak’ için boyunduruk altına girmemiş,»

⁷⁵⁰ zelil(A. i. ve sıf.): Aşağılanan, hor görülen (kimse), hakir

⁷⁵¹ Zebūn(F. sıf.): Güçsüz, zayıf, âciz

⁷⁵² Kur‘ān,(Bakara) 2/71: «hiç alacası olmayan, serbest dolaşan, kusursuz bir sığırdır. ”

⁷⁵³ Kur‘ān,(Bakara) 2/71: «“Şimdi (Rabbinden) gerçeğı getirdin. ” deyip

⁷⁵⁴ Kur‘ān,(Bakara) 2/71: « deyip hemen o ineğı (bulup) boğazladılar. (Emre derhal itaat etmeleri gerekirken, isteklerini çoğaltmaları sebebiyle) neredeyse (cayıp bunu) yapmayacaklardı.

⁷⁵⁵ bahā (Fars. behā) Paha kelimesinin eski ve asıl şekli. Değer, kıymet, fiyat. Paha biçilmez: Değeri ölçülemeyecek kadar yüksek, çok kıymetli. Paha biçmek: Değerini belirtmek, kıymetini, fiyatını takdir etme. Pahadan düşmek: Ucuzlamak, değeri azalmak. Pahasına: (...) Karşılığında. Pahaya çıkmak: Fiyatı yükselmek, değeri artmak, pahalılaştırmak.

itmeyecekler idi ve ba'zılar katl(27) olanı öldürenin rüsvā olması qorhusundan terk idecekler idi. Ve ba'zılar “Vaşf olan o şāfda (28)olan 'aziz olup nādir bulunmasından didiler. ⁷⁵⁶وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا⁷⁵⁶ Ya'nî kaçanki bir nefsi katl itdiñiz imdi(29) anı katl iden bir kişi hitāb-ı cemā'ate gelmege bā'is ol katl olunan yanlarında bulunduğı için. فَادَّارَ أُنْتُمْ (30) فِيهَا⁷⁵⁷ Ya'nî birbirleriñize anda huşūmet ve muhālefet idüp kaķışdıñız⁷⁵⁸ ise ibn-i 'Abbās rağıya'l-lāhu oldur adındır (31)muhālefet ve huşūmet itmek ve kaķmaķdır. Zırā huşūmet iden birbirini kaķar. ⁷⁵⁹وَاللّٰهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ⁷⁵⁹ Ya'nî (32) siziñ ol kişiyi katl ideni gizlemeñizi Hāķ Te'āla izhār ider mahāl yokdur ⁷⁶⁰فَقُلْنَا اصْرُبُوهُ بِبَعْضِهَا⁷⁶⁰ (33) Ya'nî Benî İsrā'îl didiğine ol boğazladığınız inegiñ etinden ba'zı faşlasıyla ol katl olunanı uruñ⁷⁶¹. İbn-i 'Abbās (34)rağıya'l-lāhu 'anhümā buyurdu ki anı inegiñ kulağı tozandı⁷⁶² ki kemik ile urdılar. Ve ba'zılar dili ile urdılar didi. (35)Ve ba'zılar kıyruķ kemigiyle urdılar didi. Ve ba'zılar “sağ budunuñ bir faşla etiyle urdılar.” didi. Lakin 'aķl[37 b] (1)yaķın olan anlar muhayyer ⁷⁶³idenler ol inegiñ etinden kamıģı faşlasıyla ursalar iş bütün huşūla ⁷⁶⁴ekilür idi. Qur'an'da (2) olan ba'zı bir faşlaya delālet itmez. Ancak anlarıñ muhayyer olmalarına delālet ider. Ve lakin āyetde bir gizli zāmır ⁷⁶⁵vardır ki (3) kaķan ol inegiñ etiniñ bir faşlasıyla ol katl olan kişiyi urdılar. Hāķ Te'āla'nıñ izniyle ol kişi dirilüp kaķup oturdu. (4) Şah tamarlarından kanı aķarak beni öldüren 'amcam oğlu falāndır deyüp yine andan öli düşdi olmazman anı (5) öldüren mırāşından maħrūm. Andan berü⁷⁶⁶ şer'i atda öldüren mırāşcı mırāşdan maħrūm olmasına bā'is bu oldu. (6)⁷⁶⁷كَذٰلِكَ⁷⁶⁷ Ya'nî Hāķ Te'āla bu inegiñ şahibiniñ dirilmesi gibi kıyāmetde kamū ölülere

⁷⁵⁶ Qur'an,(Bakara) 2/72: «(Ey yahudiler!) Hani siz bir kişiyi öldürmüştünüz de

⁷⁵⁷ Qur'an,(Bakara) 2/72: «onun (kâtili) hakkında atışmış (suçu birbirinize atmış)tınız

⁷⁵⁸ kaķışmak: Birbirini itip dürtmek, itişmek.

⁷⁵⁹ Qur'an,(Bakara) 2/72: «Allah ise gizlediğiniz şeyi açığa çıkarandır.

⁷⁶⁰ Qur'an,(Bakara) 2/73: «(İşte bunun için) biz: “(Kesilen sığırın) bir parçasıyla ona (o öldürülen adama) vurun. ” demiştik, (onlar da vurunca, ölü dirilip kâtilini söylemişti).

⁷⁶¹ Urmak(Eski Türk. ür-mak) E. T. Türk. ve halk ağzı. Vurmak

⁷⁶² Tozanmak: Toz kaldırmak, toz etmek.

⁷⁶³ Muhayyer(A. i.): İstedini seçmekte, dilediği gibi davranmakta, herhangi bir şeyi kabul edip etmemekte serbest olan (kimse)

⁷⁶⁴ huşūla (A. i.): Hâsıl olma, peydâ olma, vücûda gelme

⁷⁶⁵ Zāmır(A. i.): İç, derun. 2. (mec) Kalp, gönül

⁷⁶⁶berü (Eski Türk. berü; kökü kesin olarak belli değildir): 1. İki uzaklıktan daha yakın olanı, yakın, daha yakın yer.

2. sıf. Yakında bulunan.

3. takı. Ayrılma hâlerinden sonra geldiğinde “belli bir yerden ve zamandan bu yana” anlamı verir, bir işin başlangıç yerini ve zamânını gösterir.

Beri bak: halk ağzı. Buraya bak. Beri tarafta (yanda): Bir yanda, bir tarafta

⁷⁶⁷ Qur'an,(Bakara) 2/73: « İste Allah, tıpkı bunun gibi ölülere diriltir»

öyle dirildir. (7) ⁷⁶⁸ وَأَيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْتَلُونَ Ya'nî sizlere Hâk Te'âla bunuñ gibi âyetlerin gösterir ki belki Hâk Te'âla'nın (8) kâdirliği derünüñüze te'sir idüp ma'âşî itmeden men' olursuñuz. **Ve eger** dinürse ki katl olanın hikâyesini (9) evvel yâd itmek gerek soñra zebh-i zikir ⁷⁶⁹ itmek lazım idi. Ve bu tertîb üzere bu hikâyeyi nakl itmeniñ vechi nedir? (10) **Hâzin** dir ki bunuñ vechi kaçan Hâk Te'âla Benî İsrâ'il'den sâdir⁷⁷⁰ olan hıyânetlerin ⁷⁷¹ zikr itdi. Anlara (11) ta'zîr yüzile ve kendilerine Te'âla'dan sâdir olan ayât ----- zikr itdi. İmdi bu iki hikâyenin her biri (12) kendi başına anlara ta'zirdir. ⁷⁷² Eger ikisi birbirine muttaşıl ⁷⁷³ yerlü yerinde olsa evvelki anlarki Hâk Te'âla'nın (13) emrini ve aña tâbi' olanları terk itmelerine ta'zîr yüzlerine urmağdır ikinci harâm itdiği katl-i nefse cür'et (14) itmelerine ta'zirdir ve eger katl olanın hikâyesini inegi boğazlamak hikâyesinden evvel zikir itse ikisi varır hikâye (15) ölür varır ğarâz ⁷⁷⁴ iki kere ta'zîr itmeden gider. Anuñ içün evvel zebh ⁷⁷⁵ zikir eyitdi ⁷⁷⁶ soñra katli **ve eger** dinürseki (16) Hâk Te'âla ölüyi diriltmege kâdirdir. Bir şey' ile urmadan anlara inegin etinin faşlasıyla uruñ dimek ile (17) emr itmeniñ fâ'idesi nedir? **Hâzin dir ki** bunda olacağ hikmeti hileden irâğ olmağa takîd itmekdir. Zîrâ (18) ihtimâldir ki anlar Hâzret-i Mûsâ 'aleyhi's-selâm ol ölüyi sihir ile hile-i kuvvet ile dirilti zann iderler. (19) Ve kaçan ol ölüyi ol inegin etinin bir faşlasıyla urup diriltse anlardan ol şübhe gider. Ve bilürler ki (20) ol Hâk Te'âla tarafından emriyle öldi. **Ve eger** dinürseki inek boğazlamadan ğayrı ⁷⁷⁷ bir şey dağı boğazlamağa emr olundılar mı ? (21) **Hâzin dir ki** eger inekden ğayri şey' boğazlamağa emr olursa idi yine maşşûd ⁷⁷⁸ inekdeki olan gibi huşûla (22) gelür idi. İmdi

⁷⁶⁸ Kur'an, (Bakara) 2/73: «ve düşünesiniz diye size âyetlerini (kudretini açıklayan delil ve mucizeleri bu şekilde) gösterir.

⁷⁶⁹ zebh-i zikir: zebh(A. i.): Boğazlama, kesme

⁷⁷⁰ sâdir(A. sıf.): Ortaya çıkan, meydana gelen, zuhur eden.

⁷⁷¹ hıyânet(A.i.): Sonuna kadar bağılı olması gereken bir şeye karşı kendisinden beklenen sadâkati göstermeme, güveni kötüye kullanma, ihmal ve hilekârlık göstererek sözünü ve ahdini tutmama, ihânet etme

⁷⁷² Ta'zirdir: Metinde y ile yazılmıştır.

⁷⁷³ Muttaşıl(A. sıf.): Aralıksız ve yan yana olan, bitişmiş durumda bulunan, bitişik.

⁷⁷⁴ ğarâz(A. i.): 1. Gâye, maksat, istek, arzu. 2. Birine karşı beslenen kötü niyet, gizli düşmanlık, hınç, kin.

⁷⁷⁵ zebh(A. i.): Boğazlama, kesme. Kurban kesme

⁷⁷⁶ (Eski Türk. ayıt-mak < ay-mak “demek, söylemek”) [Batı Türkçesi'nde daha çok eyit-mek şeklinde ve eydür “der, söyler” çekimiyle kullanılmıştır] E. T. Türk. ve halk ağzı. Söylemek, demek.

⁷⁷⁷ ğayrı(A. sıf.)kelimesinin Türkçe -i ekiyle genişlemiş şekli): 1. Başka. 2. takı. (-den) Başka. 3. zf. E. T. Türk. ve halk ağzı. Artık.

Kelime metinde başka anlamında kullanılmıştır.

⁷⁷⁸ maşşûd(A. sıf.): Söylenilmek, belirtilmek istenilen, kastedilen. İstenilen şey, amaç, gâye, maksat

inek boğazlamada fa'ideler birisi qurbān itmek ile Haq Te'āla'ya qurbiyet ⁷⁷⁹taḥşil itmekdir. Kendiler ki (23)'ādetleri üzere ikinci anlarıñ yanında inek qurbān itmek ğayrıya qurbān itmeden ziyāde ulu idi. Üçüncü anuñ (24)gelen vaşıfları üzere arayup bulma meşakqatine taḥammüldür ⁷⁸⁰ki ecirdir. Dördüncü ol inegiñ şacı bu kadar aldığı (25)ulu amāl ⁷⁸¹ile fā'idelenmesi fā'idesidir. **Faşıl** İslām-i şeri'atinde eger bu mes'ele düşer ise anuñ ḥükmüni (26) beyān ider. Eger bir yerde bir katl olunmuş bulunsa ve anı katl iden bilinmese andan anı bir kişiye itdi deyü (27)kavli zann eyleseler mudde'āmüñ ⁷⁸²kuluna inanulur. Zırā bir cemā'at bir evde veya bir şahrāda cem' olsalar, anlar andan (28) dağıluğ gitdikten soñra anda bir katl olunmuş bulunsa varır cümleñiñ zannı anı öldüren anlarıñ içindedir (29)deyü cümlesi zannların anlara ---- iderler. Veya maḥāllede veya köyde bir katl olunmuş bulunması ol maḥalle veya köy (30) ḥalkı ol katl olanıñ düşmāni olsa anlardan ğayrılarına du'ā olunmaz. Ya'nı ol bir maḥalle ḥalkına varır zann anlar (31)katl itdüğine düşer. Ve eger ol katl olunanıñ velisi anlar ki ba'zısına du'ā iderse ol du'ā itdiği kişilere (32)elli yemñ itmek düşer. Ve eger ol katl olanıñ velisi bir cemā'at olursa yemñleri anlara ata anlar yemñ itdikden (33)soñra diyeti ol muddeā-aleyh olanlarıñ 'ākıllarından alurlar. Eger ol katl olanı ḥaṭā ile oldı veya qaşd ile (34) oldı deyü du'ā iderlerse diyet muddeā-aleyh kişiniñ malından alınur. Aña kışāş lazım gelmez çoqlarıñ kavli budur. (35)Lakin 'Ömer bin 'Abdul'aziz⁷⁸³ kavvad aña vācib gelür dimege zāhib oldı. İmām Mālik⁷⁸⁴ ve İmām Aḥmed⁷⁸⁵ öyle aldılar. Ve eger [38 a] (1)öyle bellü olmayup bir kişi üzerine zann bulaşsa bunda kavli muddeā-aleyh olanıñ olur. Zırā kendi zürriyetini (2)katılden biri itmek lazım gelmesi ile bunda anuñ üzerine bir yemñ itmekmi ⁷⁸⁶düşer yoḥsa elli yemñ mi düşer? (3) Bunda iki kavli vardır: birisi ol ğayri du'ālar gibi bir yemñ itmek düşer ve ikinci aña elli ğalız⁷⁸⁷yemñ itmek (4) düşer. Ol

⁷⁷⁹ qurbiyet(A. i.):Yakın olma durumu, yakınlık

⁷⁸⁰ taḥammüldür: Metinde sondaki r yazılmamıştır.

⁷⁸¹ Amāl(A. i.): Emeller, istekler

⁷⁸² Muddeā-aleyh: Aleyhine dāvā açılan kimse, dāvāl [Günümüzde yanlış olarak *muddeā-aleyh* şeklinde de kullanılmaktadır]

⁷⁸³ İsmail Yiğit“Ömer bin 'Abdul'aziz”, DİA, İstanbul, 2007,C. 34, s. 53-55. : 'Ömer bin 'Abdul'aziz: Emevî halifesi (717-720).

⁷⁸⁴ Ahmet Özel “İmām Mālik”, DİA,Ankara, 2003,C. 27,s. 506-513. İmām Mālik:Mālikî mezhebinin imamı, büyük müctehid ve muhaddis.

⁷⁸⁵ M. Yaşar Kandemir,“İmām Aḥmed”,DİA, İstanbul,1989, C. 2, s. 82-87. İmām Aḥmed: Hanbeli mezhebinin kurucusu, imamı,muhaddis, fakih.

⁷⁸⁶ İtmekmi: metinde birleşik yazılmış.

⁷⁸⁷ Ğalız(A. sıf.):Kaba, çirkin, nezâket ve terbiye dışı

katl olanın emürü için ve Ebū Hanîfe⁷⁸⁸ katında zann olunan kişiye hüküm yokdur. Ve ne mudde`iniñ(5)yemini aña katli izhâr itmez ve eger bir mahallede bir katl olunmuş bulunsa imâm olan ve hâkim olan ol mahâlle ehliniñ(6)şâlihlerinden elli kişi getirüp anlara katl itmediklerine ve katl ideni bilmediklerine yemîn virir. Yoħsa diyyeti⁷⁸⁹ ol (7) mahallenin sâkinlerinden olur ve aña mudde`i zann olunanlar ki huzurunda yemîn itmesi delâlet ider. **Andan** Sehl bin Hâşme`den⁷⁹⁰(8)rivâyet olunur ki ‘Abdullah bin Sehl Muħayyişâ bin Mes`ud<sup>791</sup> hayyir<sup>792</sup>barışık iken bunlar habere gitdiler anda birbirlerinden (9)ayrıldılar, sonra Muħayyişâ geldi ki ‘Abdullah`ı bulup dönüp beraber geleler. Bir yere geldi ki ‘Abdullah katl olunmuş kanı içinde (10)yatıyor tutup Muħayyişâ anı defn eyledi. Andan kalkup Medine`ye geldi. Hemân ‘Abdur-raħman ibni sehl katl olanın(11) karındaşı ve Muħayyişâ Huveyyişâ Mesud`un⁷⁹³ oğulların alup Hâzret-i Resul şalla`l-lâhu `aleyhi veselleme geldi. Yanında (12)olanlar ile andan Hâzret-i Resul nakl eyledi. Hâzret buyurdıki sizlerden elli kişi anlardan zann olunan (13)bir adamın üzerine yemîn ider ki anuñ zimmetine ata ve ğayrılar bu rivayeti ziyâde itdiler. Ve bir rivâyetde Hâzret- Resul anuñ(14) kanı bâtil yere gitmesin. Eger ah görüp zekât malından diyyetine yüz deve virdi şâhîhinde böyle zikir olundu. Bu hadîşin (15)delâletine vechi Hâzret-i Resul şalla`l-lâhu `aleyhi vesellem mudde`ilere yemîn düşürmesi onların cânibleri kavî olmalarından (16) zann ile bulaşanlara üzerine ve andan yemîn daħı kavî ider. Ve eger bir tarafa zann olunmayup birinin üzerine atılır ise (17) yemîn ol kişiye düşer hadîşden murâd ol zimmetini biri itmek için yemini ile kavil anuñdur. ⁷⁹⁴نَمْ قَسَتْ فَلُوْبُكُمْ (18) مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ

⁷⁸⁸ Mustafa Uzunpostalcı,“Ebū Hanîfe”,DİA, İstanbul,1994, C. 10, s. 143-145. Ebū Hanîfe: Hanefî mezhebinin imami, büyük müctehid.

⁷⁸⁹ Diyet(A. i.): 1. Birini öldüren veya yaralayandan alınıp ölenin mîrasçılara veya yaralanan kişiye verilen para yahut mal, kan pahası, kan parası, kan akçesi. 2. *teşmil*. Bir şeyin karşılığı olarak ödenmek zorunda kalınan şey.

Diyet(Fr. i.):Perhiz, rejim.

⁷⁹⁰ Tevhit Bakan“Sehl bin Hâşme”,DİA, İstanbul, 2009, C. 36,s. 320. Sehl bin Hâşme: Sahâbî. Hadis rivayetleri Kütüb-i Sitte ve diğer hadis kaynaklarında yer almaktadır.

⁷⁹¹Asri Çubukçu“Muħayyişâ bin Mes`ud”,DİA,Ankara, 2020,C. 31,s. 31. Muħayyişâ bin Mes`ud: Sahâbî, Hicretten önce Müslümanlığa adım atan kişiler arasında yer alır. Birçok önemli gazvelerde bulunmuştur.

⁷⁹² hayyir (A. i. ve sıf.): Devamlı ve çok iyilik eden (kimse), iyiliksever.

⁷⁹³Asri Çubukçu“Muħayyişâ bin Mes`ud”,DİA,Ankara, 2020,C. 31,s. 31. Huveyyişâ Mesud: Ensardan Muħayyişâ b. Mes`ud`un ağabeyi olan sahâbî.

⁷⁹⁴Qur`ân,(Bakara) 2/74: « Sonra, bunun ardından (ibret alıp samimi inanmanız gerekirken) kalpleriniz yine katılaştı»

-----kalinlanup andan şefkat ve merhamet gitdi. ⁷⁹⁵كَالْحِجَارَةِ(20) فَهِيَ Ya'nî ol kalbleriñiz taşlar gibi oldi ki aşlâ yumuşamazlar. Ya'nî belki ol taşlardan (21) dañı ziyâde kavî ----
 --. **Ve eger dinürseki** anlarıñ kalblerini niçün taşlara beñzetdi. Demir, taşdan ziyâde ---
 -- (22)kavîdir. **Hazin** dir ki demir ateş ile yumuşatmağâ kâbildir. Ve Hâzret-i Dâvût 'aleyhi's-selâm'a ateşsiz yumuşadı (23)ve taşlar aşlâ yumuşamak mümkün degildir. Andan dönüp taşları anlarıñ kalblerinden ifzal ⁷⁹⁶itdi bu âyetler ile. (24) وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا ⁷⁹⁷وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا ⁷⁹⁷يَتَّقَرُّ مِنْهُ الْأَنْهَارُ⁷⁹⁷Ya'nî taşlardan taşlar var ki anlardan çaylar çıkup akarlar. Ve andan (25)ba'zılar "Murâd Hâzret-i Mûsâ 'aleyhi's-selâm'ın urup şular akıdup esbâta ⁷⁹⁸içürdigi taşdır. " didi ve tefcîr⁷⁹⁹(26) ziyâde bol ve çok akıtmağdır. وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَتَّقَرُّ⁷⁹⁸ ⁸⁰⁰فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ⁸⁰⁰ Ya'nî ol taşlardan taş var ki eger (27)yarılır ise içinden şu peykârı çıkar. Murâd sizleriñ kalbleriñizden zerre kadar hayra meyilli yer yokdur deyü (28)anlar ta'zirdir. ⁸⁰¹وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ⁸⁰¹Ya'nî taşlardan taş var ki Hâk Te'âla'dan havf idüp(29)tağın başından kopup yere düşer. Hâk Te'âla'nın emrine inkiyâd ⁸⁰²itdiginden kendilerden ne olunsa ol (30) irâdet ⁸⁰³mevlâdan men'olunmazlar sizleriñ ise ey Yahüdiler kalbleriñiz ne yumuşar ve ne Hâk Te'âla'nın 'azâbından korhar. (31)**Eger dinürseki** taşlar cemâddir⁸⁰⁴ 'aқıl ider ve ne fehm ider nice korhar. **Hazindir ki** Hâk Te'âla kâdirdir taş(32)ve ğayri cemâda 'aқıl ve fehm havâle idüp ilhâmı ile korhup ditrer. Ve Ehli Sünnet'in mezhebi oldur ki cemâdetde ve (33)hayvânatda Hâk Te'âla'nın bir 'ilmi hikmeti vardır ki haқdan ğayri anlarıñ 'ilmini ve hâlini⁸⁰⁵ kimse bilmez. Anlar da namâz ve "tesbih(34) ve haқdan korhu vardır. Bu âyetiñ delâletiyile kula Te'âla ⁸⁰⁶وَإِنَّ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا⁸⁰⁶ ⁸⁰⁶وَإِنَّ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا⁸⁰⁶ ya'nî yeryüzünde olan kamû şeyler (35)Hâk Te'âla'ya tesbih ve hamd ü şenâ iderler.

⁷⁹⁵ *Qur'an, (Bakara) 2/74: « taş gibi*

⁷⁹⁶ İfzal(A. i.): Lutfetme, bağışlama, lutuf ve bağış

⁷⁹⁷ *Qur'an, (Bakara) 2/74: « Çünkü taşlardan öylesi var ki içinden nehirler fışkırır»*

⁷⁹⁸ esbât(A.i.):Oğullar, torunlar [Yâkup peygamberin torunları olan Benî İsrâil için kullanılır]

⁷⁹⁹ tefcîr (A. i.): Bir yerde birikmiş suları ve sıvıları kanallar veya borular vâsitasıyla dışarıya akıtma, drenaj.

⁸⁰⁰ *Qur'an, (Bakara) 2/74: « öylesi de vardır ki çatlar da ondan su çıkar»*

⁸⁰¹ *Qur'an, (Bakara) 2/74: « yine öylesi vardır ki, Allah korkusundan (dağdan yuvarlanıp) aşağı iner*

⁸⁰² İnkiyâd(A. i.): Boyun eğme, baş eğme, itâat etme

⁸⁰³ İrâdet(A. i.): İrâde, Gönle hâkim olan istek, arzu

⁸⁰⁴ Cemâd(A. i.): Cansız varlık, bitki ve hayvan dışındaki cansız cisim

⁸⁰⁵ Metinde altı çizili idi.

⁸⁰⁶ *Qur'an, (İsrâ)17/44: O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiç bir şey yoktur;*

Ve kavle Te'āla ⁸⁰⁷ وَالطَّيْرُ صَافَاتٍ كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ. Kuşlar şaf[38 b] (1)çeküp kıyāmda herkes anlardan namāzını ve tesbîhini ve du'āsını bilür. Her kişiye bunu böyle bilüp ve imān (2)itmek vācibdir. Ve 'ulemālarına Hāḡ Te'āla'ya mufevvāz⁸⁰⁸eyleye Müslim'de Cābir bin Semüre'den⁸⁰⁹ ḡadīs ḡal ḡal Resūl şalla'l-lāhu 'aleyhivesellem⁸¹⁰ (3)

اِنَّكَ عَرَفْتَهُ بِحُجْرَتِكَ كَانَ يُسَلِّمُ عَلَيَّ قَبْلَ أَنْ يَخْرُجَ وَاتَى لَمْ يَعْرِفْ الْيَوْمَ

'Ya'nî Hāzret-i Resūl (4)buyurdıki ben Mekke'de bir taş bilürüm baña risālet gelmezden evvel selām ider idi bu anda ol taşu bilemiyorum. (5)Ve Hāzret-i 'Ali KerremeVecheh⁸¹¹ḡazretlerinden rivayet

نَدِمْتُ عَلَى مَا اسْتَقْبَلْتُ بِهِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَخَرَجْنَا إِلَى الْبَيْتِ 812 نَدِمْتُ عَلَى مَا اسْتَقْبَلْتُ بِهِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَخَرَجْنَا إِلَى الْبَيْتِ

(6)Ya ResūlAllah buyurdıki Hāzret-i Resūl (7)ile beraber idim. Mekke'niñ etraflarından ba'zı etrafına çıḡdık. ḡanıḡı aḡaçlar ve taḡlar ḡarşumuza ḡanıḡı aḡaç (8)ve taḡ gelse ol Esselāmü 'aleyk Ya ResūlAllah dir idi. Bunu Tirmizi zıkr idüp ḡadīs-i ḡarīb⁸¹³ didi. Ve andan (9)Buḡāri'de Cābir bin 'Abdullāh'dan⁸¹⁴ rivāyet

يَوْمَ كَانَ فِي مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَنْبٌ وَقِيلَ لِيَوْمَ 811 يَوْمَ كَانَ فِي مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَنْبٌ وَقِيلَ لِيَوْمَ

Ya'nî Hāzret-i Resūl'ün mescidinde bir ḡurma kütüḡü var idi. ḡaçan Hāzret ḡutbe oḡusa anuñ üzerine ḡıḡar (12)idi. ḡaçanki minber yapıldı Hāzret-i Resūl anuñ üzerine ḡıḡdı.

⁸⁰⁷ ḡur'ān, (Nūr)24/41: sıra sıra uçan kuşların Allah'ı tesbih ettiḡini görmez misin? Her biri kendi niyaz ve tesbihini bilir.

⁸⁰⁸ Mufevvāz (A. sıf.): Bir kimseye görev olarak verilmiş, sorumluluḡu yükletilmiş, ismarlanmış, havāle edilmiş

⁸⁰⁹ Cābir bin Semüre: Ashabıdır. Hz. Peygamber'den yüz kırk altı hadis rivayet etmiştir. Bunlardan ikisini Buhārî ve Müslim müştereken rivayet etmiştir.

⁸¹⁰ الدرر السنية (dorar. net) Erişim Tarihi: 18. 05. 2022, saat: 17:00

Hadis: Müslim Ravi: Cābir bin Semüre / sahih hadis

⁸¹¹ Hāzret-i 'Ali Kerreme Vecheh: Hz. Resūl-i Ekrem'in (a. s. m.) amcası Ebu Tālib'in oḡlu olup Hicretten yirmi üç yıl önce doğmuş ve Bi'setin ikinci günü imān etmiş, hiç putlara tapmamıştır. Bunun için mübarek ismi söylendiḡinde, Kerremallāhü Veche diye tazim edilir.

Hız. Ali hakkında neden "Kerremallahü veche" tabiri kullanılır, anlamı nedir? | Sorularla İslamiyet (sorularlaislamiyet. com) Erişim Tarihi:31. 07. 2022 saat:01. 20

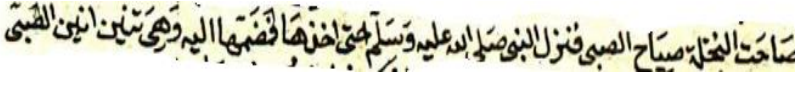
Ramazan Biçer, "Kerreme Vecheh" DİA, Ankara, 2022, C. 25, s. 296-297. Kerreme Vecheh: Allah vechini (yüz, yön, taraf) mükerrrem (şerefli) kılsın, meālinde dua olup Hz. Ali (R. A.) hiç putlara secde ve ibadet etmediḡi ve çocukluktan beri Allah'a secde ettiḡinden, onun ismi anıldıḡında hürmeten söylenir.

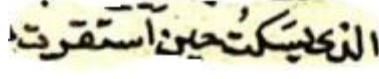
⁸¹² الصفحة ١١ ٤ - ابن كثير - السيرة النبوية - ابن كثير - ج ١ - الصفحة ١١ ٤ (shiaonlinelibrary. com) Erişim Tarihi: 18. 05. 2022, saat: 19:30 "es-Siretü'n-Nebeviyye"

⁸¹³ ḡadīs-i ḡarīb: Senedinin herhangi bir yerinde râvi sayısı bire düşen hadis.

⁸¹⁴ M. Yaşar Kandemir, "Cābir bin 'Abdullāh", DİA, İstanbul, 1992, C. 6, s. 530-532. Cābir bin 'Abdullāh: En çok hadis rivayet eden saḡâbilerden biri.

Ol kütükde yiñi toğurmuş dişi deveniñ evlâdı için yanık (13)yanık böğürmesi böğürmek işitdik. Ta Hâzret-i Resûl inüp mübârek elini üzerine koyunca kadar andan şuşdı. Ve bir

rivâyetde (14) (15)

 Ya'nî hurma ağacı ma'sûm gibi feryâd itdi. Hâzret-i Resûl inüp andan yaña varup(16)anı tutup kucaqladı. ⁸¹⁵Ol dem ağlamadan şuşan uşak gibi için için geçinür idi. Ol işitdiği zıkr-u tesbîhden (17)ağlar idi. Ve Mücâhid buyurdıki yüksekden bir taş kopup düşmez. Ancak ol Hâk Te'âla'nıñ 'âzâbından korhmaq(18)ile kopup düşer imdi bunlar geçen kullara şâhiddir. ⁸¹⁶ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ Ya'nî Hâk Te'âla siziñ (19)bu itdikleriñizden gâfil degildir ma'nâsı. Hâk Te'âla bu kalbleri berkleri gözlemede ve 'amellerini zabt itmededir ki (20)yarın âhîretde itdikleriñiñ cezâların virmek için⁸¹⁷ أَقْتَطْمَعُونَ ya'nî tama' mı idiyorsuñuz bu hitâb Hâzret-i (21)Resûl'e dir. Zîrâ anları imâna da'vet iden oldur. Cem' üzere gelmesi aña ta'zîmdir⁸¹⁸. Ve ba'zılar "Ol (22) Hâzret-i Resûl'e ve aşhâbına hitâbdır. " didiler. Zîrâ anlar da imâna da'vet iderler idi. Bunda tama' ⁸¹⁹recâ (23)ma'nâsında ki sizler diliyor musuñuz dimekdir. ⁸²⁰ وَأَنَّ يَوْمًا لَكُمْ Ya'nî sizler diliyor musuñuz ki Yahûdiler her ne (24)haber virirseñiz sizlere inanmalarına mı tama'lanıyorsuñuz? Anlar Hâzret-i Mûsâ 'aleyhi's-selâm kendilerini(25)zilletden kırtarmağa sebep iken ve anlara bu kadar mu'cizâtlar göstermiş iken aña inanup imân itmediler. (26)Sizlere mi iderler?⁸²¹ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ Anlardan bir fırkası Hâk Te'âla'nıñ (27) kelâm- 1 şerîfini ⁸²²istemiş iken inanmadılar. Ba'zılar didiki "Anlar Hâzret-i Mûsâ 'aleyhi's-selâm ile (28) mîkatde ⁸²³Hâk Te'âla'nıñ

⁸¹⁵ Resulullah (SAV) bir hurma kütüğüne dayanarak hitapta bulun(ur)du. (Duyulan ihtiyaç üzerine) ona bir minber yaptılar, onun üzerinde hutbe vermeye başladı. Hurma kütüğü (Aleyhissalatu vesselam'ın kendisini terketmesi üzerine) bir deve inleyişi gibi inleyip ağlamaya başladı. Bunun üzerine Resulullah (SAV) minberden inip kütüğü meshedip okşadı. Kütük inlemeyi bırakıp sükunet buldu. (Ravi: Enes (R. A.)

⁸¹⁶ Kur'an, (Bakara) 2/74: « Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir. »

⁸¹⁷ Kur'an, (Bakara) 2/75: « mı umuyorsunuz? »

⁸¹⁸ ta'zîm(A. i.): Hürmet etme, saygı gösterme, büyük sayıldığıı belli edecek şekilde güzel muâmelede bulunma.

⁸¹⁹ tama' (A. i.): Aç gözlülük, tamah

⁸²⁰ Kur'an, (Bakara) 2/75: « (Ey mü'minler! Yine de yahudilerin) size inanacaklarını »

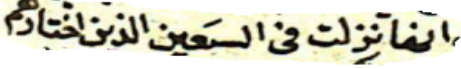
⁸²¹ Kur'an, (Bakara) 2/75: « Halbuki onlardan bazıları vardı ki Allah'ın kelâmı (olan tahrif edilmemiş Tevrat'ı)ni dinlerlerdi de »

⁸²² kelâm- 1 şerîf: Şerefli söz

Kelâm(A. i.): Tek kelime veya kelimelerden meydana gelmiş söz, ifâde.

şerîf(A. sıf.): Şerefli, kutsal, mübârek

⁸²³ mîkat(A. i.): Bir iş için önceden belirtilen süre, tespit edilen vakit

kelâmın işiden fırka idi. ” Ve ba’zılar “Murād Hâzreti Resûl şalla’l-lâhu ‘aleyhi (29)vesellem zamânında Kûr’ân -ı azîmüşşâni işiden fırka idi. ” Didiler, bu ma’nâya yakındır. Zîrâ Tevrât ve (30)Kûr’ân birdir. ⁸²⁴ أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ olan zamîr anlara râci’dir. ⁸²⁵826 يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ Ya’nî (31) Tevrât’ı işidirler. Zîrâ her kim Tevrât’ı işitdi kelâmAllah’ı işitdi. ⁸²⁷ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُAndan dönüp anlar (32) Hâk Te’âla’nîñ kelâmın tebdîli tağayyür iderler. Bunı Hâzret-i Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm ile mîkâtdе beraber olan (33)fırka ile tefsîr idenler ibn-i ‘Abbâs rağıya’l-lâhu ‘anhümâ hâzretleriniñ buyurmasını delil itdiler. Ya’nî Hâzreti Mûsâ mîkâte gitmede seçüp beraber aldığı yetmiş (35) kişi hâkına indi. Zîrâ anlar Hâk Te’âla’nîñ kelâmın işidüp kaçan kavimlerine döndiler. Anlardan şâdik olanlar [39 a] (1) kavimlerine işitdikleri gibi toğrı haber virdiler. Anlarıñ bir fırkası “Hâkınıñ kelâmın işitdik ki ahîr kelâmında (2) eger emr olana kâdir oldıñız ise idiñ ve eger olmadıñız ise dilersinîz itmenin. ” didiler. Tebdîl itdikleri (3) budur. Ve Hâzreti Resûl şalla’l-lâhu ‘aleyhi vesellem zamânında olanlar ile tefsîr idenler anlar “Tevrât’da olan (4) Hâzret-i Resûl’ün şıfatını ⁸²⁸ve recm ⁸²⁹âyetini tebdîl tağayyür idenlerdir. ” didiler. ⁸³⁰ مِنْ بَعْدِ مَا Ya’nî (5) kelâm Allah’ın şîhhatini tamâm bilüp ‘ağıllarına fedâ itdikden sonra Hâk Te’âla emrine muhâlefet idüp (6)tebdîl itdiler. ⁸³¹ وَهُمْ يَعْلَمُونَ Ya’nî anlar hilâfına ⁸³²tebdîl itmeniñ fesâdını bildirdiler iken yalandan (7) söylerler. ⁸³³ وَإِذَا لَفُوا الَّذِينَ ءَامَنُوا قَالُوا ءَامَنَّا Ya’nî Hâzreti Resûl şalla’l-lâhu ‘aleyhi vesellem zamânında (8) olan Yahûdiler, kaçan inanup imân getürenlere rast gelseler “Bizler de sizler gibi inanup imân (9) getürdik. ” dirler. İbn-i ‘Abbâs rağıya’l-lâhu ‘anhümâ buyurdiki “Bu Yahûdileriñ münâfıklarına indi. ” Zîrâ anlar (10) kaçan şahâbilere rast gelseler bizler de siziñ inanup imân getürdiñize

⁸²⁴ Kûr’ân, (Bakara) 2/75: Size inanacaklarını umuyor musunuz?

⁸²⁵ Râci’ (A. sıf.): –e dönen, rücû eden

⁸²⁶ Kûr’ân, (Bakara) 2/75: Oysa onlardan bir takımı Allah’ın sözünü işitiyor,

⁸²⁷ Kûr’ân, (Bakara) 2/75: bile bile onu tahrif ediyorlardı.

⁸²⁸ Saffet (A. i.): Maddî ve mânevî mânâda temizlik, arılık, saflık

⁸²⁹ Recm (A. i.): 1. Taşlama, taş tutma. 2. Lânetleme, sövme

⁸³⁰ Kûr’ân, (Bakara) 2/75: « onu anladıktan sonra »

⁸³¹ Kûr’ân, (Bakara) 2/75: « bile bile tahrif eder (bozup değiştirir)lerdi. »

⁸³² hilâf (A. sıf. ve zf.): Ters, aykırı

⁸³³ Kûr’ân, (Bakara) 2/76: « (O yahudilerden olan münâfıklar) iman edenlerle karşılaştıkları zaman: “Biz de iman ettik (sen Tevrat’ta müjdelenen peygambersin). ” derlerdi

inanup imān getürdik. (11) Ve Hāzret-i Resül'ün kavli şādıkdır ve haqdır. Zirā bizler ni'yetini ve şıfatını Tevrāt'da bulduğ deyü (12) yalan söylerler idi. ⁸³⁴ وَإِذَا خَلَا بِبَعْضِهِمْ إِلَى Ya'nî kaçan birbirleriyle tenhā kalup mü'minlerden (13)kimse olmadığı zamān anlar Yahūdilerin uluları Kā'b b. Eşref⁸³⁵ ve Ka'b b. Esed ve Vehb bin (14) Yahūd vesāyir ululularıyla tenhā cem' olsalar. ⁸³⁶ يَا قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ Ya'nî kitābınızda (15) şıfat Muḥammed'i ol haqdır ve sözi şādıkdır deyü anlara siz mi söylüyorsunuz? Bunı ol büyükleri (16) kendilerden olan Müslümānlık gösterin münāfiqlara dirler idi. ⁸³⁷ يَا نَبِيَّ اللَّهِ يَا نَبِيَّ اللَّهِ Ya'nî Hāzret-i Resül'ün aşhābı (17) bu söyledinizi sizlere hüccet idüp siziñle ḥaşımlık itsünler ki sizler bizlere ikrār itdiñiz ki, (18)bu haq peygāberdir kitābımızda mezkūr ancak aña tābi' olup uyuñ deyü bu söz degersizler ḥuşümet ⁸³⁸(19) itsünler. Bunuñ aşlı Hāzret-i Resül Medine'ye teşriflerinde Medine ehli, varup Yahūdilerle meşveret ⁸³⁹(20) itmede Hāzret-i Resül⁸⁴⁰ uymak için Yahūdiler “Anlara bu kitāblarımızda haq peygāber olduğu yazılıdur. (21)Hemān aña uyuñ imān getirün. ” didiler idi, soñra dönüp bunu dimelerine birbirlerini kınadılar. “Sizler (22)varup anlara kitāblarımız mezkūr dimeñizi anlar bizlere hüccet idüp bizlerle ḥaşm oldılar. ” didiler. (23) ⁸⁴¹ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا Ya'nî dünyāda āhiretde Rabb'iniz katında ne cevāb iderseñiz kendi ikrārınız olduğdan soñra (24)ba'zılar didiki “Bu sözi Benî Kureyza Yahūdileri birbirlerine söylediler. ” Kaçanki Hāzret-i Resül (25)anlara ya ihvān ⁸⁴² **يَا إِخْوَانَ الْبَرَّةِ وَالْخَبَائِرِ**, buyurduğu demde ya'nî Ey Benî İsrā'il'den maymunlar ve toñuzlar (26)olanların qarındaşları demek. Oldemde anlar birbirlerine bunu Hāzret-i Muḥammed'e kim ḥaber virdi var ise (27) bu sözine sizden çıkıdı deyü birbirlerini kınadılar. Ve ba'zılar didiki Yahūdiler evvelki⁸⁴³ olan (28) 'ışyānlarından

⁸³⁴ Qur'an,(Bakara) 2/76: « Birbirleriyle tenhada (başbaşa) kaldıkları zaman ise (yahudilerin ileri gelenleri bunlara)»

⁸³⁵Mehmet Ali Kapar,“Kā'b b.Eşref”,DİA,İstanbul,2001,C. 24.s.3-4. Kā'b b. Eşref: İslām'a düşmanlığıyla tanınan yahudi şairi.

⁸³⁶ Qur'an,(Bakara) 2/76: «“Allah'ın size açıkladıklarını (yani Tevrat'ta bildirdiği Hz. Muhammed'e ait özellikleri),»

⁸³⁷Qur'an,(Bakara) 2/76: « si(zin aleyhini)ze delil getirsinler diye mi onlara söyleyip duruyorsunuz?»

⁸³⁸ ḥuşümet:Hasımlık, düşmanlık, adāvet

⁸³⁹Meşveret(A. i.): Bir konu hakkında tecrübeli kimselere, o konuyle ilgili olanlara danışma, fikir alma, müşāvere etme

⁸⁴⁰ Anlam olarak Resul'e olması gerekiyor.

⁸⁴¹Qur'an,(Bakara) 2/76: « Rabbiniz katında »

⁸⁴²İhvān(A. i.): 1. Candan dostlar, samimî arkadaşlar 2. Aynı tarıkata mensup olanlar

⁸⁴³ Evvelki: Metinde ezelki şeklinde yazılmıştır.

Ḥaḳ Te‘āla’nıñ kendiler⁸⁴⁴ itdigi toñuz maymun olmaḳ ile ‘azābların ḥaber virdiler idi. (29)Ol birleri⁸⁴⁵ anları itdiklerimize göre Ḥaḳ Te‘āla’dan bulduḡumuz ‘azābları anlara söylediñiz ki (30)ḥaḳ ḳatında kendilerini sizlerden a‘lā göreler deyü itdikleri ‘itābdır. 846 847 أَفَلَا تَعْقِلُونَ (31)Ya‘nì bunları fikr idüp ‘aḳlıñıza girmez miki sizleriñ böyle itmeñiz sizlere lāyık degildir. 848 أَوْ لَا يَعْلَمُونَ (32)Ya‘nì bu Yahūdiler bilmezler miki? 849 أَوْ لَا يَعْلَمُونَ أَنَّ Ḥaḳ Te‘ālā anlarıñ (33) derunlerinde gizlediklerin ve dilleriyle izhār itdiklerin bilür. 850 وَمَنْهُمْ أَتَمِّينُونَ Ya‘nì ol (34) Yahūdilerden ad ḳoyup yazmaḳ bilmezleri vardır. Zìrā anuñ ----- ümmì gelür oḳuyup yazmaḳ (35) bilmez kişi nedenkim ümmì oḳuyup yazmaḳ bilmemekdir. 851 لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيَّ Ya‘nì kitābı anlar ancak oḳunursa[39 b] (1) bilürler oḳumasını bilmezler. Zìrā emniyet oḳumaḳdır----cem‘idir oḳumaḳlar andan şā‘iriñ ḳavlından (2) giceniñ evvelinde ol kitābı oḳudu. (3) oḳuduḡı üş⁸⁵² nebiler üzere Zebürì eṣer İbn-i ‘Abbās radıya‘l-lāhu ‘anhümā “Ma‘nāsını (4)oḳursuñuz ammā ma‘nāsını bilmezsiñiz dimekdir. ” didi. Ve ba‘zılar didiki 853 لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً 855 dimelerindeki sözlerdir ki anlarıñ ‘ulemāları Ḥazret-i Resül’üñ Tevrāt’daki ni‘etini ve şıfatını silüp yanlarından (6) sözler düzüp yerine yazup Allah’dandır deyü yazdıkları yalanlardır. Ve ba‘zılar⁸⁵⁴ إِلَّا أَمَانِيَّ 854 temennìdendir (7) dileyüp ricādır. 855 لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً 855 dimelerindeki temannālarıdır didiler. Bunuñ üzerine (8) olduḡda ma‘nāsı 856 لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ 856 Ya‘nì kitābı bilmezler. Lakin şeyler temennā iderler ellerine girmez. (9) وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ 857 Ya‘nì anlar

844 Kendiler: Anlam olarak kendilerine olması gerekiyor.

845 Birler: Metinde birleri yazılmış ancak birleri yazılması gerekiyordu.

846 ‘itāb(A. i.): Azarlama, paylama

847 Ḳur‘ān,(Bakara) 2/76: «? Buna aklınız ermiyor mu?» derler»

848 Ḳur‘ān,(Bakara) 2/77: «(Onlar) bilmiyorlar mı ki

849 Ḳur‘ān,(Bakara) 2/77: « Allah onların gizlediklerini de, açığa vurduklarını da (hepsini) bilmektedir?»

850 Ḳur‘ān,(Bakara) 2/78: « Onlardan bir kısmının da okuyup yazması yoktur. »

851 Ḳur‘ān,(Bakara) 2/78: «Kitab`ı (Tevrat`ı) bilmezler. Bildikleri, ancak (reislerinin anlattıkları) bir sürü hayalî uydurmalarıdır»

852 Üş: Üç olabilir.

853 Ḳur‘ān,(Bakara) 2/78: « bildikleri sadece bir takım yalan ve kuruntulardı. »

854 Ḳur‘ān,(Bakara) 2/78: kuruntuları dışında»

855 Ḳur‘ān,(Bakara) 2/80: «"Ateş bize sadece sayılı bir kaç gün deḡecektir", derler; »

856 Ḳur‘ān,(Bakara) 2/78: « Kitabı bilmezlerdi; »

857 Ḳur‘ān,(Bakara) 2/78: « ve onlar ancak zan (ve tahmin)de bulunuyorlar. »

taḥkîk⁸⁵⁸ bilmezler ancak hemân zann ederler.⁸⁵⁹ يَا نِي هَلَاكٌ (10) olup ‘azāba düşüñ. Zîrâ öyle helāk ile ‘azābdır lügatde ‘arab anı anlara isti‘māl⁸⁶⁰ ederler. İbn-i (11) ‘Abbās raḍıya’l-lāhu ‘anhümâ “el-Veyl⁸⁶¹ ‘azābıñ şiddetidir. ” buyurdu. Ve Ebū Saïd el-Ḥudrî’den⁸⁶² ḥadîs **عَلَيْهِ** (12) Resûl’Allah şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem **ان يَبْلُغْ عَعْرَةَ الْوَيْلِ وَفِي جَهَنَّمَ نَعْوَىٰ فِيهَا الْكَافِرَاتُ رَجَعُونَ خَرِيفًا جَلَّ** Ya’ni Veyl cehennemde bir deredir. Kāfir aña atıldıķda kırık göz⁸⁶³ iner dibine irince (14) kadar gözden murād kırık yıldır bunu Tirmizî zıkr idüp ğarîb ḥadîsdir didi. (15) **لِلَّذِينَ يَكْتُمُونَ الْكِتَابَ**⁸⁶⁴ Ya’ni kitāba anlar yanlarından düzdükleri yalan sözleri elleriyle yazanlardır. Cehennemde ki Veyl deresi (16)bunda ideyim yād itmek kitāba tā’kîd içündür. Zîrâ ihtimâldir ki bir ğayrıya yaz deyü emr ider. Oldaḥı (17) yazar ideyim didiki taḥkîk düzdükleri yalan sözleri kendileri elleriyle yazarlar ve ğayrıya (18) yazdırmazlar. Bunda ğayrılar yazmaları şübhesi zā’il olmak için buyurdu. Bunuñ bā’is kaçanki (19)Ḥazret-i Resûl şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem Medîne’ye teşrîflerinde Yahūdileriñ’uluları kırıldılarki anlarıñ (20)riyāsetleri senevî⁸⁶⁵ halkdan aldıkları yiyecekleri ellerinden gider başladılar kendi siflelerin⁸⁶⁶ (21) imāna gelmekden alı komaĝa ĥileler itmege hemân Ḥazret-i Resûl’üñ Tevrāt’da olan ni‘et ve şıfat-ı (22) şerîfini tebdil itmege. Zîrâ anda yazılı olan ḥüsn ü veche⁸⁶⁷ dilber cehrelî⁸⁶⁸ anlar ----yazdılar. Ya’ni (23)çirkin yüzli ḥüsn-i ‘şii’r-i mübārek kılları uzunca dilber anlar sıbt⁸⁶⁹şii’r yazdılar. Ya’ni çirkin kıllı

⁸⁵⁸Taḥkîk(A.i.):1.Bir şeyin ne olduğunu, doğru olup olmadığını anlamak için yapılan araştırma, soruşturma. 2. Bir şeyin doğru olduğunu ortaya çıkarma, hakikatini anlayıp bilme

⁸⁵⁹Ḳur’ân,(Bakara) 2/79: « *vay haline!* »

⁸⁶⁰İsti‘māl(A.i.): Kullanma

⁸⁶¹Veyl (A. ünlem):1. Yazık, vah vah. 2. Cehennemde bir vâdînin adı.

⁸⁶² Ebū Saïd el-Ḥudrî: Çok hadis rivayet eden yedi sahâbîden biri.

⁸⁶³ Kız de olabilir.

⁸⁶⁴Ḳur’ân,(Bakara) 2/79: « *Kitab’ı elleri ile yazıp* »

⁸⁶⁵ Senevî(A. sıf.): Seneye âit, yılla ilgili

⁸⁶⁶Sifle(A. i. ve sıf.): Alçak, âdî, sefil (kimse)

⁸⁶⁷ ḥüsn ü veche: Güzel yüz.

Ḥüsn(A. i.):1. Güzellik. 2. Güzel, iyi.

Vech(A. i.): 1. Yüz, çehre. 2. Tarz, biçim, yol. 3. Sebep, vesîle.

⁸⁶⁸ dilber cehrelî: güzel yüz

Dilber(F. i.) (dil “gönül” ve ber “alan, götüren” ile dil-ber): Gönlü kendine çeken, güzel.

Çehre(F. i.): 1. Yüz, surat, sîmâ. 2. Yüz ifâdesi. 5. Surat asma, somurtkanlık.

Bu kelime metinde yüz anlamında kullanılmıştır.

⁸⁶⁹ sıbt (A. i.):Torun

(24) ekḫal⁸⁷⁰‘ayn ḳudretten gözi sürmeli anlar ezrak⁸⁷¹‘ayn yazdılar. Ya‘nî mavi gözli --- ya‘nî orta (25) boylı anlar ----- ---- yazdılar. Ya‘nî uzun boylı kaçan anlardan sifileleri şıfat-1 Resûli (26)şorsalar kendi yazdıklarını okuyup bu degildir dirler. ثُمَّ يَقُولُونَ 872 Ya‘nî andan (27) seflilerine dirler ki bizlere Hâḳ Te‘āla‘dan nâzil olan şıfat bizim okuduğumuzdur. Andan anlar Hâzret-i (28)Resûl’e bakarlar görürler ki anlarıñ okuduğı şıfatda degil aña muḫālefet idüp yalan söylerdirler. (29)Zirā anlarıñ didiği şıfatını anda bulmayınca 873 لِیَسْتَرْوُوا بِهِ ثَمًّا قَلِيلًا ya‘nî ol kendilerinden yazdıkları (30)yalan vaşf ile dünyālıḳdan ellerine az şey’ girmek için iderler. Zirā anuñla sifilelerin senevî (31)aldıkları yiyecekleri ve üzerlerine itdikleri aḳçeleri almaḳ için eger sifileleri imāna gelseler anlardan (32) alacakları ellerinden gider. 874 فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ 875 Ya‘nî kendi yanlarından (33) yazdıkları şey’ için helāk ve cehennemde ki Veyl deresi anlarıñdır. Ve ol az olan dünyālıḳ ḳazanmaḳ için (34) yalan söylemeleri için 875 Veyl deresinde olan ‘azāb anlarıñdır. Ya‘nî Yahūdiler didiler ki bizler ateş işābet itmez. 876 إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَةً 876 Ancak biraz işābet idüp soñra birden [40 a] (1) ‘azāb zā’ il olur. İbn-i ‘Abbās raḳıya’l-lāhu ‘anhümā buyurdıki Yahūdiler bu dünyānıñ müddeti ḳadar yedi biñ (2) yıl bizler her biñ yılda bir gün ‘azāb görüp bütün ‘azāb görmez. Yedi gün olur andan āzāb (3) bizlerden zā’ il olur didiler. Ve ba‘zılar didiki anlarıñ ḳaşdı kırḳ gün buzağıya ‘ibādet itdiler. (4) Anuñ için kırḳ gün ‘azāb görüp andan üzerimizden zā’ il olur. Ve ba‘zılar didiki Yahūdiler Zu‘m⁸⁷⁷ (5) iderler ki bir emr için Hâḳ Te‘āla bizlere ‘itāb⁸⁷⁸: idüp kırḳ bizlere ‘azāb itmege yemîn itdi. Ol (6)yemîniniñ kefāreti için bizlere kırḳ ‘azāb idüp andan zā’ il ider dirler. 879 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ عِندَ الَّذِي أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ Ya‘nî Ya Muhammed Sen Yahūdilere söyle ki sizler Hâḳ Te‘āla‘dan ‘ahd-1 mişāḳ aldıñız mıki sizlere (8) ancak ol didiñiz müddet ḳadar ‘azāb idecekdir. 880 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ عِندَ الَّذِي أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ Ya‘nî Hâḳ Te‘āla‘dan ol (9)zu‘m

⁸⁷⁰Ekḫal (A. sıf.):Gözü sürmeli

⁸⁷¹ Ezrak(A. sıf.): Gök renginde, mâvi

⁸⁷²Ḳur‘ān,(Bakara) 2/79: « sonra da “Bu Allah katındandır. ” diyenlerin

⁸⁷³Ḳur‘ān,(Bakara) 2/79: « az bir değere (dünyalık menfaate) satabilmek için:

⁸⁷⁴Ḳur‘ān,(Bakara) 2/79: « Ellerin (tasnif ederek uydurup) yazdığı şeylerden dolayı vay başlarına gelenlere! Vay, şu (uydurdukları şeylerle elde ettikleri haksız) kazançları yüzünden onların haline!

⁸⁷⁵Ḳur‘ān,(Bakara) 2/80: « (O yahudiler:) “Ateş, bize asla dokunmayacak. ” dediler

⁸⁷⁶Ḳur‘ān,(Bakara) 2/80: « sayılı günler (atalarımızın buzağıya taptığı kırk gün) dışında

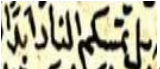

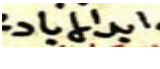
⁸⁷⁷ Zu‘m(A. i.):Zan, bātıl zan, boş inanç

⁸⁷⁸ ‘itāb(A. i.): Azarlama, paylama

⁸⁷⁹Ḳur‘ān,(Bakara) 2/80: « De ki: “Allah’tan (bu hususta) bir söz mü aldınız?»

⁸⁸⁰Ḳur‘ān,(Bakara) 2/80: «(Böyle ise) Allah verdiği sözden asla dönmez. »

itdiñiz kadar va'd aldığınız ise Hâk Te'āla va'desine hılāf itmez. ⁸⁸¹ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا (10) Ya'nî sizler zu'm itdiñiz an 'azāb olunuruz anı Hâk Te'āla'nın üzerine atup bilmediñiz mi? (11) Sizler ise 'azāb olunacağsınız لَنْ kelimesi ki hârf-i nef'îdir. Cevābı belli işbāt üzere(12) geldiği olur. Ya'nî sizleri 'azāb tutacaktır. ⁸⁸² مِنْ كَسَبَ سَيِّئَةً (13) Ya'nî her kim şirk itmegi kazanur ise gerçi seyyi'⁸⁸³ günāhdan şağirine ve kibirine isimdir. Lakin İbn-i(14) 'Abbās rağıya'l-lāhu 'anhüma kavliyle bunda şirk ma'nāsınadır. ⁸⁸⁴ وَأَخَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتَهُ Ya'nî anuñ kazandığı (15)şirkiñ günāhı anuñ bütün cevābını çevirüp kaplar. İbn-i 'Abbās buyurdıki ol şirk ki anı iden şahibi (16) anuñ üzerine cān virer ölür. Ve ba'zılar didiki ihātat----- ⁸⁸⁵ Ya'nî anuñ günāhı anı helāk idüp(17) idüp itdiği tã'atın şevābını zā'il ider dimekdir. Lakin ehl-i sünnet mezhebinde bu āyetde ki seyyie ve (18)----- küfür ile şirk dimekdir, gelen āyet mücibince. ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (19) Ya'nî anlar ehl-i cehennemdir ve hem anlar anda muhaldelerdir. Zîrā cehennemde hülūd ⁸⁸⁸ ancak kâfirlere (20) ve müşrikleredir. ⁸⁸⁹ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ Ya'nî anlar ki inanup imān getirüp andan (21) şālih 'ameller işlediler. **Ve eger dinürseki** 'amel-i şālihler ismi imāndan taşrada zîrā Hâk Te'āla i şāliha -buyurdu. Eger imen 'ael⁸⁹⁰ الصَّالِحَاتِ (22) delālet ider idi. Hâk Te'āla imānıñ ardınca (23) 'amel-i şālihi tekrār andan buyurdu. **Hāzin dirki** ba'zılar buña cevāb itdiler ki gerçe imāna cemî' şālih (24) 'ameller dāhıldir. Amma anuñ -----dimesi bāki 'amelleri ifāde itmez. Ancak imānıñ muqtezası ⁸⁹¹ olan (25) fi'illerden birini itmeyince ol demde aña وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ dimek

⁸⁸¹ *Qur'an, (Bakara) 2/80: «Yoksa Allah hakkında, bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?» Hayır (iş böyle değil!)*

⁸⁸² *Qur'an, (Bakara) 2/81: «Kim (büyük) bir kötülük işler de»*

⁸⁸³ seyyi' (A. sif.): Kötü, fenâ, bet. Seyyie: Seyyi kelimesinin tamlamalarda ortaya çıkan aynı mânâdaki müennes şekli

⁸⁸⁴ *Qur'an, (Bakara) 2/81: «(şirk olan bu) günahı kendi (benliği)ni çepeçevre kuşatırsa»*

⁸⁸⁵ ihāta (A. i.): Bir şeyin etrâfını çevirme, çevreleme, kuşatma, sarma

⁸⁸⁶ Mücib (A. sif.): Sebep olan, gerektiren

⁸⁸⁷ *Qur'an, (Bakara) 2/81: «, işte onlar ateş ehlidirler. Orada devamlı kalacaklardır. »*

⁸⁸⁸ hülūd (A. i.): Süreklilik, dâimilik, ebedîlik, bākîlik, huld

⁸⁸⁹ *Qur'an, (Bakara) 2/82: « İman edip sâlih amel işleyen kimseler»*

⁸⁹⁰ *Qur'an, (Bakara) 2/82: « İman edip sâlih amel işleyen kimseler»*

⁸⁹¹ muqteza (A. i.): Bir şeyin gereği olan, gereken, lâzım gelen şey, gerek, îcap

güzel gelir. Ve ba'zılar (26) didilerki⁸⁹² وَالَّذِينَ آمَنُوا geçen mâzilerin ifâde ider ve وَعَمِلُوا⁸⁹³ uğurlarında müstakbelde (27)imânîñ muḳtezâ olan 'amellerin ifâde ider. Sanki Hâḳ Te'âla'ın وَالَّذِينَ آمَنُوا⁸⁹⁴ evvel imân getürenler ve وَعَمِلُوا⁸⁹⁵ (28)الصَّالِحَاتِ ol getürdikleri imân muḳtezâsı olan 'amel şâlihleri itmege müdâvemet itmeleri olmaḳ buyurdu. (29) Andan aña cemî' 'ameller dâhîl⁸⁹⁶ وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ⁸⁹⁶ ya'nî anlar ehl-i cennettir ve hem (30) anlar cennetde ebede'l-ebed bâḳî muḳalled⁸⁹⁷ ḳalurlar. ⁸⁹⁸ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ Ya'nî ḳaçanki Tevrât'da (31) bizler Benî İsrâ'îl'den 'ahd-i mişâḳların aldıkları⁸⁹⁹ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ Ya'nî Hâḳ Te'âla'dan ğayrıya (32) 'ibâdet idüp tãpmayñ. Ancak tãpub ve 'ibâdet itmege Hâḳ Te'âla size o müsteḫâḳdır andan ğayrı (33)putlardan ve ğayrı tãpdıklarıñızdan⁹⁰⁰ وَيَأْتُوا الدِّينَ إِحْسَانًا⁹⁰⁰ Ya'nî anaya ataya muḳtî' olup anlar (34)iḥsân idüp Őefḳat merḫamet ile nazar idiñ. Hâḳ Te'âla'nîñ emrine muḫâlefet olanlardan anlar sizlere (35) terk itmege emr itdikde emirlerini tũtmaḳ ile ve ihtiyâc olduḳları Şey' virmek ile ve anlara eziyet itmemek ile. [40-b](1)Eger ana ve ata kâfir dahı olurlarsa ânlar iḥsân⁹⁰¹ vâcibdir elbetde deyü ibn-i İsrâ'îl ile ahd⁹⁰² (2) eyledik ve iḥsânlarınñ birisi anları imâna da'vet itmekdir. Mülâyim lũtuf⁹⁰³ ile söylemek ile ve eger ata (3) ve ana fâsıḳlar⁹⁰⁴ ise anları zor itmeyüp lũtf ile mülâyim söylemek üzere ḳavl ettikleri(4) fışḳdan⁹⁰⁵ nehy⁹⁰⁶

⁸⁹² Ḳur'ân, (Bakara) 2/82: «İnanan kimseler»

⁸⁹³ Ḳur'ân, (Bakara) 2/82: «Yararlı işler yapanlar»

⁸⁹⁴ Ḳur'ân, (Bakara) 2/82: «İnanan kimseler»

⁸⁹⁵ Ḳur'ân, (Bakara) 2/82: «Yararlı işler yapanlar»

⁸⁹⁶ Ḳur'ân, (Bakara) 2/82: «ise cennet ehlidirler; işte onlar orada ebedî kalacaklardır. »

⁸⁹⁷ Muḳalled (A. sıf.): Gelip geçici olmayan, sürekli, kalıcı, ebedî

⁸⁹⁸ Ḳur'ân, (Bakara) 2/83: « Hani (vaktiyle) İsrâiloğulları'ndan sağlam söz almıştık. »

⁸⁹⁹ Ḳur'ân, (Bakara) 2/83: « Allah'tan başkasına kulluk etmeyin»

⁹⁰⁰ Ḳur'ân, (Bakara) 2/83: « ana babaya iyilik edin; »

⁹⁰¹ iḥsân (ḥusn'den) (a. i.): 1. Bağışlama, bağışta bulunma 2. Bağışlanan Şey, bahşiş 3. Lũtuf, kerem, iyilik

⁹⁰² ahd: (A. i.)1. Anlaşma, söz verme 2. Yemin, ant 3. Zaman, devir

⁹⁰³ lutf: 1. İyi muâmele, iyilik, yumuşaklık, hoşluk 2. Bağış, bağışlama, ihsan, kerem, cömertlik

⁹⁰⁴ Fâsıḳ: (fışḳ'dan) (a. i. ve s.) Şeriat hükümlerine uymayan günahkâr kimse.

Fâsıḳ-ı mahrum: Yaptığı kötülükten bir fayda görmeyen kimse

⁹⁰⁵ Fışḳ (A. i.): Hak yoldan çıkıp her türlü günâhı işlemeyi huy hâline getirme, sefâhata dalma, fenâlık, ahlâksızlık [Daha çok fũcur kelimesiyle birlikte fışḳ u fũcur şeklinde kullanılır]

⁹⁰⁶ nehy (A. i.): Birini bir Şeyden alıkoyma, bir Şeyin yapılmasını yasak etme, menetme, engelleme.

Nehiy ani'l-münker: Őeriatın yasakladığı Şeyleri menetme, yapılmasına engel olma.

ile andan Hâk Te‘āla vālideyni ihsānı kendine ‘ubūdiyyete ⁹⁰⁷‘atf eylemesine ⁹⁰⁸bā‘iś ⁹⁰⁹çünkü (5) ni‘metiñ kıadrini⁹¹⁰ bilüp şükr eylemek vācibdir. Hâk Te‘āla kıullarına kıamu ni‘metlerin ‘āzamıdır. ⁹¹¹Zirā(6) anları yokdan var iden oldur imdi anuñ şükrini ğayrıden evvel itmek vācibdir ve bunda Hâk(7) Te‘āla buyurduki atanıñ ve ananıñ oğul üzerine ulu ni‘meti vardır. Zirā anlar sebebdır oğluñ (8) vücūd bağlayup dünyāya gelmesine ve üzerine terbiye haķķı bir taraıdan andan anlara şükr-i senā ⁹¹²itmesi (9) ve hidāyetlerin ⁹¹³Hâk Te‘āla’den dilemesi vācibdir. ⁹¹⁴وَذِي الْقُرْبَى Ya‘nı saña aķrabalığı olana dağı ihsān(10) itmek vācibdir. Zirā aķrabalığıñ dağı haķķı vardır, atā ve anāya itbā‘ ⁹¹⁵ile anlara ihsān itmek atā ve anā(11)vāsıtāsıyladır anuñ iķün ataya anaya ‘atf eyledim. ⁹¹⁶وَالْيَتَامَى Ya‘nı yetimlere dağı lütf eyle ihsān(12) itmene. Miśāk aldıķ yetāmi yetim cem‘idir ve yetim küçük iken atası vefāt iden uşāķdır kaçan bāliğ(13) olur yetimlik ismi andan gider ve yetimin ğuķūķuna ri‘āyet ⁹¹⁷üç vech üzere vācib olur birisi ğüçlüği (14) ve yetimliği iķün ve birisi anuñ maşlahatıñ ğörmek kimsesi olmadığı iķün ve birisi kendi nefesine bir (15) nef‘i olmadığı iķün işlerini ğörmeğe. ⁹¹⁸وَالْمَسَاكِينَ Ya‘nı miskınlere dağı ihsān itmelerimle ‘ahd (16) eylediñ mesāķin ⁹¹⁹cem‘ miskındır inşAllah

⁹⁰⁷ Ubūdiyyet (A. i.): 1. Kulluk, kulluğun ğereklerini daha dikkatli bir şekilde yerine getirme, ileri derecede ibādet ve kulluk etme. 2. Aşırı derecede bağlılık. 3. tasavvuf. Kulluğun ğereği olarak emir ve yasakları yerine getirip varlık āleminde vukū bulan her şeyi Hak’tan bilme, kendisiyle ilgili konularda Hak’tan rāzı olma, diğer yaratık ve insanlara hoşğörü ile davranma ve kalben Hakk’a yönelip her an Hak ile meşgul olma hāli

⁹⁰⁸ ‘atf eylemek (b. i.): 1. (Bir taraıa doğru) Çevirmek 2. Bir şeyin oluşunu diğer bir şeye bağlamak, ona yormak. 3. Bir sözü, bir fikir veya husūsu birine aitmiş, onunla ilgili imiş gibi ğöstermek, ona māl etmek.

⁹⁰⁹ bā‘iś (ba‘ś’dan) (aAi.) 1. Sebep olan şey, sebep. 2. “Kıyāmette ölenleri diriltten, insanları kabirlerinden kaldıran ve ğönüllerde saklı olanları meydana çıkaran” anlamında esmā-i hüsnādan (Allah’ın en ğüzel isimlerinden)dır. Bāis olmak: Sebep olmak

⁹¹⁰ kıadr(A. i.) 1. Değer, kıymet. 2. İtibar, şeref 3. Derece, ölçü, miktar: “Kadr-i kifāye: Kifāyet edecek, yetecek miktarda

Kadrini bilmek: Gereken değeri vermek, kıymetini bilmek, takdir etmek.

⁹¹¹‘āzam(a‘zam’dan) (A. sıf.): Çok (daha, en, pek) büyük

⁹¹²senā (A. i.) 1. Övme, övüş. 2. Övme, övüş, medih

⁹¹³ hidāyet (A. i.)(Doğru yolu ğösterme, hakka sevk etme. 2. Doğru yol, hak yolu, Müslümanlık. 3. İslām dīnini kabul etmek Karşıtı: dalālet Hidāyet etmek (eylemek, kılmak): Doğru yolu ğöstermek.

⁹¹⁴ķur‘ān,(Bakara) 2/83:(...)«aķrabaya(. . .)»

⁹¹⁵ itbā‘ (teba‘dan) (A. i.) : Tābi kıılma, arkasına katma.

⁹¹⁶ķur‘ān,(Bakara) 2/83:(...) «yetimlere»

⁹¹⁷ ri‘āyet(A. i.): 1. Sayğı, sayma, itibar. 2. Uyuma, itāat etme. 3. Ağırlama, ikram, tāzim. 4. ğözetme, saklama, muhāfaza etme. Riāyet edilmek (olunmak): Uyulmak, bağlı kıalınmak: Trafik nizamlarına asla riāyet edilmemektedir (Burhan Felek). Riāyet etmek (eylemek):1. Uymak. 2. Sayğı ğöstermek, saymak. Riāyeten (zf. (ri‘āyet’in tenvinli şekli) Sayğı ğöstererek, hürmet ve itibar ederek

⁹¹⁸ķur‘ān,(Bakara) 2/83:(...) «yoksullar, fakirler, miskınler(. . .)»

⁹¹⁹ Mesāķin(A. i.): miskın’in çoğul şekli mesāķin) Yoksullar, fakirler, miskınler.

Mesāķin(A. i.): (mesken’in çoğul şekli mesāķin) Oturulacak yerler, evler, meskenler.

miskiniñ beyanı gelür bunda yetimden sonra zıkr olmasına(17) bā'is miskîn olan kendine bir menfa'ât⁹²⁰ görmesi mümkündür ve ğayrıya dağı hizmet itmekle nef'i⁹²¹ olur, (18) yetim anlardan 'ācizdir.^{922 923} وَأَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا anlardan mişāk⁹²⁴ ettigimizde halka emri bi'l-mā'rûf(19)nehyi 'ani'l-münker⁹²⁵ ediñ diyü emr eyleyin diyü işmārladık. Zîrā böyle dimeñiz cümleden güzeldir anı ketm⁹²⁶ itmeyiñ (20) ve bunda iki vech vardır. Birisi Yahūdilerden Hāzret-i Resül şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellemiñ zamānında hāzır(21) hāzır olan Yahūdiler hitāb olmasıyla ğāyibden anlara meyl etti, huzura ma'nāsı. Ya'nî Hāzret-i (22)Resül'ün nübüvveti hağdır ve kavli şādıkdır ve şānı ulüdür diyin ve sizlere ānı şoranlara anuñ (23) kavliniñ şıddıķını⁹²⁷ bildiriñ ve Tevrāt'ta olan şıfatını⁹²⁸ bellü edin, gizlemeyin. İkinci vechi anuñ ile hitāb (24) olunanlar. Anlar Hāzret-i Mūsā 'aleyhi's-selām⁹²⁹ zamānında idi ve anlarla böyle itmelerine ahd-i mişāk itdi (25)idi imdi anları zıkr itmek ile hāzır olanlara tenbîh⁹³⁰ itmekdir ki sizler de anlara işmārladığım zıkr olan (26) emirlerimi sizler⁹³¹ dağı işmārlarım emrimi kabül edin. Bu İbn-i 'Abbās rağıya'l-lāhu 'anh⁹³² rivāyettir ve ba'zılar (27)“Ol halk ile mülāyim söyleseñ ve lütf üzere 'işret⁹³³ idiñ ve kimseniñ ğıybetini etmeyüp iyilügin söyleyiñ (28) ve bedhüy⁹³⁴ olmayiñ dimek. ” Didiler. ⁹³⁵ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ Ya'nî üzerinize farz

⁹²⁰menfa'āt: anlam (Fayda, yarar)

⁹²¹nef': anlam (Fayda, çıkar)

⁹²²'āciz: anlam (Güçsüz, kudretsiz, zayıf (kimse))

⁹²³Qur'an, (Bakara) 2/83:(...)« güzel davranıp iyilik edin hem de insanlara güzel söz söyleyin (. . .) »

⁹²⁴mişāk (A. i.) (isāk “kuvvetle bağlamak”tan): Sözleşme, antlaşma, yemin.

Mişāk-ı millî: Erzurum ve Sivas kongrelerinde belirlenip 28 Ocak 1920'de son Osmanlı Mebûsan Meclisi tarafından da kabul edilen ve Türk İstiklâl Savaşı'na temel olan, ülkenin bütünlüğü ve bağımsızlığıyla ilgili altı maddelik millî antlaşma, ahitnâme.

⁹²⁵emri bi'l-mā'rûf nehyi ani'l-münker: anlam (İyiliği tavsiye etmek ve kötülükten men etmek)

⁹²⁶ketm: anlam (Saklama, gizli tutma)

⁹²⁷şıddıķ: anlam (Özü sözü doğru olan, asla yalan söylemeyen)

⁹²⁸şaffet: anlam (Maddî ve mânevî mânâda temizlik, arılık, saflık)

⁹²⁹'aleyhi's-selām: Allah'ın selamı onun üzerine olsun, Selām onun üzerine olsun.

aleyhi's Ar. harf-i cer 'alā ile tekil üçüncü şahıs zamiri hû'nun birleşmiş şekli olan 'aleyhi'den 'aleyh.

Selām (A. i.):1. Bir kimseye veya bir topluluğa yakınlık, sevgi ve nezâket göstermek, sağlık, esenlik ve başarı dilemek için “selāmün aleyküm, merhaba, hayırlı işler” gibi sözlerden birini söyleme yâhut aynı dileği taşıyan bir işâret veya harekette bulunma. 2. Huzur, güven, sağlık, selâmet

⁹³⁰Tenbîh(nebh'den) (A. i.): 1. Bir şeyin yapılıp yapılmamasını, şöyle veya böyle yapılmasını söyleme ve bunu üzerinde durarak hatırlatma. 2. Uyarı, uyarı, aklını başına getirme
tembih (Tenbih) etmek (eylemek):1. Bir şeyin yapılmasını veya yapılmamasını söylemek, sıkı sıkıya ısmarlamak

⁹³¹Metinde sizler bu şekilde yazılmış ancak anlam olarak sizlere olması gerekiyor.

⁹³²rađıya'l-lāhu 'anh: anlam (Allah ondan razı olsun)

⁹³³'işret(A. i.): İçki içme, içki, eğlence.

⁹³⁴Bedhüy(A. i. ve sıf.): Fars. bed “kötü” ve hüy ile bed-hüy > bed-hū) Huyu kötü olan (kimse), huysuz.

⁹³⁵Qur'an, (Bakara) 2/83:(...) «namazı dosdoğru kılın ve zekâtı verin(...)»

ettigimiz beş (29) vakit namâzı vaqt vaktiyle edâ itmege müdâvemet⁹³⁶idiñ ve üzeriñize senede düşen zekâtı edâ idin. (30) İmdi kaçanki Te‘āla ānlara bu sekiz tekālifi⁹³⁷ icrā⁹³⁸ itmege emr itti mi? Anları icrā itmekle haq katında mertebeleri⁹³⁹(31) olmağa kaçan ānları itmege elzām⁹⁴⁰ oldılar. Andan anlarıñ ahde vefālarını⁹⁴¹ haber virdim. ⁹⁴² ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ Ya‘nî (32) andan soñra ahden dönüp i‘tirāz ittiniz. ⁹⁴³ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ Ya‘nî sizlerden āzı ol ahde (33) vefā etti, ol vefā ettiler. ‘Abdullah bin selām ile aşhābıdır. ⁹⁴⁴ وَأَنْتُمْ مَّغْرُضُونَ Ya‘nî sizler(34)i‘tirāzıñiz imānıñızdan geçüp kâfir oldıñız. ⁹⁴⁵ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ Ya‘nî ve kaçanki sizlerden biz(35) ahd-i mişāk aldık bu hitāb Yahūdilerden Hāzret-i Resūl şalla‘l-lāhu ‘aleyhi vesellem zamānında [41-a] (1) olanlaradır. Ba‘zılar “Bu anlarıñ babalarına hitābdır.” didiler. Bunda anlara ta‘zır⁹⁴⁶ vardır. ⁹⁴⁷ وَلَا تَخْرُجُونَ Ya‘nî birbirleriñiz uruşup⁹⁴⁸ kanlarıñızı aqıtmayıñ ve ba‘zılar didiki “Gayrıñ urup⁹⁴⁹ kanunı aqıtmayıñ ki (3) siziñde qanıñız akıdırlar, şañki siz kendi qanıñızı kendiñiz akıtmış olursuñuz demek.” didiler. ⁹⁵⁰ تُخْرَجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ (4) Ya‘nî birbirleriñizi evleriñiz ve vilāyetleriñiz⁹⁵¹ çıkarmayıñ. Ba‘zılar bir şey’i itmeyıñ ki ol ittiñiz (5) şey’ sizi vilāyetiñizden, evleriñizden çıkarmağā sebep olur İş⁹⁵² etmeyin. ⁹⁵³ ثُمَّ أَقْرَبْتُمْ وَأَنْتُمْ تَسْهَدُونَ (6) Ya‘nî andan Ey Yahūdiler bu ‘ahde ikrār⁹⁵⁴ ettiniz. Bugün bunca burhānlar gözleriñiz ile görüp

⁹³⁶ Müdâvemet(devām’dan) (A. i.): 1. (İş için) Devamlı yapma, ara vermeden, yılmadan sürekli çalışma. 2. (Okul, iş yeri vb. ne) Aksatmadan sürekli gidip gelme, devam etme.

Müdâvemet etmek: Devam etmek, devamlı olmak, sürekli çalışmak

⁹³⁷ Tekālif(teklif’in çoğul şekli) (A.): teklifler, yükümlülükler

⁹³⁸ İcrā(cereyān’dan)(A. i.): Bir şeyi fiil hâline getirme, yapma, yürütme, uygulama

⁹³⁹ Mertebe(rutüb’dan)(A. i.): 1. kademe, derece, basamak. 2. Rütbe, pâyê

⁹⁴⁰ Elzem(lüzüm’dan)(A. sıf.): Çok (daha, en, pek) lüzumlu.

⁹⁴¹ ahde vefā:1. doğruluktan ve dürüstlükten şaşmadan sözünü tutan. 2. Verdiği sözde, ettiği yeminde durma

⁹⁴² *Qur’ân, (Bakara) 2/83:(...) «sonra döndünüz»(...)*

⁹⁴³ *Qur’ân, (Bakara) 2/83:(...) « sizden olan pek azınız hariç»(...)*

⁹⁴⁴ *Qur’ân, (Bakara) 2/83:(...) « ve siz yüz çeviriyorsunuz»(...)*

⁹⁴⁵ *Qur’ân, (Bakara) 2/84:(...) «hani sizden kesin söz almıştık»(...)*

⁹⁴⁶ ta‘zır: (A. i.)(‘azr’dan): 1. azarlama. 2. İslâm hükûkunda, hakkında belirli bir şer‘î cezâ (hadd-i şer‘î) bulunmayan suçlardan dolayı bir suçluya devlet başkanı veya vekîli tarafından verilen azarlama, sert bir tavır takınma, dayak veya hapis şeklindeki ihtar cezâsı.

⁹⁴⁷ *Qur’ân, (Bakara) 2/84:(...) «birbirinizin kanını dökmeyeceksiniz(...)*

⁹⁴⁸ Urüşub(E. T.):vuruşub, savaşımak)

⁹⁴⁹ urub (E. T.): (vurub)

⁹⁵⁰ *Qur’ân, (Bakara) 2/84:(...) «birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayacaksınız»(...)*

⁹⁵¹ Vilāyet(A. i.): 1. ülke, memleket. 2. Bir vâli yönetimindeki en önemli idârî bölüm, il

⁹⁵² Emin değilim!

⁹⁵³ *Qur’ân, (Bakara) 2/84:(...) « sonra siz de bunu kabul etmiş, buna tanık olmuştunuz»(...)*

⁹⁵⁴ İkrār (A. i.) (krār’dan): 1. kabul etme, tasdik etme. 2. Gizlemeyip açıklama, itiraf etme

şehadet(7) iderseniz öyle iken ler iYahūdandan sizler Ey ⁹⁵⁵ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ هَؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ 955
 kavmi⁹⁵⁶ birbirlerini(8) urup katli ederseniz?⁹⁵⁷ وَيُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِّنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ Yine sizlerden
 bir fırkayı⁹⁵⁸ vilāyetlerinden ve (9) evlerinden çıkarırsanız. #⁹⁵⁹ تَطَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْإِيمَةِ وَالْعُدْوَانِ Ve
 anlarıñ üzerlerini ma'şiyet⁹⁶⁰ ehli(10) ve zulm edenler ile binup öldürüp ve yerlerinden
 çıkarırsañız ⁹⁶¹ وَإِنْ يَأْتُوكُمْ أُسَارَى Ya'nî ol çıkardığınız (11) sizler yesir olmuşlar geldigin
 görürsünüz. ⁹⁶² تَقَادُوا هُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ Ol yesirleri pāra (12) koyup şatun alursañız
 ve bunu ⁹⁶³ تَقَادُوا هُمْ okuyan yesir yerine yesir virüb değışürseñiz demek. Zîrā müfādla
⁹⁶⁴(13) bir şey' yerine şey' virüp değışmekdir. Anları vilāyetlerinden çıkarmak sizlere
 haramdır. Bu āyetiñ ma'nāsı Haq Te'āla (14) Tevrāt'ta Benî İsrā'il'e emr idüp ahd
 virdigi birbirlerini öldürmeyeler ve birbirlerini vilāyetlerinden evlerinden çıkarmayalar.
 (15) Ve Benî İsrā'il'den nerde bir yesir olmuş köle ya hālāyık⁹⁶⁵ bulurlarsa pāra koyup
 alup anı azād ideler nekadard (16) behāya olursa alalar. İmdi Medine'de olan Evs Kabilesi
⁹⁶⁶Kureyza Kabilesi ⁹⁶⁷ile ahd ve yemin itdiler ki birbirlerine(17) cenkde ve her şeyde

⁹⁵⁵ Kur'an, (Bakara) 2/85:(...) «ama siz birbiriniz öldürüyorsunuz»(...)

⁹⁵⁶ kavmi: sıf. (A. kavim “topluluk” ve nispet eki -i ile kavmi)1. Kavimle ilgili, etnik.

⁹⁵⁷ Kur'an, (Bakara) 2/85:(...) «anlam (ve sizden bir grubu yurtlarından çıkarıyorsunuz

⁹⁵⁸ Ferik(A.i.):1. insan topluluğu, grup. 2. Eskiden fırka kumandanlarına verilen unvan.
 3. Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra Osmanlı ordusunda kolorduyu meydana getiren yedi birlikten biri.

⁹⁵⁹ Kur'an, (Bakara) 2/85:(...) «onların aleyhinde kötülüğe, düşmanlıkta bulunmak üzere
 birleşiyorsunuz»(...)

⁹⁶⁰ ma'asıyet(A. i.). ('asy – 'isyān “âsî olmak”tan) :1. günah, isyan. 2. Âsîlik, itaatsizlik

⁹⁶¹ Kur'an, (Bakara) 2/85:(...) «ve eğer esir olarak size geldiklerinde»(...)

⁹⁶² Kur'an, (Bakara) 2/85:(...) «Esasında onları yurtlarından çıkarmak size haram edildiği halde, esir
 olarak size geldiklerinde fidyelerini veriyorsunuz»(...)

⁹⁶³ Kur'an, (Bakara) 2/85:(...) «fidyelerini veriyorsunuz»

⁹⁶⁴ müfādla Müfād(A. i.) (ifāde'den mufād): İfāde edilen şey, anlam, mânâ, mefhum

⁹⁶⁵ hālāyık (A. i.)(hālā'ik(insanlar, yaratıklar'dan): 1. Esir edilmiş veya satın alınmış kız, kadın.

⁹⁶⁶ Evs kabilesi: Evs ile Hazrec Hârise b. Sa'lebe'nin iki oğlu olup anneleri Kayle bint Cefne'den dolayı
 Araplar arasında Benî Kayle adıyla da meşhurdurlar. Anayurtları Yemen olup seylü'l-arimden sonra
 Tihāme'ye, oradan da kuzeye göç ettiler. Sa'lebe b. Amr Müzeykiyâ ve oğulları da Yesrib'e (Medine)
 gittiler (yaklaşık 492). Burada bir süre yahudilere tâbi olarak yaşadılar; onların ekonomik ve siyasî
 baskılarına mâruz kaldılar. Rivayete göre Gassânîler'in destek ve yardımıyla yahudilere karşı
 bağımsızlıklarını kazandılar. Evs'in soyu oğlu Mâlik'in Amr (Nebî), Avf, İmrüülkays, Cüşem ve Mürre
 adlı beş çocuğundan çeşitli kollara ayrılarak çoğalmıştır. Daha önce Yesrib dışında yaşayan Evs ve Hazrec
 kabileleri bağımsızlıklarını kazandıktan sonra şehrin içine yerleşmişler, fakat ardından yahudiler bu iki
 kardeş kabile arasındaki ezeli rekabeti tahrik ederek onları birbirine düşürmeye çalışmışlardır. Cähiliye
 devrinde Evs ile Hazrec arasında çeşitli savaşlar olmuştur. Bunların en şiddetlisi, Hz. Peygamber'in
 Medine'ye hicretinden önce beş yıl devam etmiş olan Buâs Savaşı'dır.

⁹⁶⁷ Kureyza kabilesi: İslâm'ın doğuşunda Medine'de yaşayan üç yahudi kabilesinden biridir. Diğer ikisi
 gibi (Benî Kaynukâ', Benî Nadîr) Benî Kurayza da İbrânice yazıyor, Arapça konuşuyor ve çocuklarına
 kendi isimlerinin yanında Arap isimleri de veriyordu. Hz. Peygamber'in hicretten sonra Medine'deki Arap
 ve yahudi kabileleriyle yaptığı Medine Sözleşmesi denilen antlaşmaya Benî Kurayza yahudileri Evs
 kabilesinin müttefiki olarak katılmışlardı.

bir olup yardım ideler. Ve Hazrec⁹⁶⁸Benî Naẓîr Kabîlesi⁹⁶⁹ile ahd-i yemîn itdiler ki birbirlerine cenkde (18) ve ğayrıda yardım idüp bir olalar ve Evs ile Hazrec arasında düşmânlık ve cenk var idi. Andan Benî Naẓîr (19) Kabîlesi Evs'in ahdlisi Kureyza Kabîlesi ile döğüşüp⁹⁷⁰ cenk ider idi, kaġı⁹⁷¹ kaġısına ġâlib olursa (20) ol biriniñ malların yaġma idüp halkını yesir idüp vilâyetlerin ġarâb iderler idi. Ve kaġan Medîne'de Hazrec(21) Benî Naẓîr'den Benî Kureyza elinde yesir olmuş ġörseler pâra koyup anı alup azâd iderler idi yok yanında Benî (22) Kureyza'dan yesir var ise anı anuñ yerine virüp azâd iderler idi ve Evs daġı Benî Kureyza'dan Benî Naẓîr (23) elinde yesir ġörseler öyle iderler idi. Bunları ġaġ Te'âla Tevrât'ta ġarâm itti idi. 'Arab anları ayıblayub niġün (24) yesir alup azâd idersiniz didiler. ġaġ Te'âla bize yesir alup azâd itmegi emritdi didiler, ya niġün cenk idersiniz (25)didiler. Anlar bizimle ahdli olanları darlıkda ġörsen varmaġa utanuruz didiler. ġaġ Te'âla anların bu 'ayıbların (26) yüzlerine urup anları zemm⁹⁷²eyledi, bu âyeti indirdi. Lakin ayette takdîm⁹⁷³ ve te'hîr⁹⁷⁴ vardı takdîri⁹⁷⁵ اٰخِرُ اٰجِهْمُوَانِ عَلَيْنِمُ اٰخِرُ اٰجِهْمُوَانِ

---

⁹⁶⁸ Hazrec Kabilesi: Evs ile Hazrec, Hârise b. Sa'lebe'nin iki oġlu olup anneleri Kayle'den dolayı Araplar arasında Benî Kayle (Kayleoġulları) adıyla da meşhurdular. Hazrec kabilesi Hazrec'in Cüşem, Avf, Hârîs, Amr ve Kâ'b adlı beş oġlu ile giderek çoġalıp güç kazanmıştır. Belli başlı kolları şunlardır: Neccâr, Sâide, Amr b. Avf, Kavâkıl, Sevâd, Züreyk, Tezîd, Selime, Beyâda, Hublâ. Hazrec, Evs'ten daha kalabalık ve daha meşhur olduġu için başlangıġta Araplar bu kabilelerin ikisine birden Hazrec diyorlardı.

⁹⁶⁹Benî Naẓîr kabilesi: Benî Nadîr, hicretten önce Evs ve Hazrec arasında meydana gelen Buâs savaşında Benî Kurayza ile birlikte Evs'in yanında yer aldı ve Benî Kaynukâ'nın yardım ettiġi Hazrec'in yenilgiye uğratılmasında rol oynadı. O dönemde kendi aralarındaki mücadelede de Benî Nadîr diġer yahudi kabilelerine üstünlüğünü kabul ettirmişti; Benî Nadîr'den bir kişi onlardan birini öldürdüġünde yarım diyet verirken onlar tam diyet ödüyorlardı. Ancak hicretten sonra Hz. Peygamber hakemlik ettiġi böyle bir olay münasebetiyle bu eşitsizliġi ortadan kaldırdı.

⁹⁷⁰ döġüşüb: (E. T.): Dövüşüp, savaşıp.

⁹⁷¹ Kaġı (E. T.): Hangi.

⁹⁷² Zemm(A.)Kötülüġünü söyleme, yerme, çekiştirme.

birl. geçişli f. (Ar. zemm + Türk. etmek, eylemek) Yermek, çekiştirmek, dedikodusunu yapma

⁹⁷³taqdîm (A. i.) (kudüm "öne geçmek"ten)1. (Bir şeyi) Kendinden büyük ve üstün bir kimseye verme, sunma. 2. (Bir kimse veya şeyi) Birine tanıtmaya, tanıştırmaya. 3. Öncelik tanıma, öne alma.

Takdîmat (A. i. çoġul eki -ât ile) Takdim edilen, sunulan şeyler.

⁹⁷⁴ te'hîr (A. i.)(âhîr "son"dan) . 1. Erteleme, sonraya bırakma. 2. 2. Geciktirme, geciktirilme

⁹⁷⁵ Taqdîr(A. i.) (kadr "miktârını belirtmek, yüceltmek, hükmetmek"ten). 1. Beġenme, güzel bulduġunu, beġendiġini belirtme. 2. Bir kimsenin veya şeyin önemini, deġerini anlam. 3. Kıymet biçme, deġerini belirleme. 4. Ezelde Cenâb-ı Hakk'ın olmasını dilediġi şeyler, her şey hakkında vermiş olduġu ezeli karar, alın yazısı, kader:

anlarıñ ile ⁹⁷⁹ve zulüm ⁹⁷⁸‘adâvet in Ya‘ ⁹⁷⁷böyledir âyetin siyâkı. ⁹⁷⁶ يَا تُؤْكُمُ أُسَارَىٰ (27) تُقَادُوا هُمْ üzerine varup anları urup yağma idüp(29) diyârlarından çıkarırsanız bunu böyle idüp anları yerlerinden çıkarmañız sizlere harâmdır. Dönüp anlardan yesirler (30) bulsañız mal ile veya yerlerine yesirler virmek ile alup azâd idersiniz dimekdir. Zîrâ Hâk Te‘âla anlardan dört (31) şey’ terk itmelerine ahdlerin ----- idi. Biri cenk idüp birbirlerini katl itmelerine ve biri birbirlerini evlerinden (32) ve diyârlarından çıkarmağa ve biri birbirlerine düşmânlık izhâr ⁹⁸⁰idüp kin tutmalarına ve biri yesiri kurtarup(33) azâd itmelerine bunlar üçünü terk idüp hemân yesir kurtarmak emrini tutmalarıyla gelen âyet itdi. ⁹⁸¹ أَفَنُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ (34) الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضِ Ya‘ni böyle itmeñiz ile benim kitâbda olan emrimiñ ba‘zısına inanup imân getürüyor mısınız ve (35) ba‘zısını inkâr mı ediyorsunuz? ⁹⁸² يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا جَزَاءُ مَنْ يُعْمَلُ ذَلِكَ مِنْكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ Ya‘ni Ey Yahudiler kavmi sizlerden böyle idenleriñ [41b] (1) cezası.# ⁹⁸³ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا جَزَاءُ مَنْ يُعْمَلُ ذَلِكَ مِنْكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ Ya‘ni ancak dâr dünyada cehâlet ⁹⁸⁴ve rüsvâlık ⁹⁸⁵cârislik ⁹⁸⁶ile azâb (2)olmalarıdır. Andan Benî Kureyza katl olunmaları ile câris rüsvâ oldular, ve Benî Naẓîr Kabileleri yerlerinden(3) ----- nâm ⁹⁸⁷yere sürülüb Şâm toprağından ikmâlleri ⁹⁸⁸ile câris rüsvâ oldular. ⁹⁸⁹ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا جَزَاءُ مَنْ يُعْمَلُ ذَلِكَ مِنْكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ Ya‘ni

⁹⁷⁶ *Qur‘ân, (Bakara) 2/85:(...) « Sonra siz, öyle kimselersiniz ki (bu sözünüze rağmen) yine kendinizi (birbirinizi) öldürüyor, içinizden bir grubu yurtlarından çıkarıyor, onlara karşı günah ve düşmanlık yapmakta (birleşip) yardımlaşıyorsunuz. » (...)* tuhricüne ferikan minkum min diyârihim tezâherüne ‘aleyhim bil-işmi vel‘udvâni vehuve muharramun ‘aleykum ihrâcuhum ve in ye‘tukum usârâ tufâdûhum ⁹⁷⁷siyâk (A. i.) (sevğ “sürmek; ifâde etmek”ten)1. (Söz için) Akış şekli, ifâde tarzı. 2. Şekil, biçim, tarz, üslûp

⁹⁷⁸‘adâvet(A. i.) Düşmanlık, hasımlık, husûmet. (Birine) Adâvet beslemek: Düşmanlık duymak, düşmanca duygular taşımak

⁹⁷⁹ zulm(A. i.) (zulm “hakkını eksik vermek”):1. Adâlete aykırı davranma, hak edene hakkını vermeme, haksızlık, adâletsizlik.

2. Eziyet, cevr, cefâ.

3. Bir şeyi kendi yerinden başka bir yere koyma, başka bir yerde kullanma.

⁹⁸⁰İzhâr(A. i.) (zuhûr açığa çıkmak, âşikâr olmak’tan) Açığa vurma, meydana çıkarma, gösterme, âşikâr etme. Karşıtı: ızmâr(gizleme)

⁹⁸¹ *Qur‘ân, (Bakara) 2/85:(...) « Yoksa siz, Kitab`ın bir kısmına inanıp geri kalanını inkâr mı ediyorsunuz»*

⁹⁸² *Qur‘ân, (Bakara) 2/85:(...) «İşte içinizden(sizden kimsenin) bunu yapanların cezası nedir?»*

⁹⁸³ *Qur‘ân, (Bakara) 2/85:(...) « dünya hayatında aşağılık (ve rezil olmak)tan başka bir şey değildir. »*

⁹⁸⁴ cehâlet (A. i.):Bilgisizlik, bilmezlik, habersizlik, câhillik, cehil.

⁹⁸⁵ rüsvâlık Rüsâ olma durumu, rezillik.

Rüsâ: Kötülükle şöhret bulmuş, rezil, kepâze kimse

Rüsâ (Rüsvay) etmek (eylemek): Rezil etmek, rezil kepâze etmek

⁹⁸⁶ Cârislik(A. i.) (cers “ses vermek, konuşmak”tan)câris:Yaygaracı, hırçın, gürtlütücü kimse, geveze.

Yaygaracılık, hırçınlık, gevezelik.

⁹⁸⁷ Nâm(A. i.):1. İsim, ad. 2. Ün, şöhret, şan3. Adına, hesâbına

⁹⁸⁸İkmâl(A. i.) (kemâl “tam olmak”tan)1. Eksikliklerini tamamlayıp tam hâle getirme, tamamlama2.

Bitirme, sona erdirip tamamlama.

⁹⁸⁹ *Qur‘ân, (Bakara) 2/85:(...) « Kıyamet gününde de azabın en şiddetlisine çarptırılacaklardır»*

yarın kıyāmet gününde cehennem azābının gāyet kıyusuna anlar(5) dönüp uğrayalar.#
 وَأَمَّا اللَّهُ بِعَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ⁹⁹⁰#Ya'nî Hāḳ Te'āla bu siziñ kamu ittikleriñizdir. Aşla(6) gāfil
 أولئك الذين اشتروا الحياة الدنيا (7) بالآخرة⁹⁹² #Ya'nî anlarki āhiretiñ lezzetini virüb dünyanıñ lezzetlerin almak ile değışdiler. Zîrā
 dünyanıñ (8) lezzetleri ile āhiretiñ lezzetlerin bir yere cem' etmek mümkün değıldir. Her
 kim dünyanıñ lezzetlerini tahşil⁹⁹³ etmek ile(9) meşğul olsa andan āhiretiñ lezzetlerin -
 --- iktizā⁹⁹⁴ ider⁹⁹⁵ وَأَمَّا اللَّهُ بِعَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ⁹⁹⁵ anlardan cehennem (10) azābı aşla hafif olmaz. وَلَا
 وَ لَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ كُتُبًا مِّنْ قَبْلِهَا لِيُذَكِّرَ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ⁹⁹⁶ Ve ne anlar Hāḳ Te'āla'nıñ azābından kırtulurlar الْكِتَابَ
 997 Ya'nî tahşika Hāzret-i Musa⁹⁹⁸ aleyhi's-selāma Tevrāt'ı kamu birden verdik. (12) #
 وَ وَفَّقَيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ⁹⁹⁹ #Ya'nî Hāzret-i Mūsā'dan sonra peygamberleri birbiri ardınca
 gönderdik. (13) Zîrā----- biriniñ ardına düşmektir. Zîrā Hāzret-i Mūsā'dan sonra
 Hāzret-i İ'sā¹⁰⁰⁰ aleyhi's-selāma (14) gelince kadar peygamberler birbiriniñ ardınca
 geldiler. Lakin Hāzret-i Mūsā şer'i' atı üzere andan sonra gelenlerden (15) Yūşa' bin Nūn

⁹⁹⁰ Kur'an, (Bakara) 2/85:(...) « Allah yaptıklarınızdan habersiz değıldir. »

⁹⁹¹ Gāfil(A. i. ve sıf.)(gāflet “ihmal etmek”ten)1. Çevresinden ve gerçeklerden habersiz olan, gaflet içinde bulunan, dalgın, dikkatsiz ve düşüncesiz (kimse), basîretsiz, aymaz Hak'tan habersiz (kimse)

⁹⁹² Kur'an, (Bakara) 2/86:(...) « İşte onlar, āhirete karşılık dünya hayatını satın almış (tercih etmiş) kimselerdir. »

⁹⁹³ tahşil(A. i.)(huşul “toplamak, elde etmek, meydana gelmek”ten):1. Toplama, alma. 2. İlim öğrenmek için okuma, öğrenim. 3. Ele geçirme, kazanma, hâsil etme.

Tahsil etmek (eylemek):1. (Bir alacağı) Toplamak, almak. 2. Elde etmek, kazanmak.

⁹⁹⁴ İktizā(A. i.)(kazā’ “ihtiyâcını gidermek, hükmetmek, emretmek”ten)1. Gerekme, gerektirme. 2. Lüzum, gerek 3. İhtiyaç.

⁹⁹⁵ Kur'an, (Bakara) 2/86:(...) « Bu yüzden, onların azabı hafifletilmez »

⁹⁹⁶ Kur'an, (Bakara) 2/86:(...) « onlara asla yardım da edilmez »

⁹⁹⁷ Kur'an, (Bakara) 2/87:(...) « Andolsun ki (biz) Musa'ya Kitab'ı (Tevrat'ı) verdik »

⁹⁹⁸ Hāzret-i Musa: Tevrat Mūsā'yı peygamberlerin en büyüğü olarak takdim eder (Tesniye, 34/10). Bu husus, Maimonides'in tesbit ettiği yahudi âmentüsünde bir iman esası olarak yer almıştır. Hz. Mūsâ, Tevrat'a göre sadece ona ait bir nitelik olmak üzere Tanrı ile yüzyüze söyleşen, Tanrı'nın Sînâ'daki vahyine aracı olarak seçtiği, esaret altındaki halkı kâhinler melekûtu ve mukaddes millet haline getiren, eşsiz ve benzersiz bir kişidir (Çıkış, 19/5-6, 33/11; Sayılar, 12/6-8). Mūsâ, Kur'an-ı Kerim'de de adı en çok geçen peygamberdir.

⁹⁹⁹ Kur'an, (Bakara) 2/87:(...) « Ondan sonra da (aynı tevhid esasında) peygamberlerle onu izlettik »

¹⁰⁰⁰ Ömer Faruk Harman “Hāzret-i İ'sâ”, DİA, İstanbul, 2000, C. 22, s. 473-475. Hāzret-i İ'sâ: Hz. İ'sâ Kur'an-ı Kerim'de İ'sâ, İbn Meryem ve Mesih şeklinde zikredilen, kendisine İncil'in verildiği, Hz. Muhammed'i müjdelediği bildirilen, “Allah'tan bir ruh ve kelime” olarak tavsif edilen, ancak kul olduğu vurgulanan peygamberdir. Hıristiyanlık'ta ise İ'sâ Mesih Tanrı'nın oğlu, dolayısıyla tanrı kabul edilmektedir.

¹⁰⁰¹ve İsmâ' il ¹⁰⁰²ve Dâvûd ¹⁰⁰³ve Süleymân ¹⁰⁰⁴ve İrmiyâ ¹⁰⁰⁵ve Hızkıl ¹⁰⁰⁶ve İlyâs ve Yunus ve Zekeriyya ve Yahya(16) ve gayrileri salavatullahi 'aleyhim ecmâin. Bunların kamusu Hâzret-i Musa 'aleyhi's-selâm şerî'atı üzere hüküm(17) iderler idi. Tâ Hâzret-i 'İsâ 'aleyhi's-selâm gelince kadar ol geldikde anlara yeñiden şerî'at geldi. Lakin (18) içinde Tevrât'ın hükümlerinden ba'zı emirler olmağla Hâk Te'âla buyurdu. **وَأَتَيْنَا عِيسَىٰ** (19) Ya'nî Hâzret-i 'İsâ İbn-i Meryem'e açık bellü delâletler¹⁰⁰⁷ mucizâtlar virdik ve anlara ölü diriltmek ve iñme (20) ile ebraşı ¹⁰⁰⁸sağlatmağ gibi ba'zılar "Beyyinât ¹⁰⁰⁹İncil'dir. " didiler. Ve 'İsâ Süryâni'de Yeşu'dır. Ve(21) Meryem hadım ma'nasınâdır ve ba'zılar ol aña ismidir Zeyd min er-Ricâl gibi ¹⁰¹⁰**وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ**(22) anı rûhumuzdan üfürdüğümüz rûh ile ---- ----. Zîrâ el-Ğudüs Hâk Te'âla'dır. Ve anı(23) 'İsâ'ya izafet ¹⁰¹¹olması ol aña teşrif ¹⁰¹²ve ta'zîm ¹⁰¹³ve tekrîm ¹⁰¹⁴ve taşîş ¹⁰¹⁵içündür.

¹⁰⁰¹ Ömer Faruk Harman, "Yuşa bin Nun", DİA, İstanbul, 2013 C. 44, s. 43-45. Yuşa bin Nun: Hz. Mûsâ'dan sonra peygamberlik yapan Benî İsrâil peygamberi.

¹⁰⁰² Ömer Faruk Harman, "Hz. İsmail", DİA, İstanbul, 2001, C. 23, s. 80-82. Hz. İsmail: Hz. İbrâhim'in oğlu, Kur'an'da adı geçen bir peygamber.

¹⁰⁰³ Ömer Faruk Harman, "Hz. Davud", DİA, İstanbul, 1994, C. 9, s. 21-24. Hz. Davud: İsrâiloğulları'na gönderilen ve kendisine Zebûr verilen peygamber.

¹⁰⁰⁴ Ömer Faruk Harman, "Hz. Süleymân", DİA, İstanbul, 2010, C. 38, s. 60-62. Hz. Süleymân: Hz. Dâvûd'un oğlu, İsrâiloğulları'na gönderilen hükümdar-peygamber.

¹⁰⁰⁵ Hz. İrmiyâ Yüz yıl sonra diriltilen peygamber. İrmiya a. s. , Yakub a. s. 'in soyundan gelen Harun b. İmran a. s. 'in neslindedir. Hz. Musa a. s. 'dan Hz. İsa a. s. 'a kadar olan zaman içerisinde gönderilen, Danyal a. s. ile aynı zamanda görev yapmış peygamberlerden biridir.

[Hz. İrmiyâ peygamberin hayatı | HAYAT KILAVUZUM. NET | Türkiye'nin bilgi ve yaşam portalı](#)
Erişim Tarihi: 31. 07. 2022 saat: 01:45

¹⁰⁰⁶ Hızkıl peygamber: Hızkıl Aleyhisselâmın annesi yaşlanıp çocuk doğurmaz hale geldikten sonra, Yüce Allâh'dan bir oğul dilemiş ve Hızkıl Aleyhisselâm, ihsan olunmuştur. Bunun için, Hızkıl Aleyhisselâm (İbnül'acûz = Koca Karının Oğlu) diye anılmıştır.

[Hızkıl aleyhisselâm - Havas Okulu](#) Erişim Tarihi: 31. 07. 22 saat: 01:47

¹⁰⁰⁷Delâlet(A. i.): 1. Yol gösterme, kılavuzluk, rehberlik, aracılık. 2. Delil, işâret, nişan

¹⁰⁰⁸ebraş(A. i. ve sıf.): Baras illetine tutulmuş (kimse), abraş

¹⁰⁰⁹Beyyinât(A. i.)(beyyine'nin çoğul eki -ât almış şekli): Beyyineler, deliller, şahitler

¹⁰¹⁰*Ğur'an, (Bakara) 2/87:(...) « ve onu Rûhu'l-Kuds (Cibrîl) ile destekledik»*

¹⁰¹¹ İzafet(A. i.)(zayf yaklaşmak'tan): 1. Bir şeyle diğer bir şeyi ortak bir bağ yoluyla bağlama, nispet etme. 2. Ancak bir arada düşünülebilen varlıklar arasındaki ilişki. 3. Ancak bağlı bulunduğu temel kavramlarla birlikte düşünülebilen varlığın bu temel kavramla olan ilişkisinin niteliği, bağıntı, görelilik

¹⁰¹² teşrif (A. i.) (şeref "derecesi yüce olmak"tan): 1. Şeref verme, şerefendirme. 2. Bir yerden bir yere gelme veya gitme

¹⁰¹³ta'zîm (A. i.)('izâm- 'azâmet büyük, ulu olmak'tan): Hürmet etme, saygı gösterme, büyük sayıldığını belli edecek şekilde güzel muâmelede bulunma.

¹⁰¹⁴ tekrîm (A. i.)(kerem "aziz ve kıymetli olmak"tan) Saygı gösterme, yüceltme, ululama.

¹⁰¹⁵ taşîş (A. i.) (huşûş "has olmak, umûmî olmamak; çok şey vermek"ten): 1. (Bir şeyi bir kimse veya yer için) Ayırma. 2. (Maaş için) Bağlama, bağlanma.

Meşelâ Abdullah ¹⁰¹⁶(24) ve ummetü'llâh ve beytu'llâh ¹⁰¹⁷ve nâkatalah ¹⁰¹⁸dimek gibi gelür. Ve ibn-i 'Abbâs rağıya'l-lâhu 'anhümâ Rûh'ul-Ğudüs'ün (25) Hağ Te'âla'nın 'İsâ 'aleyhisselâm'a virdiği ism-i a'zamı ¹⁰¹⁹;idiki anuñla ölüyi dirildir idi. Ve ba'zılar(26) “Ol rûh İncil'dir. didi. Zîrâ kalbleri dirildir, anı rûh ile tesmiye ¹⁰²⁰itdi. Ķur'an -ı rûh ile tesmiye (27) itdigi gibi. ” didiler. Ve ba'zılar“Rûh Cebrâ'il'dir ve Ķuds ¹⁰²¹ olundu. ” didiler. Zîrâ tahâret ¹⁰²² paklandı andan ismidir (28) Ķazret-i Cebrâ'il'den bir günah şadır olmamağla Ķuds ile vaşf ¹⁰²³olundu. Ve ba'zılar “El-Ğuds Hağ Te'âla'nın (29) ismidir ve rûh Cebrâ'il'dir. Abdullah dimek olur. ” Didiler. Ve Cebrâ'il rûh ile tesmiye olundığı nürdan hağ(30)olundu. Rûhânî ¹⁰²⁴letâfeti ¹⁰²⁵olmağla ve ba'zılar “Rûh ile tesmiye olundığı kalblerin sebab-i hayâtı olan Hağ(31) Te'âla'dan getürdigi vahy maħalle mekân mertebe ¹⁰²⁶olmasıyla. ” didiler. İmdi Ruħ'ul-Ğuds ¹⁰²⁷bunda Cebrâ'il'e Ķaml ¹⁰²⁸itmek (32) evlâdır. Zîrâ Hağ Te'âla ¹⁰²⁹بُرُوحِ الْاَقْدُسِ buyurdu. Ya'nî onu Cebrâ'il ile Ķavilendirdik. Zîrâ Hağ Te'âla(33) Cebrâ'il'e emretdeki Ķazret-i 'İsâ ile berâber ola. Her nereye giderse berâber gide. Öyle olduki Ķazret-i (34) Cebrâ'il andan ayrılmadı. Tâ göğe Ķıkcınca berâber Ķıkcı. Ķaçanki Yahüdiler Ķazret-i 'İsâ'nın bu vasıfların (35) işitdiler. Ķazret-i Resül'e Ya Muhammed sen 'İsâ gibi degilsin zu'm ¹⁰³⁰idersiñ ki ben anuñ gibi bilürüm eger Ķavlinde [42 a] (1) şadıĶ iseñ 'İsâ'nın ittigi gibi

¹⁰¹⁶ Abdullah: Allah'ın kulu. Peygamber (s. a. s)'in en sevdiği isimlerden aynı zamanda babasının adıdır.

¹⁰¹⁷ Beytu'llâh(A. i.)(beyt “ev” ve Allâh ismiyle): 1. Allah'ın evi, Kâbe. 2. mec. İnanan kulun gönlü.

¹⁰¹⁸ Nâkatalah: Allah'ın dışı devesi

¹⁰¹⁹ ism-i a'zam:En büyük isim”: Allah'ın bütün isimlerini kendinde toplayan ismi [Bâzılarına göre ism-i a'zam “Allah”, bâzılarına göre “Hû”, bâzılarına göre de içinde bulunduğu zamanda kula hâkim bulunan isimdir.

¹⁰²⁰ Tesmiye(A. i.)(semv “ad koymak”tan): Ad koyma, adlandırma, belli bir isimle isimlendirme. 2. Allah'ın adını anma.

¹⁰²¹ Ķuds(A. i.): 1. Mukaddes ve mübârek olma, mukaddeslik, kutsallık. 2. Temiz olma durumu, arılık, arınmışlık.

¹⁰²² tahâret(A. i.): 1. Temiz olma, temizlik. 2. din. İslâm şeriatına göre, ibâdetten önce vücûdu ve giyecekleri namaza engel olan kirlerden ve pisliklerden arındırmak şeklindeki temizlik

¹⁰²³ Vaşf(A. i.): 1. Bir kimse veya şeyin taşıdığı hal, sıfat, nitelik. 2. Niteliklerini sayarak târif etme. 3. Övme.

¹⁰²⁴ Rûhânî(A. sıf.)(rûh > rûhân ve nispet eki -i ile): 1. Ruhla ilgili, rûha âit. 2. Maddî ve cismânî tarafı olmayan, mânevî. 3. Uhrevî.

¹⁰²⁵ Letâfet(A. i.): 1. Hoşluk, güzellik, incelik. 2. Maddî varlığı gözle görülebilecek gibi olmama.

¹⁰²⁶ Mertebe(A. i.)(rutüb “bir yerde sâbit durmak”tan): 1. Kademe, derece, basamak, sıra. 2. Rütbe, pâyve

¹⁰²⁷ Ruħ'ul-Ğuds: Allah tarafından insan vücûduna üfürülmüş olan ruh. Cebrâil, Rûhulkudüs

¹⁰²⁸ Ķaml(A. i.):1. Taşıma, yüklenme, yükletme. 2. Yorma, atıf ve isnat etme. 3. Gebelik. 4. Ana karnındaki çocuk

¹⁰²⁹ Ķur'an,(Bakara) 2/87:(...) « ve onu Rûhu'l-Kuds (Cibril) ile destekledik»

¹⁰³⁰ zu'm(A. i.): Zan, bâtil zan, boş inanç. Zu'm etmek: Sanmak, zannetmek

it yoksa senden bize enbiyâlarıñ ¹⁰³¹hikâyeleriñ naql ile (2) deyü dilemiyor didiler. Andan Hâk Te‘âla bu âyeti indirdi. ¹⁰³²أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ Ya‘nî Ey Yahûdiler kavmi(3) sizler her bir kürre¹⁰³³ geldikçe 4) peygamber nefsiñiz hevâsı (¹⁰³⁴رَسُولٌ بِمَا لَا تُهْوَىٰ أَنْفُسُكُمْ اسْتَكْبَرْتُمْ) üzere gidüp aña tekebbürlenüp¹⁰³⁵ ululandıñız كَذِبًا كَذِبْتُمْ¹⁰³⁶ Anlarıñ Hâzret-i Resûl ve Hâzret-i(5) ‘İsâ gibi olan fırçasını yalandır, yalancıdır ittiniz. ¹⁰³⁷وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ve Zekeriyya ¹⁰³⁸ve Yahyâ gibi (6) enbiyâlar fırçasını katl iderseñiz. Zîrâ ey Yahûdiler kaçan kendilerine bir peygamber gelse kendi hevâlarına¹⁰³⁹(7) göre kimini yalan çıkarırlar idi. Ve eger üzerlerin pek düşerse imâna gelmeleri için anı katl (8) iderler idi. Bunı dünyanıñ lezzetlerin ve hubb-ı’r¹⁰⁴⁰-riyâsetlerin¹⁰⁴¹ taḥşil ¹⁰⁴²itmek için iderler idi. (9) ¹⁰⁴³وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ Ya‘nî Yahûdiler didiler ki bizleriñ kalbleri örtülü perdelidir. Bir şey (10) ne bilür ve ne anlar. Zîrâ غُلْفٌ gelmesiniñ cem‘idir kabuklı örtülü gibi İbni ‘Abbâs raḍıya’l-lâhu (11) ‘anha غُلْفٌ didiğiniñ lâmıñ zamme ile ğılafiñ ¹⁰⁴⁴cem‘idir. Zîrâ ğılaf perde ve örtüdür, bir ma‘nâsı(12)

 Ya‘nî bizim kalblerimiz ‘ilmî

pek añlayub fehm edicidir. (13) Senüñ bizlere bildirmege mühtaç değıldir. ----- söz eşidirse añlar bilür lakin senüñ sözleriñi (14) ne añlıyor ve ne aqlına girer. Eger añlanacak söz olsa idi, añlar idi didiler. Zîrâ ev‘iye¹⁰⁴⁵dendir, (15)----- añlayup fehm ile

¹⁰³¹ Enbiyâ(A. i.)(nebi’ nin çoğul şekli): Nebiler, peygamberler

¹⁰³² *Qur’ân, (Bakara) 2/87:(...) «size gelse öyle mi ?»*

¹⁰³³ kürre (A. i.)(*Kürre* şeklinde de kullanılmıştır): 1. *mat.* Bir merkeze eşit uzaklıktaki noktalardan meydana gelen bir yüzeyin çevrelediği cisim veya şekil. 2. (*Küre-i arz*’ dan kısaltma yoluyla) Dünya, arz. *Küre-i arz (âlem)*: Dünya. *Küre-i mâiyye*: Su küresi. *Küre-i musattaha*: İki yarım küreyi bir düzlem üzerinde gösteren harita.

kure (Fars. *kure – küre*) *E. T. Türk. ve halk ağzı*. 1. Ocak, mâdenci ocağı, küre. 2. Bektâşî tarikatında meydan ocağı.

¹⁰³⁴ *Qur’ân, (Bakara) 2/87:(...) «Fakat her ne zaman bir peygamber, size nefsinizin hoşlanmadığı bir şeyi getirdiyse büyüklük taslamadınız mı?»*

¹⁰³⁵ tekebbürlenüp(A. i.)(*kiber* “büyük olmak”tan):Kibirleşme, büyüklük satma.

¹⁰³⁶ *Qur’ân, (Bakara) 2/87:(...) «Kimini yalanladınız»*

¹⁰³⁷ *Qur’ân, (Bakara) 2/87:(...) «kimini de öldürdünüz»*

¹⁰³⁸ Zekeriyâ: Kur’an’ da adı geçen ve İsrâiloğulları’ na gönderilen bir peygamber.

¹⁰³⁹ Hevâ(A. i.): 1. İstek, arzu, heves, meyil. 2. Aşk, sevgi, tutkunluk. 3. (Nefisten gelen) Arzu, iptilâ

¹⁰⁴⁰ hubb-ı’r ¹⁰⁴⁰-riyâset:

Habb(A. i.) Tâne, tahıl tânesi.

¹⁰⁴¹ Riyâset(A. i.):Reislik, başkanlık(baş olma tutkusu)

¹⁰⁴² taḥşil(A. i.)(*huşûl* “toplamak, elde etmek, meydana gelmek”ten): 1. Toplama, alma. 2. İlim öğrenmek için okuma, öğrenim. 3. Ele geçirme, kazanma, hâsıl etme.

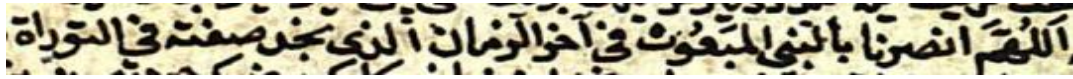
¹⁰⁴³ *Qur’ân, (Bakara) 2/88:(...) «Kalplerimiz (bilgiye doymuş olup başka bilgilere) perdeli/kapalıdır. » dediler. »*

¹⁰⁴⁴ Ğılaf(a. i.): Kılıf, kın, zarf

¹⁰⁴⁵ Ev‘iye (A. i.): 1. Kaplar. 2. Damarlar

tutmağdır. ¹⁰⁴⁶ *بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ* Ya'nî Hâk Te'âla anları inkâr idüp kâfir(16) oldukları için her hayırdan koğup ırağ eyledi. La'net ile bunıñ bā'îsi anlar Hâzret-i Resûl'ün nübüvvetine (17) ikrâr itdiler idi, şonra dönüp inkâr idüp kâfir oldılar. ¹⁰⁴⁷ *فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ* Ya'nî Yahûdilerden(18) pek azı inanup imân itdiler. Zîrâ gāvurlarıñ müşriklerinden çoğı inanup imāna geldiler. ¹⁰⁴⁸ *وَلَمَّا جَاءَهُمْ (19) كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ* Ya'nî kaçanki anlara Hâk Te'âla cānibinden ¹⁰⁴⁹ *قُر'ĀN-ı* azîmüşşân geldi. ¹⁰⁵⁰ *لِمَا مَعَهُمْ* (20) kendilerde olan Tevrāt'ın içindeki şıfat-ı Muhammed sallallahu aleyhi ve selemi taşdıķ itmek için. (21) Zîrâ Tevrāt'ta şıfat-ı ¹⁰⁵¹şerîfi ¹⁰⁵²mezkûr ¹⁰⁵³idi. ¹⁰⁵⁴ *وَكَانُوا مِنْ قَبْلِ يَسْتَفْتِحُونَ* Ya'nî Yahûdiler Hâzret-i(22) Resûl'e nübüvvet gelmezden evvel bir derde düşseler Hâzret-i Resûl'ün ¹⁰⁵⁵ kitâblarında olan şıfat-ı şerîfine(23) şıgınıp ¹⁰⁵⁶ bu şıfatıñ sâhibiniñ haķķıçün bizden def ¹⁰⁵⁷eyle deyü, Hâk'dan imdād dilerler idi. Anuñ yüz şuyı (24) hürmetine andan kırtulurlar. ¹⁰⁵⁸ *عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا* Ya'nî ve 'arabdan olan gāvurlarla cenk ittiklerinde(25) ol şıfat-ı şerîfi ile imdād dilerler idi. Bunuñ aşlı kaçan Yahûdilere bir derd irse ve bir düşmān

(26)

dirler (27) idi. Ya'nî Ya Rab Tevrāt'ta şıfatını bulduğumuz ahîr zamānda gelecek

¹⁰⁴⁶ *قُر'ĀN*,(Bakara) 2/88:(...) « Hayır; küfür (ve isyanları) yüzünden Allah onları lanetlemiştir. »

¹⁰⁴⁷ *قُر'ĀN*,(Bakara) 2/88:(...) « Bunun için, onların ancak çok azı inanır. »

¹⁰⁴⁸ *قُر'ĀN*,(Bakara) 2/89:(...) « (Yahudiler,) daha önce kâfirlere (müşrik Araplar'a) karşı zafer kazanmak üzere yardım isteyip dururlarken, onlara Allah katından, yanlarında olan (Tevrat'ın aslını) doğrulayan bir kitap ve (geleceğini Tevrat'tan) bildikleri (gelmesi için dua ettikleri peygamber) gelince»

¹⁰⁴⁹ Cānib(a. i.) (*cenb* “yan, taraf”tan): Yan, taraf, yön, cihet

¹⁰⁵⁰ *قُر'ĀN*,(Bakara) 2/89:(...) «yanlarında olan (Tevrat'ın aslını) doğrulayan

¹⁰⁵¹şaffet-savfet(A. i.):1. Maddî ve mânevî mânâda temizlik, arılık, saflık. 2. . *mec.* Kurnazlığa aklı ermeme, kolayca aldatılabilme, saflık

¹⁰⁵²Şerîf(A. sıf.)(şeref“mertebesi yüce olmak”tan):1. Şerefli, kutsal, mübârek. 2. Soyu temiz ve şerefli olan, asil kimse. 3. Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hasan'ın soyundan gelen kimse ve bu kimseler için kullanılan unvan sözü. 4. Mekke emîri

¹⁰⁵³Mezkûr(A. sıf.)(zîkr “hatırlamak, anmak; bildirmek”ten):1. Az önce adı geçen, sözü edilen, yukarıda anılan, zikrolunan [Daha çok nesirde ve resmî yazışmalarda kullanılır]

¹⁰⁵⁴ *قُر'ĀN*,(Bakara) 2/89:(...) «(Yahudiler,) daha önce kâfirlere (müşrik Araplar'a) karşı zafer kazanmak üzere yardım isteyip dururlarken»

¹⁰⁵⁵Metine sonradan eklenilmiştir.

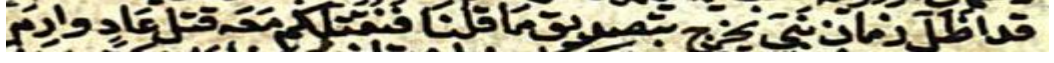
¹⁰⁵⁶şıgınıb (E. T.):sakinmek

¹⁰⁵⁷def (A. i.):1. Öteye itme. 2. Savma, savuşturma, kovma3. Ortadan kaldırma, ortadan kaldırılma. 4. *hukuk.* Bir dâvâda, dâvâcının iddiâsına karşı hakkında dâvâ açılan kimseye tanınan savunma hakkı. Karşıtı:cezib.

Defetmek:birl. geçişli f. (Ar. *def* + Türk. *etmek, eylemek*) (-i / -den). 1. Savmak, uzaklaştırmak, kovmak

¹⁰⁵⁸ *قُر'ĀN*,(Bakara) 2/89:(...) «kâfirlere (müşrik Araplar'a) karşı»

peygamberin hürmetiçün bizler¹⁰⁵⁹ bu (28) düşmân üzerine gâlib eyle dimekdir. Andan anlar düşmâna gâlib olurlar idi. Andan düşmânlarına (29)

dirler

idi. Ya'nî (30) bizim şifatını yâd eyledigimiz peygamberiñ gelmesi zamanı yaklaştı. Aña imân getürüb anuñla berâber olup (31) İrem¹⁰⁶⁰ ile 'Ād'ın katl olundukları gibi sizleri bütün katl eyleriz. ¹⁰⁶¹فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا Ya'nî (32)kaçanki Hâzret-i Resûl şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellem anlara nübüvvet ile geldi. Evvelki şifat ve na't-ı şerîfini (33) ve Benî İsrâ'îl den olmadığını Tevrât'ta görüp bilenler bilmez oldular. ¹⁰⁶²يَا نَبِيَّ كَفَرُوا بِهِ Ya'nî anı peygamber (34) degildir deyü hasedlerinden ¹⁰⁶³ ve tuğyânlıklarından¹⁰⁶⁴ inkâr idüp kâfir oldular. ¹⁰⁶⁵الْكَافِرِينَ عَلَى (35) Ya'nî Hâk Te'âla'nın la'neti ol kâfirler üzerine olsunki[42 b] (1) nefislerine hâkkı virüp bâtlı alup kabûl eylediler. Cehennem olsun anlarda ve aldıkları da nefsleri hâzâ ¹⁰⁶⁶(2) için, ¹⁰⁶⁷يَا نَبِيَّ كَفَرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ Hâk Te'âla'nın indirdiği Kur'an-ı 'azîmü's-şâni hasedlerinden (3) inkâr iderler. ¹⁰⁶⁸أَنْ يُنَزَّلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ Hâk Te'âla fazl-ı ¹⁰⁶⁹kereminden Kur'an-ı 'azîmü's-şâni indirir. (4)¹⁰⁷⁰يَا نَبِيَّ كَفَرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ Ya'nî kullarından dilediği Muhammed sallallahu aleyhi ve selem'e ¹⁰⁷¹فَبَاءُوا بِغَضَبٍ عَلَى (5) Ya'nî Yahûdiler Hâk Te'âla'dan kendiler hışım ¹⁰⁷²üzerine hışım irmesine döndiler. İbn-i 'Abbâs(6) rağıya'l-lâhu 'anhümâ buyurduki

¹⁰⁵⁹ Tam anlaşılmamakla beraber bizleri olabilir.

¹⁰⁶⁰ İrem(özel. i.) Efsâneye göre Ad kavminden Şeddâd'ın cenneti yeryüzünde kurmak maksadıyla yaptığı şehrin adı olup edebiyâtımızda “cennet bağı, dünya cenneti, cennet kadar güzel ve bayındır yer” anlamında ve genellikle *bâğ-ı İrem* şeklinde kullanılır.

¹⁰⁶¹ *Kur'an, (Bakara) 2/89:(...)* «ve (geleceğini Tevrat'tan) bildikleri (gelmesi için dua ettikleri peygamber) gelince

¹⁰⁶² *Kur'an, (Bakara) 2/89:(...)* «(“bu İsmailoğulları'ndan” diye) onu inkâr ettiler (kâfir oldular).

¹⁰⁶³ hâset(A. i.): 1. Başkasında olan bir nîmeti çekememe, kendisine faydası olmadığı halde kıskançlık sebebiyle karşısındakinin sâhip olduğu nimetten mahrum kalmasını isteme, çekememe, günüleme. 2. *ünl*. Ne imrenilecek, ne gıpta edilecek şey!.

Haset etmek (eylemek): Kıskanmak, çekememek

¹⁰⁶⁴ tuğyân(A. i.): Taşma, coşma, su baskın

¹⁰⁶⁵ *Kur'an, (Bakara) 2/89-90:(...)* «Artık, Allah'ın laneti (bütün) inkârcular/kâfirler üzerinedir. Kendilerini (benliklerini, nefislerini) satmaları ne kötü bir şeydir!»

¹⁰⁶⁶ hâzâ(A. i.):1. Bir şeyin insana verdiği hoşça giden tatlı duygu, zevk.

¹⁰⁶⁷ *Kur'an, (Bakara) 2/90:(...)* «Allah'ın indirdiğini (Kur'an'ı) inkâr etmeye karşılık kıskanarak,»

¹⁰⁶⁸ *Kur'an, (Bakara) 2/90:(...)* « lütfuyla (kitap ve peygamberlik) ihsan etmesini»

¹⁰⁶⁹ Fazl(A. i.):1. Âlicenaplık ve cömertlik, iyilik, lutuf, kerem. 2. Bir kimsede bulunan şahsî kıymet ve meziyet, değer. 3. Fazla, artık [Bu mânâ eskimiştir].

¹⁰⁷⁰ *Kur'an, (Bakara) 2/90:(...)* « Allah'ın, kullarından dilediğine»

¹⁰⁷¹ *Kur'an, (Bakara) 2/90:(...)* « (Bundan dolayı) gazap üstüne gazaba çarptırıldılar. »

¹⁰⁷² hışım(F. i.): Öfke, kızgınlık, gazap

evvelki gāzāba irmelerine bā'is Tevrāt'daki şıfat-ı Muhammed'i tebdil¹⁰⁷³ idüp (7) zāyi'¹⁰⁷⁴ itmeleriyle irdiler. İkinci gāzāb Allah Hāzreti Resül'ün nübüvvetine inkār idüp kâfir olmalarıyla (8) irdiler. Ve ba'zılar evvelki gāzāba irmeleri Hāzret-i 'İsā ile İncil'e inkār itmelerinden irdiler. (9) İkinci gāzāba Hāzret-i Resül şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem ile Kūr'ān-ı 'azīmü'ş-şānı inkārlarından irdiler(10) didi. Ve ba'zılar didiki evvelki gāzāba buzağıya tapmalarından irdiler. İkinci gāzāba Hāzret-i Resül'ün(11) nübüvvetine inkār idüp kâfir olmalarıyla irdiler.¹⁰⁷⁵ وَالْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُّهِينٌ Ya'nî kamū halkdan Hāzret-i (12) Resül'ün nübüvvetine inkār idüp inanmayanlar kendilerini zelil-i¹⁰⁷⁶ zebün¹⁰⁷⁷ iden cehennem azābı anlar içündür.¹⁰⁷⁸ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ءَامِنُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ¹⁰⁷⁸ (13) Ya'nî eger anlara dinürseki Hāq Te'āla'dan inen Kūr'ān-ı 'azīmü'ş-(14)şana inanup imān getirin. Ba'zılar “Her inen kitāba inanup imān getirin dinürse anlara.” (15) didiler.¹⁰⁷⁹ قَالُوا تَوَمَّنْ قَالُوا تَوَمَّنْ¹⁰⁷⁹ Ya'nî anlar ancak bizlere inen Tevrāt'a ve enbiyālarımıza inen (16) kitāba inanup imān getiririz didiler.¹⁰⁸⁰ وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَاءَهُ¹⁰⁸⁰ Ya'nî anlardan gayrı kitābları inkār (17) iderler. Ba'zılar didiki Tevrāt'tan sonra inen İncil'i ve Kūr'ān'ı inkār iderler. وَهُوَ¹⁰⁸¹ قَلِمًا نَقَّطُونَ أَنْبِيَاءَ اللَّهِ¹⁰⁸¹ Ya'nî anlarıñ(18) inkār ittikleri Kūr'ān-ı 'azīmü'ş-şān hāqdır.¹⁰⁸¹ Ya'nî Ya Muhammed anlar(19) geçen Hāq Te'āla'nın peygamberlerini ne için katl eylediler? Bunda fa'ali Yahūdilerden hāzır olanlara(20) hitāb etti. Enbiyāları katl idenler anlardan evvel göçenler idi. Bunlara dimek bā'is¹⁰⁸³ bunlar evvel(21)göçenleriñ ettiklerine rāzı olmaları içündür. Zîrā yeryüzünde ma'şiyet-i 'umūman olsa her kim(22) ma'şiyeti¹⁰⁸⁴ eger ah idüp inkār idürse ol ma'aşiyetden biri olur ve her kim rāzı olursa

¹⁰⁷³Tebdîl(A. i.)(*bedl* “bir şeye karşılık değiştirmek”ten):1. Değiştirme, değiştirilme, başka şekle sokma.

2. Kıyāfet değiştirerek halkın arasında gezme.

¹⁰⁷⁴zāyi'(A. i. v. sıf.)(*zay' – zayā'* “telef olmak, kaybolmak”tan): 1. Kayıp, yok olmuş, elden çıkmış(şey).2. Zıyan olmuş, boşa gitmiş (şey)Zāyi etmek (eylemek, kılmak):1. Yitirmek, kaybetmek: 2. Zıyan etmek, boşa harcamak

¹⁰⁷⁵Kūr'ān,(Bakara) 2/90:(...) «Kāfirler ve inkārcılar için utanç verici (ve alçaltıcı) bir azap vardır. »

¹⁰⁷⁶Zelîl(A. i. v. sıf.)(*zillet* “hor ve hakir olmak”tan): Aşağılanan, hor görülen (kimse), hakir

¹⁰⁷⁷Zebün(F. sıf): Güçsüz, zayıf, āciz

¹⁰⁷⁸Kūr'ān,(Bakara) 2/91:(...) «Onlara: “Allah'ın indirdiđine (Kūr'an'a) iman edin. ” denildiđi zaman:

¹⁰⁷⁹Kūr'ān,(Bakara) 2/91:(...) « “Biz (yalnız) bize indirilen (Tevrat'a) inanırız. ” derler

¹⁰⁸⁰Kūr'ān,(Bakara) 2/91:(...) « ve ondan bařkasını da inkār ederler. »

¹⁰⁸¹Kūr'ān,(Bakara) 2/91:(...) «Halbuki o (Kūr'an), gerçektir»

¹⁰⁸²Kūr'ān,(Bakara) 2/91:(...) « Allah'ın peygamberlerini öldürüyordunuz?”»

¹⁰⁸³bā'is (A. i.)(ba's “göndermek, uyararak, diriltmek”ten):1. Sebep olan şey, sebep. 2. “Kıyāmette ölenleri dirilten, insanları kabirlerinden kaldıran ve gönüllerde saklı olanları meydana çıkararak” anlamında esmā-i hüsnādan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır

¹⁰⁸⁴ma'aşiyet(A. i.)(*asy – isyān* “āsi olmak”tan): 1. Günah. 2. Āsilik, itāatsizlik.

(23) ol itmezse dağı idenlerle berāber olur. ¹⁰⁸⁵ *إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ* Ya'nı ey Yahūdiler eger siz Tevrāt'a(24) inanup imān getürdiñiz ise Tevrāt'da Hađ Te'āla enbiyāları ve ğayrıyı katlı itmeden sizleri nehy(25) eyledi. Sizler ne deyüp anları katlı eylediniz? ¹⁰⁸⁶ *وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُوسَى* Ya'nı Hażret-i Mūsā(26) 'aleyhi's- selam Hađ Te'āla katından sizler ey Yahūdiler bellü açığı delāletleri ile ve zāhir ¹⁰⁸⁷mu' cizātlar(27) ile geldi. ¹⁰⁸⁸ *ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ* Ya'nı sizler andan Hażret-i Mūsā miķātte ¹⁰⁸⁹Rabb'isine(28) gitdikten sonra buzāğı icād idüp aña tapdıñız. ¹⁰⁹⁰ *وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ* Sizler aña tapmañız ile (29) kendi nefleriñize zulm ettiñiz. Bunları tekrārladıña ettiklerin yüzlerine urup üzerlerine (30) ĥucceat ola¹⁰⁹¹ *اسْمَعُ* (31) *وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ* ya'nı kaçanıña sizlerin üzerleriñize tāğı yerden kopardı ĥavāle ¹⁰⁹²eylediñ tāğ üzerimize (32) inüp bizleri helāk itmesün. Kırĥudan kulluğuma ahd-ı mişākıñız aldım ve Tevrāt'ı virüp içindeki (33) emr-i nehy ettiğimi işidüp kabül idüp muti' oluñ deyü. ¹⁰⁹³ *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا* Ya'nı didiğini (34) ĥitāblar işittik. Lakin emriñe 'āşî olduğ ba'zılar didiki anlar ¹⁰⁹⁴*سَمِعْنَا* dimegi dilleriyle dimediler. Lakin (35) kaçanki işitdilerdir derünlerinde ol emre 'āşî olmak niyyeti aldılar. Andan 'işyān ¹⁰⁹⁵anlar nisbet olundu. [43 a] (1) ¹⁰⁹⁶ *وَأَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ* Ya'nı buzāğıñıñ muĥabbeti ve aña tapmanıñ ĥırşı¹⁰⁹⁷ kalblerine öyle girdiki bu yer yüzüñ (2) derününe

¹⁰⁸⁵ *Qur'an, (Bakara) 2/91:(...) «Eğer (gerçekten) inanıyor idiyse,»*

¹⁰⁸⁶ *Qur'an, (Bakara) 2/92:(...) «Andolsun ki Musa size açık deliller ve mucizeler getirdi.»*

¹⁰⁸⁷ Zāhir(A. i. v. sıf.)(zuhūr "âşikār olmak, görünmek")ten):1. Meydanda olan, görünen, açık ve belli olan (şey). 2. Bir şeyin görünen tarafı, dış yüzü, dış görünüşü. 3. tasavvuf. (Ālem-i zāhir'den kısaltma yoluyla) Görünen ālem. Karşıtı: Bātin

¹⁰⁸⁸ *Qur'an, (Bakara) 2/92:(...) «Sonra onun ardından (o Tūr'a (Sînâ dağına) gittikten sonra) buzağıyı (görsel tanrı) edindiniz (ona taptınız).»*

¹⁰⁸⁹ Miķāt(A. i.) (vakt "bir işin zamānı belirlemek")ten):1. Bir iş için önceden belirtilen süre, tespit edilen vakit. 2. Bir iş için önceden belirtilen, kararlaştırılan yer. 3. Hacca gidenlerin Mekke'ye varmadan önce ihrāma girdikleri yerlere verilen isim.

¹⁰⁹⁰ *Qur'an, (Bakara) 2/92:(...) «siz, kendinize yazık ederek,»*

¹⁰⁹¹ *Qur'an, (Bakara) 2/93:(...) «Vaktiyle Tūr (dağın)ı (bulut gibi) tepenize dikmiş ve sizden kesin söz almıştık "Size verdiğimiz (Kitab'a) kuvvetle yapışın (ahkāmına sarılın) ve dinley(ip itaat ed)in. " (demiştik.)»*

¹⁰⁹² ĥavāle(A. i.):1. Bir işi, bir şeyi başkasına devretme, başkasının sorumluluğuna bırakma. 2. Bir şeyi birine veya bir yere doğru savurma, yöneltme

¹⁰⁹³ *Qur'an, (Bakara) 2/93:(...) «Onlar da:) "Dinledik ve (fakat içimizden) karşı geldik. " dediler.»*

¹⁰⁹⁴ *Qur'an, (Bakara) 2/93:(...) «Dinledik»*

¹⁰⁹⁵ 'işyān (A. i.):1. Karşı gelme, itāatsizlik etme, baş kaldırma. 2. Kānun ve nizāma karşı ayaklanma

¹⁰⁹⁶ *Qur'an, (Bakara) 2/93:(...) «buzağı (sevğisi) kalplerine işledi.»*

¹⁰⁹⁷ ĥırş(A. i.):1. Bir şeyi elde etmek için duyulan, önüne geçilmez derecede kuvvetli istek. 2. Kızgınlık, öfke

girdiği gibi girüp imtizāc ¹⁰⁹⁸itti. Ba'zılar didiki Hāzret-i Mūsā anlara ol buzāğuyı törpüleyüp anuñ(3) törpü altından çıkan rendesini bir çāya atmalarına emr itti, törpülediler attılar. Andan anlar ol şuvdan¹⁰⁹⁹ (4) içmegi emretti. Her kimiñ ƙalbinde ol buzāğınıñ muħabbetinden şey'ƙalanın bıyığında altunuñ rendesinden(5) şey' ƙaldıƙda andan bilmek için. ¹¹⁰⁰ يَا نِي بِسْمَا يَا مُرُكُم بِهٖ اِيْمَانُكُمْ 1100 Ya'nî cehennem olsun ol inanmañız ki sizlere(6) buzāğıya tapmağa emr ider. ¹¹⁰¹ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِيْنَ 1101 Ya'nî eger inanmañız ra'm¹¹⁰² ittiñiz gibi ise ----- anlar (7) didiler ki bizler ancak bize inen kitāba inanuruz, ğayrıya inanmayuz dimelerini Hāƙ Te'āla anları yalan (8) da'vā itmelerini beyān itti. ¹¹⁰³ اِنْ 1103 قُلْ اِنْ كَانَتْ لَكُمْ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ عِنْدَ اللّٰهِ خَالِصَةً مِنْ دُوْنِ النَّاسِ (9) Ya'nî Ya Muħammed Yahūdilere söyle āhiret evi ƙamū aħlaƙdan biri yalnız maħşuş ¹¹⁰⁴hāliš ¹¹⁰⁵siziñ olduğuna (10) Hāƙ Te'āla'den senediñiz var mı? Bunuñ sebebi Yahūdiler bāıl da'vā itmelerinden birisi لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ (11) اِلَّا مَنْ كَانَ هُوْدًا ¹¹⁰⁶ girer. İkinci ¹¹⁰⁷ وَاٰجِبَاوْهُ 1107 (12) اِنْبَاءُ اللّٰهِ dimeleri bizler Hāƙ Te'āla'nıñ evlādları ve hem sevgülüsüyüz. Hāƙ Te'āla anlarıñ bu sözlerin (13) yalan idüp üzerlerine hüccet getirdiği. ¹¹⁰⁸ يَا نِي اِنْ كُنْتُمْ تَمَنُّوْنَ الْمَوْتَ 1108 Ya'nî eger didiñiz gibi ise Hāƙ Te'āla'den (14) tiz ölmeñizi dileyüp niyāz idiñ. Zırā her kim bilürseki cennet anuñ yeridir. Ve Hāƙ Te'āla kendine şefƙat (15) ider. İmdi ol cennete girmeye ölümünden ğayr-ı yol yokdur. Hemān tiz ölmege cehd idiñ. ¹¹⁰⁹ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِيْنَ 1109 Ya'nî bu söylediğiniñ sözde ve itdiñiz da'vāñızda şādık iseñiz İbn-i 'Abbās rağıya'l-lāhu 'anhümā (17) Hāzret-i Resül'den rivāyet ider ki "ƙal

¹⁰⁹⁸İmtizāc(A. i.)(mezc "bir şeyi ötekine katmak"tan):1. İyi geçinme, uyuşma, anlaşma. 2. İki veya daha fazla şeyin karışıp kaynaşarak tek cisim hâline gelmesi. 3. Birbirini tutma, uygunluk, uyuşma. *İmtizaç etmek (eylemek):* Uyuşmak

¹⁰⁹⁹şuvdan(i. (Eski Türk. *sub* > *sūv* > *su*): 1. Yağmur şeklinde bulutlardan yağan, yer altında bulunan, yer üstünde deniz, göl, ırmağ vb. ni meydana getiren, hidrojen ve oksijenden meydana gelmiş rengi, kokusu ve tadı olmayan şeffaf sıvı madde, âb, mâ [Kimyâda sembolü H2O'dur]

¹¹⁰⁰Ƙur'ān,(Bakara) 2/93:(...) «(buzāğıya tapmayı hoş görmeye bozulmuş olan)bu inancınızın size emrettiği şey ne kötüdür!" »

¹¹⁰¹Ƙur'ān,(Bakara) 2/93:(...) «"Eğer inanan kimseler iseniz (biliniz ki) »

¹¹⁰²ra'm: metinde ayn ile yazılmış. Ancak kelime elif ile yazılıyor.

¹¹⁰³Ƙur'ān,(Bakara) 2/94:(...) «(Resülüm! Onlara) de ki: "Eğer āhiret yurdu (cennet, sizin dediğiniz gibi) Allah katında diğer insanlara değil de sadece size mahsus ise»

¹¹⁰⁴maħşuş (A. sıf.)(ħuşuş "has, husûsî, özel olmak"tan): 1. Yalnız bir kimse, bir nesne veya bir yere âit olan, başkasında bulunmayan, husûsleşmiş, has, özgü. 2. Birisi için ayrılmış, birine tahsis edilmiş. 3. Ayrıca, husûsî olarak, bilhassa. 4. İsteyerek, bilerek, kastî olarak, kasten, özellikle.

¹¹⁰⁵hāliš (A. sıf.)(ħulüş "karışık olmamak"tan):1. Karışksız, katkısız. 2. Saf, temiz ve samîmî.

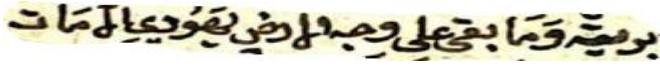
¹¹⁰⁶Ƙur'ān,(Bakara) 2/111:(...) «"Yahudi veya hıristiyan olmayan kimse elbette cennete girmeyecek"»

¹¹⁰⁷Ƙur'ān,(Mâide) 5/18:(...) «"Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz"»

¹¹⁰⁸Ƙur'ān,(Bakara) 2/94:(...) «haydi, ölümü temenni edin (ki cennete çabucak kavuşasınız)!" »

¹¹⁰⁹Ƙur'ān,(Bakara) 2/94:(...) « ve (bu iddianızın) doğru olduğunu düşünüyor iseniz»

Resûlallah şallallahu ‘aleyhi ve sellem" (18)

 Ya'nî Yahûdîler ölüm dileyeler idi. Her bir insân (19) anlara bir parça tükürüğünden atsa yer yüzünde bir Yahûdî kalmayıp kamûsı mürd ¹¹¹⁰ olur idi. ¹¹¹¹(20) وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا Ya'nî Yahûdîler aşlâ ölmeği dilemezler zîrâ bilürler ki kendi ittikleri du‘âlarında yalancılar, (21)andan dilemezler. ¹¹¹² Elleriyle ittikleri günâhların cezâlarını çekeceklerin bilmezler bile anlar (22) ölümü aşlâ . Bunda i‘mâl ¹¹¹³ ile izâfet ¹¹¹⁴ etmege bâ‘ iş ekşer ¹¹¹⁵ günâhları kişi eliyle itdüğinden(23) geldi. ¹¹¹⁶ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ Ya'nî Hâk Te‘âla zâlimleri bilür, bunda zâlim kâfirdir. Zîrâ küfri (24) ile kendine zulm eyler andan her kâfir zâlimdir ve her zâlim kâfir değildir. Bu âyette anlara qorhutmak (25) ve ‘azaba va‘de ¹¹¹⁷ vardır. ¹¹¹⁸ وَلَتَجِدَنَّهْمُ Bundaki lām ¹¹¹⁹ kısmıdır anün ¹¹²⁰ nâ-gîz içündir. Ya'nî ve Allah ya(26) Muḥammed Yahûdîleri bulursanız, ¹¹²¹ أَلْحَرَصَ النَّاسُ عَلَى حَيَاةٍ cemi‘ halkdan ziyâde dünyâda (27) çok yaşamalarını gâyet dilerler. ¹¹²² وَمَنْ أَلْدَيْنَ أَشْرَكُوا Ya'nî Yahûdîler Hâkḳ’a şirk iden kâfirlerden (28) ziyâde dünyâda çok çok yaşamaların isterler. Zîrâ evvelki âyette ma‘tûfdur¹¹²³

¹¹¹⁰Mürd(f. s.)(murden “ölmek”ten): Ölmüş, gebermiş. *Mürd olmak*: Ölmek, gebermek

¹¹¹¹*Ḳur‘ân, (Bakara) 2/95:(...) « Oysa onlar, asla bunu dilemeyecekler. »*

¹¹¹²*Ḳur‘ân, (Bakara) 2/95:(...) « (daha önce) kendilerinin işledikleri (günahlar) yüzünden »*

¹¹¹³i‘mâl(A. i.)(‘amel “işlemek, yapmak, icrâ etmek”ten):1. Yapma, işleyip yapma. 2. Üretme, meydana getirme. 3. Kullanma.

¹¹¹⁴İzâfet(A. i.)(zayf “yaklaşmak”tan):1. Bir şeyle diğer bir şeyi ortak bir bağ yoluyla bağlama, nispet etme. 2. Ancak bir arada düşünülebilin varlıklar arasındaki ilişki. 3. Ancak bağlı bulunduğu temel kavramlarla birlikte düşünülebilin varlığın bu temel kavramla olan ilişkisinin niteliği, bağıntı, görelilik

¹¹¹⁵ekâer (A. sıf.)(kesret “çok olmak”tan):1. Çok fazla, en çok, birçok. 2. zf. Genellikle, umûmiyetle, ekseriya

¹¹¹⁶*Ḳur‘ân, (Bakara) 2/95:(...) « Allah zalimleri hakkıyla bilendir. »*

¹¹¹⁷va‘de(A. i.):1. Bir işin yapılması, bir borcun ödenmesi için tanınan zaman, mühlet, mehil. 2. Söz verme, taahhüt, ahit

¹¹¹⁸*Ḳur‘ân, (Bakara) 2/96:(...) « ki onları (yahudileri, bulursunbu dünya) hayatına karşı, »*

¹¹¹⁹Lām(A. i.): Arap alfabesinin yirmi üçüncü, Türkler’in İslâmiyet’i kabullerinden 1928 harf inkılâbına kadar 9 – 10 asır boyunca kullanmış oldukları alfabenin yirmi altıncı harfi ve bu harfin adı [Ebced hesabındaki değeri 30’dur].

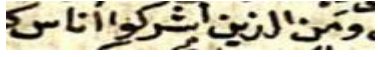
¹¹²⁰Nün(A. i.): Arap alfabesinin yirmi beşinci, Türkler’in İslâmiyet’i kabullerinden 1928 harf inkılâbına kadar 9–10 asır boyunca kullanmış oldukları alfabenin yirmi sekizinci harfi ve bu harfin adı [Ebced hesabında değeri 50’dir. (ن), eski târihlerde seneyi bildiren rakamdan sonra ramazan ayını gösteren bir rumuz olarak kullanılırdı]

¹¹²¹*Ḳur‘ân, (Bakara) 2/96:(...) « insanların en düşkününü olarak »*

¹¹²²*Ḳur‘ân, (Bakara) 2/96:(...) « hatta müşriklerden bile (düşkündürler). »*

¹¹²³ma‘tûf(A. sıf.)‘atf “eğmek, bağlamak”tan ma‘tûf): 1. Bir tarafa doğru yönelmiş, eğilmiş, meyletmiş, mâil.

2. Yöneltilen, yüklenen, isnat edilen, birine âit olan: “Kötülük onu yapana mâtuftur. ” 3. dilb. Kendinden önceki kelimeye bir atf harfi (bağlaç) ile bağlanan, atfedilen (kelime).

ma‘nası birdir **ve eger** (29) **dinürseki** ¹¹²⁴ وَمَنْ الذِّينَ أَشْرَكُوا Ya‘nî şirk getürenler ¹¹²⁵ النَّاس ile biledir zîrâ anlarda insândandır (30) neden ikinci kere anları halkdan ayru zîkr eyledi? **Hâzin dir ki** anları yalnız dimege bâ‘is anlarında (31) yaşamağa hırşları kavîdir. ¹¹²⁶Lakin Yahūdîler kadar değildir. Zîrâ Yahūdîler ancak dünyâda yaşayup (32) kalmağı bilürler, âhireti azâbı inkâr itmeleriyle bilmezler. İmdi ehl-i kitâbdan haşır neşir haq olduğunu (33) ikrâr iden ve cezâ haq olduğun bilen hırşs ziyâde olması evlâdır ki evlâ ¹¹²⁷çok ‘azâbdan qorhmaları ile ve (34) ba‘zılar “Anda ve o istinâfdır. ” ¹¹²⁸didiler. Taqđiri gelir ulü ta‘zîrdir. Ve anlar (35) Mecûsilerdir¹¹²⁹ ki bu âd ile yâd oldılar. Haq Te‘âla’yı iki iderler biri Nûr Tengrisi ¹¹³⁰biri Zülmet Tengrisi¹¹³¹ dimeleri ile [43 b] (1) ¹¹³²لَوْ يُعْمَرُ أَلْفَ سَنَةٍ anlarıñ her birisi biñ yıl yaşayup ‘ömür sürmek diler. Bunda elf ¹¹³³ile yâd (2) itteki şayılarıñ intihâsı¹¹³⁴ olduğundan ve hem ol Mecûsileriñ birbirlerine selamlarıdır ki Fârisî’de biñe hezâr ¹¹³⁵(3) sâl ¹¹³⁶dirler. Ya‘nî sen biñ yıl yaşa ve biñ nevrüz gör dimekdir. Andan Yahūdîler yaşamağı dilemelerinde böyle söyleyen (4) Mecûsilerden hırşları ziyâdedir.

Mâtûfun-aleyh: Bir atıf harfi (bağlaç) ile kendisine kelime bağlanan, üzerine atıf yapılan (kelime).

¹¹²⁴ *Kur‘ân, (Bakara) 2/96:(...) «hatta müşriklerden bile (düşkündürler). »*

¹¹²⁵ *Kur‘ân, (Bakara) 2/96:(...) «insanların»*

¹¹²⁶ *Qavî (A. i.) (kuvvet “güçlü olmak”tan): 1. Güçlü, kuvvetli. 2. Sağlam, güvenilir*

¹¹²⁷ *Evlâ (A. sıf.): Daha uygun, daha iyi, daha lâyıq, yeğ, müreccah*

¹¹²⁸ *İstinâf (A. i.) (enf “bir şeyin evveli”nden): 1. Yeniden başlama. 2. eski. Bidâyet mahkemelerinin verdiği karârı kabul etmeyerek dâvâya istinâf mahkemesince yeniden bakılması için başvurma*

¹¹²⁹ *Mecûsî (A. i.) (mecûs ve nispet eki -i ile mecûsi): 1. Zerdüşť dînine inanan ve ateşe tapan kimse, Zerdüşťî.*

2. (İsim tamlamasının birinci ögesi olarak) Mecûsa âit, ateşe tapanlarla ilgili.

Mecûsiyan ((Fars. i. çoğul eki -ân ile) Ateşe tapanlar, mecûsiler.

¹¹³⁰ *Tengri: Tanrı*

¹¹³¹ *Nûr/ZülmetTengrisi: Allâh’ın perdeleri nelerdir? “Allâh’ın perdeleri” dendiğizaman bilinmelidirki, bup erdeler Allâh’ın üzerindedegi, bizim basiretimizde mevcuttur. Yani, bu perdeler âfakî (dışta) değil,*

enfûsîdir! “Zulmet perdeleri”; Efâl âlemi içinde yer alıp; basiretimizin Hakk’ı görmesine engel olan her şeydir. Daha doğrusu, şeyi, şey olarak kabul etmemize yol açan beş duyumuzdur! Zulmet perdelerinden kurtulunca, eşyanın ardındaki hakikati görürüz ki, o da, Allâh isimlerinin mânâlarıdır. Ki aynı zamanda işte bunlar da Nûr perdeleridir! Eşya, yani Efâl âleminde bulunan her şey, Allâh’ın Esmâ ül Hüsnâ’sı diye bildiğimiz, özetle doksan dokuz isminin mânâlarının terkiplerinden ibarettir. O mânâlar, terkipler şeklinde algıladığımız veya algılayamadığımız şeyleri meydana getirir! Burayı iyi anlamak lazımdır, çünkü çok önemli bir anahtardır bu husus. Ki ancak bu anahtar ile eşyanın hakikati kavranabilir.

¹¹³² *Kur‘ân, (Bakara) 2/96:(...) «Onların her biri bin yıl yaşatılmayı ister. »*

¹¹³³ *Elf (A. sıf.): Bin, bininci.*

¹¹³⁴ *İntihâ (A. i.): Son bulma, sona erme. 2. Tükenme, bitme. 3. Son, nihâyet. ntihâ-pezir *birl. s.* (Fars. *pezir* “kabuleden” ile) Son bulucu. İntihâ *s.* (nispeteki -i ile) Sonla, nihâyetle ilgili. İntihâiyye (*sıf.* İntihâ kelimesinin tamlamalarda ortaya çıkan aynı manadaki müennes şekli.*

¹¹³⁵ *Hezâr (F. sıf.): Bin*

¹¹³⁶ *Sâl (F. i.): yıl, sene.*

¹¹³⁷¹¹³⁸ وَمَا هُوَ بِمُرْخَزِجِهِ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعْمَرَ Ya'nî eger anlar diledikleri (5) biñ dañı yaşasalar yine cehennem azâbından kırtuluþ ırâğ olmaları yokdur. ¹¹³⁹ وَاللَّهُ بِصِيرٍ بِمَا يَعْمَلُونَ Hâk Te'âla (6) hâzır nâzırdır anlarıñ her ittikleri ahvâllerinden ¹¹⁴⁰ birisi Hâk Te'âla'ya gizli değıldir. ¹¹⁴¹ قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرَائِيلَ (7) Ya'nî Ya Muhammed Hâzret-i Cebrâ'il 'aleyhi's- selama düşmân olana söyle bu âyetiñ inmesine sebep Yahüdileriñ 'ulemâlarından(8) 'Abdullah bin Şûrayâ nâm 'âlim İbn-i 'Abbâs radıya'l-lâhu 'anhümâ rivâyet ider ki ol kişi Hâzret-i Resûl şalla'l-lâhu 'aleyhi (9) ve selleme didiki "Saña gökden inen kaçğı melekdir?" Hâzret-i Resûl buyurduki "Cebrâ'il'dir ol kişi didiki (10) ol bizim düşmânımızdır. Eger saña inen Mikâ'il olaydı bizler saña inanup imân iderdik. " didi. Zîrâ Cebrâ'il gökden (11) 'azâb ile iner. Helâk itmege yere gecürmege iner, bizlere bir kaç kerre düşmânlık itdi. Ol bizim pek gücümüze (12) geldi. Anuñ birisi Hâk Te'âla peygamberimize haber virdigi Beytü'l- Mağdis'in ¹¹⁴² Buhtunnaşr¹¹⁴³ nâm kimesneniñ ¹¹⁴⁴ elinde harâb(13) olsa gerekdir kaçanki Buhtunnaşr dünyâya geldi. Tarafımızdan birini gönderdikki anı nerde bulursa öldüre (14) vardı. Anı Bâbil'de ¹¹⁴⁵ bir fakır miskîn oglân buldı. Gönderdigimiz tutdı oglânı öldürmege. Cebrâ'il gelüp (15) öldürmesinden men' idüp didiki eger Allah Te'âla siziñ helâkıñızı bunuñ elinde olmağa emritdi ise siziñ (16) aña musallaþ ¹¹⁴⁶ olmañızın fâydası nedir? Ve eger emritmedi ise ne içün nâ-hâk yere anı öldürürsünüz diyüp alı kodı. (17) Kaçanki ol oglân büyüdi, üzerimize gâzâ¹¹⁴⁷ idüp bizleri kırdı. Beytü'l- Mağdis'i harâb itdi. Anı bizden kırtarmasına (18) Cebrâ'il'e düşmân olduk dimesiyle Hâk Te'âla bu âyeti indirdi. Ba'zılar didiki "Yahüdiler dirler ki Hâk Te'âla (19) peygamberligi Cebrâ'il ile bizlerden olmağa gönderdi. Ol getirüp bizlerden gayrıya virdi. Anuñ içün aña (20) düşmânı dimelerinde indi. " Ba'zılar didiki "Hâzret-i 'Ömer İbnü'l- Hatţâb'ın Medîne'niñ yuğarisında bir yeri var (21) idi. Dâ'im ol yere giderken

¹¹³⁷Ziyâde(A. sıf.): 1. Fazla, çok

¹¹³⁸ Kur'an,(Bakara) 2/96:(...) «Oysa bunca süre yaşatılması onu azaptan uzaklaştıracak değildir

¹¹³⁹ Kur'an,(Bakara) 2/96:(...) «Allah onların yapmakta oldukları şeyleri eksiksiz görendir.

¹¹⁴⁰ Ahvâl(A. i.)(hâl'in çoğul şekli):1. Haller. 2. Hâdiseler, olup bitenler, vak'alar

¹¹⁴¹ Kur'an,(Bakara) 2/97:(...) «. (Resûlüm!) De ki: "Kim Cebrail'e düşman ise (bilsin ki)

¹¹⁴² beytü'l- mağdis: Kudüs. Üç ilâhî dinde de önemli bir yere sahip olan ve kutsal sayılan şehir.

¹¹⁴³ Buhtunnaşr: Milâttan önce 605-562 yılları arasında hüküm süren, Yahuda Devleti'ni ortadan kaldırarak Kudüs'ü ve Süleyman Mâbedi'ni yakıp yıkan Bâbil kralı.

¹¹⁴⁴ Kimesne: Kimse

¹¹⁴⁵ Bâbil: Eski Mezopotamya'nın en büyük ve en ünlü şehri.

¹¹⁴⁶ musallaþ (A. sıf.)(tesliþ "tahrik etmek, bir kimsenin hükmüne vermek"ten): Bir kimsenin sıkıntı verecek, bıktırarak şekilde üzerine düşen.

¹¹⁴⁷ Gâzâ(A. i.): İslâm dîni uğruna yapılan savaş, cihat.

Yahūdilerin müderrisleri ¹¹⁴⁸yolda hüküm etmekle onların yanına girüp oturur idi. Anların(22) derslerinde ki sözlerini dinlemek için bir gün yine girdi. Anlar Hzret-i 'Ömer'e Resûlallâh'ın aşhâbında bizleri (23) sever senden gayrı bir kimse yoktur. ¹¹⁴⁹Sen bizden olmaña bizim saña tama'ımız ¹¹⁵⁰var didiler. Hzret-i 'Ömer ânlara vallahi (24)sizler muhabbetiniz için değildir gelmem ve ne dinimde bir şekk şübhem var ki sizlerden ânı şormağa geldim. (25) Sizlere gelmeme bâ'is kitâbınızda olan Hzret-i Resûl'ün sıfat-ı şerifini işidüb aña yakınım ziyâde olup (26) hürmetine ri'âyetim ârta deyü. Anlar "Hzret-i 'Ömer'e melâiklerden ¹¹⁵¹Hzret-i Muhammed'e gelüp giden dostu (27) kimdir?" didiler. Hzret-i 'Ömer "Anlara Cebrâ'il'dir." dedi. Anlar "Ol bizim düşmânımızdır. Zîrâ bizim sırrımızı alup varup (28) Muhammed'e haber virer didiler. Ve hem ol 'azâb vire güçürmek ve helâk itmege iner, Mikâ'il ancak ucuzluk (29) bolluk ve selâmetlik ¹¹⁵²ile iner." didiler. Hzret-i 'Ömer "Anlar Cebrâ'il'i bilüp Muhammed'i inkâr mı edersiniz?" dedi. (30)Anlar "Belli anı bilüp Muhammed'i inkâr ideriz." didiler. Hzret-i 'Ömer ânlara "Cebrâ'il ile Mikâ'il'ın Hâk katında menzilleri (31) nerededir? Baña haber viriñ." dedi. Anlar "Hzret-i 'Ömer'e Cebrâ'il Hâk Te'âla'nın sağında ve Mikâ'il ¹¹⁵³şolundadır. (32) Lakin Mikâ'il Cebrâ'il'e düşmandır." didiler. Andan Hzret-i 'Ömer "Anlara ben şehâdet iderimki anuñ birine düşmân (33) olan ol birine dahı düşmandır. Öyle ikisine düşmân olan Hâk Te'âla'ya düşmandır." dedi. Andan(34) kalkup Hzret-i 'Ömer seyyid-i kâ'inât¹¹⁵⁴ şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellemin yanına geldi

¹¹⁴⁸Müderris(A. i.)(*tedris* "ders vermek"ten):1. Medrese ve büyük câmilerde yüksek seviyede ders okutan icâzetli âlim, medrese hocası.

¹¹⁴⁹Metinde "r" harfi yazmamıştır.

¹¹⁵⁰tama' (A. i.): Aç gözlülük, tamah. Çok beğenip istemek

¹¹⁵¹Melâik (A. i.)(*melek*'in çoğul şekli): Melekler, melâike

¹¹⁵²Selâmet(A. i.):1. Ruh ve beden yönünden sağlıklı olma, esenlik. 2. Tehlikeden uzak olma, güvenlik. 3. Kurtulma, kurtuluş

¹¹⁵³Mikâil(A. i.): Dört büyük melekten kulların rızıklarını taksim etmekle görevlidir. Kur'an'da adı geçen dört büyük melekten biri.

¹¹⁵⁴seyyid-i kâ'inât: Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (a. s. m. .) nâmları. Bütün âlemin kendisi ile şeref bulduğu, iftihar ettiği Hz. Muhammed (a. s. m. .)

Seyyid (A. i.)(*siyâdet* "kadri yüce olmak, başkan olmak"tan): 1. Efendi, önder, reis. 2. Hz. Muhammed'in küçük torunu Hz. Hüseyin'in soyundan gelen kimse.

Seyyid-i kâinat: Kâinatın efendisi, Hz. Muhammed. *Seyyidü'l-beşer*: İnsanların efendisi, en seçkini olan Hz. Muhammed. *Seyyidü'l-enbiyâ (-mürselin)*: Nebîlerin, resullerin efendisi, Hz. Muhammed. *Seyyidü'l-kevneyn*: İki cihânın, dünya ve âhiretin, cismânî ve rûhânî âlemlerin efendisi, Hz. Muhammed. *Seyyidü's-sakaleyn*: İns ve cinnin efendisi, Hz. Muhammed. *Seyyidü's-şühedâ*: Şehitlerin efendisi, Hz. Hüseyin.

Seyyidan (A. i.)(tesniye eki *-ân* ile) İki seyyid, Hz. Muhammed'in torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin.

Seyyidi (*ünl.* (Ar. Müttekellim *yâ'sı -i* ile) "Efendim" anlamında hitap sözü, halk ağzında *seydi* şeklini almıştır.

gördi ki Cebrâ'îl 'aleyhi's-selâm bu (35) âyeti kendiden evvel Hâzret-i Resûl getürmiş Hâzret-i 'Ömer âyetleri okıyup lekad ufkuñ Rabb' in Yâ 'Ömer buyurdu. [44 a] (1) Ya' nî Hâk Te'âla âyeti senüñ ânlar virdigini cevâb üzere indirdi. Andan Hâzret-i 'Ömer Resüllallah'a (2) **وَاللهَ لَقَدَرَاتِي بَعْدَ ذَلِكَ هِيَ دِينِي أَضَلَّ بَيْنَ الْحَجَرِ** didi. Ya' nî bundan soñra Ya Resüllallah (3) benüm dinimde şâbitligimi taşdan berk görürsün imdi. Bu ma'nâlardan yakını Hâzret-i Cebrâ'îl'e düşmân (4) olmalarına bâ'is Kûr'an'ı Hâzret-i Resûl'ün kalbine indirdiğinden olması evlâdır. Zirâ âyet-i şerif (5) anı delâlet ider. ¹¹⁵⁵ يَا نَبِيَّ جَاءَتْكَ نَزْلُهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ Hâzret-i Cebrâ'îl Kûr'an-ı 'azîmü'ş-şâni(6) Hâk Te'âla'nın emriyle senüñ kalbiñe indirmesiyle aña düşmân oldılar. ¹¹⁵⁶ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ Ya' nî evvelki kitâblara muvâfık ¹¹⁵⁷ olup anlarıñ olduğunu taşdik etmesiyle ¹¹⁵⁸ وَهُدًى (7) Ya' nî amel-i şâlihleri delâlet idüp ve (8) لِّلْمُؤْمِنِينَ Ya' nî Kûr'an mü'minlere Ya' nî şevâb-ı 'azîme nâil olacak 'amel-i şâlihleri delâlet idüp ve (9) 'amel-i şâlihleri etmeleriyle şevâb-ı 'azîme nâil olmaların muştulayıcıdır. ¹¹⁵⁹(10) ¹¹⁶⁰ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ Ya' nî her kim Hâk Te'âla'ya düşmân olursa veya meleklerinden birine düşmân (11)olursa ve peygamberlerinden birine düşmân olursa Cebrâ'îl'e düşmân olursa ve Mikâ'il'e düşmân (12)olursa ol Allah'a ve melekleriñ kamûsına ve enbiyâleriñ kamûsına ve Cebrâ'îl ve Mikâ'il'e düşmân olur. (13) Cebrâ'îl'e Hâzret-i Resûl'e Kûr'an'ı indirdiği için düşmân olanlara Hâk Te'âla buyurdu. ¹¹⁶¹ يَا نَبِيَّ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِّلْكَافِرِينَ (11) Ya' nî Hâk Te'âla ol kâfirleriñ kamûsına düşmândır. Anlarıñ düşmân olmaları Hâk Te'âla'ya (15)te'sir itmez ne tebdil ve ne tağayyür ¹¹⁶²ider. Lakin Hâk Te'âla'nın anlara 'adâveti kendilerin cehennem 'azâbına(16) ir görür anlara andan büyük zarar olmaz. Ve ba'zılar didiki "Hâk Te'âla'ya

Kâ'inât(A. i.)(*kā'in* "olan, meydana gelen" ve çoğul eki *-āt* ile): 1. Yaratılmış şeylerin hepsi, yer gök bütün varlıklar ve bütün mahlûkat, âlem, evren. 2. Herkes

¹¹⁵⁵ Kûr'an,(Bakara) 2/97:(...) «onu (Kur'an'ı) Allah'ın izniyle senin kalbine o (Cebrail) indirmiştir. »

¹¹⁵⁶ Kûr'an,(Bakara) 2/97:(...) «hem senden evvelki (kitap)ları aslen tasdik edici

¹¹⁵⁷ muvâfık(A. sıf.)(*muvāfakat* "uygun olmak"tan):1. Uygun, münâsip. 2. Aynı tarafı destekleyen, aynı görüşü paylaşan, birbirine muhâlif olmayan kimselerden her biri.

¹¹⁵⁸ Kûr'an,(Bakara) 2/97:(...) «hem de mü'minler için yol gösterici ve müjdecî olarak

¹¹⁵⁹ Muştu(F. i.)(*mujde* 'den)(E. T. Türk. ve halk ağzı.)B[Dil devrimi sırasında müjde karşılığında tekrar canlandırılmıştır]: Sevindirici haber, müjde

Muştucu: İyi ve muştulu haber getiren, müjde veren kimse, müjdecî

Muştulanmak: Kendisine iyi ve muştulu haber verilmek, müjdelenmektir.

Muştulu: Sevinmeye yol açan, sevindirici olan, sevindiren, müjdeli

¹¹⁶⁰ Kûr'an,(Bakara) 2/98:(...) «Kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail'e ve Mikail'e düşman ol(up kâfir ol)ursa

¹¹⁶¹ Kûr'an,(Bakara) 2/98:(...) «Allah da kâfirlerin düşmanıdır.

¹¹⁶² Tağayyür(A. i.)(*ğayr > tağyir* "değiştirmek"ten):1. Değişme, başkalaşma. 2. Bozularak değişme.

‘adâvetlerinden murâd-ı Hâḵk’ın evliyâsına(17)ve ehl-i ṯa’atına ¹¹⁶³‘adâvet eylemeleri Hâk Te’âla’ya itmektir, bu ayetiñ delaletiyle. ” (18) Ya’nî peygamberi ve ehl-i ṯa’atı ile ceng-i cedâl iden Hâk Te’âla ile ider. İmdi zîkr olan peygamberler ve melâ’ikelerin (19) birini inkâr iden kamûsını inkâr idüp kâfir olur. Ve melâ’ikeler yâd itdikden sonra Cebrâ’îl ve Mikâ’îl’i(20) melâikelere dâhil iken anları maḥşûş yâd itmege ba’îs anlarıñ şerefleri ve mertebeleri ve fazîletleri(21) ol bir melâ’ikelerden a’lâ olduĝun beyân içündür. Ve Cebrâ’îl’i Mikâ’îl’den ol yâd itmege ba’îs andan (22)efzâl olmasıyla zirâ Cebrâ’îl kalbiñ hayâtı olan vahiy ile Qur’ân indirir ve Mikâ’îl bedenleriñ hayâtı (23) olan yağmurı indirir. Ve Cebrâ’îl ve Mikâ’îl a’cemî¹¹⁶⁴ isimlerdir. Ma’nâsı ‘Abdullah demek nedenkim “cebr” Süryânice (24) ‘abd dimektir. “îl” Allâh ismidir, “Abdullâh” olur. Ve mik yine Süryânice kul demekdir, “îl” Allah ismi Mikâ’îl (25) Abdullah dimektir. ¹¹⁶⁵ وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ Ya’nî Ya Muhammed saña ḥelâl ḥarâmı ve ḥudûd-ı aḥkâmı ¹¹⁶⁶(26) açık yerlü yerinde bellü beyân ider âyetler indirdik. Bunuñ aşlı Abdullah bin Şür Ya Hâzreti Resûl şalla’l-lâhu (27)

‘aleyhi veselleme Ya Muhammed

عليه وسلّم يا محمد ما جئنا بشيء نغرضه وما نزل عليك من آية بينة فتصعك بها

didi. Ya’nî Ya Muhammed (28) bize bir şey’ getürmedik ki biz anı bilelim ve ne saña bir bellü açık âyet itdii anuñla saña inanup uyalım ol(29) demde Hâk Te’âla bu âyetleri indirdi. ¹¹⁶⁷ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا إِلَّا الْفَاسِقُونَ Ya’nî bu âyetleri inkâr itmez (30) ancak Hâk Te’âla’niñ emrine itâ’atden çıkan fâsıklar ider. ¹¹⁶⁸ أَوْ كَلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا Ya’nî anlar her bir (31) kerre Hâk Te’âla ile emrine itâ’at itmege ahd itdikce dönüp bozarlar mı? Zirâ niçe kere itdikleri(32) ‘ahdi bozdılar, ḥarf-i istifhâm ile geldi. Bu âyet inmege bâ’îs Hâzret-i Resûl şalla’l-lâhu ‘aleyhi vesellem bir (33) gün meclisde Yahûdileriñ Hâzret-i Resûl’e inanup imân getürmeleri için Hâk Te’âla ile (34) ahd itdikleri yâd idince Yahûdiler

¹¹⁶³ṯa’at(A. i.):1. Allah’ın emirlerine uyma, emredileni yapma. 2. İbâdet, takvâ

¹¹⁶⁴a’cemî¹¹⁶⁴:sıf. ve i. (Ar. ‘acem > a’cem “Arap olmayan” ve nispet eki -i ile a’cemi) 1. Arap rıkindan olmayan (kimse). 2. Arapça olmayan (söz).

¹¹⁶⁵ Qur’ân,(Bakara) 2/99:(...) «. Andolsun ki biz sana apaçık (her şeyi bildiren) âyetler indirdik;

¹¹⁶⁶ḥudûd-ı aḥkâmı: kanunların sınırı

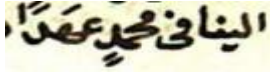
ḥudûd(A. i.)(*hadd* “sınır; cezâ”nın çoĝul şekli):1. Bir devletin topraklarını diĝer komşu devletlerden ayıran çizgi, sınır. 2. İdâri veya hukûkî bakımdan bölünmüş bir yeri etrâfındaki yerlerden ayıran çizgi.

aḥkâm(A. i.)(*hukm*’ün çoĝul şekli):1. Hükümler, kânunlar, emirler, buyruklar

¹¹⁶⁷ Qur’ân,(Bakara) 2/99:(...) « onları fâsık (yoldan çıkmış olan)lardan başkası inkâr etmez.

¹¹⁶⁸ Qur’ân,(Bakara) 2/100:(...) «(Yahudiler) her ne zaman sağlam bir antlaşma yapmışlarsa

'ulemâlarından¹¹⁶⁹Mâlik İbnü's-Şayf nâm kimesne (35)

didiler. Ya'nî Hâk Te'âla bizler Muḥammed 'e imân getürmemiz içün bizimle ahd itmedi didikde [44 b] (1) bu âyet indi. ¹¹⁷⁰بَدَّهٖ فَرِيقٌ مِنْهُمْ Ya'nî Yahūdilerden bir fırka ¹¹⁷¹ol 'ahdi bozup atdılar. ¹¹⁷²بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ (2) Belki çoğu inanup imân getürmezler dimekdir. Amma murâd bir fırkası 'ahdi bozup atmağla ve bir fırkası Hâk'ı inkâr itmekle (3) kâfir oldılar. ¹¹⁷³وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ #Ya'nî kaçanki anlara Hâk Te'âlâ katında Hâzret-i Muḥammed şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellem risâlet ¹¹⁷⁴(4)ile geldi. ¹¹⁷⁵لَمَّا مَصَدَّقُوا Ya'nî kendilerine olan Tevrât'ın şahihliğine¹¹⁷⁶ ve Hâzret-i Mûsâ 'aleyhi's-selâmiñ nübüvvetine (5) taşdik olmak üzere#¹¹⁷⁷بَدَّ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا ¹¹⁷⁸ittifâk itmediler. Bunda ba'zılar “Kitâbı Qur'an-ı (7) azîmüşşandır. ” didiler. Ve ba'zılar “Tevrât'dır. ” didiler. Bu âyetiñ ma'nâsına yakındır. Zirâ atmak alup kabûl itdikden (8)soñra olur ittifât itmemek anlar ise Qur'an'ı kabûl itmediler. Ve Tevrât'ı atmalarından murâd anı okurlar. Ve lakin anda (9) ne olduğunu bilmezler ki emrini tutmamağla ve ba'zılar didiki “Anlar Tevrât'ı ipek ve dîpâ ¹¹⁷⁹içine şaruþ (10)ve altün hal ile tezhibleyüp ¹¹⁸⁰ta'zim ¹¹⁸¹itdiler. Ammâ anda ne olduğunu bilmediler. ”¹¹⁸²كَانَهُمْ لَا

¹¹⁶⁹'ulemâ(A. i.)('âlim' in çoğul şekli):1. Âlimler, bilginler. 2. Eskiden kendilerine mahsus bir kıyâfetleri olan müderris, müftü, kadı, vâiz vb. ilmiye sınıfı mensupları, din bilginleri.

¹¹⁷⁰Qur'an,(Bakara) 2/100:(...) « yine içlerinden bir kısmı, onu boz(up at)madılar mı?

¹¹⁷¹fırka (A. i.): İnsan topluluğu, bölük, cemâat, tâife

¹¹⁷²Qur'an,(Bakara) 2/100:(...) « Zaten onların çoğu inanmazlar.

¹¹⁷³Qur'an,(Bakara) 2/101:(...) «Allah tarafından onlara, bir resûl gelince

¹¹⁷⁴Risâlet(A. i.):1. İnsanları dine dâvet etme işi, peygamberlik, resullük. 2. Elçi olma, elçilik [Eskimiştir]:

¹¹⁷⁵Qur'an,(Bakara) 2/101:(...) « yanlarında olan (Kitab'ın aslını) tasdik eden

¹¹⁷⁶şahih(A. sıf.)(şihhat “sağlıklı olmak, gerçek olmak”tan):1. Yalan veya hayal ürünü olmayan, gerçek, doğru. 2. Asıl, öz, hakikî. 3. Tam, kusursuz, hâlis

¹¹⁷⁷Qur'an,(Bakara) 2/101:(...) « o kitap verilenlerden bir kısmı, Allah'ın kitabını sırt çevirmişlerdir.

¹¹⁷⁸ittifâk(A. i.)(vefk “muvâfik olmak, uygun gelmek”ten):1. Fikir birliğine varma, uyuşma, anlaşmaya varma. 2. Birlikte hareket etmek üzere sözleşme

¹¹⁷⁹Dîpâ(F. i.):Eskiden çok makbul tutulan, genellikle desenli, ağır dokuma ipekli kumaş, bir nevi canfes [Hem memleketimizde dokunmuş hem de ithal edilmiştir]

¹¹⁸⁰Tezhib(A.i.)(zeheb “altın”dan):1. Yaldız sürme, yaldızlama. 2. Yazma kitaplar, levhalar, murakkalar üzerine ezilerek fırçayla sürülecek hâle getirilmiş olan altının ve çeşitli renklerin kullanılmasıyla gerçekleştirilen süsleme sanatı.

¹¹⁸¹ta'zim(A. i.)('izam – azâmet “büyük, ulu olmak”tan): Hürmet etme, saygı gösterme, büyük sayıldığını belli edecek şekilde güzel muâmelede bulunma

¹¹⁸²Qur'an,(Bakara) 2/101:(...) « sanki bilmiyormuş gibi

يَعْلَمُونَ Ya'nî (11)itdikleri ta'zîmden ne fâйда içindeki olan emri bilüp tutmadıkda anı bilmemiş olup terk idüp atdılar. (12) Anı böyle itmege bâ'is Hâzret-i Resûl şalla'l-lâhu 'aleyhi ve selleme 'adâvetlerinden zîrâ Hâzret-i Resûl'ün zamân-ı şeriflerinde (13) olan Yahûdilerin 'ulemaları Hâzret-i Resûl'ün Tevrât'da olan şıfat-ı şeriflerini ketm idüp beyân itmediler, (14) anlar ise az idi. ¹¹⁸³ وَأَتَّبِعُوا مَا تَتْلُو الشَّيَاطِينُ Ya'nî Yahûdiler Tevrât'ı okumağı bırağup şeytânların (15) okuduğı şeyleri okumağa başladılar. Ve ba'zılar didiki “Şeytânlara uyup iftirâ itmege ve yalan dimege (16)# ¹¹⁸⁴ عَلَىٰ مُلْكِ سُلَيْمَانَ Hâzret-i Süleymân'ın mülküne iftirâ ve kizb zîrâ anlar Hâzret-i Süleymân (17) 'aleyhi's-selâm halkı sihir ile mülk itdi. ” didiler. Ve ba'zılar ¹¹⁸⁵ عَلَىٰ مُلْكِ سُلَيْمَانَ Hâzret-i Süleymân'ın zamânı (18) ve 'aşrî¹¹⁸⁶ile didiler. **Anuñ hikâyesi** şeytânlar sihri ve -----yazup Âşaf bin Berahyâ ¹¹⁸⁷dilinden Hâzret-i Süleymân'a(19) mülki Âşaf Berahyâ bu 'ilimlerle mülk itdirdi deyü, şerh idüp Hâzret-i Süleymân'ın haberi yok iken getirüp (20) tahtınıñ altına gömdiler. Kaçan Hâzret-i Süleymân vefât idince çıkardılar. Ve ba'zılar didiki “Benî İsrâ'il Hâzret-i (21)Süleymân 'aleyhi's-selâm eyyâmında ¹¹⁸⁸sihr öğrenmege meşğül oldılar. ” Hâzret-i Süleymân anları men' idüp sihr-i kitâbın(22)ellerinden alup tahtınıñ altına defn eyledi. Kaçan vefât idince gelüp şeytân anı çıkarup halka didiki (23) “Hâzret-i Süleymân sizi bunuñla mülk itdi. Bunda olanları öğrenüp okuyun diyince, Benî İsrâ'il'ın 'uleması ve(24) şalipleri bu sözi inkâr idüp kabûl itmediler. “Hâşâ! Bu 'ilim Hâzret-i Süleymân 'aleyhi's-selâmın 'ilminden ola. ” didiler. (25) ve Benî İsrâ'il'ın süflileri¹¹⁸⁹ bu 'ilm Hâzret-i Süleymân 'aleyhi's-selâmın 'ilmidir diyüp Tevrât'ı ve enbiyâlarının kitâblarını(26) terk idüp başladılar anı ta'lim ¹¹⁹⁰idüp okumağa. Andan

¹¹⁸³ *Qur'an, (Bakara) 2/102:(...)* «(Yahudiler, kitaplarından yüz çevirip sihirle meşgul oldukları için.) şeytan(ların ve şeytan ruhlu insan)ların: “Bunu sihirle elde etti. ” şeklindeki (uydurma) sözlerine uydular.

¹¹⁸⁴ *Qur'an, (Bakara) 2/102:(...)* «Süleyman'ın hükümlerini hakkında

¹¹⁸⁵ *Qur'an, (Bakara) 2/102:(...)* «Süleyman'ın hükümlerini hakkında

¹¹⁸⁶ 'aşrî(A. sıf.)('aşr “zaman” ve nispet eki -i ile): İçinde bulunulan zamânın en son yeniliklerine, fikirlerine, gereklerine ve zevkine uygun, çağdaş, modern.

¹¹⁸⁷ Âşaf bin Berahyâ: İslâmî kaynaklarda Hz. Süleyman'ın kâtibi veya veziri olduğu kaydedilen kişi

¹¹⁸⁸ Eyyâm(A. i.)(yevm “gün”ün çoğul şekli):1. Günler. 2. Zaman, devir.

¹¹⁸⁹ Süflî (A. sıf.) (süfl “alçaklık, aşağılık”tan nispet eki -i ile): 1. Bir yere veya bir şeye göre aşağıda, alçakta bulunan. 2. Aşağılık, âdî, bayağı, değersiz. 3. Kılık kıyâfeti çok kötü, üstü başı perîşan (kimse). 4. astro. Diğerlerine göre daha aşağıda bulunan, dünyâya daha yakın olan Merkür ile Venüs (Utarit ile Zühre) gezegenleri için kullanılır. Süfliyye (sıf.)Süflî kelimesinin tamlamalarda ortaya çıkan aynı mânâdaki müennes şekli: “Efkâr-ı süfliyye: Bayağı, değersiz düşünceler. ” “Eşhâs-ı süfliyye: Alçak, âdî kimseler. ”

Süfliyyeyn (süflî'nin tesniye eki -eyn almış şekli) İki süflî; Merkür (Utarit) ile Venüs (Zühre) gezegenleri.

¹¹⁹⁰Ta'lim(A. i.)('ilm “bilmek, anlamak, öğrenmek”ten):1. Öğretme, belletme. 2. Ders verme, okutma, öğretim, tedris. 3. Bir şeyi öğretmek için yapılan düzenli çalışma, alıştırma, egzersiz.

Hzret-i Süleymān ‘aleyhi’s-selāmı kınāmaları gāyet ile (27)yayıldı bu halde kaldılar. Tā Hzret-i Resūl şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem risāletine gelince kadar Hzret-i Süleymānı zu‘m (28)itdikleri bühtānlarından biri itmek için وَأَتَّبَعُوا مَا تَتْلُو الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكِ سُلَيْمَانَ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ 1191 ayetin indirdi. # 1192 وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ (29) #Ya‘nî hāşā! Süleymān kāfir olmaz, sihir itmez ve bunda Hzret-i Süleymān’ı küfür¹¹⁹³ ve sihir itmeden(30) tenzih¹¹⁹⁴ vardır. Ya‘nî siziñ zu‘m itdiñizden Hzret-i Süleymān münezzehtir. ¹¹⁹⁵ Bunun bā‘isi Yahūdiler “Hzret-i Süleymān’ın (31) nübüvvetini inkār itdiler. Ol mülki ve ins ü cinni sihir ile mülk itdi. ” didiler. Ve ba‘zılar didiki “Yahūdilerin şehhārları(32) zu‘m itdiler ki bizler sihiri Süleymān’dan aldık deyü da‘vā itdiklerinde Hāq Te‘āla Hzret-i Süleymān’ı bu da‘vālarından (33)müberrā ¹¹⁹⁶ idüp Hzret-i Resūl’e bu āyeti indirdi. ” Ve ba‘zılar didiki “Yahūdilerin ba‘zı ‘ulemāları didiler ki Muḥammed’in (34) Süleymān peygamberdir dimesine ta‘accüb ¹¹⁹⁷ idin. ” Süleymān ise bir şehhār ¹¹⁹⁸ idi deyince Hāq Te‘āla وَمَا كَفَرَ 1199 ayetin(35) indirdi. Ya‘nî Süleymān şahir kāfir değil ancak ol peygamberdir deyü andan sihir ile küfür kime lāyık olduğun[45 a] (1) bu āyetde beyān eyledi. وَلَكِنَّ 1200 الْيَهُودَ وَالنَّاسَ كَفَرُوا بِمَا كَفَرُوا وَاللَّهُ يَوْمَ يَدْعُ الْمُكْفَرِينَ Ya‘nî şeytānlara uyuş sihr-i alanlar anlar kāfir oldular. Sihri (2) nefislerine qabūl itdikleri için andan küfürleriniñ sebebini beyān itdi. 1201 يُعَلِّمُونَ النَّاسَ الْكِتَابَ الَّذِي يَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُوَدِّعُونَ السَّبِيلَ Ya‘nî halka sihiri (3)öğretmeleri sebebiyle kāfir oldular. Şeytānıñ yazdığı sihr kitābından alup öğredirler. Ve ba‘zılar didiki “Fesād (4) düşen¹²⁰² Yahūdiler alup öğredirler halka ve es’sihr deyü anı tesmiye itmek bā‘is giz olduğundan ve hem ancak

¹¹⁹¹ *Kur’ān, (Bakara) 2/102:(...) « (Yahudiler, kitaplarından yüz çevirip sihirle meşgul oldukları için,) Süleyman’ın hükümlerini hakkında şeytan(ların ve şeytan ruhlu insan)ların: “Bunu sihirle elde etti. ” şeklindeki (uydurma) sözlerine uydular. »*

¹¹⁹² *Kur’ān, (Bakara) 2/102:(...) «Hālbuki Süleymān (bir peygamber olarak mucize gösterdi; onların iddia ettiği gibi, sihir yaparak) küfredmedi/nankör olmadı. »*

¹¹⁹³ Küfür(A. i.):1. Sövme, küfretme. 2. Sövme sözü, söverken kullanılan çirkin söz. 3. Allah’ın varlığını, birliğini kabul etmeme, dinin esaslarına inanmama. İslām inanç esaslarına aykırı söz

¹¹⁹⁴ Tenzih(A. i.): Kusur ve günahlardan temizleme, temiz olduğunu söyleme

¹¹⁹⁵ Münezzehtir(A. sif.)(*tenzih* “kötü şeyden uzaklaştırmak, berî saymak”tan):1. Eksiklik, noksanlık, kötülük vb. nden arındırılmış olan, uzak, berî. 2. (Allah için) İnsanlara mahsus her türlü sıfat, zaaf ve noksanlıktan uzak olan, hiçbir şeye ihtiyacı bulunmayan.

¹¹⁹⁶ Müberrā(A. sif.)(*tebri’e* “temize çıkarmak”tan):1. İlgisi, alākası kalmamış, arınmış, arındırılmış

¹¹⁹⁷ ta‘accüb

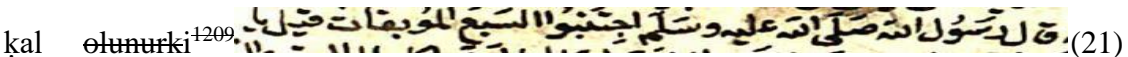
¹¹⁹⁸ şehhār(A. i.)(*sihr* “büyü yapmak”tan):1. Güçlü ve etkili büyü yapan kimse, büyücü, sihirbaz

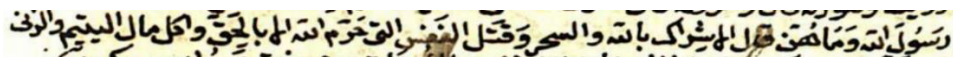
¹¹⁹⁹ *Kur’ān, (Bakara) 2/102:(...) «Hālbuki Süleymān (bir peygamber olarak mucize gösterdi; onların iddia ettiği gibi, sihir yaparak) küfredmedi/nankör olmadı. »*

¹²⁰⁰ *Kur’ān, (Bakara) 2/102:(...) « Fakat o şeytanlar, kāfir oldular. »*

¹²⁰¹ *Kur’ān, (Bakara) 2/102:(...) « insanlara sihiri (büyüyü) öğreterek*

¹²⁰² Düşünen olabilir ancak metinde bu şekildeydi.

(5) gizli itmesiyle olur āşikāra¹²⁰³ olmaz. ” Ve ba‘zılar Es’sihr bir şey’ olduğu halden ğayrıya şarf itmektir. Zīrā derler. (6) Ya‘nī seni ne böyle bir şeyden şarf idüp ğayrıya çevirdi. İmdi sehħār haĸķı yolundan ğayr-ı (7) bāṭıl yüze çevirendir. Zīrā dirler. Ya‘nī şey’i olduğu ğayr-ı bāṭıl yüze çevirdi. (8) Bu lügatdeki ma‘nāsı ammā haĸķatde ol yalan ve bühtān ve aldatmaĸdır. Hayālātlar göstermek ile ve ehl-i(9) sünnetiñ mezhebi sihriñ vücūdı vardır ve anı işlemek taĸķik küfürdür. Zīrā a‘yān mevcūdat¹²⁰⁴a yıldızlarıñ te’siri(10) var i’tikād idüp anları mü’eşsir¹²⁰⁵ itmek gerek. Ol ise ‘ayn-ı küfürdür. Andan Hāzret-i İmām-ı Şafi‘den rivāyet (11)sihr hayālāt göstermek ve marāzlandırmaĸdır ki tā kişiyi öldürür. İmdi birisi birini sihr ile öldürse (12) ol ideni öldürüp kışāş itmek vācib olur didi. Ve ba‘zılar didiki “Sihr a‘yanıñ ¹²⁰⁶derūnuna te’sir ider. (13) İnsanı eşek şuretinde ve eşegi köpek şuretinde ider. Ve sāhir olan havada uçar ehl-i sünnet yanında (14)bu kavli za‘ıfıdır. Zīrā ehl-i sünnet.” didiler. Sāhir-i sihr iderken yine hālīk ve fā’il Hāĸ Te‘āla’dır. Hemān sāhir(15) kendi sihr ider a‘yānı Hāĸ Te‘āla’dır ğayr-ı şurete koyan i’tikād ¹²⁰⁷iderler haĸķı budur. Lakin şahih olan sihr ancak(16) hayālāt gösterir ve bedene te’sir ider ve bedenlere te’sir ider. Marāzlar ve delilik ve öldürmek gibi ve buña delil (17)kişiyi bir eger ah itdiği sözi işitse taḃi‘atına te’sir ider. Çok kişi eger ah itdiği sözi işidüp (18)----- ısıtmāya ¹²⁰⁸uĸradı ve çok olur ki kişi bir ĸorhulu çevāb işidüp ödü patlayup cānı çıkar. İmdi(19) sihr daĸı bedenlerde ‘illetler gibidir, kaldı ki hūkmi itmesi- --- olunan kibāirdendir. Anı öğrenmek harāmıdır. Ebi Hüreyre’den(20) rivāyet olunur ki kal olunurki¹²⁰⁹ (21)

 (22)

¹²⁰³ Āşikār(F. sıf.):1. Açık, meydanda, gözle görülebilen, belli, ayan, vāzih, bāriz

¹²⁰⁴ Mevcūdat(A. i.)*mevcūd* ve çoĸul eki *-āt* ile): Var olanlar, yaratılan şeylerin tamāmı, canlı cansız bütün varlıklar, mahlūkat.

¹²⁰⁵ mü’eşsir (A. sıf)(*te’sir* “etkilemek, iz bırakmak”tan):1. Tesir eden, tesirli, etkili, etkileyici

¹²⁰⁶a‘yan(A. i.)(‘ayn’ in çoĸul şekli):1. Bir şehrin ileri gelenleri, eşraf. 2. Senato ve senato üyesi [Tekil anlamında da kullanılır].

¹²⁰⁷i’tikād(A. i.)(‘aĸd’ “baĸlamak, düĸümlemek, saĸlamlaştırmak”tan):1. İnanma, kalben tasdik ederek inanma, inanç, inan. 2. Bir dīnin, bir mezhebin ibādet ve muāmelāt dışındaki inanç kısmı.

¹²⁰⁸ Sıtmā (*ısit-mak*’tan fiil ismi ekinin kalıplaşmasıyla *ısit-ma*, “i” sesinin düşmesiyle *sıtmā*:)Sulak yerlerde ve bataklıklarda yaşayan sivrisineklerin ısırmasıyla insana bulaşan, deĸiřik aralıklarla tekrarlanan ateş nöbetleriyle kendini gösteren, dalak, karaciĸer büyümesinin yanı sıra kansızlıĸa sebep olan, tedāvi edilmezse ölüme yol açaḃılen mikrobik hastalık.

¹²⁰⁹ Metinde üstü çizili idi.

وَالْوَالِيَوْمَ الرَّحْفِ وَقَذْفِ الْمُحْسِنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ Ya'nî Hâzret-i

Resûl buyurduki “Yedi (23)helâkı bırağan fi‘illeri ¹²¹⁰itmeden ictinâb ¹²¹¹ediñ. ”Anlar “Nedir Ya Resûl!” didiler, buyurduki “Hâk Te‘âla‘ya şirk getürmeden (24)ve biri sihr itmeden ve biri Hâk Te‘âla‘nıñ hâram itdigi nefsi katl itmeden ancak hâk üzere ölürse katl olur ve biri(25) yetim malın yemeden ve biri küffâr ile ceng günü dönüp kaçmadan ve biri mü‘min hür hâtûnıñ ‘ırzına hâlel ¹²¹²gelecek (26) söz ile yâd itmeden şakınıp irâğ oluñ bunı şahihinde zıkr olundu. Hâzret-i Resûl sihri şirkiñ ardında (27)getürdiki kebâiriñ ¹²¹³kamûsından ulû olmağla ve es-sihrü iki kısmıdır. Birisi anı iden kâfir olur. Zîrâ kendim itdim ve(28) ben te‘şir itdirdim deyü i‘tikâd itmesiyle veya yaldız te‘şir itdiren fâ‘illerdir, anlar iderler. İ‘tikâd ider(29) bu hâle irerse ol kâfir olur, ve katli vâcib olur. Andan Cündeb¹²¹⁴Hâzretinden rivâyet olunan hadîş Ʒal(30) Resûl şalla‘l-lâhu ‘aleyhi vesellem **هَذَا سِحْرٌ ضَرْبُهُ بِالسِّيفِ** Ya'nî sâhiriñ ta‘ziri Ʒılıcla boynunu urmağdır. (31) Bunı Tirmizi ¹²¹⁵zıkr eyledi. Ve ikinci kısmı sihriñ ol hayâlâtlar göstermek ----- gibi lakin şâhibi kendim iderim (32) veya yaldızlar ider, i‘tikâd itmez Ʒudreti Hâk Te‘âla‘ya virüb te‘şir itdiren oldur i‘tikâd ider bunda kâfir olmaz. (33)Lakin kebâirden olan ma‘aşiyetdir itmesi hâramdır ve eger birini birisi sihr ile katl iderse olda anuñ yerine (34)katl olunuş kışâş olunur. Andan Hâzret-i İmâm-ı Mâlik‘den ¹²¹⁶rivâyetdir ki Ümmü‘l-mü‘minin¹²¹⁷ Hâzret-i Hâfşa¹²¹⁸ rağıya‘l-lâhu (35)‘anhâ kendiniñ bir câriyesini katl itdi. Zîrâ ol câriye Hâzret-i Hâfşa‘ya sihr itdi kaçanki duydu. İtdigini hemân[45 b] (1) emr idüp anı katl itdi. Bunı İmâm Mâlik Muvattâ‘ nâm ¹²¹⁹kitâbında zıkr itdi¹²²⁰وَمَا أَنْزَلَ عَلَى الْمَلَائِكَةِ Ya'nî ve ol iki (2) melâ‘ikeye

¹²¹⁰fi‘l(A. i.):1. Olup gerçekteşmiş iş, yapılıp gerçekteşmiş hareket veya davranış, kasıtlı kasıtsız her türlü iş, eylem, amel.

¹²¹¹ İctinâb(A. i.)(cemb “itmek, uzaklaştırmak”tan): Kaçınma, sakınma, çekinme.

¹²¹² hâlel(A. i.): Bozukluk, eksiklik, fesat, noksan

hâlel gelmek: Zarar gelmek.

¹²¹³ Kebâir(a. i.)(kebire “büyük günah”ın çoğul şekli): Hakkında açık hüküm bulunan büyük günahlar, kebîreler. Karşıtı:Sagâir.

¹²¹⁴ Cündeb

¹²¹⁵ Tirmizi: Tirmizî hadis ilminde önde gelen âlimlerden biridir.

¹²¹⁶ Hâzret-i İmâm-ı Mâlik: Mâlikî mezhebinin imamı, büyük müctehid ve muhaddis.

¹²¹⁷ Hz. Peygamber‘in hanımları için kullanılan bir tabir. “Müminlerin anneleri” demektir.

¹²¹⁸ Hz. Ömer‘in kızı ve Hz. Peygamber‘in hanımı.

¹²¹⁹ Muvattâ‘: İmâm Mâlik‘in (ö. 179/795) sahih rivayetleri derlediği eseri

¹²²⁰Ʒur‘ân,(Bakara) 2/102:(...) «Halbuki onlar, (o iki meleğ, mucize ile sihrin farkını bildiriğor ve)

ilhām¹²²¹ olunan zîrâbunda inzâl ilhâmdır ve ta‘lîmdir. Ve bu şâd olan Kıur‘ân’da -----
 --(3) okundu lâmiñ ----- ile ve anlar Bâbil nâm vilâyetde iki şehhâr kişiler idi. Ve
 ba‘zılar “Milhân nâm vilâyetde(4)idi.”didiler. Bunun vechi melâ‘ikeler sihr bilmezler
 ve meşhûr olan kırâ‘at lâmiñ fetħa ile **eger dinürseki** nice (5)câiz olur. Hâk Te‘âlâ anı
 meleklerle izâfet¹²²²idüp ve nice câiz olur meliklerin sihr-i ta‘lîm itmeleri **hâzin(6)dir ki**
 ibn-i Cerîr et-Ṭaberî¹²²³rivâyet ider ki Hâk Te‘âlâ‘ya kıullarına ezeli kıamu emr idecegin
 ve nehy idecegin anlara (7)bildirdi. Bildiklerinden soñra dönüp anlara emr itdi nehy itdi.
 Anlardan nice emr itdigin tutup (8) nehy itdiginden biri oldu. Eger öyle olsa emr ile
 nehyiñ bir fehmi olunacak ma‘nâsı olmaz idi. (9) İmdi sihr Hâk Te‘âlâ‘niñ cemi‘ kıullarını
 andan nehy itdigidir. Cemi‘ âdem oğulları bilürler ki Hâk Te‘âlâ (10)Kıur‘ân’da zıkr
 itdigi iki meleğe sihri öğretdigi âdem evlâtların fitneyi bırağa ol melekleriñ dilinden
 (11)haber virdigi gibi anlara birisi gelüp sihr öğrenmek dilese anlar
dirler Ya‘nî bizler (12)fitneyüz bize uyuþ kâfir
 olma anuñla kıullarından sihri nehy itdigüni tecrübe¹²²⁴itmek için(13) ve kıocayı kıarıdan
 ayırmaþ ile indinde nehy¹²²⁵olundu dönüp mü‘min anı kıabül itmez. İmânı kıullugundan
 (14)lakin derûnunda bir marâz kıalur öğrenmedigi için ve kâfir sihr ile küfri anlardan
 öğrenmede ol iki (15) melek anlara öğretmede Hâk Te‘âlâ‘niñ emrine muṭi‘âlardır. Zîrâ
 anuñ izn-i şerifiyle öğretdiler. İmdi anda (16) şehhârîñ sihr itmesinde anlara bir zarar
 yokdur. Zîrâ anlar anı evvel men‘ itdiler dimeleriyle Hâk (17)
 Te‘âlâ‘niñ emrini yerine getürdiler. **Ve andan** ğayrıları didiler ki ol melekler sihre
 i‘timâd itmezler. Ve gelüp (18) anlardan dileyenlere sihriñ bâṭıl olduğunı söylerler. Ve

¹²²¹ İlham (A. i.)(lehm “bir şeyi birden yutmak”tan): 1. Ruhta meydana gelen ve yaratıcılığa iten coşku, içe doğma, esin. 2. Allah tarafından ilâhî feyz yoluyla peygamberlerin ve seçkin kıulların gönlüne verilen ilâhî düşünce, hâlet ve duygular. 3. İçe doğan şey. İlham almak: (Bir kimse veya şeyden) Esinlenmek. İlham etmek (vermek): İçe doğmasına sebep olmak

¹²²² İzâfet(A. i.)(*zâyf* “yaklaşmak”tan):1. Bir şeyle diğeri bir şeyi ortak bir bağ yoluyla bağlama, nispet etme. 2. Ancak bir arada düşünülebilir varlıklar arasındaki ilişki. 3. Ancak bağlı bulunduğu temel kavramlarla birlikte düşünülebilir varlığın bu temel kavramla olan ilişkisinin niteliği, bağıntı, görelilik

¹²²³ Cerîr et-Ṭaberî: *Câmi‘ u‘l-beyân ve Târîhu‘l-ümem ve‘l-mülük* adlı eserleriyle tanınan müfessir, tarihçi, muhaddis ve fakih

¹²²⁴ Tecrübe(A. i.):1. Deneme. 2. Karşılaşılan çeşitli olaylardan elde edilen görgü, olayların insana kazandırdığı olgunluk.

Tecrübe etmek: Denemek

¹²²⁵ Nehy(A. i.):1. Birini bir şeyden alıkoyma, bir şeyin yapılmasını yasak etme, menetme, engelleme.

andan anı men' iderler. Şakî¹²²⁶ olan anlarıñ itdiği (19) naşihati kabûl itmeyüp öğrenmege ikdâm ¹²²⁷idince anlarda aña ta'lim ider ve sa'id ¹²²⁸olan anlarıñ naşihatıñ (20)kabûl idüp sihri öğrenmegi anlardan terk ider. Ve ba'zılar didiki Hâk Te'âla' ol zamânda halkı ol (21)yüzden imtiḥân eyledi. Anlardan şakî olan sihri öğrenüp kâfir oldu ve sa'id olan terk idüp (22) imâni üzere kaldı. İmdi Hâk Te'âla kullarını her diledigi şey ile imtiḥân eyler. Benî İsrâ'il'i Tâlût¹²²⁹(23) soyuyla imtiḥân itdiği gibi buyurduğu gibi. Ya'nî ol şudan içen benden (24) degildir ve içmeyen bendendir deyü ¹²³⁰بَيَّا Ya'nî ol iki melekler 'Irâkda olan Bâbil nâm şehirde idiler. (25)Ve aña Bâbil dimege bâ'is kaçan Nemrûd'uñ ¹²³¹göge çıkmağa yaptığı sarh ¹²³²yıkıldıkda üzerlerine düşer. (26) Anlarıñ korhularından dilleri karışmasıyla denildi. Ve ba'zılar "Ol Bâbil -----vilâyetindeki şehirdir. " (27)didiler. Evvelki kavlı şahîḥdir. ¹²³³هَارُوتَ وَمَارُوتَ Ya'nî ol iki melekleriñ adları bunlar Süryânice'dir. (28) Bu âyetde anların hikâyesi İbn-i 'Abbâs ¹²³⁴rađıya'l-lâhu 'anhümâ'dan ve gayrıdan rivâyet olunur ki İdris'aleyhi's-selâm eyyâmında (29)melekler Benî Âdem'in ḥabîs ¹²³⁵amelleri göklere çıktığın melâ'ikeler görüp Benî Âdem'i ta'n ¹²³⁶ittiler. Ve Hâk Te'âla'ya(30)"Bunlar mı seniñ ḥalîfe itmege ihtiyâr etdüğün? İşte anlar saña 'âşî oluyorlar. " Hâk Te'âla "Eger sizleri yer (31)yüzine indirsem ve anlar havâle itdigimi sizlere itsem, sizlerde anlarıñ itdiginden ziyâde iderdiñiz. " (32) buyurdu.

¹²²⁶ Şakî(A. i. sîf.)(şekâvet "eşkiyâ olmak; bedbaht olmak"tan):1. Yol kesici, haydut. 2. *mec.* Her türlü kötülüğü işleyebilecek yaratılıştaki olan, kötü huylu kimse. 3. Bahtsız, nasipsiz, Hak katında makbul olmayan kimse. Karşıtı: Said.

¹²²⁷iqdâm(A. i.)(kudûm "öne geçmek, gelmek, işi ele almak, yönelmek"ten): Bir şeyi elde etmek için sebatla ve gayretle çalışma, sürekli çaba gösterme

¹²²⁸ sa'id(A. sîf.)(sa'd "kutlu ve uğurlu olmak"tan):1. Kutlu, uğurlu, mübârek. 2. *sîf. ve i.* İyi ve güzel yaratılışı, üstün ahlâkı sebebiyle hak katında makbul olan, kurtulmuşlardan sayılan (kimse).

¹²²⁹ Tâlût: İsrâiloğulları'nın Kur'an'da adı geçen ilk kralı.

¹²³⁰Kur'an,(Bakara) 2/102:(...) « Babil'de, »

¹²³¹ Nemrûd: Hz. İbrâhim döneminde tevhid inancının karşısındaki siyasal otoriteyi simgeleyen efsanevi kral.

¹²³²sarh: Büyük köşk, yüksek yapı.

¹²³³ Kur'an,(Bakara) 2/102:(...) « Harut ve Marut'a »

¹²³⁴ ibn-i 'Abbâs: Hz. Peygamber'in amcası.

¹²³⁵ ḥabîs(A. sîf. ve i.)(ḥabâset "kötülük"ten):1. Kötü, soysuz, alçak, fesat (kimse):

¹²³⁶ ta'n (A. i.):1. Kınama, ayıplama, yerme, zemmetme.

ta'n etmek *birl. geçişsiz f.* (A. ta'n + Türk. etmek, eylemek): Kınamak, yerme, ayıplamak, zemmetmek.

Andan melekler “Seccānīn¹²³⁷ bizlere lāyık¹²³⁸ sezā¹²³⁹ degildir saña ‘āşi olmaz. ” didiler. Hāḫ Te‘āla anlar imdi (33) içiñizde eyü olanlarıñızdan ikisini ihtiyār iddik inmege buyurdi. Melekler içlerinden Hārūt ile (34) Marūt’ı ihtiyār itdiler. Zirā melekleriñ cümlesinden şālīḥ ve ‘ibādetleri çok idi ve Hārūt’ıñ anda ismi (35) ‘azaya idi Marūt’ıñ ismi aza idi. Kaçan yere indiler günāḥ itmege düşdiler adları değışildi. İmdi Hāḫ Te‘āla[46 a] (1) anlara şehveti¹²⁴⁰ ḥavāle itdi, yeryüzine indiler. Anlara emr itdiki ḥalk arasında ḥaḫḫ üzere ḥūkm iderler. (2) Ve şirk itmeyeler ve nā-ḥaḫ¹²⁴¹ katl-ü nefis itmeye ve zinā ve şarāb içmeyeler. Anlar inüp yeryüzünde Hāḫ üzere (3) bütün gün ḥūkm idüp aḥşām olduḫda ism-i‘ azamı okuyup göge çıkarlar idi. Bir ay geçmeden anlar azdılar. (4) Ba‘zılar “İbtidā¹²⁴² indikleri günde azdılar. ” didi. Ve anuñ aşlı Zühre nāmında bir dilber qarı ki Fars’da (5) andan dilber yok idi. Ba‘zılar “Anı pādīşāḥ idi. ” didiler. Ol gelüp anlarıñ önünde bir du‘ā itdi. (6) Kaçanki anlar ol qarı gördüklerinde kalblerinden aña kapıldılar. Birisi ayakdaşına¹²⁴³ didiki “Benim gönlüme (7) gelen senüñ gönlüñe geldi mi? “Oldaḫı belli geldi. ” didi, qarıya yanaşmak istediler. Qarı yine kābil¹²⁴⁴ olmadı ol (8) gün geçüp irtesi gün qarı yine geldi. Andan evvelki gibi yine yanaşmak dilediler. Qarı yine kābil olmayup (9) anlara didiki beni dilerseñiz bu pūta taparsıñız ve ādam öldürürseñiz ve şarāb içerseñiz bende size (10) kendimi teslīm iderim. Anlar didiler ki “Hāşā bu didiğñ şeyleri itmek bize yol yoḫdır. Zirā Hāḫ Te‘āla (11) bizleri anlardan nehy eyledi. ” Qarı çıkup gitdi. Andan üçüncü gün dönüp geldi berāber bir kadeḫ şarāb ile (12) anlara kendin ‘arz itdi. Ve anlarıñ aña meyli ziyāde oldı. Aña yanaşmak dileyince qarı şarābı içmegi (13) ‘arz eyledi. Anlar birbirine didiler ki “Hāḫdan gayrıya tapmak ulu günāḥdır ve katl-i nefis oldaḫı gāyet (14) büyükdür. Şarāb içmek anlardan āsāndır. ” deyüp şarābı içdiler ve qarı ile zinā itdiler. Meger bir kişi anlar ki

¹²³⁷ Seccān(A. i.)(sīcn “zindan”dan): Zindancı, gardiyan.

¹²³⁸ lāyık (A. sıf.)(liyākat’tan lā’iḫ > lāyık): 1. Uygun, yaraşır, münasip. 2. Nitelikleriyle bir şeye hak kazanacak seviyede olan, bir şeyi hak edecek nitelikte bulunan. 3. i. Bir şey veya kimseye uygun olan şey veya kimse. Lāyık bulmak (görmek): (Bir şeyi veya birini bir şeye veya birine) Uygun bulmak, uygun olduḫ kanāatinde olmak, münāsip görmek, yakıştırmak.

¹²³⁹ Sezā(F. sıf.): Yaraşır, uygun, lāyık, sezāvar.

¹²⁴⁰ Şehvet(A. i.):1. Karşı cinse duyulan şiddetli arzu. Ölçüyü aşan şiddetli arzu, şiddetli istek

¹²⁴¹ nā-ḥaḫ(sıf. (F. olumsuzluk bildiren nā- ve Ar. ḥaḫḫ ile):1. Hakka ve adālete uygun olmayan, haksız.

¹²⁴² İbtidā(A. i.)(bed’ “başlamak”tan):1. Başlama. 2. Bir işin, bir şeyin ilk defa ortaya çıkan kısmı veya başlama zamāni, başlangıç. Karşıtı:İntihā İbtidā etmek: Başlamak.

¹²⁴³ Ayakdaş: arkadaş, zevce, eş.

¹²⁴⁴ Kābil(A. sıf.)(kābūl “kabul etmek”ten):1. Kabul eden, alan, alıcı. 2. Olabilir, mümkün

Kābil olmamak: İmkan dāhilinde bulunmamak, mümkün olmamak

(15) itdigini gözler imiş. Kaçan ol kişiniñ gördüğün duydular. Bizi rüsvây¹²⁴⁵ itmesün deyü urup anı (16) öldürdiler. Ba'zılar didiki "Putadağı secde itdiler." Ve ba'zılar didiki "Anlara gâyet bir dilber qarı geldi (17) kocasıyla du'â itmege anlar anı görünce cigerden kapıldılar. Birisi ol birine benim gönülme gelen saña da (18) geldi mi?" didi. Oldağı "Belli geldi." didi. İmdi kocasıyla du'âsını görelim dinden yanaşalım didiler. Ol (19) ayakdağı aña Hâk Te'âlâ'nıñ 'azâbını bilmez misin? didi. Ve oldağı aña Hâk Te'âlâ'nıñ rahmetini ve 'affını (20) bilmez misin? didi. Qarınıñ du'âsını kocasınıñ üzerine bindirdiler qarıya yanaşmaq dilediler. Qarı ibâ (21) kocamı öldürüñ andan soñra didiler ayakdağı aña Hâk Te'âlâ'nıñ 'akûbetini¹²⁴⁶ bilmez misiñ? didi. Ol (22)dağı "Aña Hâk Te'âlâ'nıñ rahmetini ve 'affını bilmez misin?" diyüb, urup ol kişiyi öldürdiler. Andan (23) qarıya yanaşmaq dilediler, qarı didi "Eger beni dilerseñiz benim bir putum vardır aña taparsıñız andan kendim (24) size teslîm iderim." Ayakdağı aña Hâk Te'âlâ'nıñ 'akûbetini bilmez misiñ? didi. Oldağı "Hâk Te'âlâ'nıñ rahmetini (25) 'affını¹²⁴⁷ bilmez misin?" didi. Andan puta tapup zinâ itdiler. Ol qarı mesh¹²⁴⁸ olup yıldız oldu. (26) Ve Hâzret-i Ali kerramellâhü veche buyurduki ol qarı "Anlara siz baña irmezseñiz tâ gök yüzine ne ile (27) çıkarıñız baña bildirmeyince?" didi. Anlarda "İsm-i 'azâm ile çıkarız." didiler. Qarı "Anlara imdi anı baña (28) öğretmeyince baña irmezsiniz" didi. Birisi ol birine didiki "Aña öğret ol aña ben Allah'dan qorqarım." didi. (29) Oldağı "Hâk Te'âlâ'nıñ rahmeti var." deyüp, qarıya öğretti qarı anı okuyunca çıkup göge gitdi. Hâk(30) Te'âlâ "Anı mesh idüp yıldız itdi." buyurdu. Ba'zılar "Ol zühre yıldızı kendidir." didiler. Ve gayırlar anlarıñ (31) kavlini inkâr itdiler. Zühre yedi seyyâre¹²⁴⁹ yıldızlarından birisidir. Hâk Te'âlâ anlara kâsem¹²⁵⁰ idüp **فلا أقسم** (32) **بالحسن الجوار الكبير** buyurdu nice ol olur Hârût Mârût fitneye birağan bir qarıdır gâyet dilberliginden (33) zühre denildi. Ve kaçanki zâniye¹²⁵¹ oldu

¹²⁴⁵ Rüsivâ/rüsivâ(F. i.): Kötülükle şöret bulmuş, rezil, kepâze kimse

Rüsivâ etmek: Rezil etmek.

¹²⁴⁶ 'akûbet:(âkıbet)(A. i.):1. Son, nihâyet, encam; gelecek, istikbal. 2. Daha önce yapılan şeylere göre varılan netice, sonuç. 3. İnsanın başına gelebilecek hal, karşılaşılabilecek durum.

¹²⁴⁷ 'aff(A. i.)('afv > 'aff):1. Suç, kusur ve hatâyı cezâlandırmama, bağışlama. 2. Mâzur görme, mâzur görölme

¹²⁴⁸ Mesh (A. i.):Cezâ olarak Allah'ın bir kimsenin şeklini, sûretini değıştirerek çirkin duruma getirmesi

¹²⁴⁹ Seyyâre(A. i.)(seyyâr'dan seyyâre): Gezegen

¹²⁵⁰ kâsem(A. i.): Yemin, ant

Kâsem etmek: Yemin etmek

¹²⁵¹ Zâniye(A. i.): Zinâ eden kadın.

Hak Te'ala anı mesh idüp bir yıldız itdi didiler. İmdi Hārūt ve Mārūt (34) kaçan bu günāhları itdikden soñra göge çıkmak dilediler, kanātları kendilerine yār olmadı. Bildiler ki kendilerine(35) ne hālet ¹²⁵²oldı. Hemān Hāzret-i İdrīs 'aleyhi's-selām'a varup itdikleri işe düşmānlarını haber virdiler. [46 b] (1) Andan Hāzret-i İdrīs 'aleyhi's-selāma didiler bizler gördük seniñ göklere iren 'ibādetiñi ceml' dünyā halkınıñ 'ibādeti (2) kadar. İmdi lütf idüp bizler Hak Te'ala'dan şefā'at olan günāhımız 'afv eyleye. Hāzret-i İdrīs 'aleyhi's-selām anları (3) Hak Te'ālā'dan şefā'at eyledi. Hak Te'ālā anları dünyā 'azābıyla āhīret 'azābında muhayyer ¹²⁵³eyledi. Kağısını dilerlerse (4) anı emride. Anlar dünyā 'azābı kesilüp dökünmesini bildiklerinden dünyā 'azābını dilediler. Anlar Bābil'de 'azāb olmadır. (5)Ba'zılar didiki "Şaçlarından aşılıdırlar kıyāmete kadar. Ve ba'zılar dik baş aşağı aşılı demirden kamçılar ile anları (6)ururlar. "Ve ba'zılar didiki "Anlardan sihr öğrenmege kaşd itdi, anlara varup gördiki ayaklarından aşılı gözleri māvī (7) ve cesedleri siyāhlanmış şu ile dilleriniñ arası dört parmak kadar anlar şusuzluk ile 'azāb olmada. " Anları(8) öyle görünce ol kişi "Lā ilāhe illallah¹²⁵⁴" didi kaçanki melekler anuñ avāzın işitdiler. Anlar da "Lā ilāhe illAllāh sen kimsin?" didiler. (9) Ol kişi "halkdan bir kişiyim sizler kağı ümmetdensiz?"didi. Anlar "Aña sen kağı ümmetdensin?" didiler. Ol kişi "Hāzret-i (10) Muḥammed şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem ümmetindenim. " didi. Anlar "Ol peygamber geldi mi? didiler. Ol kişi "Belli geldi. " didi. Anlar "Elḥamdülillah"deyüp (11)sevinüb mesrūr ¹²⁵⁵oldılar. Ol kişi anlara "Yine sevinüp mesrūr oldunuz. " didi. "Ol ahir zamān peygamberidir. Dünyāniñ(12) ahiri yakın oldu 'azābdan kurtulmamız yaklaştı. " didiler. **Fazlü** melāikleriñ ma'sūmluqların beyān ider. İmdi(13)eh-i islām melā'ikeleriñ mü'minligine ikrār idüp e'immeler¹²⁵⁶aña ittifāk itdiler ki melāikelerden mürsel ¹²⁵⁷olanlarıñ(14) hükmi enbiyālardan mürsel olan peygamberleriñ hükmi ile berāberdir. Hak Te'ālā tarafından tebliğde ve kağı şeydeñ peygamberleriñ (15)'işmeti¹²⁵⁸sābitdir. Melā'ikeler dağı anlar gibidir. Zīrā anlar

¹²⁵² hālet(A. i.): Hal, nitelik, keyfiyet

¹²⁵³muhayyer(A. i. ve sif.): İstedigini seçmekte, dilediği gibi davranmakta, herhangi bir şeyi kabul edip etmemekte serbest olan (kimse).

¹²⁵⁴ Allah'tan başka ilāh yoktur

¹²⁵⁵ mesrūr (A. sif. ve i.)(surūr "sevindirmek"ten): Sevinçli, memnun (kimse), mutlu.

¹²⁵⁶E'imme(A. i.): İmamlar

¹²⁵⁷Mürsel(A. sif.)(*irsāl* "göndermek; salıvermek"ten):1. Gönderilmiş, yollanmış. 2. i. Peygamber, nebî, resul

¹²⁵⁸ 'işmet(A. i.):Nâmuslu olma, ahlāk kurallarına uyma, nefsi nâmûsa dokunacak fuhuş vb. şeylerden uzak tutma, ırz temizliği, iffet

enbiyâlara tebliğ iderler. Hâk Te'âla emrini enbiyâlar dağı (16) ümmetlerine tebliğ iderler. Andan 'ulemâlar melâikelerden mürsel olmayanlarda ihtilâf itdiler. Tahkîkînden¹²⁵⁹ bir tâ'ife¹²⁶⁰(17) ve Mu'tezile¹²⁶¹, niñ kamûsı melâ'ikelerin cemî' günâhlardan ve ma'âşiden beri ma'şüm olmalarına sem'iyeye¹²⁶² ve 'akliyye¹²⁶³ yüzünden (18) cevâbları hüccet itmeleriyle ve bir tâ'ife melâ'ikelerden mürsel olmayanları ma'şüm degillerdir deyü zâhib oldılar. Anlar da (19) sem'iyeye ve 'akliyye yüzünden cevâbları hüccet itmekle anlardan birisi Hârût ve Mârût¹²⁶⁴ kışşası ve ehl-i haberler ve hikâyeler nakl(20) ile İbn-i Cerîr et-Taberî¹²⁶⁵ tefsirinde şahâbelerden ve tâbi'inden¹²⁶⁶ bir cemâ'atden Hârût ve Mârût hikâyesini 'akl-ı yakîn elfâz (21) ile nakl itdiki Hâzret-i 'Ali ibn-i ebi Tâlib¹²⁶⁷ kerremAllâhü vecheden ve ibn-i Mes'ûd ve Ka'b el-Ahbâr¹²⁶⁸ es-Sa'dî ve'r-Rabi' ve (22)Mücâhid rivâyetlerinde cemî' melâikleri ma'şüm idenleriñ cevâbında Hârût ve Mârût hakkında müfessirler ve haberlere (23) âgâh olanlar didiler ki anlar hakkında Hâzret-i Resûl şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellemden bir haber vârid¹²⁶⁹olmadı. Ancak bu haberler hemân (24) Yahûdiler ağızlarından alındı. Anlarıñ ise enbiyâlara ve melâ'ikelere iftirâları belirüp bilindi. Hâk Te'âla anlarıñ Hâzret-i Süleymân (25) 'aleyhi's-selâma iftirâların evvel bildirüp andan dönüp Hârût ve Mârût'ı zikr eyledigi ayetde ¹²⁷⁰سَلَّمَانُ كَفَرَ وَمَا كَفَرَ إِلَّا بِالْحَقِّ ile Ya'nî (26) Süleymân 'aleyhi's-selâm şeytânlarıñ düzdüğü sihri idüb kâfir olmadı deyü Hâzret-i Süleymân'ı müberrâ¹²⁷¹itdi. Yahûdiler(27) şeytânlarıñ itdigi sihre uyup aña iftirâ itdiler. İmdi Hârût ve Mârût

¹²⁵⁹Tahkîk(A. i.): 1. Bir şeyin ne olduğunu, doğru olup olmadığını anlamak için yapılan araştırma, soruşturma. 2. Bir şeyin doğru olduğunu ortaya çıkarma, hakikatini anlayıp bilme. 5. zf. Şüphesiz, muhakkak.

¹²⁶⁰ tâ'ife (A. i.):1. Grup hâlindeki insan topluluğu, bölük, fırka, takım, cemâat.

¹²⁶¹ Mu'tezile: İtikadî meselelerin yorumunda akla ve iradeye öncelik veren kelâm mezhebi.

¹²⁶² Sem' (A. i.): Duyma, işitme

Sem' iye:szf. Sem'î kelimesinin tamlamalarda ortaya çıkan aynı mânâdaki müennes şekli:

¹²⁶³ 'akl(sf. (Ar. 'akl ve nispet eki -i ile):1. Akılla ilgili, akla dayanan:

'akliyye:szf. Akıl kelimesinin tamlamalarda ortaya çıkan aynı mânâdaki müennes şekli

¹²⁶⁴ Hârût ve Mârût: Kur'ân-ı Kerîm'de adları geçen ve insanlara sihir öğrettiklerine inanılan iki melek.

¹²⁶⁵ İbn-i Cerîr et-Taberî: *Câmi'u'l-beyân ve Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* adlı eserleriyle tanınan müfessir, tarihçi, muhaddis ve fakih.

¹²⁶⁶ tâbi'(A. i.): Hz. Muhammed'i görmüş olanları gören ve onlardan hadis dinleyenler, peygamberden sonra gelen ikinci nesil

¹²⁶⁷Hâzret-i 'Ali ibn-i ebi Tâlib: İlk müslümanlardan, Hz. Peygamber'in damadı ve Hulefâ-yi Râşidin'in dördüncüsü.

¹²⁶⁸ Ka'b el-Ahbâr: Benî İsrâil'e dair rivayetleriyle tanınan tâbiû

¹²⁶⁹ Vârid(A. sıf.): Gelen, ulaşan, vâsıl olan

¹²⁷⁰ *Kur'ân, (Bakara) 2/102:(...) «Hâlbuki Süleymân (bir peygamber olarak mucize gösterdi; onların iddia ettiği gibi, sihir yaparak) küfretmedi/nankör olmadı. »*

¹²⁷¹ Müberrâ(A. sıf.): İlgisi, alâkası kalmamış, arınmış, arındırılmış

hakkında dağı söyledikler bātıl (28) iftirādır deyü bunı hüccet itdiler. **Evvelki vechi** anların hikāyesindeki olan kaçanki Benî Ādem hakkında Hāk Te‘ālā (29) meleklere

لَوَابِلَيْتُمْ بِمَا ابْتَلَوْتُمْ بِهِ بَنِي آدَمَ لَعَصَيْتُمْوَنِي

buyurduğda.

Ya‘nî Benî Ādem virdigim şey’ sizlere (30)virsem baña ‘āşî olurduñız melā’ikler

سُبْحَانَكَ مَا كَانَ يَنْبَغِي لَنَا اِنْ نَعَصَيْكَ

didiler. Ya‘nî ya

Rabbi (31) tesbîhiñ hakkıçün bizlere lāyık ve sezā degildir ki saña ‘āşî olmamız dimeleri

Hāk Te‘ālā’nıñ hitābını redd itmek küfürdür (32) hüccet itdiler. Lakin anlar

ma‘şūmlardır anlar böyle hitāb evvel dağı vākı‘ oldı vađdāniyete ¹²⁷²Allah’a

ğayretlerinden didiler. (33)**İkinci vechi** ol iki melek muhayyer ¹²⁷³oldılar. Dünyā

‘azābıyla āhîret ‘azābın dilemelerinde bu dağı fāsiddir didiler. (34)Zirā Hāk Te‘ālā

kendine şirk getüreni muhayyer itmez. Eger tövbeleri şahîh ise anlara ‘aķubeti ‘azāb

yokdur. **Üçüncü vechi** (35) kaçanki ol ‘avret fācire¹²⁷⁴ oldı. Nice ‘aķla girer ki ol göge

çıkup yıldız ola ve Hāk Te‘ālā’nıñ ĳadrini yüce idüp [47 a] (1) ¹²⁷⁵فَلَا أَفْسِمُ بِالْجُورِ الْكُنُوسِ

diye imdi bu vecihler bu kışşada bütünlügedir. Anuñ şıhhatini ve za‘fını ancaķ(2)yine

Hāk Te‘ālā bilür. Lāyık ve a‘lā olan melā’ikleri ma‘āşiden ¹²⁷⁶ münezzeh¹²⁷⁷ idüp

miķdārlarına göre lāyık ve seza olanı anlara (3) intisāb ¹²⁷⁸itmekdir. وَمَا يَعْلَمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى

¹²⁷⁹يَأْتُوا Ya‘nî anuñ ikisi gelüp kendilerden sihr öğrenmek dileyenlerden (4) birine sihr

virmezler tā aña naşîhat ile bunı dimeyince. ¹²⁸⁰إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ Ya‘nî bizler ancaķ

mihnet¹²⁸¹ve şiddete mübtelāyuz. ¹²⁸²(5)فَلَا تَكْفُرُوا Ya‘nî bizlerden sihri öğrenüp varup anı

itmek ile kāfir olma bunı sihr isteyene yedi kere söylerler. (6) Eger naşîhatlerin ĳabül

¹²⁷² vađdāniyet(A. i.)(*vađdāni* “birle ilgili”den yapma mastar eki -iyyet ile): Allah’ın ortağı ve benzeri bulunmaksızın tek oluğu, varlığının birliği.

¹²⁷³ muhayyer(A. sif.)(*tahyir* “iki şey arasından seçmek, seçmekte serbest bırakmak”tan):1. Müşteriye memnun kalmadığı, beğenmediği takdirde geri getirmesi şartıyla satılan.

¹²⁷⁴ Fācire(A. i.):Zinā ve işrete düşkün, fiske u fücür sāhibi kadın

¹²⁷⁵ *ĳur‘ān,(Tekvîr) 81/15-16:(...)* «(15) (Hayır! Yine) yemin ederim, (gündüzleri) o sinip gizlenen,(16)(Ve yörüngelerinde) akıp yuvalarına giden (yıldız)lara.

¹²⁷⁶ ma‘āşî(A. i.)(*ma‘şiyet*’in çoğul şekli): Günahlar, isyanlar.

¹²⁷⁷ Münezzeh(A. sif.): Eksiklik, noksanlık, kötülük vb. nden arındırılmış olan, uzak, berî

¹²⁷⁸ İntisāb(A. sif.)(*neseb* “nispet etmek, âit göstermek”ten):1. Bir âilenin, bir iş yerinin, bir topluluğun içinde yer alma, oraya mensup duruma gelme, oranın ferdi olma. 2. Bir tarikata girme.

¹²⁷⁹ *ĳur‘ān,(Bakara) 2/102:(...)* « demedikçe kimseye bir şey öğretmezlerdi. »

¹²⁸⁰ *ĳur‘ān,(Bakara) 2/102:(...)* «şüphesiz biz fitneyiz»

¹²⁸¹ Mihnet(A. i.):Sıkıntı, zorluk, eziyet, zahmet, meşakkat

¹²⁸² Mübtelā(A. sif. v. i.)(*ibtılā* “denemek, bilgi almak”tan):1. Bir şeye kendini kaptırılmış olan, tutulmuş, düşkün. 2. (Bir derde, bir hastalığa) Tutulmuş. 3. Aşık, tutkun

idüp öğrenmegi terk itdi, ne güzel yok naşihata kulak aşmayup öğrenmege lec¹²⁸³ itdi. Aña(7) dirler ki var şundan biraz ateş küli getir. Anı getürdükde aña kaşan¹²⁸⁴ dirler, kalkup küle kaşandıkda külden (8) bir pārlāk nūr çıkup göge aḡar. Ol anuñ imāni ve ma‘rifet ‘ilmi idi. Yerine gökden bir siyāh tütün gibi şey’ gelüp anuñ(9) kulaklarına ve aḡzına ve burnuna girüp derūni anuñla dolar. Ol ise Haḡ Te‘āla’nıñ aña haşmıdır. قَاتِبَتَّعَلَّمُونَ(10)¹²⁸⁵ Ya‘ni anlar ol iki melekden sihir bābında ancak öğrendikleri¹²⁸⁶ ما يُعَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَرَوْحِهِ Ya‘ni (11) öğrendikleri sihir koca ile karınıñ arasını ayırmağa olan sihiri öğrenürler. Ve ol ancak okuyup düğüm (12)bağlayarak üzerine tüftüf¹²⁸⁷ dinen efsün ve hayālātlar göstermek gibi olan sihirdir. Ol efsün Haḡḡ’ıñ emriyle(13)karıyla koca arasına ba‘zı ve muḡālefet düşürüp talāk ile birbirinden ayırır. Zīrā sihiriñ nefse te‘şiri vardır. Haḡ(14) Te‘āla buyurdu¹²⁸⁸ وَمَا هُمْ Ya‘ni sihir idenler¹²⁸⁹ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ Ya‘ni sihiri itmeleriyle anlar bir kimseye ašlā zarar (15) idemezler.¹²⁹⁰ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتْلُوا كِتَابَ اللَّهِ جَهْرًا وَلَا يُسْمِعُ الْكَلِمَةَ أَلْوَارِئًا وَلَا يُذَكِّرُ الْغَيْبَ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ Ya‘ni ol sihiri ile ancak Haḡ Te‘āla’nıñ izni olursa zarar ider. İmdi sehḡār sihiri (16) ider, Haḡ Te‘āla ol sihiriñ muḡtezāsını taḡdīr ider. İmdi Haḡ Te‘āla’nıñ ḡazāsı ve irādeti ile olur. مَا يَصْرُفُهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ(17) Ya‘ni anlar ol meleklerden kendilerine zarar idecek şey’i öğrenürler, kendilerine yarayacak (18) menfa‘atli şey’i öğrenmezler sihirden. Zīrā sihiri iden şerre ḡaşd ider¹²⁹² وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ Ya‘ni Yahūdiler (19) taḡḡikā bildiler ki her kim sihiri öğrenmegi kendine iḡtiyār itse¹²⁹³ فِي الْأَجْرَةِ مِنْ خَلْقٍ cehennem olsun anlar ki āḡiretde cennetden (20)naşibi yokdur.¹²⁹⁴ وَلَيْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ itmezler idi. naşiblerin virüp din (21)ile imāni geḡüp yerine sihir ile küfri iḡtiyār¹²⁹⁵ itmezler idi.

¹²⁸³Lec(F. i.): Düşmanlıkta inat etme, ayak direme, çekişme

¹²⁸⁴kaşan:(Eski Türk. *kaşan-mak* “(hayvan) işemek”ten) *halk aḡzı*. (At, katır, deve vb. büyükbaş hayvanlar için) İşeme

¹²⁸⁵ *Ḡur‘ān,(Bakara) 2/102:(...) « bunlardan öğreniyorlardı »*

¹²⁸⁶ *Ḡur‘ān,(Bakara) 2/102:(...) « Buna raḡmen (yahudiler) kadınla kocasının arasını ayıran şeyleri »*

¹²⁸⁷ Tüf: Yanardaḡlardan çıkan kül, toz, kum gibi maddelerden meydana gelmiş, çabucak ufalanabilen gözenekli hafif taş

¹²⁸⁸ *Ḡur‘ān,(Bakara) 2/102:(...) « Ama onlar, deḡillerdi »*

¹²⁸⁹ *Ḡur‘ān,(Bakara) 2/102:(...) « onunla hiçbir kimseye zarar verecek »*

¹²⁹⁰ *Ḡur‘ān,(Bakara) 2/102:(...) « Allah’ın izni olmaksızın »*

¹²⁹¹ *Ḡur‘ān,(Bakara) 2/102:(...) « Yine de onlar, (o yahudiler) kendilerine fayda saḡlayacak olanı deḡil, zarar verici şeyleri öğreniyorlardı »*

¹²⁹² *Ḡur‘ān,(Bakara) 2/102:(...) « Andolsun ki onu satın alan biliyorlardı. »*

¹²⁹³ *Ḡur‘ān,(Bakara) 2/102:(...) « āḡirette (cennetten) bir nasip olmadıḡını »*

¹²⁹⁴ *Ḡur‘ān,(Bakara) 2/102:(...) «(Onların sihir yapmayı benimsemekle) kendilerini sattıkları şey ne kötü!»*

¹²⁹⁵iḡtiyār(A. i.)(*ḡiyer* “tercih etmek, seḡip ayırmak”tan):1. Seḡme, intihap etme, tercih etme. 2. Katlanma, kabul etme, rāzı olma. 3. Kendi isteḡiyle hareket etme, irādesini kullanma.

¹²⁹⁶ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ Ya'nî eger ki bunı böyle taḥkîk ¹²⁹⁷ üzere(22) bilseler idi **eger dinürse ki** nice anlara evveli ¹²⁹⁸ وَلَقَدْ عَلِمُوا deyü te'kid ¹²⁹⁹ kâsem ile bilmelerini işbât idüp soñra لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ¹³⁰⁰ deyü buyurdı **hâzin dir ki** anlar taḥkîk bildiler siñri ihtiyâr ideniñ yarın âhiretde naşibi yokdur. (24) Böyle bilürken dönüp muḥâlefet idüp 'inād ve tuğyānlıklarıyla Haḫ Te'āla'nıñ kitābıyla ve peygamberler getürdigi emr-i(25)nehyi terk idüp siñir ile meşgûl oldılar. Anlar ise bilürler ki bu siñri idene yarın âhiretde 'azāb vardır. (26) İmdi bilüp tutmayınca şānki ol bilmez olup ol bilmeden şıyrıldı. وَلَوْ أَنَّهُمْ ¹³⁰¹ Ya'nî eger Yahūdiler (27) Ḥazret-i Resûl şalla'l-lāhu 'aleyhi veselleme ve Ḳur'ān-ı 'azîmü's-şāna inanub imān getürseler idi. ¹³⁰¹ وَالْتَقُوا Ya'nî (28) 'inād ile siñirden şakunup kendilerin hıfz itsele. me (29) nâil lî 'az-evābsHaḫ Te'āla'dan anlarıñ ¹³⁰² لَمَثُوبَةً مِنْ عِنْدِ اللَّهِ olmaları evābıñ kıymetini bilseler şevāb anlara ḫayırlıdır. Eger ol şol ¹³⁰³ خَيْرٌ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ¹³⁰³ idi. (30) ¹³⁰⁴ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا ¹³⁰⁴ Ya'nî ey Medîne ¹³⁰⁵ ehlinden inanup imān getürenler Ḥazret-i Muḫammed (31)şalla'l-lāhu 'aleyhi veselleme bizlerden yaña ḫulaḫ virüp sözümüzi diñle deyü emr itmeyiñ. Bu murā'âtdandır. ¹³⁰⁶ Ya'nî ḫulaḫ (32) virüp diñlemek ol ise Yahūdiler yanında büyüksünmekdir ki şağır mısıñ dimek gibi zîrā gibi (33)gelür. Ya'nî sözimi diñle şağır olup işitmez olasıñ dimek gibi gelür. Bu ayetiñ sebebi anlar gelüp Ḥazret-i Resûl rā'inā ¹³⁰⁷ (34) dirler idi. Ba'zılar didiki ol ru'unetdendir ¹³⁰⁸ki aḫmaklık rā'inā. Ya'nî ey aḫmak dimek ḫaçanki Müslümānlardan ba'zı (35)Yahūdilerden işitdiler ki bizler evvel Muḫammed'e gizli

¹²⁹⁶ Ḳur'ān,(Bakara) 2/102:(...) « Keşke bilselerdi. »

¹²⁹⁷taḥkîk(A. i.)(ḫaḫk “gerçek olup olmadığını araştırmak, hakikatini anlamak”tan):1. Bir şeyin ne olduğunu, doğru olup olmadığını anlamak için yapılan araştırma, soruşturma. 2. Bir şeyin doğru olduğunu ortaya çıkarma, hakikatini anlayıp bilme

¹²⁹⁸ Ḳur'ān,(Bakara) 2/102:(...) « Andolsun ki, gayet iyi biliyorlardı. »

¹²⁹⁹te'kid(A. i.): 1. Sağlamaştırma, berkitme. 2. Daha önce yazılmış veya söylenmiş olan bir şeyi tekrar hatırlatma, bir daha bildirme. .

¹³⁰⁰ Ḳur'ān,(Bakara) 2/103:(...) «(Keşke bilselerdi. »

¹³⁰¹ Ḳur'ān,(Bakara) 2/103:(...) «(günahlardan) sakınsalardı, »

¹³⁰² Ḳur'ān,(Bakara) 2/103:(...) « Allah katında kazanacakları sevap »

¹³⁰³ Ḳur'ān,(Bakara) 2/103:(...) «daha hayırlı olurdu. Keşke bilselerdi. »

¹³⁰⁴Ḳur'ān,(Bakara) 2/104:(...) « Ey iman edenler! (Peygamber'e) “Râ'inâ” (bizi gözet/güt) demeyin; »

¹³⁰⁵ Ḳur'ān,(Bakara) 2/103:(...) « Eğer onlar (Kur'an'a ve Peygamber'e) iman edip de »

¹³⁰⁶ murā'ât(A. i.): Saygı ile koruyup gözetme, saygı, riâyet

¹³⁰⁷râ'inā / rā'enā (A. sıf.): Güzel, hoş, latif, parlak, revnaklı

¹³⁰⁸ru'unet(A. i.):1. Bönlük, ahmaklık, bencilik. 2. İnsana ağır gelecek davranışlarda bulunma. 3. tasavvuf. Bönlük ve ahmaklık sayılan nefsanî zevklere dalma, arzularının esiri olma, benliğini öne çıkarma durumu.

derünümüzden sögerdik şimdi āşikāra itdik rā'inādımız ile [47 b] (1) Zîrā Hāzret-i Resūl'ün yanına gelüp andan rā'inā Ya Muhammed deyüp birbirine bakup gülüşürler idi. Anı Sa'd bin Mu'āz¹³⁰⁹(2) radıya'l-lāhu 'anha işitdi ve anı añladı. Zîrā anlarıñ dillerin bilür idi. Andan Yahūdiler didiki **لَئِنْ سَمِعْتَهَا مِنْ** (3) **أَصْرَبَكُمْ يَقُولُهَا رَسُولُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ ضَرَبْتَنِي غَنْفَةً** Ya'nî sizlerden biriñiz bunı Hāzret-i Resūl'e(4) bir daħı söylese anuñ boynını ururum didi ve anlar ve daħı anı bir daħı söyleyüz didiler andan ¹³¹⁰يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا ¹³¹¹وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ Hāzret-i Resūl'e yol (6)bulamazlar. ¹³¹²يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقُولُوا نَنْظُرْنَا Ya'nî bizlere nazār eyle diyin ve ba'zılar intizarnā ¹³¹³dimek didiler. Ya'nî (7) bizleri gözle ve su'al cevābımıza tanı ile ve bizler fehmi itdir cevābıñı ¹³¹⁴وَاسْمَعُوا āyetin indirdi. (8) imān getürdiñizi diñleyüp itā'at idiñ. Hāķ Te'āla mü'min kullarına Hāzret-i Resūl'e rā'inā dimelerinden (9) nehy eyledi. Belki birisi aña sögmege dili uzanur. Ve aña ta'zīm ve tekrīm¹³¹⁵itmege emr eyledi. Ve aña hitāblarından(10) laṭif –i elfāz ile söylemegi muḥayyer eyledi. Ve sözleriniñ ma'nāları laṭif ¹³¹⁶ola ve bir su'al sormalarında (11) mülāyemet¹³¹⁷üzere şoralar ve Yahūdileriñ ¹³¹⁸ḥazidecegi söz ile hitāb itmeyeler. ¹³¹⁹وَاللَّكَافِرِينَ ءَعَذَابُ أَلِيمٌ Ya'nî ol Yahūdilere yarın pek ağırdacaķ 'azāb anlarıñ içündir. (13) مَنْ أَهْلٍ وَلَا الْمُشْرِكِينَ ¹³²¹1320 Ya'nî ehl-i kitābdan Yahūdiler seviþ dilemezler. ve ne pūtā ¹³²¹(14)ṭapanlar seviþ dilerler -----küfür-i isim cinsdir anuñ altında iki nev'idir. Biri ehl-i kitābdan kitāb (15) içinde olan Hāķ Te'āla'nıñ emrini tebdil-i tağyir idenler ve

¹³⁰⁹Mehmet Efendioğlu,“Sa'd bin Mu'āz:”,DİA,İstanbul,2008,C. 35, s. 374-375. Ensarın önde gelenlerinden, sahābî.

¹³¹⁰ *Qur'an,(Bakara) 2/104:(...)* « Ey iman edenler! (Peygamber'e) “Rā'inā” (bizi gözet/güt) demeyin; »

¹³¹¹ *Qur'an,(Bakara) 2/55:* « vaktiyle siz: “Ey Musa! Biz, Allah'ı açıkça görmedikçe sana asla inanmayacağız. ” demiştiniz

¹³¹² *Qur'an,(Bakara) 2/104:(...)* «; (bize bak anlamında) “Unzurnā” deyin »

¹³¹³intizarnā intizar(A. i.)(nazār “bakmak, görmek; beklemek”ten):1. Bekleme, bekleyiş

¹³¹⁴ *Qur'an,(Bakara) 2/104:(...)* « ve onu dinleysin. »

¹³¹⁵ Tekrīm(A. i.)(kerem “aziz ve kıymetli olmak”tan): Saygı gösterme, yüceltme, ululama

¹³¹⁶laṭif (A. sıf.)(lutf- leṭāfet'ten):1. Zevk ve ruh okşayıcı ince bir güzelliğe sāhip olan, hoş, nāzik, yumuşak.

¹³¹⁷ Mülāyemet(A. i.): Yumuşak huyluluk, yumuşaklık, mülāyimlik

¹³¹⁸ ḥaz(A. i.):1. Bir şeyin insana verdiği hoşā giden tatlı duygu, zevk

ḥazretmek(birleşik. geçişsiz fiil. (A. ḥazz + Türk. etmek, eylemek): Hoşlanmak, zevk almak.

¹³¹⁹ *Qur'an,(Bakara) 2/104:(...)* « Küfre sapanlar için çok acıklı bir azap vardır. »

¹³²⁰ *Qur'an,(Bakara) 2/105:(...)* «. Ne Ehl-i Kitāb'dan kāfirler isterler(arzu etmezler) »

¹³²¹ *Qur'an,(Bakara) 2/105:(...)* « ne de müşrikler »

peygamberleri yalan idenler ve biri putlara (16) tapanlar ve haqdan gayriye 'ibadet idenler. ¹³²² أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ Ya'nî sizlere (17) Rabb'inizden bir hayır inmesün sevâb dilemezler. Ya'nî Hâzret-i Resûl şalla'l-lâhu 'aleyhi veselleme vahiy ve nübüvvet (18) gelmesin sevmezler. Çünkü Yahûdiler ve ittibâ'ları¹³²³pütâ tapanlar ve sâir müşrikler mü'minler buğz¹³²⁴ve hasedlerinden (19) inen vahiy ikrâh¹³²⁵iderler idi. Nedenkim anlarla 'ahd eyleyen kabîlelerden islâm'a gelüp mü'min olanlar ol (20) Yahûdilere dirlerdiki bizim siziñle ezeli 'ahdimiz var birbirimizden ayrılmamağâ geliñ. Hâzret-i Resûl şalla'l-lâhu(21) 'aleyhi veselleme inanup imân getirüñ. Zîrâ biz size hayır isteriz hemân Yahûdiler anlara **هَذَا الَّذِي دُعُونَا** (22) **اللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ** Ya'nî Hâk Te'âlâ nübüvvetini(25) ve risâletini kullarından maşşûş dilediği kuluna ider ve imânda ve hidâyetde birbirlerinden efzâl ¹³²⁸ider. Ol (26) Hâk Te'âlâ'dan sevdiği kuluna lütf ve ihsân ¹³²⁹ve minnetdir. ¹³³⁰اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ Ya'nî Hâk Te'âlâ gâyet (27) lütf u ihsân itmek şâhibidir. Zîrâ kulları dinlerinde ve dünyâlarında itdikleri 'ibâdetden her hayra ki (28) nâ'il olurlar. Ol anlara Hâk Te'âlâ'nî ihsânındandır. Anlardan istiḥkāk ¹³³¹dilemesi ile degildir eger istiḥkāk ile (29) ile olsa virdiği ihsânın birine kul kâdir degildir. İtdiği lütf u ihsânlar andan kullarına minnet ve fazldır. (30) مَا تَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ ¹³³²نُنسِئُهَا Ya'nî bir ayetiñ hükmini veya kendini silüp gideririz veya kendini silmeyüp alı koyup (31) gayrı ayeti şâbit ideriz. Bunuñ sebebi müşrikler didiler ki bu Muḥammed

¹³²² *Kur'an, (Bakara) 2/105:(...) « Rabbinizden size herhangi bir hayır indirilmesini (bir zafer, bir mevki ve bir kazanç elde etmenizi) »*

¹³²³ ittibâ' (A. i.)(teba' "izinden yürüme, tâbi olmak"tan):Ardı sıra gitme, uyma, tâbi olma

¹³²⁴ Buğz(A. i.): Kin, nefret, düşmanlık

¹³²⁵ İkrâh(A. i.): İğrenme, tikslenme

¹³²⁶ hâcet(A. i.):1. Gerek duyulan, muhtaç olunan şey, ihtiyaç. 2. Herhangi bir şey için gerekli olma, lüzum.

¹³²⁷ *Kur'an, (Bakara) 2/105:(...) « Allah da rahmetini dilediği kimseye tahsis eder. »*

¹³²⁸ İfzâl(A. i.)(fazl "faziletli olmak"tan): Lutfetme, bağışlama, lutuf ve bağış.

¹³²⁹ ihsân(A. i.)(ḥusn "güzel olmak"tan):1. Bağışlama, bağışta bulunma. 2. Bağışlanan şey, bahşiş, atıye. 3. Lutuf, kerem, iyilik

¹³³⁰ *Kur'an, (Bakara) 2/105:(...) « Allah lütf sahibidir. »*

¹³³¹ istiḥkāk(A. i.): Hakkı olma, hak etme, liyâkat kazanma, lâyük olma.

¹³³² *Kur'an, (Bakara) 2/106:(...) « Biz, herhangi bir âyeti nesh eder veya onu unutturursak »*

aşhâbına bir şey' emr ider sonra döner anları (32) ol şeyden men'idüp bir gayrısını anlara emr ider ve bugün bir şey' söyler yarın ol söylediğinden döner. (33) Var ise bu bunları kendi yanından söyleyüp emr idiyor. Ol bunda iftirâ idiyor diyince Haq Te'âlâ(34) onların bu cevâbını bildirdi. Bu âyetki kula Te'âlâ **وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مِّمَّا كَانَتْ آيَةً** Ya'nî eger bir âyeti ol bir âyetin yerine (35) indirsen andan ¹³³³مَا نَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِئُهَا ¹³³⁴ hikmeti vechini beyân itdiği ol emr bizdendir. [48 a] (1)Muhammed'in kendinden degildir ve nesih'in aşlı lügatde bir şey'i birinden birine nakl itmekdir. Meşelâ nesih ¹³³⁵el- kitâb (2) Ya'nî kitâbı ol bir kitâbdan yazdı. Bundan iktizâ ¹³³⁶itmez ki evvelki şüretini gidere. Zîrâ Haq Te'âlâ Kur'an-ı levh-i (3) mahfûzundan ¹³³⁷alup birden kamûsın indirdi dünyânın evvelki gök yüzine ve ba'zı dem ¹³³⁸nesih bir şey' giderüp(4) silüp yerine bir şey'i irmek ile 'aқabince meşelâ gölgeyi güneş irsâl ¹³³⁹itmekle kaldırmak ve gencligi kocalık(5) ile kaldırmak zâ'il ¹³⁴⁰itmek gibi. Bu ma'nadan Kur'an'ın ba'zı âyeti mensüh ¹³⁴¹oldı ba'zı âyeti nâsih ¹³⁴²oldı. Ya'nî (6) ol anuñ yerine bu âyetiñ hükmünden murâd bir âyetiñ hükmünü ol bir âyetin hükmi ile gidermekdir. **Faşıl** ıstılâh¹³⁴³-ı 'ulemâda (7) neshiñ hükmünü beyân ider. İmdi nesih 'ulemâ ibâretinde hüküm ü şer'ini andan sonra olan hüküm ü şer'i ile ref' itmekdir. (8) Ve bu nesih 'akıl ile ve sem'a vaқı' olmağla câizdir. Ancak Yahûdiler yanında degil anlardan bir ferikası 'uқalâ olmağı(9) inkâr itmedi. Sem' ile ve vâқı' olandan men' itdi. Ehl-i İslâm'dan az tayife nesih'i inkâr eyledi ve ehl-i İslâm'dan (10)cumhür-ı nesih'iñ câizliğine ve vâқı' olmasına hüccet getürdiler. Hâzret-i Resül şalla'l-lâhu 'aleyhi

¹³³³ Kur'an, (Bakara) 2/106:(...) « Biz, herhangi bir âyeti nesh eder veya onu unutturursak »

¹³³⁴ nesih(A. i.):1. Hükümünü ortadan kaldırma, hükmü ortadan kalkma, hükümsüz bırakma, hükümsüz kalma. 2. Süretini çıkarma, bir nüshasını alma, istinsah etme

¹³³⁵ nesih(A. i.): Hükümünü ortadan kaldırma, hükmü ortadan kalkma, hükümsüz bırakma, hükümsüz kalma

¹³³⁶ iktizâ(A. i.): 1. Gerekme, gerektirme. 2. Lüzum, gerek

¹³³⁷ levh-i mahfûz(A. i.): *levh* "levha" ve *mahfûz* "kurunmuş" ile *levh-i mahfûz* *din*. Allah'ın takdir ettiği, olmuş ve olacak bütün şeylerin üzerinde yazılı bulunduğu kabul edilen levha.

¹³³⁸ Dem(F. i.): Zaman, an, çağ.

¹³³⁹ İrsâl(A. i.): Gönderme, yollama

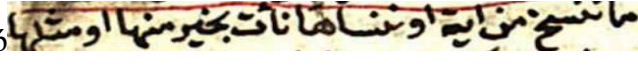

¹³⁴⁰ zâ'il(A. sif.): Devamlı ve kalıcı olmayan, sona eren, yok olan, ortadan kalkan

¹³⁴¹ mensüh(A. sif.): Geçersiz kılınmış, hükümsüz bırakılmış, hükmü ortadan kaldırılmış, iptal edilmiş, neshedilmiş

¹³⁴² nâsih(A. i. v. sif.): 1. Hükümünü ortadan kaldıran, iptal eden [Bilhassa diğer bir âyetin hükmünü ortadan kaldıran Kur'an âyetleri için kullanılır] 2. Kopya eden, bir yazının aynısını başka bir yere çıkaran, istinsah eden (kimse).

¹³⁴³ ıstılâh(A. i.): 1. Sâdece bir ilim ve sanat dalına mahsus olan kelime, terim 2. Herkesin bildiği anlamı dışında belli bir meslekten olanların belirli bir mânâda kullandıkları kelime

vesellemin nübüvvetine (11) nice deliller vârid oldu. İmdi nübüvvet ancak kavli nesh-i şahih olur. Ol evvelki şer'î'nin hükmünü mücedded¹³⁴⁴ olan(12) şer'î'nin kavli ile gidermek vâcibdir. Bunda bizlerde Yahûdîleri ilzâm¹³⁴⁵ edecek ma'nalar vardır. **Birisi** anlara (13) dimemezdür ki Hâk Te'âla sizlere cuma'ertesini gün dünya umûrını tutmağı harâm itdi. Ve aña hürmet itmeği (14) emr itdi. Sizden evvel gelen kavme harâm itmedi. **İkinci** Tevrât'da geldi ki Hâk Te'âla Hâzret-i Nûh 'aleyhi's-selâm'a(15)kimden çıkardığı dem buyurdu ki saña ve zürriyetiñe her hayvanları yemeği helâl itdim deyü sizler anı okudunuz. (16) Andan Hâzret-i Mûsâ es-selâm'a hayvânatdan çoğunu harâm itdi. **Ve üçüncü** Hâzret-i Âdem aleyhi's-selâm kardaşı (17) kız karandaşı ile evlendirir idi. Andan sonra gelen peygamberlere ve Hâzret-i Mûsâ aleyhimü's-salâtü ve'sselâma(18) harâm itdi. Bunda nesihî'nin câ'izliği sâbit oldu. Kaçan sâbitliği ma'lûm olunca anuñ vechinde ihtilâf (19) itdiler. **Evvelki vechi** Qur'an-ı azîmü's-şân her şer'atleriñin hükmünü ve Tevrât ve İncil ve sâbir kitâbları nesih (20) eyledi. **İkinci vechi** Qur'an -ı azîmü's-şânın levh-i mahfûzdan bu dünyâ göğüne nakl olunması **üçüncü vechi** bu şahihdir. (21) Zirâ cumhür ul-'ulemâ aña sâbit oldılar. Nesihden murâd ol bir âyet gelüp evvelki âyetiñ hükmünü nesih etmek bu âyetiñ(22) delâleti ile ¹³⁴⁶ مَا نَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِئُهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا imdi âyeti itlâk¹³⁴⁷ iderseñ murâd Qur'an'ın âyetleridir. (23) Zirâ maqsûd oldur **mes'ele** İmâm-ı Şâfi' radıya'l-lâhu 'anh buyurdu ki mütevâtir olan oldur ki hadîs ile âyet (24) nesih olunmaz. Bu âyeti delil idüp ile bunda evvelki(25) âyeti gelen âyet ol Qur'an'ın cinsindedir. Qur'an'ın cinsinden olan Qur'an'ındır. Ve kula Te'âla ¹³⁴⁸ نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا ol gelen (26) hayırlı olan yalnız 'ayn Qur'an olmasın ifade ider. Ol Hâk Te'âlanın kelâmıdır hadîsden gayrı imdi hadîs (27) Qur'an'dan ve Qur'an'ın bir âyetinden hayırlı degildir buyurdu. Ve cumhür âyetiñ hadîs ile nesihini câizdir didiler. Zirâ akrabalara(28) vasiyyet âyetini hadîs nesih eyledi. Hâzret-i Resûl şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellem Ya'nî vâris vasiyyet(29) olunan düşmez deyü delil getürdiler. İmâm-ı Şâfi' **cevâb** ider ki bu kavli za'îfidir. Zirâ mirâs

¹³⁴⁴ mücedded (A. sif.): Yenilenmiş, yeni, yepyeni

¹³⁴⁵ ilzâm(A. i.): Bir tartışmada kuvvetli delil ve fikirlerle karşısındakini cevap veremez duruma getirme, susturma, susmaya mecbur etme

¹³⁴⁶ Qur'an,(Bakara) 2/106:(...) « Biz, herhangi bir âyeti nesh eder veya onu unutturursak ondan daha hayırlısını ya da onun benzerini getiririz. »

¹³⁴⁷ itlâk(A. i.): Salıverme, bırakma, koyuverme

¹³⁴⁸ Qur'an,(Bakara) 2/106:(...) « ondan daha hayırlısını getiririz. »

vārişin (30) haqqıdır. Anı vaşyyet ile şarf itmeden men' ider. Ve bundan mirās āyeti vaşyyet āyetini men' itdiği şābit oldu ve bunuñ (31)geregi gibi takriri fıkıh kitāblarında mezkūrdur. Ve andan nesih Qur'an'da bir kaç vech üzeredir. **Evvelki vechi** hükmi tilāveti (32) ref¹³⁴⁹olan Ebî İmāmet bin Sehil'den rivāyetiñ şahābelerden bir kavim gece ile kalkdılar Qur'an okumağa. Anlar başladıkda(33) Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥim dimediler ve şabaḥ gelüp anı Ḥāzret-i Resūl'e ḥaber virdiler ki bizler Qur'an'ı Bismi'llāhi'r-raḥmāni(34)'r-raḥim dimeden okuduk. Ḥāzret-i Resūl şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem anlara buyurdu. (35) Ya'nî ol sūre okunması ve hükmi ile ref' olundu. Bunı Beğavî iḥrāc itdi lakin senedsiz ve ba'zılar sūre (36)el-Aḥzāb Bakara suresi kadar idi. Anuñ ba'zısı tilāveti ve hükmi ile ref' olundu didiler. **İkinci vechi** anuñ okunması [48 b] (1)ref' olup hükmi kalan āyet recm ayeti gibi olan āyetdir. İbn-i 'Abbās raḍiya'l-lāhu 'anhümā'dan rivāyet Ḥāzret-i 'Ömer İbn-i(2) Ḥaṭṭāb Ḥāzret-i Resūl şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellemin minber-i şerifinde otururken buyurdu ki Ḥaḳ Te'āla Ḥāzret-i Muḥammed ḥaḳ peygamber (3) gönderdi. Ve aña Qur'an -ı azimüşşān indirdi ve anda recm itmek āyetini indirdi. Bizler anı okuduk ve fehm(4) itdik ve 'aqlımıza koyduk. Ve Ḥāzret-i Resūl şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem recm itdi ve andan soñra biz daḥı recm eyledik(5) qorḥarak zamān uzanup ḥalka dönüp içlerinden birisi ile anlar didik bizler recm ayetini Qur'an'da bulamıyoruz. (6)Varup Ḥaḳ Te'āla'nıñ indirdiği fazileti terk itmeleriyle ḍalālete düşeler. Zırā recm Ḥaḳ Te'āla'nıñ kitābında (7)haqqıdır. Her kim zinā iderse ve hür hatunı ve hür kişi zinā ve ğayrı fevāhiş¹³⁵⁰ile töhmet¹³⁵¹ iderse anuñ üzerine şahidler (8) şehādet itdikde veya gebelik bellü olduḳda veya kendi ikrār itmede recm eylemek haqqıdır. Bunı Müslim ve Buḥārî (9) iḥrāc eyledi. **Üçüncü vechi** hükmi ref' olup Qur'an 'da yazması ve okuması mevcūd olan āyet çokdur. Meşelā ol(10) āyet ki akrabaya vaşyyet itmege indi. Mirās ayetiyle İmām Şāfi'den ve ḥadīs ile ğayriler yanında hükmi ref' (11) oldu. Ve kişi vefāt itdikten soñra dört ay on gün 'iddet¹³⁵²āyeti gibi ve kıtal için inen āyetiñ kula (12)Te'āla إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ

¹³⁴⁹ Refè(A. i.): 1. Ortadan kaldırma, hükümsüz kılma, feshetme, lağvetme 2. Yukarı kaldırma, yükseltme. 3. Yüceltme, yükseltme

¹³⁵⁰Fevāhiş(A. i.): Fāhişeler

¹³⁵¹ Töhmet(A. i): Kesin olarak ispat edilmediği halde birine suç yükleme, suçlama, suçlanma

¹³⁵²'iddet (A.i.): Boşanma veya ölüm yoluyla kocasından ayrılan kadının tekrar evlenebilmesi için beklemesi gereken süre.

şevābda asānı meşakkatli gibi(26)ola. Meşelā mü'minler üzerine giceler kāyim¹³⁶⁸ olmak farz idi anı az miqdār kā'im olmağla nesih evvelki anlara (27)zahmet ve meşakkat idi. Bu anlara hayırlı oldu ve biri eyyām-ı ma'dūdāt ki hürmetli günlerde oruc tutmak farz(28)idi. Ve anı ramazān-ı şerif ayını oruc tutmağla nesh eyledi. Bunuñ şevābı ol birilerinden kāmil oldu. Ol bir günleriñ (29)bedenlere zahmeti ve meşakkati ramazāndan ziyāde idi. Ve birisi Beytül Mağdis'e teveccüh itmek Mescidi'l Harām'a teveccüh itmek ile (30) nesih olundığı gibi lakin namāz kılan Haq Te'ālā'nıñ emr itdigi tarafa teveccüh itmesiyle şevābı ziyāde olur evvelkiden. (31) أَلَمْ تَعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ ۚ

¹³⁶⁹قَدِيرٌ Ya'nî bilmez misiñ ya Muhammed Haq Te'ālā'nıñ nesih ve tebdil ve her şey yokdan (32) icād itmege kādirdir ve hem saña aḥkāmımdan ve farz itdiklerimden nesih eyledigim yerine anlardan 'amelde āsān (33)ve şevābda anlardan hayırlusını 'ivāz¹³⁷⁰ itmemden saña mü'min kullarıma dünyāda ve āhiretde hayırlı ve menfa'atli (34)ihşān ideceğim bilmez misiñ?¹³⁷¹ أَلَمْ تَعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

Ya'nî bilmez misiñ ya Maḥammed gökler(35) ve yerler Haq Te'ālā'nıñ mülki ve anlarıñ sultānı oldur. Andan ğayrı mālikleri yokdur ve mutaşarrıfı¹³⁷² oldur tağayyür ve (36) tebdil ve emr ü nehyde anlarda dilegi üzere ol hüküm ider gerçi bu hitāb Ḥazret-i Resül şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellemdir. [49 a] (1)Lakin Yahūdileri ve nesih inkār idenler ve Ḥazret- İsa ve Ḥazret-i Resül'ün 'aleyhümā'sşalātü vesselāmiñ nübüvvetlerin(2) inkār idenleri mukezzib¹³⁷³ve yalan çıkarmaktır. Ya'nî anlara dir ki bilmez misiñiz yerler ve gökler Haq Te'ālā'nıñ mülküdür. Ve kamū (3) ḥalāyık anuñ kuludur. Ve kamūsı anuñ taşarrufi altındadır dilegi üzere anlara hüküm eyler ve anlarıñ üzerine düşen (4) ancak her emirine

 diyüp emrini tutmaktadır 'amel itmek ile. وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ

¹³⁷⁴وَلِيٍّ Ya'nî (5)ey me'āşirü'l-Küffār sizleriñ Haq Te'ālā'dan ğayrı bir yakınıñız ve yār-ı şādıkıñız var mı üzeriñize 'azāb indikde (6) ¹³⁷⁵لَا تُصِيرُ sizleri yardım ve nuşret ile ol 'azābdan kurtarup üzeriñizden 'azābı men' eyleyen var mı? (7) Ba'zılar tefsir itdiki ol

¹³⁶⁸ kāyim/kā'im(A. sıf.): Ayakta duran, ayağa kalkmış durumda olan, kıyamda bulunan

¹³⁶⁹ Kur'an, (Bakara) 2/106:(...) « Allah'ın her şeye kâdir olduğunu bilmez misin? »

¹³⁷⁰ 'ivāz (A. i.): Bir şeye karşılık verilen veya alınan şey, bedel, karşılık

¹³⁷¹ Kur'an, (Bakara) 2/107:(...) « (Yine) bilmez misin (elbette bilirsin) ki göklerin ve yerin mülkiyet ve hükümranlığı yalnız Allah'ındır.

¹³⁷² mutaşarrıf (A. sıf.): Bir mal yahut mülkün sâhibi, māliki olup kullanma hakkını elinde bulunduran (kimse)

¹³⁷³ mukezzib(A. sıf): Yalanlayan, tekzip eden

¹³⁷⁴ Kur'an, (Bakara) 2/107:(...) « (Bilin ki) sizin için Allah'tan başka ne bir velî (dost ve koruyucu) vardır »

¹³⁷⁵ Kur'an, (Bakara) 2/107:(...) « ne de bir yardımcı »

bir şey'in üzerine kayyum ¹³⁷⁶olandır. Ve ba'zılar didiki ma'nāsı (8)ey mü'minler siziñ Hâk Te'ālā'dan ğayrı her umūrınıza bir kayyumuñuz yokdur. Ve ne nuşretciñiz var ki düşmāniñiz (9) üzerine sizleri manşūr eyleye. ¹³⁷⁷أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ Ya'nì sizlerde Resül'üñüz Hâzret-i (10)Muhammed şalla'l-lāhu 'aleyhi veselleme şormak mı diliyorsunuz? Bunuñ sebebi Yahūdiler Hâzret-i Resül'e didiler ki (11)Ya Muhammed Hâzret-i Mūsā 'aleyhi's-selāma birden inen kitāb Tevrāt gibi bizlere gökden bir kitāb indirir. Ba'zılar (12)didiki Yahūdiler Hâzret-i Resül şalla'l-lāhu 'aleyhi veselleme didiler. Ya Muhammed bizler saña imān getürmeyüz ta bizlere Hâk (13) Te'ālā ve melekleri karşı götürmeyince Hâzret-i Mūsā 'aleyhi's-selāma kavmi **أَرْنَا النَّجْمَةَ** didigi gibi andan bu ayet (14) nāzil oldu. ¹³⁷⁸كَمَا سُئِلَ مُوسَى مِنْ **أَرْنَا النَّجْمَةَ** Ya'nì Hâzret-i Mūsā 'aleyhi's-selāma senden evvel **أَرْنَا النَّجْمَةَ** didikleri (15) gibi sañada şormak dilerler. Bu ayetde Hâzret-i Resül şalla'l-lāhu 'aleyhi nübüvvetiniñ şihhatine bunca deliller ve mu'cizātlar ve (16) hüccetler ve burhānlar açık aşikāre zuhūr itdikte anları böyle bi'abeş şeyler su'āl itmelerinden men' ve nehy itmek (17) vardır. Ya'nì bu kadar burhānları gördükden ve şıfat-ı şerifini ¹³⁷⁹Tevrāt'dan bildikden şoñra ne dirde aña ğayrı şey' (18) su'āl idersiñiz. ¹³⁸⁰وَمَنْ يَتَّبِعِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ Ya'nì kim ki imānı virüp (19) küfri almak ile değişirse ol Hâk Te'ālā'nın toğru yolundan taħkika azdı egri yola gitdi. Ve ba'zılar (20) didiki من تبدل الكفر بالامان ¹³⁸¹bu mü'minlere hiṭābdır ve bildirmektir ki Yahūdiler aldaticı hilekârdır. (21)Anlar siziñ İslām'a geldiñize ḥased idüp sizleri İslām'dan nehy iderler şakunup Yahūdileriñ naşihatlerinden (22)zāhirde aslā bir şey' kabül itmeyiñ. Her kanığıñız anlar ki kavlini kabül iderse ol toğru yolumdan azar deyü anlara (23) tenbihdir. Zirā Yahūdiler anlara gelüp çünkü mü'min olduñuz. İmdi her mekrūh olan fiillerden geçiñ deyü naşihat ¹³⁸²(24) yüzünden meğer hile iderler idi. Ve birisi anlarıñ naşihatın kabül idüp dinden dönüp

¹³⁷⁶ kâ'im(A. i.):1. Devam eden, sürüp giden, var olan.

¹³⁷⁷Kur'an,(Bakara) 2/108:(...) « Yoksa (ey müslümanlar), (siz de) peygamberinizi sorguya mı çekmek istiyorsunuz?

¹³⁷⁸Kur'an,(Bakara) 2/108:(...) «vaktiyle Musa'yı sorguya çektikleri gibi»

¹³⁷⁹şaffet-i şerifini:sıfat mı

¹³⁸⁰Kur'an,(Bakara) 2/108:(...) « Kim imanı küfre değişirse, muhakkak (o) dosdoğru yoldan sapmış olur.

¹³⁸¹el-küfri bi'l-imān

¹³⁸²Nāşih(A. s.):Nasihat eden, öğüt veren.

mürted ¹³⁸³ olmak deyü nehy itmekdir. (25) ¹³⁸⁴ وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ Ya'nî ehli kitâb Yahûdilerden çoğı seviþ dilediği bunuñ sebebi Yahûdilerden(26) bir fırka Uħud ğazasından soñra gelüp Ğuzeyfe bin Yemân¹³⁸⁵ve 'Ammâr bin Yâsir'e didiler ki eger Ğaķ üzere olaydınız (27)bu cengde bozulup kaçmazdınız geliñ yine dinimize dönüñ bizim dinimiz yolu sizleriñ dini yolundan toğrı hidâyetlidir. (28) Ğazret-i 'Ammâr anlara siziñ diniñizde 'ahdi bozmaķ niceğir didi. Anlar ğâyet ile çetin ve müşküldür didiler. Ğazret-i (29)'Ammâr anlara ben Ğazret-i Resül şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellem ile 'ahd eyledim ki mâdemki sağım anuñ zerre kadar nübüvvetine inkâr idüp (30)kāfir olmayım deyü dönüp ol Yahûdiler Ğazret-i Ğuzeyfe'ye didiler ki bunı bildik bu dininden dönmüş bundan fâ'ide(31)yoķdur. Gel sen dinimizi ğabûl eyle diyince Ğazret-i Ğuzeyfe anlara ğaldı ki **رَضِيْتُ بِأَقْدَرِ آبَائِكُمْ دِينًا** ve Muħammed (32) şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellem'e **وَبِالْقُرْآنِ إِنَّمَا دَابَالِكُمْ قِبَلَهُ وَبِالْمُسْلِمِينَ أَخَوَانًا** didi. Yahûdiler da'ıldıkda anlar (33)gelüp olan ğâli Ğazret-i Resül'e ğaber virdiler. Ğazret-i Resül şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellem anlara **أَصَبْتُمَا الْخَيْرَ وَفَلَعْتُمَا** (34)buyurđı siziñ ikiñize ğayır işâbet idüp iflâħ oldunuz,¹³⁸⁶ **لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا**,¹³⁸⁶ Ya'nî ey (35)mü'minler Yahûdiler sizleri ehl-i imân olduğdan soñra dinlerine dönmeñizi dilerler ki cümle kāfirlerden olasıñız. [49 b] (1) ¹³⁸⁷ **حَسَدًا** Anlar bunı sizlere ğased itdiklerinden dilerler ve ğasediñ aslı bir kişi ni'mete müsteħaķ bir kişi ni'metde (2)ğörüp anuñ ni'meti zâ'il olmasını dilemekdir. Ve belki zâ'il itmesine dağı sa'y ¹³⁸⁸ider ve andan ğased itmek ğâyet ile mezmûmdur. (3)Ebi Hureyre'den rivâyet olunan ğal Resül şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellem **أَيُّكُمْ وَالْحَسَدُ فَإِنَّ الْحَسَدَ يَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ** ¹³⁸⁹(4) **نَحْمَأْكُلُ النَّارَ الْحَطَبِ** ve bir rivâyetde **الغضب** geldi. Ya'nî ğased itmeden ğâyet ile şaķınıp ğazer ider. Zirâ ateş (5)nice odunlar yer ise ğased dağı ideniñ ğasenât olan 'amellerini öyle yer buyurđı. Bunı Ebû Davûd iħrâc eyledi. (6)ķaçan Ğaķ Te'âla bir

¹³⁸³ Mürted(A. i. ve sıf.): İslâm dininden dönen, müslümanlıktan ayrılıp başka bir dîne giren, irtidat eden (kimse)

¹³⁸⁴ *Ğur'ân,(Bakara) 2/109:(...) « Ehl-i Kitâb'dan bir çoğu, arzu ederler»*

¹³⁸⁵ Ğuzeyfe bin Yemân: Hz. Peyğamber'in sırdaşı olan sahâbî.

¹³⁸⁶ *Ğur'ân,(Bakara) 2/109:(...) « imanınızdan sonra sizi küfre döndürmeyi*

¹³⁸⁷ *Ğur'ân,(Bakara) 2/109:(...) « kıskançlıktan*

¹³⁸⁸ sa'y(A. i.): Çalışma, çalışıp çabalama, emek sarfetme, ceht

¹³⁸⁹ 55 *من حديث (إياكم والحسد، فإن الحسد يأكل الحسنات كما تأكل النار الحطب) 55 (binbaz. org. sa) Erişim Tarihi: 12. 05. 2022*

kuluna ni'met ihsân itse ol bir kişi andan ol ni'metiñ zâ'il olmasını diler. Hased denilen (7)budur ol ise gâyet haramdır. Eger ol ni'metde olan olduğu ni'meti küfr ile ma'âşiyete sarf iderse birisi (8)anuñ ni'metiniñ zâ'il olmasına hased idüp dilerse bu hased ve haram degildir. Zîrâ anuñ olduğu hâli aña ni'met tutmaz. (9) Ol ni'metdir ki anuñla şirke ve fesâda irer ¹³⁹⁰ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ anlar sizlere bu hasedi kendi yanlarından iderler. (10)Hak Te'âlâ anlara sizler anlara hased idiñ deyü emr itmedi. ¹³⁹¹ يَا نَبِيَّ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ Ya'nî Tevrât'da(11) Hâzret-i Resûl şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellemin kavli Hak ve dîni hak olduğun bellü olup anlara şekleri zâ'il (12) olduğdan sonra tuğyânlıklarından ¹³⁹²hased idüp inkâr itmeleriyle kâfir oldılar. ¹³⁹³ يَا نَبِيَّ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا Ya'nî(13) ey mü'minler sizler anlarıñ itdikleri hasedlerine ve ba'zılarına bakmayup 'afv ile musâmağa idiñ. Zîrâ (14) bu ayet dahı anlarla ceng-i kıtâl itmege Hak Te'âlâ'dan¹³⁹⁴emir gelmezden evvel indi. ¹³⁹⁵ يَا نَبِيَّ حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ Ya'nî tâ(15) Hak Te'âlâ'dan anlarla ceng-i kıtâl eyle. Anlara 'azâb itmeñize emr gelince kadar anlarıñ itdigine şabr- u taḥammül idiñ. (16)Andan ibn-i 'Abbâs radıya'l-lâhu 'anhüma buyurdı ki ol emr Hak Te'âlâ'nıñ bu ayetde buyurduğudur. ¹³⁹⁶ يَا نَبِيَّ قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ Ayeti ol Benî Kureyzâ'yı katl ve yesir itmege ve Benî Nazîri nehb u gâret idüp yerlerinden sürmege inen (18)ayet. ¹³⁹⁷ يَا نَبِيَّ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ Ya'nî Hak Te'âlâ kamû eşyâyı itmege kâdirdir. Bunda Yahûdîlere 'azâb itmege ve va'id (19) ve andan ḥalâş olmamalarına tenbîh vardır. ¹³⁹⁸ يَا نَبِيَّ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ Ya'nî hemân sizler beş vakit namazıñızı (20) vakt vaktiyle kılup üzeriñize olan zekâtı edâ idiñ. Anlar içün olacaq ḥaqqıñ emrine muntazır oluñ. Çünki (21) Yahûdîleriñ itdiklerine bakmayup musâmağa taḥammül idiñ deyü emr itdi. İktizâ itdik aslâ ḥalfini bâkî(22) ḥaletin zikr itmeyiñ. Andan namâza zekâta emr itdi. ¹³⁹⁹ يَا نَبِيَّ وَمَا تُقِيمُوا لِأَنْفُسِكُمْ Ya'nî tã'atden ve 'amel-i şâlihden gerek (23)nefsiñiz şevâbı içün eyler ve her ne iderseñiz anuñ şevâbı sizleredir.

¹³⁹⁰ Kur'an, (Bakara) 2/109:(...) « içlerindeki

¹³⁹¹ Kur'an, (Bakara) 2/109:(...) «gerçek kendilerine apaçık belli olduktan sonra,»

¹³⁹² tuğyân(A. i.): Taşma, coşma, su baskın

¹³⁹³ Kur'an, (Bakara) 2/109:(...) «(şimdilik onları) affedin ve hoşgörün.

¹³⁹⁴ Metinde Teâ'dan şeklinde yazılmıştır.

¹³⁹⁵ Kur'an, (Bakara) 2/109:(...) «(Ey müslümanlar! Savaş, cizye ve benzeri şeylerde) Allah'ın emri gelinceye kadar

¹³⁹⁶ Kur'an, (Tevbe) 9/29:(...) « inanmayan kimselerle savaşın»

¹³⁹⁷ Kur'an, (Bakara) 2/109:(...) « Şüphesiz Allah, her şeye kâdirdir. »

¹³⁹⁸ Kur'an, (Bakara) 2/110:(...) « Namazı dosdoğru kılın; zekâtı verin;»

¹³⁹⁹ Kur'an, (Bakara) 2/110:(...) « kendiniz için önden ne (yapıp) gönderirseniz,»

Ve ba'zılar murād-ı mālik hayurlusundan bî (24) ta'avvu'¹⁴⁰⁰ her ne şadağa iderseñiz ol sizedir didiler. ¹⁴⁰¹ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ Ya'nî ol nefsiñiz için eyler ve (25) gönderdigiñiz 'amellerin ecr-i şevābını Hāḳ Te'ālā katında bulursuñuz. Zîrā Hāḳḳıñ rızası için bir lokma yedirmek (26) ve bir ḥurmā vermek Hāḳ Te'ālā katında her biri Uḥud Tāḡı kadardır. ¹⁴⁰² إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (27) Ya'nî 'amelden her ne ki iderseñiz gerek azı ve gerek çoḡı Hāḳ Te'ālā'ya gizli degildir. Zîrā ḥāzır ve nāzırdır. (28) Bundan tā'ate ve şālih 'amellere terḡib ¹⁴⁰³ vardır ve ma'aşiyetlerden irāḡ olmağa tenbîye vardır. ¹⁴⁰⁴ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ إِلَّا مِمَّنْ كَانُوا هُودًا (29) Ya'nî Yahūdileriñ didiki cennete ancak Yahūdî olan (30) girer. Zîrā Yahūdiler dîninden dîl yoḡdur. Ve ba'zılar didiki هود هاديدهايد cem'idir. Ya'nî Yahūdî (31) olan ¹⁴⁰⁵ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَا تَقْرَبُوهَا وَلَا تَقْرَبُوهَا وَلَا تَقْرَبُوهَا Ya'nî gāvurlarıñ ba'zısı didiki cennete girmez ancak gāvur olan girer. Zîrā dîn gāvurlar(32) dînidir cümle dînlerden a'lādır. Ba'zılar didi ki Necrān ¹⁴⁰⁶ nām vilāyetiñ gavūrlarından bir fırka cemā'at Hāzret-i(33) Resūl alla'l-lāhu 'aleyhi veselleme geldiler. Meclis Resūl Allah'dan Yahūdilerden bir cemā'at daḡı ḥāzır idi. Anlarıñ (34) ikisi birbirine düşüp gavūrlar didiler. Dîn bizim dînimiz cennete ancak biz gireriz. Yahūdiler didiki (35) dîn dinim dînimizdir cennete biz gireriz deyü birbirlerini yalān çıkarınca bu ayet indi. ¹⁴⁰⁷ [50a] تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ (1) Ya'nî anlarıñ bāḡıl yere iştihā etdikleri ḥāḡdan temennā idüp dilemeleridir ḥāḡları degil iken ¹⁴⁰⁸ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ Ya'nî Ya Muḥammed anlara söyle ki cennet yalnız siziñ olduḡuna Hāḳ Te'ālā'dan eliñizde bir ḥuccet Necrān (3) var ise götürüp izhār idiñ da'vāñız şābit ola. ¹⁴⁰⁹ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ Eger cennete ancak Yahūdî olan (4) girer ve Nasrānî olan girer ḡayrılar giremez deyü da'vā itmeñizde şādıḡ iseñiz anlarıñ du'āları yalān olduḡun(5) yüzlerine urmaḡ ile anları ḡacil ¹⁴¹⁰ itmek var ayetde ¹⁴¹¹ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا مَا يَصْرِفُهُمْ وَلَا يَتَلَفَّهْ مِنْ يَدَيْهِمْ وَلَا يُحِطْ بِمَا يَكْفُرُونَ Hāḳḳā bu emur sizleriñ za'am itdiñiz gibi degildir.

¹⁴⁰⁰ ta'avvu' (A. i.): Farz ve vāciplere ilāve olarak nāfile ibādet yapma

¹⁴⁰¹ *Ḳur'ān, (Bakara) 2/110:(...)* « Allah katında onu bulacaksınız. »

¹⁴⁰² *Ḳur'ān, (Bakara) 2/110:(...)* « Allah yaptıklarınızı şüphesiz görendir. »

¹⁴⁰³ Tergīb(A. i.): İsteklendirme, arzu ettirme, istek verme

¹⁴⁰⁴ *Ḳur'ān, (Bakara) 2/111:(...)* « Yahudi olan(lardan her biri, biz)den başkası asla cennete girmeyecektir. » dediler. »

¹⁴⁰⁵ *Ḳur'ān, (Bakara) 2/111:(...)* « veya hıristiyan

¹⁴⁰⁶ Necrān: Suudi Arabistan'ın güneybatısında tarihî bir şehir

¹⁴⁰⁷ *Ḳur'ān, (Bakara) 2/111:(...)* « Bu onların kuruntularıdır. »

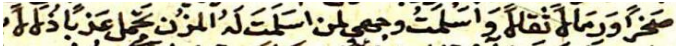
¹⁴⁰⁸ *Ḳur'ān, (Bakara) 2/111:(...)* «(Resülüm!) De ki: delilinizi getirin»

¹⁴⁰⁹ *Ḳur'ān, (Bakara) 2/111:(...)* « Eğer doğru söyleyen kimselerseniz»

¹⁴¹⁰ ḡacil(A. i. ve sıf.): Utancından kimsenin yüzüne bakamayacak duruma düşmüş olan, küçük düşüp utanmış, mahçup olmuş (kimse)

¹⁴¹¹ *Ḳur'ān, (Bakara) 2/112:(...)* « Hayır, öyle değil; »

Lakin (6) ¹⁴¹² مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ dininde her kimiñ Hâk Te'âlâ'ya hülûsî kavî olursa cennete ancak ol (7) girüp ni'metleriyle lezzetlenür ve ba'zılar didiki 'ibâretinde hülûş üzere olandır. Ba'zılar didiki Hâk için (8) hużû' ve tevâzu' idendir. Zîrâ İslâm'ıñ aşlı İstislâmdır¹⁴¹³ ol hużû'dur ve ayetde vechi zîkr –i ayetde (9) murâd insânıñ çehresi kamû a'zâsından a'lâ olmağla nedenkim şâlih taķî¹⁴¹⁴ olan insân secde yüzün (10) yere koyduķda ol bütün a'zâsıyla hużû' üzere secde etti. ¹⁴¹⁵ وَهُوَ مُحْسِنٌ Ya'nî ol 'amelini Allah'a iden (11) bir 'arz-ı kaşd itmeyendir ma'nâsı her kim hülûş¹⁴¹⁶ üzere hużû'¹⁴¹⁷ ile garaşsız Hâk Te'âlâ 'ibâdet ider ancak (12) cennete ol girer dönüp 'Ömer bin ----nâm kimsene didiki (13) ¹⁴¹⁸ Ya'nî ben hużû' ile yönüm (14) aña döndümki kendine ağır kayalar ve ağır --- yüklenmege teslim olanı yeryüzi ve yönüm hülûş ile çevirdimki (15) bulût tatlu izlâl¹⁴¹⁹ şü kaldırüp anuñ emrine itâ'at ile teslim oldu. ¹⁴²⁰ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ Anuñ Rabbisiñ (16) katında ettigi hayurlu 'amelin şevâbı vardır aña irerler. ¹⁴²¹ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ve ne anlar dünyâdañ geçdileri ni'metleri için maħzûn olurlar. Andan irdikleri (18) ni'metler dünyâdakinden ziyâde ve rahmetsiz olmağla ¹⁴²³ لَيْسَتْ عَلَى يَهُودٍ بِيَدِ اللَّهِ نَصْرًا يَهْتَمُّونَ بِهَا يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَيْهَاتَ وَهَيْهَاتَ مَا يَدْعُونَ بِهَا لِيُكْفَرُوا بِهَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكٰفِرِينَ (19) لَيْسَتْ عَلَى يَهُودٍ بِيَدِ اللَّهِ نَصْرًا يَهْتَمُّونَ بِهَا يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَيْهَاتَ وَهَيْهَاتَ مَا يَدْعُونَ بِهَا لِيُكْفَرُوا بِهَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكٰفِرِينَ Ya'nî Yahûdiler gavûrlara didiki sizler dinde bir dîn üzerine degilseñiz ve gavûrlar Yahûdilere (20) sizler dinde bir dîn üzerine

¹⁴¹² *Qur'an, (Bakara) 2/112: (...)* « kim muhsin olarak (iyilik ederek, işini güzel yaparak) özünü Allah'a teslim edip (şirk karıştırmadan O'na iman ve itaat eder)se »

¹⁴¹³ İstislâm: Uyuma, bağlanma, tabii olma durumu. Bu konu hakkında Allâhü Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Allah katındaki din İslâm'dır. "Âl-i İmrân, 3/19. İslâm'ın yâni “İslâm” kelimesinin hakikati “istislâmdır. (teslim olmak ve teslimiyettir]. Önce “İslâm'ı (İslâm Dînini] kabul edin, sonra da istislâmı (teslimiyeti] benliğinizde gerçekleştirin.

Allâhü Teâlâ şöyle. . . - El-Ezkar Zikirler Ve Dualar | Facebook Erişim Tarihi: 12. 05. 2022

¹⁴¹⁴ taķî (A. i. ve sıf.): (viķāye “himāye etmek, siper etmek”ten taķi)Haramdan, günahdan kaçınan, perhizkâr, ehl-i takvâ (kimse), müttakî.

¹⁴¹⁵ *Qur'an, (Bakara) 2/112: (...)* « muhsin olarak (iyilik ederek, işini güzel yaparak) , »

¹⁴¹⁶ hülûş (A.i.): 1. Hâlis ve saf olma, kalp temizliği: “Hulûs-i niyet: Niyet temizliği.

2. Yaranma, yaltaklanma.

¹⁴¹⁷ hużû' (A. i.): 1. Alçak gönüllülük, tevâzu. 2. din. ve tasavvuf. Allah'ın ululuğu karşısında boyun eğme [Daha çok huşû ile birlikte kullanılır]:

¹⁴¹⁸ زيد بن عمرو بن نفيل: وأسلمت وجهي لمن أسلمت (diwany. org) Erişim Tarihi: 12. 05. 2022, saat: 23:05.

Zeyd bin 'Amr bin Nafil“ Yakınsama Denizi” şiiiri.

¹⁴¹⁹ izlâl (A. i.): Alçaltma, küçük görme, tahkir etme

¹⁴²⁰ *Qur'an, (Bakara) 2/112: (...)* « onun mükâfatı Rabbi katındadır, »

¹⁴²¹ *Qur'an, (Bakara) 2/112: (...)* « onlara korku yoktur, »

¹⁴²² *Qur'an, (Bakara) 2/112: (...)* « onlar üzülecek de değillerdir. »

¹⁴²³ *Qur'an, (Bakara) 2/113: (...)* « Yahudiler: “Hiristiyanlar (dinde güvenilir) bir temele dayanmamaktadır. ” dediler. Hiristiyanlar da: “Yahudilerin (güvenilir) bir temeli yoktur. ” dediler.

degilseñiz bunuñ sebebi Hâzret-i Resül şalla'l-lâhu 'aleyhi veselleme Negrân nâm vilâyetiñ gāvurlarından (21) bir cemâ'at geldi idi. Anlara Yahūdilerin 'ulemâları gelüp birbirleriyle dîn da'vâsında nizâ'¹⁴²⁴ idüp sözi kabartdılar (22)Yahūdiler gāvurlara didiler ki dîn bizim dînimizdir siziñ dîniñiz dîn degildir deyüp Hâzret-i 'İsâ 'aleyhi's-selâmı ve İncil'i(23) inkâr eylediler. Gāvurlarda anlara didiler ki dîn bizim dînimizdir siziñ dîniñiz dîn degildir deyüp Hâzret-i Mūsâ 'aleyhi's(24)-selâm'ı inkâr etdiler bu ayet-i şerîf itdi. ¹⁴²⁵ وَيَتْلُونَ الْكِتَابَ Ya'nî Yahūdiler Tevrât'ı oqurlar ve gāvurlar (25)İncil'i oqurlarken birbirlerine 'inâd ile muhâlefet bâtıldan kitâbları ve peygamberlerin inkâr itdiler. Zîrâ İncil ki (26)anđuñ şahîhliğine gāvurlar inanup ikrâr iderler. Anda Hâzret-i Mūsâ 'aleyhi's-selâm'ıñ nübüvvetine ve Haq Te'âlâ Benî İsrâ'îl'e(27) farz itdiği farzlar ve emirler bütün yazılıdır bilürler ve Tevrât ki Yahūdiler anuñ şahîh olduğuna ikrâr idüp (28) imân iderler. Anda Hâzret-i 'İsâ 'aleyhi's-selâm'ıñ nübüvvetine ve Haq Te'âlâ'dan getürdiği aḥkâm-ı ferâiz ¹⁴²⁶ bütün yazılıdır. (29)Anlar ol kitâbları oquyup bilürken 'inâd ile inkâr idüp kâfir oldılar. Huşûsân bilürler ki bu birbirine didikleri (30)sözler yalân ve bâtıldır. ¹⁴²⁷ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ Ya'nî 'Arablarıñ puta tapan müşrikleri ki anlar ne Tevrât'ı ve (31) ve ne İncil'i bilür. Anlar peygamberlerine ve aşhâblarına siziñ dînleriñiz dîn degildir dîn bizim tapdığımız putlarıñ(32) dînidir didiler. ¹⁴²⁸ مِثْلَ قَوْلِهِمْ Ya'nî Yahūdileriñ ve gāvurlarıñ 'inâd ile birbirlerine söyledikleri söz gibi anlar da (33)peygamberlerine söylediler ve ba'zılar didiki “Yahūd ile gāvurlardan evvel olan ümmetler Hâzret-i Nüh¹⁴²⁹ ve Hâzret-i Hüd¹⁴³⁰ (34) ve Hâzret-i Şâlih¹⁴³¹ ve Hâzret-i Lût¹⁴³² ve Hâzret-i Şu'ayb¹⁴³³ şalavat Allah 'aleyhim ecma'in Hâzretleriñ ümmetleri idi. Anlar da her biri (35) peygamberlerine “Sizler dînde bir şey' üzere degilseñiz.” didiler idi. ¹⁴³⁴ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ Ya'nî yarın

¹⁴²⁴ Nizâ' (A. i.):Çekişme, kavga, anlaşmazlık, ihtilâf

¹⁴²⁵ *Qur'an, (Bakara) 2/113:(...) « Hâlbuki hepsi de (kendilerine indirilen) Kitab'ı (güya) okumaktadırlar.*

¹⁴²⁶ aḥkâm-ı ferâiz:Farz olan şeylerin hükümleri

aḥkâm(A. i.): Hükümler, kânunlar, emirler, buyruklar

Ferâiz(A. i.): Farızalar, farz olan şeyler

¹⁴²⁷ *Qur'an, (Bakara) 2/113:(...) « Böylece (okuma) bilmeyenler de tekrar ettiler. »*

¹⁴²⁸ *Qur'an, (Bakara) 2/113:(...) « onların sözlerinin aynısını»*

¹⁴²⁹ Büyük peygamberler arasında sayılan, kendisine inanmayan kavmi tûfan ile helâk edilen peygamber.

¹⁴³⁰ Kur'an-ı Kerim'de Âd kavmine gönderildiği bildirilen peygamber.

¹⁴³¹ Kur'an'da Semûd kavmine gönderildiği bildirilen peygamber.

¹⁴³² Kur'an'da adı geçen bir peygamber

¹⁴³³ Kur'an'da Medyen halkına gönderildiği bildirilen peygamber.

¹⁴³⁴ *Qur'an, (Bakara) 2/113:(...) « Artık Allah, kıyamet gününde (kitaplarının dışına çıkarak) aralarında hüküm(nü ve karşılığını) verecektir. »*

kıyâmet [50 b](1) gününde Hâk Te'âlâ ol iki fırkanıñ bâtl dimeleri ile Hâkkıñ arasını faşl idüp cezâlarına hüküm ider elbette. (2) ¹⁴³⁵فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ Anlarıñ birbirlerine dîn umûrî için bâtl dimeleri ile muhâlefet itmelerini Hâk ile beyân ider.

SONUÇ

Çalışmamıza konu olan eser, XIX. yüzyıla ait olup, Ebu't-Tevfik es-Seyyid Şeyh İbrahim Sırrî Efendi tarafından yazılmıştır. Müellif eseri, 1802 yılında yazmaya başlamış 1806 yılında tamamlamıştır. Bu eser, Hâzin el-Bağdadî'nin Begâvî tefsirini kısaltarak yazdığı Arapça Lübabü't-te'vîl fî Ma'âni't-tenzîl adlı eserinin Türkçe'ye tercümesidir. Bu bilgiyi eserde geçen “Hâzin dir ki ” cümlesinden ve eserin başında kolaylıkla anlayabiliyoruz. Müellifin verdiği bilgilere ve eserin tercüme yöntemine bakıldığında eserin Hâzin Tefsiri'nin birebir tercümesi olduğu ortaya çıkmaktadır. Müellif eserin orjinalinin dışına çıkmamıştır.

---

¹⁴³⁵ *Kur'ân, (Bakara) 2/113:(...) « ayrılığa düştükleri şey hakkında »*

Şeyh İbrahim'den önce bu eseri Musa bin Hacı Hüseyin, XV. yüzyılda Türkçe'ye tercüme etmiştir. Bu yüzden eser, Musa bin Hacı Hüseyin İzniki'nin eseriyle karıştırılmış ve yanlışlıkla onun adına kaydedilmiştir. Musa bin Hacı Hüseyin'in eseri olmadığı Dr. Öğr. Üyesi Sayın İsmail Taş tarafından fark edilip düzeltilmiştir. Eser Osmanlı Türkçesi dönemine ait olsa da Eski Anadolu Türkçesi'nin dil özelliklerini de içinde barındırmaktadır.

Bu eserin bilinen iki cildi bulunmaktadır. Ancak üçüncü cildin olduğu bilgisini ikinci cildin sonunda müellif vermektedir. Hem ikinci cilt, sure tamamlanmadan bırakılmıştır. Süleymaniye Yazma Bağışlar Kütüphanesi 3163 numaralı yerde birinci cilt; 3164 numaralı yerde ise eserin ikinci cildi yer almaktadır. Eserin üçüncü cildine rastlanılmamıştır. Yazma, genel olarak hareke kullanılmadan yazılmıştır. Ancak ayet, hadis veya bazı Arapça kelimeler kullanılırken harekeye başvurulmuştur. Ayrıca vurgulanmak istenen ayet, hadis gibi kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Eser, Nakşibendi tarikatına mensup olan Ebu't-Tevfik es-Seyyid Şeyh İbrahim Sırrî Efendi tarafından söylenmiş olup Mısırlı Yusuf adında bir zat tarafından yazıya geçirilmiştir. Daha sonra tekrar Ebu't-Tevfik tarafından eser üzerinde düzeltmeler yapılmıştır. Bu düzeltmeler bazı sayfaların alt veya üst tarafında bulunmaktadır. Özellikle eserin başında çok düzeltme bulunmaktadır. Ancak sonraki sayfalara gidildikçe düzeltmelerin miktarı da azalmaktadır. Mısırlı Yusuf, eserin devamını bu düzeltmeleri dikkate alarak yazmıştır. Müellif, eser üzerinde düzeltme yaparken bazı Türkçe kelimelerin üstünü çizerek Arapça kelimelere yer vermiştir. Örneğin, Türkçe *ayrık* kelimesinin üstü çizilmiş yerine Arapça *farık* kelimesi yazılmıştır.

Eserin dil bilgisi bölümünde eserdeki sıfatlar tespit edildikten sonra sıfatların cümleye kattığı anlam üzerinde durulmuştur. Bu inceleme yapılırken eşdizimlilik ön plana çıkarılmıştır. Eşdizim kelimelerin cümlede sıralanış şekillerine göre anlam kazandığı bir yaklaşımdır. Belirli zamanlarda bir arada kullanılan kelimelerin tekrar tekrar bir araya gelme durumlarına eşdizim denir. Bu, kelimelerin cümlede geçmişten beri kullanıldığı konumu ile alakalı bir durumdur. Her kelime yanındaki sözcüklerle anlam kazanır. Eşdizimlilik sayesinde yapılan sözlükler yabancılara Türkçe öğretiminde çok faydalı bir araç haline gelmişlerdir. Bu sözlükler sayesinde kelime tek başına değil de yanındaki sözcüklerle birlikte anlamlandırılır. Yani cümleyi bütün olarak algılamaya

yardımcı olurlar. Ayrıca eşdizimsel sözlükler, yabancı dillerden yapılan çevirilerdeki hataları en aza indirmeye yardımcı olmaktadır.

Eşdizimliliğin önemlerinden biri cümlede verilen manayı doğru bir şekilde idrak edebilmektir. Cümlede kullanılan kelime bir ismin önüne geldiği zaman sıfat görevinde kullanılır. Bu sıfat, eğer niteleme sıfatıysa ismin özelliğinin gözümüzün önünde canlanmasını sağlar. Kullanılan sıfat belirtme sıfatıysa ismi çeşitli yönlerden belirtmekle kalmayıp sayı sıfatı olduğunda ismin miktarına kesinlik anlamı katmaktadır. Ancak belirtme sıfatlarının içinde bulunan belgisiz sıfatlar ismin önüne geldikleri zaman ismin bulunan özelliğine belirsizlik anlamı katmaktadırlar.

Bu çalışma eşdizimlilik baz alınarak yapılmıştır. Çünkü kelimelerin anlamlandırılmasında eşdizim çok önemli bir yere sahiptir. Bizim konumuz cümledeki sıfatların anlamlarını ifade etmektir. Bu konuyu çalışırken eşdizim bize çok kolaylık sağlamıştır. Çalışmamızın asıl konusunu oluşturan sıfatlar hakkında bilgi verildikten sonra sıfatların cümleye kattığı anlam üzerinde durulmuştur. Sıfatlar, genel olarak isimlerin önüne gelen onları niteleme ve belirtme özellikleriyle vasıflandıran isim soylu sözcüklerdir. Sıfatlar, nesnelere değil onların özelliklerinin isimleridir. Cümlenin anlamını olumlu yönde etkiledikleri gibi olumsuz yönde de etkileyebilirler. İsimlere anlam, değer kattıkları için cümlenin anlamını değiştirirler. Çalışmamızda bazı soru sıfatlarının soru sorma görevinde olmadan cümleye pekiştirme anlamı kattıkları tarafımızdan tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmamızın sonucunda niteleme sıfatlarının cümlede hangi manada olursa olsun önüne geldiği ismin özelliğinin zihinde canlanmasını sağladığını söyleyebiliriz.

Müellif tarafından bazı yerlerde aynı manaya gelen sıfatlar bir arada kullanılmıştır. Bunun nedeni cümlede anlamı pekiştirmek; ismin özelliğini artırmaktır. Eserde sayı sıfatları kullanılarak cümledeki anlam kesin olarak belirtilmiştir. İsmi özelliğine şüphe katılmamıştır. Ancak yazmanın bazı yerlerinde belgisiz sıfatlar kullanılarak ismin özelliğine belirsizlik anlamı yüklenmiştir. Metinde müellif tarafından sıfatlar bol bol kullanılarak anlatım daha da güzel hale getirilmiştir. Cümlede sıfatlar olmadığı zaman çok sade bir anlatım meydana gelmektedir. İsmi özelliği verilmediği gibi anlatım da monoton bir hale gelmektedir. Müellif bu monotonluğu gidermek ve cümlenin anlamını artırmak için cümlede hem Arapça hem de Farsça sıfatlar kullanmıştır.

Yazmada Türkçe sıfatların yanında Arapça ve Farsça sıfatlar da yer almaktadır. Bunun yanında sıfat filler tarafından niteleme ve belirtme sıfatının görevleri karşılanmıştır. Çalışmamızın sonucunda sıfat fillerin cümlede farklı konumlarda yer alabildiğini gördük. Bazı yerlerde özne görevinde bulunmayı sağlayan sıfat fill; cümlenin birkaç yerinde ise nesne veya başka bir durumda karşımıza gelmiştir.

KAYNAKÇA

- ABAY, Muhammed, *Osmanlı Döneminde Tefsir Haşiyeleri, Başlangıçtan Günümüze Türklerin Kur'an Tefsirine Hizmetleri- Tebliğler ve Müzakereler, Tartışmalı İlmî Toplantı 21-22 Ekim 2011, İstanbul 2012. Erişim Tarihi: 16. 06. 2022.*
- AKÇAY, Yusuf, *Kur'an'ın İlk Türkçe Tercümeleri ve Mustafa Bin Muhammed'in İhlâs Suresi Tefsiri*, Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, Kış S. 5, 2012. Erişim Tarihi: 13. 05. 2022.
- AKÜN, Ömer Faruk, “ *DENY, Jean*”, DİA, İstanbul 1994.
- AYDAR, Hidayet, *Türklerde Kur'an Çalışmaları*, İ. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 1. İstanbul 1999. Erişim Tarihi: 02. 04. 2022.
- AYDAR, Hidayet, *Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi*, Kur'an Okulu Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul 1996.
- AYDAR, Hidayet, *Türk Müfessirlere Ait Tamamlanmamış Tefsirler*, İslami Araştırmalar, cilt: XXXII, sayı:2, s. 455-474. Erişim Tarihi: 04. 06. 2021.
- Aydar, Hidayet, 17. Asır Osmanlı Tefsir Hareketine Panoramik Bakış, “Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası, Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler XVII. Yüzyıl Sempozyum Tebliğleri, İstanbul 2017, s. 175 (247. Dipnot) Erişim Tarihi: 04. 07. 2021.
- BAKIR, Abdulhalik, “*Kusem B. Abbas*”, DİA, Ankara 2002.
- BANGUOĞLU, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- BEDİR, Murteza, “*Tâcüşşerâ*”, DİA, İstanbul 2010.
- BİRİŞİK, Abdulhamit, “*Kur'an*”, DİA, Ankara 2002.
- DELİCE, H. İbrahim, “Sözcük Türleri Nasıl Tasnif Edilmelidir?” *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/4, Fall (2012), p. 27-34, ANKARA-TURKEY, Erişim tarihi: 01. 07. 2021.
- DENY Jean, *Türk Dili Grameri, Osmanlı Lehçesi* (çev. Ali Ulvi Elöve), İstanbul 1941.

- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 26. bs., Aydın Kitabevi, Ankara 2010.
- DUMAN, M. Zeki, ALTUNDAĞ Mustafa, Hurûf-ı Mukattaa, DİA, İstanbul 1998, C. 18, s. 401-408.
- DURMUŞ, İsmail, “Zebîdî”, Muhammed Murtazâ, DİA, İstanbul 2013.
- DOĞAN, Nuh, Türkçe Sözlükte Sıfatların Eşdizimlilik Bilgisi, XI. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri Kitabı, İ. D. Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2016, s. 801. Erişim Tarihi: 05. 04. 2021.
- ERCİLASUN, Ahmet B. , *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2016.
- ERGİN Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, BAYRAK Basım-Yayım-Tanıtım, İstanbul 2013.
- EROĞLU Ali, Hâzin Ali b. Muhammed, DİA, İstanbul, 1998.
- ERSOY Yazıcı, Habibe, “Orhun Yazıtlarında Eşdizimlilik”, Köktürk Yazısının Okunuşunun 125. Yılında Orhun’dan Anadolu’ya Uluslararası Türkoloji Sempozyumu, Moğolistan, 2018, s. 1499-1501. Erişim Tarihi: 05. 02. 2021.
- ESKİ Zeynep, *XIX. yüzyıl müelliflerinden Ebu’t-Tevfik eş-Şeyh İbrahim’in Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin İsimli Eseri*, Avrasya Beşeri Bilim Araştırmaları Dergisi, Cilt/Sayı: 1-2, Karabük 2021
- ESKİ, Zeynep, Hâzin Tefsîri'nin Ebu't-Tevfik Eş-Şeyh İbrahim Tercümesi (Metin-İnceleme) (1. Cüz) (Fatiha Suresi-Bakara Suresi 1-141), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2021
- GÜLSEVİN, Gürer, Erdoğan Boz, “Eski Anadolu Türkçesi”, Gazi Kitabevi, Ankara 2010.
- GENCAN, Tahir Nejat, *Dilbilgisi Lise: I-II-III*, Kanaat Yayınları, İstanbul 1992.
- GÜNGÖR Mevlüt, *Begavî*, Ferra, DİA, İstanbul 1992.
- HAMİDULLAH Muhammed, *Serahsî*, DİA, İstanbul 2009.
- HAMİDULLAH Muhammad, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Yazma Tercümeleri*, Türkiyat Mecmuası, XIV, İstanbul 1964
- HATİBOĞLU, İbrahim, *Selmân-ı Fârisî*, DİA, İstanbul 2009, C. 36, s. 441-443.

- IŞIK Utku, *Karahanlı Türkçesinde Tıp Terimleri*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2016. Erişim
- İNAN, Abdulkadir, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe'ye Tercüme Üzerine Bir İnceleme*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1961.
- KAÇALIN, Mustafa Sinan, Mütercim Âsım Efendi, DİA, İstanbul, 2006.
- KAHRAMAN Ali, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.
- KAYA, Murat. Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Kadar Matbu Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercüme ve Tefsirleri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001.
- KILIÇ, Hulusi, "el- Kāmūsü'l-Muhit, DİA, İstanbul, 2001.
- Kubbealtı Lugatı, Erişim Tarihi: 2021-2022.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. , *1869'da faal İstanbul Medreseleri"*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1977, S. 7-8.
- MERTOĞLU, M. Suat , "Salâtüselâm", DİA, İstanbul, 2009,C. 36, s. 23-24.
- ÖZKAN, Bülent, "IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri, Muğla, 2011, s. 94-96. Erişim Tarihi: 05. 10. 2021.
- ÖZCAN, Tahsin, *Ömer Hulûsi Efendi*, Sâ mânîzâde, DİA, İstanbul, 2007.
- ÖZKAN, Mustafa. *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, İstanbul 2010.
- ÖZKAN, Mustafa- TÖREN, Hatice- ESİN, Osman, *Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Filiz Kitabevi Yay. , 2. Baskı İstanbul 2006.
- ÖZKAN, Mustafa, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, 5. bs. , Filiz Kitabevi, İstanbul 2013.
- SÜREYYA, Mehmed, *Sicill-i Osmanî*, yay. haz. Nuri Akbayer, Eski yazıdan aktaran: Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, C. III, s. 762.
- ŞAHİN, Hatice, *Eski Anadolu Türkçesi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2015.
- ŞİMŞEK, Halil İbrahim, *Murad Buhârî*, DİA, Ankara 2020.
- TABAKLAR Özcan- BOLTABAYEV Saidbek, *Çağatayca Mevâhib-i Aliyye (Tefsir-i Hüseyinî) Tercümesi*, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: 57, Sayı: 57, İstanbul 2017

TAŞ, İbrahim, *Çağatayca Kur'an Tefsiri*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Dili Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2001.

TAŞ, İsmail, *15. Yüzyıla Ait "Enfesü'l-Cevâhir" Adlı Yazma Üzerine Dil İncelemesi (GİRİŞ-İnceleme-Metin-Sözlük)*, İstanbul Üniversitesi SBE. , Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, İstanbul 2008.

TAŞ, İsmail, *Eski Anadolu Türkçesi Dönemi Eserlerinden "Tefsîrî'l-Lübâb Tercümesi" ve Dil Özellikleri*, Karabük Türkoloji Dergisi, Cilt/Sayı: I (2019-1), Karabük 2019. Erişim Tarihi: 05. 04. 2020.

TAŞ, İsmail, *Tercüme-i Tefsiri'l-Lübâb Eserinin (Hâzin Tercümesi) Musa bin Hacı Hüseyin El-İznîkî ve Başka Müellifler Tarafından Telif Edilmesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt/Sayı: 53 (2015-2), İstanbul 2016, s. 95-105.

TÜRKOĞLU, İsmail, *Şeybâniler*, DİA, İstanbul 2010.

USLU, Recep, *Hüzistân*, DİA, İstanbul 1998.

USTA, Halil İbrahim, *Orta Asya Kur'an Tefsiri (Metin- Tıpkıbasım)*, Türk Dilinin Tarihi Kaynakları, Ankara 2011.

ÜNLÜ Suat, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe'ye Çevrilmesi ve İlk Türkçe Kur'an Tercümeleleri*, s. 20. -21. Dini Araştırmalar, Ocak-Nisan, Cilt: 9, s. 27, 2007. Erişim Tarihi: 08. 10. 2020.

VURAL Hanifi- BÖLER Tuncay, *Ses ve Şekil Bilgisi*, Kesit Yayınları, İstanbul 2014.

YAZAR Sadık, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, İstanbul Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul 2011.

YELTEN, Muhammet, *Anadolu Sahasında Yapılmış Sure Tefsirleri Ve Bu Tefsirlerin Türk Dili Açısından Önemi*, İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri 9, 2000, İstanbul, 2014.

ZÜLFİKAR, Hamza, *Çağatayca Kur'an Tefsiri*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1970.

İNTERNET KAYNAKÇASI

URL-1: [yagırlanmak – Kaşgarlı Mahmut \(kasgarlimahmut. com\)](http://kasgarlimahmut.com) Erişim Tarihi: 22. 05. 2022, saat: 20:30.

- URL-2: shiaonlinelibrary.com (السيرة النبوية - ابن كثير - ج ١ - الصفحة ٤١١) Erişim Tarihi: 18.05.2022 saat:10:30.
- URL-3: dorar.net (الدرر السننية) Erişim Tarihi: 07.06.2022, saat: 19:30.
- URL-4: binbaz.org.sa (إياكم والحسد، فإن الحسد يأكل الحسنات كما تأكل النار الحطب) 55 Erişim Tarihi: 12.05.2022,
- URL-5: [Allâhü Teâlâ söyle. . . - EL-EZKAR ZİKİRLER VE DUALAR | Facebook](https://www.facebook.com/EL-EZKAR-ZIKIRLER-VE-DUALAR) Erişim Tarihi:12.05.2022, saat:20:30.
- URL-6: diwany.org (زيد بن عمرو بن نفيل: وأسلمت وجهي لمن أسلمت) Erişim Tarihi: 12.05.2022, saat: 23:05.
- URL-7: ksu.edu.sa (القرآن الكريم - تفسير البغوي - تفسير سورة البقرة - الآية 52) Erişim Tarihi: 07.06.2022, saat: 10:15
- URL-8: Altafsir.com (تفسير آيات القرآن الكريم (2-55-2-18)) Erişim Tarihi: 07.06.2022, saat :20:30
- URL-9: islamweb.net (حديث الكمأة من المن - إسلام ويب - مركز الفتوى) Erişim Tarihi: 07.06.2022, saat: 22:10.
- URL-10: shiaonlinelibrary.com (السيرة النبوية - ابن كثير - ج ١ - الصفحة ٤١١) Erişim Tarihi: 05.07.2022 saat: 12:30
- URL-11: [Bakara suresi, 196. ayet meali \(2:196\) - Kur'an Ayetleri \(kuranayetleri.net\)](http://kuranayetleri.net) Erişim Tarihi: 10.01.2020 saat: 13:30
- URL-12: atharan.com (تقويم المفاضلات 2022 مواعيد المفاضلات - فلنترك أثراً - الدراسة في تركيا) Erişim Tarihi: 15.10.1021 saat: 10:15

ÖZGEÇMİŞ

İlkokul, ortaokul ve lise öğrenimini Zonguldak'ta bitirdi. 2015 yılında Karabük Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde Lisans eğitimine başladı. 2019 yılında mezun olduktan sonra yine aynı üniversitede Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalı Yeni Türk Dili alanında yüksek lisans eğitimine başladı. 2021 yılında Karabük Üniversitesi Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde Türkçe Öğretmeni olarak çalışmaya başladı. Hala orada çalışmaktadır.

50

یعنی انکار باطل بود استیفاء این بکار می باشد بنا بر این دلیل بر حق تعالی در کل این فلها نوا
نوهانکم یعنی با محمد آفرید سوز که جنت است که اول و دوم حق تعالی است که بود بر جنت برهان
 و راسته که تورا از یک دعوت که ناس اول **ان کنتم صادقين** اگر حقیقتاً حق بودید و این
 کبر و دشمنی را اول کبر و غیر باوی کبر می بود دعوت انکار و مصادق است که دعوتی را اول اول
 بود و این در حق اناری جلیل انکار در حق تعالی یعنی حقاً بود سوز که در حق تعالی کبر و کلان
عن اسلم و محسنه و هو محسن و معنی هر یک حق تعالیه خلوصی بود اول سوز حقیقتاً
 کبر و در حق تعالی که تکتور و بعضی بود که خداوند خلوص او در حق تعالیه بعضی بود که حق
 خضوع و تواضع این نور دنیا است که تکتور است اول خلوص او در حق تعالیه و بعضی بود که حق
 مراد انسان که محسنی بود اعضا سوز اول اول فعل شد که صالح نفی اول انسان سجده بود
 بر حق تعالی اول چون اعضا سوز خضوع او در حق تعالیه و بعضی بود که اول عملی بود
 بر حق تعالیه پسندید معنای هر یک خلوص او در حق خضوع اول بر حق تعالیه عبادت بود
 جنت اول کبر و تواضع و بنظیر نام کسند و بود که استیفاء و جنتی است که در حق تعالی
 محسن و تواضع است و استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه
 انکار و سوز که تورا از حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه
 باطلی است اول حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه
 قضا استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه
 بر حق تعالیه بود و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه
 تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه
لیست الیه و علی یعنی تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه
 سوز بود و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه
 بر جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه
 تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه
 انکار و سوز که تورا از حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه
 باطلی است اول حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه
 قضا استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه
 بر حق تعالیه بود و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه
 تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه
لیست الیه و علی یعنی تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه
 سوز بود و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه
 بر جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه
 تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه
 انکار و سوز که تورا از حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه
 باطلی است اول حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه
 قضا استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه
 بر حق تعالیه بود و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه
 تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه استیفاء و جنتی است که در حق تعالیه